

ΜΑΛΜΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ

*ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΣΕ ΠΕΖΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΥΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ
1986-1996*

•ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ•



ΡΕΘΥΜΝΟ
1999

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Επόπτης καθηγητής: Κουκουλομάτης Δημήτριος

Μέλη: Κυπριωτάκης Αντώνιος
Μιχαηλίδη -Παπαδάκη Ελένη

Στο Βαγγέλι και την Ευαγγελία, σε όλους τους Βαγγέληδες και τις Ευαγγελίες, που προσπαθούν να συμβιβαστούν στον ασυμβίβαστο κόσμο μας, να ζήσουν με όλα τα δικαιώματα του πολίτη, να κερδίσουν την ολοκληρωτική αποδοχή, δείχνοντάς μας τους τρόπους που κερδίζουν τη ζωή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα.....	8
-------------------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Εισαγωγή.

1.1. Το πρόβλημα και οι διαστάσεις του.....	10
1.2. Η λογοτεχνία και τα άτομα με ειδικές ανάγκες.....	13
1.3. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα στερεότυπων μορφών των ηρώων με ειδικές ανάγκες στη λογοτεχνία.....	14
1.4. Η διάρθρωση της μελέτης.....	17

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Η στάση της λογοτεχνίας

1.1. Σύγχρονες τάσεις της θεματογραφίας στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους.....	21
1.2. Βίωμα και λογοτέχνης.....	24
1.3. Ο ρόλος του βιώματος στη συγγραφή βιβλίων με ήρωες άτομα με ειδικές ανάγκες-συνεντεύξεις.....	29
1.4. Τι έχει γίνει ως τώρα στον αγγλόφωνο στα πλαίσια των προσπαθειών της IBBY και στον ελλαδικό χώρο.....	33
1.4.1. Στον αγγλόφωνο χώρο.....	33
1.4. 1.1. Συνοπτικός πίνακας των ερευνητικών προσεγγίσεων στον αγγλόφωνο χώρο.....	40
1.4.1.2. Δραστηριότητες της Διεθνούς Οργάνωσης βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY)....	41
1.4.1.3. Η έρευνα στην Ελλάδα.....	43
1.4.1.4. Σύντομη επισκόπηση κειμένων της ελληνικής πεζογραφίας που αναφέρονται στα άτομα με ειδικές ανάγκες από τις πρώτες δεκαετίες του 20 αι. μέχρι σήμερα.....	50

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

1. Παρουσίαση του δείγματος με συνοπτικούς πίνακες-Σχόλια επ' αυτών.

1.1. Παρουσίαση των βιβλίων του δείγματος κατά εκδοτική σειρά.....	57
1.2. Αναλογία του φύλου των ηρώων με ειδικές ανάγκες.....	58
1.3. Συχνότητα παθήσεων ανάλογα με το φύλο.....	58
1.4. Περιπτώσεις αποκλίσεων των ηρώων με ειδικές ανάγκες των βιβλίων του δείγματος.....	59

1.5. Ηλικίες των νεαρών αναγνωστών στις οποίες απευθύνονται τα βιβλία του δείγματος.....	60
1.6. Το φύλο των συγγραφέων του λογοτεχνικού δείγματος.....	61
1.7. Αναλογία ανηλίκων-ενηλίκων ηρώων με ειδικές ανάγκες.....	61
1.8. Σχόλια και παρατηρήσεις επί των πινάκων της παρουσίασης του δείγματος.....	62

1.9. Συνοπτική παρουσίαση του περιεχομένου του λογοτεχνικού δείγματος.

1.9.1. Η έκλειψη του ήλιου.....	64
1.9.2. Γάντι σε ξύλινο χέρι.....	72
1.9.3. Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι.....	76
1.9.4. Αργυρώ.....	83
1.9.5. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας.....	92
1.9.6. Μουμού.....	94
1.9.7. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου.....	99
1.9.8. Ο μικρός Καμπούρης και τα ξωτικά.....	106
1.9.9. Η αδερφή μου η Αυγή.....	108
1.9.10. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους.....	110
1.9.11. Είναι ο γιος μου.....	113
1.9.12. Στα φτερά του δράκου.....	117
1.9.13. Η αγριόχηννα.....	125
1.9.15. Μέρες της Αλκυόνης.....	127
1.9.16. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι.....	132
1.9.17. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη- Μαργαρίτα.....	138
2.17. Για ένα σακί μαλλιά.....	141

2. Απόψεις τεσσάρων παιδιών μετά την ανάγνωση αντίστοιχου αριθμού βιβλίων.....	146
---	------------

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας.

1. Μεθοδολογία.

1.1. Εννοιολογικές διασαφήσεις.....	153
1.2. Σκοπός της έρευνας.....	157

1.3. Εμπόδια κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.....	156
1.4. Περιορισμοί της έρευνας.....	158
1.5. Διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων - οι μεταβλητές.....	159
1.6. Η μέθοδος.....	160

2. Επεξεργασία του ερευνητικού υλικού.

2.1. Πρώτες διαπιστώσεις από τη μελέτη των ευρημάτων.....	164
2.2. Μελέτη των σπουδαιότερων ψυχολογικών φαινομένων του δείγματος.....	171
2.3. Συζήτηση των δεδομένων κατά κατηγορίες.....	175
2.3.1. Ευρύτερο περιβάλλον.....	175
2.3.2. Οικογένεια.....	177
2.3.3. Το άτομο με ειδικές ανάγκες.....	179
2.3.4. Ο πατέρας.....	180
2.3.5. Η μητέρα.....	182
2.3.6. Το αδερφάκι του ατόμου με ειδικές ανάγκες.....	183
2.3.7. Γιαγιά- παππούς.....	186
2.3.8. Δάσκαλοι.....	187
2.3.9. Γιατροί.....	188
2.3.10. Ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με ειδικές ανάγκες.....	188
2.3.11. Το άσχημο συνυφασμένο με την κακία, την ανικανότητα και την αναπηρία.....	189
3. Αποτελέσματα της εξέτασης των μεταβλητών.....	190
• <u>Συμπεράσματα- Προτάσεις</u>	193
• <u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</u>	
ΠΙΝΑΚΕΣ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ	
ΜΕΛΕΤΗΣ.....	199
• Βιβλιογραφία.....	247

ΔΕ ΣΕ ΛΥΠΑΜΑΙ¹

*Δε σε λυπάμαι!
Τι τάχα σαν κι εμένα αν δεν μπορείς
την μπάλα να κλοτσήσεις
κι αν δε βαστούν τα πόδια σου να τρέχεις;
Από καρδιάς σου λέω - μην απορείς -
έχει η ζωή κι άλλες χαρές να ζήσεις
κι ανάγκη από τη λύπη μου δεν έχεις.*

*Δε σε λυπάμαι!
Κι αν είσαι αναγκασμένο να περνάς
μέρες, βδομάδες, μήνες, χρόνια
καθλωμένο σε καρότσι επάνω,
όρκο σου κάνω και σκληρό μη με περνάς,
όταν σου λέω πως δε χρειάζεσαι συμπόνια.*

*Δε σε λυπάμαι!
Κι αν ίσως με νοήματα μιλάς,
τ' αυτιά σου κι αν δεν πιάνουνε τους ήχους,
μπορείς και πρέπει, ακούς; Πρέπει να γελάς.
Και νιώσε το μ' αυτούς εδώ τους στίχους
τόση ώρα τι πασκίζω να σου πω:
Μέσα μας, ξέρε το, μου μοιάζεις και σου μοιάζω.
Όμοιος σου νιώθω, γι αυτό αδέρφι σε λογιάζω
Δε σε λυπάμαι, ναι, μα... σ' αγαπώ!*

¹ Αφιερωμένο στο παιδί με ειδικές ανάγκες, από το Δημήτρη Μανθόπουλο και από την ποιητική του συλλογή «Τα βούκινα της σιωπής»

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Βαγγέλης, έξι χρονών παιδί, κρατούσε γερά τους ώμους μου την ώρα που το θαλασσινό νερό αγκάλιαζε το αδύνατο κορμάκι του. Τα επαναλαμβανόμενα τινάγματα, και η ανημπόρια του να βαδίσει, τον υποχρέωναν να κάνει το μπάνιο του πάντα με την παρουσία άλλου. Για μια πρωτοετή σπουδάστρια της σχολής νηπιαγωγών, που η οικογένεια την προσέλαβε για αυτό το σκοπό, χωρίς να έχει εκπαιδευτεί, χωρίς -το βασικότερο- να έχει έλθει ποτέ αντιμέτωπη με το πρόβλημα της εγκεφαλικής παράλυσης, η επιρροή ήταν μεγάλη. Αλλά και η έκπληξη μεγαλύτερη. Ο κόσμος άδειαζε τη θάλασσα για να έλθει να δει το «φαινόμενο»... Η συμπόνια τους για μένα, που με θεωρούσαν μάνα του, ήταν έκδηλη! Η περιέργεια εκνευριστική!

Ένιωθα να μην την αντέχω και να διακατέχομαι από τη βιαστική ανάγκη να εξηγήσω: Όχι, δεν είναι γιος μου!

Όταν μετά από δέκα περίπου χρόνια η οκτάχρονη Ευαγγελία περνούσε το κατώφλι της πόρτας του «κανονικού» νηπιαγωγείου μου, οι γονείς των «φυσιολογικών» παιδιών μάζευαν υπογραφές για να διώξουν το δύσμορφο νταουνάκι που φόβιζε τα παιδιά τους! Και κατάφεραν να το απομονώσουν και πάλι στους τέσσερις τοίχους ενός σπιτιού που βάραινε από την προκατάληψη και τον πόνο. Εμείς οι υπόλοιποι συνεχίσαμε το έργο και τη ζωή μας ανεμπόδιστα από ό,τι πήγε να χαλάσει την αισθητική και την ησυχία μας.

Έτσι δημιουργήθηκε το «χρέος»! Ένα χρέος που έπρεπε να πληρώσω για να εξιλεωθώ πρώτα σε μένα. Μετά από τρία χρόνια υπηρεσίας σε ειδικό σχολείο, η ηθική αυτή οφειλή φάνηκε πως δεν έχει τέλος. Μια μεταπτυχιακή εργασία με σχετικό θέμα, δεν απομακρύνει την ακίδα που ενοχλεί τη μνήμη για ό,τι έκανα ή ό,τι δεν έκανα την ώρα που έπρεπε. Εξ άλλου χάριν της αντικειμενικότητας οι συναισθηματισμοί δεν έχουν θέση και μάλλον αυτού του ύφους τα προλογικά σημειώματα αποτελούν κολάσιμο είδος για μια ερευνητική εργασία. Κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της πάντως, η καταλυτική δύναμη της λογοτεχνίας, έτσι κι αλλιώς, ανακούφισε αρκετά εκείνο το παλιό κενό της ενοχής. Η ευκαιρία που μου πρόσφερε η πορεία των τριών τελευταίων χρόνων στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης, ήταν μοναδική!

Γνώρισα τους συγγραφείς μέσα από το έργο τους, επικοινωνήσα μαζί τους, νιώθοντας ότι τα συναισθήματα που με διακατείχαν όλα αυτά τα χρόνια δεν είναι μόνο δικά μου...

Παρακολουθώντας τις παραδόσεις των μαθημάτων των καθηγητών του προγράμματος, έλαβα γνώση νέα, φρεσκάρισα την παλιά, διδάχτηκα τον τρόπο που γίνεται μια ερευνητική εργασία. Μεγάλο κέρδος!

Γι αυτό ευχαριστώ όλους εκείνους -θα ήταν δύσκολο να τους απαριθμήσω έναν -έναν ξεχωριστά- οι οποίοι άλλοι λιγότερο και άλλοι περισσότερο, συνέδραμαν στην προσπάθειά μου. Ένα λόγο ευγνωμοσύνης παραπάνω χρωστώ στον κ. Λεωνίδα Αθανασίου, αναπληρωτή καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής στο Τμήμα Φ.Π.Ψ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για τις χρήσιμες συμβουλές του.. Στον κ. Νίκο Παπαδογιαννάκη για την «ηθική αυτουργία». Στον κ. Αντώνη Κυπριωτάκη και στην κ. Ελένη Μιχαηλίδη-Παπαδάκη, τα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, επειδή «έκλεψα» μέρος από τον πολύτιμο χρόνο τους, αλλά και για τις σημαντικές επισημάνσεις τους, οι οποίες μου διέγραψαν ένα περισσότερο ξεκάθαρο μονοπάτι στο διερευνητικό μέρος της εργασίας μου.

Το πιο μεγάλο όμως ευχαριστώ το οφείλω στον επόπτη της εργασίας μου κ. Δημήτρη Κουκουλομμάτη, καθηγητή και πρόεδρο του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης για την ασφάλεια που ένιωθα με την καθοδήγηση και τις οξυδερκείς παρατηρήσεις του, καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της πολύτιμης διαδρομής.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

*«Not like the eroded and stirred up chaos, but rather
like a world which is harmoniously confused, where we
see order in variety. And, although it is different,
everything matches»*

Forest W.²

² Alvarez Maria Luisa Calvo(Spain) *Treatment of the difference in children' s literature: Does it promote acceptance or rejection?* Από το: 24th International IBBY Congress on books for young people, Proceedings, Seville 11-15 October 1994, 70 σ.

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Το πρόβλημα και οι διαστάσεις του.

Εχοντας κατά νου μian «ακίδα ενοχής για ό,τι έπρεπε να γίνει και δεν έγινε» χάριν της δίκαιης, ίσης μεταχείρισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, η επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής της μελέτης πραγματοποιείται για να διερευνηθεί αν η σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά και νέους προωθεί την αποδοχή ή την απόρριψη των ατόμων αυτών.

Κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής διαδρομής και της αναζήτησης, μέσα στον κόσμο των παιδιών, καταγράφηκαν πολλές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, σχετικά με την εν γένει αντιμετώπιση εκείνων που ξεφεύγουν από το «κανονικό», το οποίο θεωρείται και φυσιολογικό. Μία από αυτές τις παρατηρήσεις, την οποία ο εκπαιδευτικός λειτουργός -ιδιαίτερα της προσχολικής βαθμίδας- θεωρεί σημαντική, είναι ότι ο μικρός άνθρωπος στην αρχή της ζωής του διακατέχεται από την αθώα άποψη της αποδοχής και της εμπιστοσύνης των πάντων γύρω του³. Αντιλαμβάνεται τα πράγματα στο σύνολό τους και δε στέκει στις λεπτομέρειες. Όσο όμως τα χρόνια περνούν, η σκέψη του επηρεάζεται από τις κοινωνικές προκαταλήψεις και τις επιρροές. Σύμφωνα και με την άποψη της Graciella Falbo,⁴ με τα χρόνια το παιδί οδηγείται από τους μεγάλους σ' ένα μονόδρομο με μοναδικό στόχο την τελειότητα. Αυτή η πορεία το κάνει να αποστασιοποιείται από τους άλλους, να παρατηρεί το διαφορετικό, να εξυψώνει τη δική του τελειότητα. Είναι οι ενήλικες τελικά που προσφεύγουν στη διάκριση εξ αιτίας της

³ Τα πολύ μικρά παιδιά αποδέχονται τη «διαφορά» δεδομένου ότι δεν είναι ακόμη σε θέση να τη διακρίνουν. Βλ. Brown C. «*Το αριστερό μου πόδι*» Αθήνα, εκδόσεις Κλειδί-Λιβάνη, 1994, 29σ.: «*Ήταν αγόρια από τη γειτονιά μας, μικρά στην αρχή και πολύ ειλικρινή για να με αποδέχονται σαν κάποιο δικό τους, χωρίς να κάνουν ερωτήσεις. Είχαν μεγαλώσει μαζί μου και ήταν φυσικό να επικοινωνούμε [...] και Falbo G. (Argentina): Treatment of «The difference: A question of loyalty» 63 σ. από τα πρακτικά του 24th International IBBY Congress ...ό.π.*

⁴ Falbo G. ό. π.

έλλειψης εμπιστοσύνης τους για τη ζωή και λόγω της ανασφάλειας που δημιουργεί αυτό το κυνήγι της τελειότητας. Όλη φυσικά αυτή η αναζήτηση είναι μια ματαιότητα. Διότι η τελειότητα δεν είναι ανθρώπινη. Και αν υποθεθεί ότι όλοι έφταναν στην τελειότητα, δε θα υπήρχε έπειτα η ποικιλία και το ενδιαφέρον. Η αλήθεια και το ψεύδος δε θα είχαν αξία μες στην μονοτονία μιας ανθρώπινης τελειότητας, σύμφωνα και με το πνεύμα των αρχαίων Ινδικών γραφών (Βέδες)⁵:

«Στη δημιουργία των πραγμάτων, Αυτός κινείται μέσα σε όλα. Μπαίνοντας μέσα σε όλα, κινείται ανάμεσα σ' αυτό που έχει σχήμα και σ' αυτό που δεν έχει σχήμα. Στρέφεται ανάμεσα σ' αυτό που είναι καθορισμένο και σ' αυτό που δεν είναι καθορισμένο. Κινείται σ' αυτό που έχει υποστήριξη και σε αυτό που δεν έχει. Στρέφεται σε αυτό που είναι άξεστο και σε 'κείνο που είναι λεπτεπίλεπτο. Στρέφεται προς όλα τα είδη των πραγμάτων. Εξ αιτίας αυτού, οι σοφοί άνθρωποι τον ονόμασαν: Ο ΑΛΗΘΙΝΟΣ».

Συνεπώς η κίνηση ανάμεσα σ' έναν υπέροχο φυσικό πλουραλισμό, δε μένει παρά να ενθαρρύνει και τον «εσωτερικό πλουραλισμό»⁶ ένα ανοικτό μυαλό δηλαδή, που να τροφοδοτεί τη γόνιμη περιέργεια, την κριτική σκέψη η οποία καθίσταται η βάση για την αποδοχή και τη δημοκρατική συμπεριφορά.

Δυστυχώς όμως η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Τα παιδιά μεγαλώνουν με την ιδέα ότι ζουν σε έναν κόσμο αδίστακτο που ενεργεί βάσει συμφερόντων. Μαθαίνουν ότι είναι τα μόνα που μπορούν να βοηθήσουν τον εαυτό τους και φέρονται αδιάφορα για εκείνους που η κοινωνία τους χαρακτηρίζει κατώτερους. Τους καλλιεργείται η ιδέα ότι δύο πρέπει να είναι οι βασικοί στόχοι ενός αναπτυσσόμενου σύγχρονου ατόμου: Να μην μείνει άνεργος και να μη μειονεκτεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο.

Αυτές οι ιδέες οι οποίες φυσικά δεν δημοσιοποιούνται, αλλά υποβόσκουν στη συνείδηση των νέων, δημιουργούν το άγχος για το «διαφορετικό» αλλά και το φόβο της μετάδοσης μιας ασθένειας, της απόκτησης κάποιας μειονεξίας.. Μερικοί από τους φόβους αυτούς, ευθύνονται για την έλλειψη υπομονής και εγκαρτέρησης. Γι αυτό και συνήθως αφήνεται μακριά εκείνος που δεν ταιριάζει ακριβώς με τα κοινώς παραδεκτά πρότυπα και απορρίπτεται. Βασική γενεσιουργός αιτία επίσης όλων αυτών των

⁵ Falbo G. ό.π.

⁶ Alvarez Maria Luisa Calvo (Spain): ό. π. 69 σ.

συναισθημάτων, είναι η άγνοια ή η κακή πληροφόρηση που κάνει τα παιδιά να γίνονται σκληρά απέναντι στα «διαφορετικά» άτομα, οδηγώντας τα δεύτερα στην απομόνωση και στην περιθωριοποίησή τους. Σοβαρότερα προβλήματα δημιουργούνται όταν συναντούν τακτικά ένα παιδί με ειδικές ανάγκες στο σχολείο, στη γειτονιά ή στο παιχνίδι τους.

Εν γένει ο σύγχρονος κόσμος βιώνει τη μόνιμη διάκριση. Ελλείπει η προσέγγιση με τον απαιτούμενο σεβασμό προς τον καθένα που είναι διαφορετικός από το σύνολο. Ο σεβασμός αυτός θα υποδήλωνε ότι ο άλλος είναι αποδεκτός έτσι όπως είναι. Επειδή είναι ακριβώς αυτό που είναι, το αυθεντικό. Μέσω αυτής της αποδοχής το παιδί θα μπορούσε να οδηγηθεί στην ανάπτυξη, στη δημιουργία, στην εξάσκηση της ελευθερίας. Και αυτό θα σήμαινε ότι έχει αποκτήσει τη συνείδηση της «ποικιλίας», του «διαφορετικού» ως συμπλήρωμα στο γνωστό, στο οικείο, στο -κατά πλειοψηφία- αποδεκτό.

Οφείλει να γνωρίζει ακόμη ότι αυτό που χαρακτηρίζεται ως άτομο με ειδικές ανάγκες -επειδή πάσχει από κάποια εμφανή μειονεξία σωματική ή πνευματική- ίσως έχει ξεπεράσει το πρόβλημά του, προχωρώντας πιο πέρα με αξιοθαύμαστη ψυχική δύναμη, συνεχίζοντας τη ζωή του, αποδίδοντας το κομμάτι προσφοράς που του ανήκει στη κοινωνία που ζει. Ο νέος άνθρωπος οφείλει ακόμη να μάθει να ξεχωρίσει κυρίως ως άτομο με ειδικές ανάγκες εκείνο που, χωρίς να υπάρχει εμφανής ανικανότητα, η ψυχική του αδυναμία το οδηγεί στον αποκλεισμό, στην απομόνωση, στην αντικοινωνική συμπεριφορά και στην αυτοκαταστροφή. Πρόκειται για κείνο το άτομο που η ψυχική του διαταραχή το κάνει να βιώνει δύσκολη καταθλιπτική ζωή ή δεν το αφήνει καν να ζήσει. Τελικά η ψυχική αναπηρία μετρά περισσότερο από τη σωματική ή διανοητική.

Έχοντας επομένως το νεαρό άτομο συνειδητοποιήσει όλα αυτά, κατανοεί εύκολα, ότι οι «ανάπηροι» μπορούν να ζήσουν σύμφωνα με τις δυνατότητές τους μία ευπρεπή και ισότιμη ζωή. Τα αναγνωρίζει ως μέλη ισότιμα με αυτό και με τις ίδιες υποχρεώσεις, αλλά με ειδικές ικανότητες μέσα στον κοινωνικό τους περίγυρο⁷.

Τη διαχείριση αυτής της γνώσης που έχει πολύπλοκες παραμέτρους, είναι δυνατόν να την αναλάβει αποτελεσματικά η λογοτεχνία. Διότι είναι το μέσο με το οποίο

⁷ Σέλιγκ Μπ.: Δεν είμαι τόσο διαφορετικός από τους άλλους. Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα 1991, 2σ.

ανακαλύπτεται ξανά η παιδικότητα, η χαμένη αθωότητα - και κατά τον George Battaille⁸ - μέσω της λογοτεχνίας, ξαναβιώνεται η εποχή που όλα γύρω γίνονταν αντιληπτά ως σύνολο και κέρδιζαν την εμπιστοσύνη χωρίς το φόβο και την καχυποψία που δημιουργούν οι κατοπινές επιρροές της κοινωνίας.

1.2. Η λογοτεχνία και τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Η λογοτεχνία καταφέρνει να αναπαριστά τη ζωή και ο ίδιος ο δημιουργός είναι μέλος της κοινωνίας. Έτσι ένα μεγάλο μέρος των ζητημάτων που διαπραγματεύεται η λογοτεχνία είναι κοινωνικά. Το λογοτεχνικό κείμενο που θίγει το κοινωνικό πρόβλημα της «διαφορετικότητας» εξ αιτίας κάποιου ειδικού προβλήματος του ήρωα, βοηθά το νεαρό αναγνώστη να εμπλακεί εύκολα στις λεπτές πτυχώσεις αυτού του προβλήματος. Επιπλέον οι εμπειρίες που αποκτά από το κείμενο, είναι λιγότερο τραυματικές από το αν επισκέπτονταν ένα ίδρυμα όπου οι τρόφιμοί του είναι άτομα με σοβαρά ειδικά προβλήματα⁹. Ο Quike¹⁰ υποστηρίζει ότι η αναστάτωση που δημιουργείται στην οικογενειακή ζωή από τη γέννηση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, μπορεί να προβληθεί μέσα από τα κείμενα σε όλη της τη διάσταση. Προβάλλοντας μια συνολική εικόνα της εμπειρίας της διαφορετικότητας μέσα από το περιεχόμενο της υπόθεσης που αιχμαλωτίζει τη φαντασία του αναγνώστη, την οδηγεί - χωρίς εκείνος να το αντιλαμβάνεται - στο πως λειτουργεί το πρόβλημα του ήρωα σε ένα ιδιαίτερο κοινωνικό, συναισθηματικό και ιστορικό περιεχόμενο.

Μολονότι η λογοτεχνία θα μπορούσε να βοηθήσει με τα καταλυτικά μέσα που διαθέτει προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης της ισοτιμίας και της ενσωμάτωσης των συνανθρώπων με ειδικές ανάγκες, λειτούργησε όπως ήταν φυσικό, ως καθρέπτης της

⁸ Drennen O. (Argentina) *Approaching «The Difference» A Vacuum to be filled by children's literature*, 24th International Congress on books...; ό.π. 52 σ.

⁹ «Οι συγκινήσεις που αντιπροσωπεύονται στη λογοτεχνία δεν είναι, ούτε για τον συγγραφέα, ούτε για τον αναγνώστη, οι ίδιες όπως οι συγκινήσεις της «πραγματικής ζωής». Αναπλάθονται εν ηρεμία, εκφράζονται - δηλαδή αποδεσμεύονται - με την ανάλυση. Είναι αισθήματα συγκινήσεων, είναι επιγνώσεις των συγκινήσεων». Wellek R & Warren A. Θεωρία της λογοτεχνίας, Αθήνα, Εκδόσεις Δίφρος χ.χ. 47σ.

¹⁰ Quike J. *Disability in Modern children's Fiction*. Massachusetts, Brookline books 1985, 5p.

πολιτισμικής ταυτότητας των κοινωνιών που την έθρεψαν¹¹. Οι αρνητικές αντιλήψεις για τα άτομα με ειδικές ανάγκες τροφοδότησαν στη λογοτεχνία εικόνες δεισιδαιμονίας και προκατάληψης για πολλούς αιώνες και κείνη έδωσε σε παγκόσμια κλίμακα χαρακτήρες που συνέδεαν το άσχημο με το κακό, το κτηνώδες με το σωματικά παραμορφωμένο. Παρουσίασε το νοητικά ανεπαρκές άτομο ως ένα καταδικασμένο αιώνια παιδί και αλλού το μη αρτιμελές πρόσωπο παρουσιάστηκε ως αντικείμενο λύπης, ευσπλαχνίας ή ειρωνείας.

1.3. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα στερεότυπων μορφών των ηρώων με ειδικές ανάγκες στη λογοτεχνία.

Στους αρχέγονους μύθους των λαών που στάθηκαν οι πηγές των λαϊκών παραμυθιών, οι κακοί χαρακτήρες έχουν τη μορφή τερατόμορφου δράκου, αποκρουστικού γίγαντα, άσκημης γριάς μάγισσας. Η «*ψυχική ασχήμια*» συμβαδίζει πάντα με τη σωματική μειονεξία, ενώ το στοιχείο του καλού έχει τη μορφή πανέμορφης κόρης, νεράιδας ή ξωθιάς.

Στο παραμύθι του «*Πινόκιο*» του Collodis, η Αλεπού και η Γάτα έχοντας κατά νου να κλέψουν τον ήρωα, καμώνονται πως είναι παράλυτοι και τυφλοί. Μάλιστα στο τέλος της ιστορίας, οι αναπηρίες που προσποιήθηκαν ότι είχαν, έγιναν αληθινές. Η αναπηρία λοιπόν, στην αρχή του παραμυθιού, χρησιμοποιείται ως μέσο ευσπλαχνίας για να τους αντιμετωπίσει με συμπάθεια και εμπιστοσύνη ο Πινόκιο και στο τέλος του παραμυθιού ως μία δια βίου τιμωρία για την απάτη τους.

Ο κάπταιν Κουκ στον Πήτερ Παν είναι ο κακός της ιστορίας. Η εικόνα του συμπληρώνεται με τη σωματική αναπηρία του, το κομμένο χέρι, που γίνεται πιο τρομακτικό στη θέα της αντικατάστασής του από ένα τρομερό γάντζο, από τον οποίο πήρε και το όνομά του ο ίδιος ο καπετάνιος.

¹¹ Quike J. ό.π. 10σ.: «*It is self-evident that the treatment of disability in much children's fiction will bear the marks of the culture of the society and the historical period in which it was written*». Κα: [...] η λογοτεχνία αναπαριστά τη ζωή. Και η ζωή είναι, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, μία κοινωνική πραγματικότητας, παρ' όλον που ο φυσικός κόσμος και ο εσωτερικός ή υποκειμενικός κόσμος έχουν γίνει αντικείμενα λογοτεχνικής μιμήσεως. Ο ίδιος ο ποιητής είναι μέλος της κοινωνίας, κάτοχος ωρισμένης κοινωνικής θέσεως» βλ: Wellek & Warren ό.π. 117σ.

Στην «*Σταχτοπούτα*» του Περώ, η κακία που απορρέει από τη θετή μητέρα και τις κόρες της, συμβαδίζει με την ασχήμια τους.

Οι κόρες του Γίγαντα στον «*Κοντορεβυθούλη*» ήταν επίσης άσκημες και κακές.

Γενικότερα το θέμα της «διαφορετικότητας» έδωσε το έρεισμα σε γνωστούς παραμυθάδες να γράψουν ιστορίες για παιδιά και μάλιστα σημειώνεται και ως προσφιλές θέμα σε κάποιους από αυτούς.

Στο «*Ασχημόπαπο*» του Άντερσεν, για παράδειγμα, η «διαφορετικότητα» προκαλεί την απομόνωση στο μικρό φτερωτό ήρωα αλλά και το φόβο στα μάτια της κοινωνίας των μικρών και μεγάλων παπιών. Ως πρότυπο ομορφιάς των υδρόβιων όντων είναι ο κύκνος. Έτσι, από τη στιγμή που αποκαλύπτεται ότι το απομονωμένο πουλί είναι ένας περήφανος κύκνος, αμέσως εμπνέει σεβασμό και εκτίμηση στην υδρόβια κοινωνία.

Το χωρίς πόδι «*Μολυβένιο στρατιωτάκι*» του δανού παραμυθά, διακρίνεται από την πρώτη στιγμή μέσα από τους στρατιώτες του υπόλοιπου μολυβένιου λόχου. Το παιδί που τα έπαιζε, τον παραπετά και έτσι αρχίζει η τρομερή του περιπέτεια. Εκτός των φοβερών δοκιμασιών που περνά ο «*ανάπηρος*» στρατιώτης, του συμβαίνει επιτέλους και κάτι πολύ καλό: Τολμά να σηκώσει τα μάτια του και να αφήσει την καρδιά του να χτυπήσει για μια μικρή χορεύτρια που δίνει την εντύπωση ότι και εκείνη έχει ένα μόνο πόδι. Το ευόιο είναι ότι η χορεύτρια ανταποκρίνεται στην αγάπη του όντας αρτιμελής τελικά, χωρίς να υπολογίσει την μειονεξία του.

Δε συνέβη όμως το ίδιο και στη «*Μικρή γοργόνα*» του ίδιου διάσημου παραμυθά: Καταδικασμένη να διαφέρει (στην αρχή της αφήγησης με ψαρούρα, στο υπόλοιπο μέρος με χαμένη τη δυνατότητα της ομιλίας) δεν αγαπήθηκε από τον αγαπημένο της πρίγκιπα, ο οποίος ούτε καν την εξέλαβε ως ένα γυναικείο πλάσμα που έχει τις ίδιες ανάγκες με όλα τα ανθρώπινα όντα και ότι μπορεί ακόμη και να θυσιαστεί από αγάπη για εκείνον.

Επιπλέον, σε πολλά λογοτεχνήματα για μεγαλύτερα παιδιά και ενήλικες, καταγράφονται άπειρα παραδείγματα ηρώων με ειδικές ανάγκες, οι οποίοι προσδίδουν ενδιαφέρον στην πλοκή, αφήνοντας όμως πάντα μία μίζερη εικόνα παρουσίας και

αντιμετώπισής τους στον αναγνώστη. Προς επίρρωση αυτού, παραθέτονται μερικά παραδείγματα:

Στο «*Νησί των Θησαυρών*» του Stevenson η ιστορία αρχίζει με τη παρουσίαση δύο ατόμων με ειδικές ανάγκες, τον Blind Pew και Black Dog που προκαλούν τον φόβο και τον τρόμο.

Μία αποκρουστική μορφή πλασμένη από τη φαντασία του Σαίξπηρ¹² που έμεινε στην ιστορία της λογοτεχνίας ως η προσωποποίηση του Κακού, είναι εκείνη του Βασιλιά Ριχάρδου του Γ'. Ορμητικός κι αδίστακτος, ασυνείδητος κι εκδικητικός, είναι από τη φύση του σημαδεμένος τερατικά, άσκημος, κουτσός, καμπούρης, δόλιος, και άπιστος, πωρωμένος φονιάς.

Ο Κουασιμόδος της «*Παναγίας των Παρισίων*» του Ουγκώ, ένα τερατώδες πλάσμα με τρυφερή καρδιά και μυαλό μικρού παιδιού, εγκλείεται από τους ιερείς στο Ναό για να προστατευθεί από την κακία (αλλά και από τον οίκτο) του κόσμου¹³.

Στο «*Δόκτωρ Τζέκυλ και Χάιντ*», το διεφθαρμένο «*alter ego*» του ήρωα εμφανίζεται με τερατώδη μορφή. Ενώ ως «*φυσιολογικός*» χαρακτήρας ο γιατρός είναι ένα γοητευτικό πρόσωπο. Εδώ με έναν πολύ πρωτόγονο τρόπο το Καλό και το Κακό, παίρνουν τις ανάλογες μορφές τους.

Στο «*Άνθρωποι και ποντίκια*» του Στάιμπεκ, ο Λέννυ Σμωλ είναι άτομο με νοητική ανεπάρκεια. Παρουσιάζεται ρακένδυτος, αξιολύπητος, ανίκανος να συντηρήσει και να προστατεύσει τον εαυτό του. Γι αυτό και είναι πλήρως εξαρτημένος από τον ισόβιο συνταξιδιώτη του Τζώρτζ. Κάνει διαρκώς ερωτήσεις, ξεχνά γρήγορα, του αρέσει να ακούει ιστορίες όπως ακριβώς ένα μικρό αγόρι¹⁴.

, Αθήνα, Ε¹² Σαίξπηρ Ο. «*Ο βασιλιάς Ριχάρδος ο Γ'*» Μετ. Βασ. Ρώτα-Β. Δαμιανάκου κδόσεις Επικαιρότητα 1992, 17-18 σ.

¹³ Στοιχεία για τους στερεότυπους χαρακτήρες των ατόμων με ειδικές ανάγκες στη λογοτεχνία αλλά και στα Media, μπορεί να αντλήσει ο ενδιαφερόμενος και από την εμπειριστατομένη μελέτη του Barnes C. *Disabling imagery and the media. An Exploration of the principles for the media Representations of disabled people*, The First in a series of Reports. Krumlin, Halifax .The British council of organisations of disabled people, Ryburn Publishing 1992 και του Cumberbatch G. & Negrine R. *Images of disability on Television*, Routledge, London and N.York, 1992

¹⁴ Kimpton - Nye A.: «*Gump and Co*» Στο βιβλίο των Pointon A και Davies C: «*Framed- interrogating Disability in the Media*», Lndon British Film Institute 1997. 33p: «*This is the portrayal of another loveable simpleton...[...]*»

Έχοντας ένα πλούσιο παρελθόν αρνητικών στερεότυπων των ηρώων με ειδικές ανάγκες τόσο στα προϊόντα της λαϊκής δημιουργίας αλλά και σε εκείνα της παγκόσμιας λογοτεχνίας - αντανάκλαση των κοινωνιών που τα παρήγαγε - διατυπώνεται το ερώτημα που προκύπτει και από τις δειλές αλλά σταθερές αλλαγές που συμβαίνουν σήμερα ως προς τις ιδέες αυτές: Άλλαξε κάτι ως προς το θέμα αυτό στη σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά; Ποια είναι η στάση - η οποία επηρεάζει το νεαρό αναγνώστη¹⁵ - των σύγχρονων συγγραφέων παιδικών και νεανικών βιβλίων για τους ήρωες με ειδικές ανάγκες;

Το ερώτημα αυτό πυροδότησε την περιέργεια της ερευνήτριας και το αποτέλεσμα που προέκυψε, είναι αυτή εδώ η μελέτη. Διότι δεν είναι μόνο ο συγγραφέας που επηρεάζεται από την κοινωνία. Επηρεάζεται και εκείνη από αυτόν. *«Η τέχνη δεν αναπαριστά απλώς τη ζωή, αλλά και τη διαμορφώνει»*¹⁶

1.4. Η διάρθρωση της μελέτης

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε τέσσερα μέρη:

Στο *πρώτο μέρος*, γίνεται μία αναφορά στη γενική προβληματική που υπήρξε και η γενεσιουργός αιτία για την έρευνα αυτή. Επιχειρείται δηλαδή η απάντηση στα ερωτήματα που αφορούν στις κοινωνικές αντιλήψεις και στα λογοτεχνικά προϊόντα αυτών των αντιλήψεων, τα οποία έχουν σχέση με την αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Στο *δεύτερο μέρος* γίνεται αναφορά στις σύγχρονες τάσεις της θεματογραφίας για παιδιά και νέους. Για το ρόλο του βιώματος στην έμπνευση και τη συγγραφή βιβλίων. Παρουσιάζονται οι απόψεις συγγραφέων των βιβλίων του δείγματος σχετικά με τη δική τους αφορμή που οδήγησε στη συγγραφή πεζογραφήματος με ήρωα άτομο με ειδικές ανάγκες. Στη συνέχεια παρατίθενται στοιχεία που αφορούν τις προϋπάρχουσες σχετικές με το θέμα εργασίες στον αγγλόφωνο χώρο και μέσα στα πλαίσια των

¹⁵ *«Είναι φορές που οι άνθρωποι κανονίζουν τη ζωή τους κατά το πρότυπο φανταστικών ηρώων και ηρωίδων. Ερωτεύονται, εγκληματούν, αυτοκτονούν κατά τους λόγους του βιβλίου [...] Μπορούμε να κάνουμε την υπόθεση - με αρκετή σιγουριά αναμφιβόλως- ότι οι νέοι επηρεάζονται αμεσότερα και δυνατότερα από τα αναγνώσματά τους από τους μεγάλους, ότι οι άπειροι αναγνώστες παίρνουν με περισσότερη αφέλεια τη λογοτεχνία για αντίγραφο μάλλον και όχι ερμηνεία της ζωής...»* Wellek & Warren ό.π. 127 σ.

¹⁶ Wellek & Warren : ό.π.

δραστηριοτήτων της IBBY. Επίσης γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης από τον ελλαδικό χώρο, μιας σύντομης επισκόπησης ενδεικτικής βιβλιογραφίας λογοτεχνημάτων, με σκοπό την ολοκληρωμένη εικόνα του περιεχομένου των πεζογραφημάτων περασμένων δεκαετιών και του ανάλογου περιεχομένου με τα βιβλία του δείγματος της δεκαετίας '86-'96.

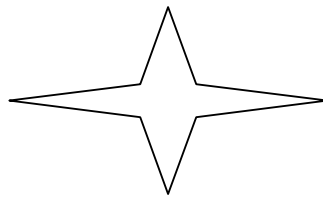
Στο *τρίτο μέρος* δίδεται μία σειρά πινάκων, με στόχο την πανοραμική εικόνα των δεκαεπτά βιβλίων του δείγματος, η οποία παρουσιάζει διάφορα στοιχεία, όπως τη συχνότητα μέσα στα κείμενα του φύλου των παιδιών με ειδικές ανάγκες, τη συχνότητα των παθήσεων, περιπτώσεις των αποκλίσεων, ταξινομήσεις των βιβλίων σύμφωνα με τις ηλικίες των αναγνωστών στους οποίους απευθύνονται κ.ά. και τέλος καταγράφονται σχόλια επί των στοιχείων αυτών των πινάκων.

Δίνεται ακόμη μία συνοπτική παρουσίαση του περιεχομένου των βιβλίων του δείγματος, η οποία στοιχειοθετείται από επιλεγμένα αποσπάσματα που βοηθούν τόσο στην κατανόηση της πλοκής, όσο και στο σχηματισμό μιας πρώτης γνώμης για τη στάση των συγγραφέων προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον η καταχώρηση ικανού αριθμού χωρίων με ιδιαίτερο νόημα από τα βιβλία του δείγματος, βοηθούν ενδεχομένως τον αναγνώστη στο να κατανοήσει την καταχώρηση και την ταξινόμηση των σημείων ανάλυσης στις συγκεκριμένες κατηγορίες, με βάση πάντα την πρόσληψη του εκπεμπόμενου μηνύματός τους εκ μέρους της ερευνήτριας.. Στο τέλος του κεφαλαίου καταγράφονται οι απόψεις τεσσάρων μαθητών της έκτης τάξης του δημοτικού σχολείου, οι οποίοι διάβασαν βιβλία του δείγματος.

Το *τέταρτο μέρος* περιέχει δύο κομμάτια: Το πρώτο που αφορά στη μεθοδολογία, και περιλαμβάνονται οι εννοιολογικές διασαφήσεις, ο σκοπός, τα εμπόδια, και οι περιορισμοί της έρευνας, καθώς και η διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων, με την παρουσίαση της μεθόδου. Στο δεύτερο κομμάτι που αναφέρεται στην επεξεργασία του ερευνητικού υλικού, καταγράφονται οι πρώτες διαπιστώσεις, η μελέτη των πιο συχνών ψυχολογικών φαινομένων και οι παρατηρήσεις των συναισθημάτων και των στάσεων κατά κατηγορίες (οι οποίες έχουν οριστεί από τη μέθοδο). Στο τέλος του κεφαλαίου,

καταγράφονται τα αποτελέσματα των επιμέρους ερευνητικών υποθέσεων με την μορφή μεταβλητών.

Ακολουθούν τα συμπεράσματα, οι προτάσεις και το παράρτημα με τους αναλυτικούς πίνακες οι οποίοι παρουσιάζουν την ερευνητική διαδικασία της μελέτης.



ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η στάση της λογοτεχνίας.

«Contemporary literature over the centuries shows that although people with physical and mental impairments have always had a low status in society...The cripple begging in the street or the deaf person working in some menial job...»Finkelstein V. (1993)¹⁷

¹⁷ Finkelstein V. The commonality of disability, *Disabling Barriers - enabling environments*, edited by John Swain, Vic Finkelstein, Sally French and Mike Oliver (First Published 1993, reprinted 1994, 1996 Great Britain by the Cromwell Press Ltd, Broughton Gifford, Melksham Wiltshire, 11σ.

1. 1. Σύγχρονες τάσεις της θεματογραφίας στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους.

*«Για να 'ρθει η χαρά ως του κόσμου την άκρη
καλά είν' τα χαμόγελα, μα θέλει και δάκρυ»*

Μανθόπουλος Δ. «Σαράντα χαμόγελα»

Η Λογοτεχνία για παιδιά και νέους ιδιαίτερα τα τελευταία είκοσι χρόνια προσπαθεί να αντιμετωπίσει τον εκκολαπτόμενο άνθρωπο με ειλικρίνεια και ρεαλισμό. Ο «στείρος καθωσπρεπισμός»¹⁸ που επεκράτησε καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αι. και εθεωρείτο αναπόσπαστο κομμάτι της παιδικής λογοτεχνίας, έδωσε τη θέση του σε κείμενα που χαρακτηρίζονται για την αμεσότητα του ύφους, την πειστικότητα, το σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό και την ποικιλία των θεμάτων που αντλούνται από την καθημερινή ζωή.

Ο Παναγής Λεκατσάς¹⁹ θεωρεί την τέχνη ως δράση κοινωνική. Υποστηρίζει ότι οι προθέσεις, τα επιτεύγματά της, η ηθική και πολιτιστική της αξία ορίζονται από τη σχέση της με την κοινωνική εξέλιξη. Η τέχνη είναι κάθε τι γνήσιο και απέριτο, δοσμένο με μέτρο, ανθρωπιά και ευσημοσύνη. «*Η αληθινή τέχνη είναι ό,τιδήποτε ξεκινά από τη ζωή και όχι από τη άρνησή της*»²⁰

¹⁸ Για το «διδασκισμό» ως συνυφασμένο στοιχείο των κειμένων για παιδιά και νέους, υπάρχει πάντα έντονη συζήτηση από τους μελετητές. Θεωρείται ως στοιχείο κάλυψης κάποιων αναγκών των παιδιών και ότι οι πάντα ιστορίες μεταφέρουν ένα μήνυμα. (Βλ. Lewis C. S. «On three ways of writing for children» στον τόμο Only Connect, Toronto, Oxford University Press, 1969 σ. 218-219 Chambers A. «Three fallacies about children's books» στον τόμο Signposts to criticism of children's literature, ed. By Robert bator, Chicago, American library Association 1983 56 σ. Άλλοι συμφωνούν στην παιδαγωγική αξία του κειμένου, αρκεί ο διδακτικός τόνος να μην εκφράζεται με ένα στείο και επιφανειακό τρόπο αλλά με απλότητα και αληθοφάνεια, με χιούμορ και αλληγορία (Βλ. Γιάκο Δ. Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας από τον ΙΘ' αιώνα έως σήμερα. Αθήνα 1991 και Nicholas Tucker. Suitable for children ? Controversies in children's literature Berkley University of California Press, 1976, 17σ. Κουκουλομάτης Δ. «Λογοτεχνία και παιδαγωγική» Αθήνα 1993, εκδόσεις Βιβλιογονία. 80-86 σ. και Καρπόζηλου Μ. Το παιδί στη χώρα των βιβλίων, Αθήνα 1994, Εκδόσεις Καστανιώτη 168-169 σ.

¹⁹ Κατσώνης Κ. «Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα στο κυπριακό-παιδικό-νεανικό διήγημα» στο περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 47, 176σ.

²⁰ Μπενέκος Α. : Ζαχαρίας Παπαντωνίου. Ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα, Αθήνα 1981, Εκδόσεις Δίπτυχο. 89σ.

Οφείλει λοιπόν ο δημιουργός, να μπολιάσει το παιδί με την Τέχνη. Για να γίνει ένα πλάσμα «υποψιασμένο και υπεύθυνο»²¹

Έχοντας συνεπώς ως αφετηρία την πραγματικότητα, τα σύγχρονα κείμενα της λογοτεχνίας για παιδιά, προσελκύουν τους μικρούς αναγνώστες οι οποίοι εύκολα μπορούν να ταυτιστούν με τους ήρωες. Η αναδίπλωση των καταστάσεων που βιώνουν οι ήρωες των βιβλίων, προκαλούν την ταύτιση, δεδομένου ότι πρόκειται για συναισθηματικές καταστάσεις γνωστές και καθημερινές. Στην προσπάθειά του το άτομο να προσαρμοστεί, δηλαδή να κατανοήσει και να αντιμετωπίσει ποικίλες συμπεριφορές και καταστάσεις, να μετριάσει την ένταση δικών του αρνητικών συναισθημάτων, ζει τις εμπειρίες άλλων.

Πρωτογενώς τα παιδιά - πιστεύοντας από τη μια στην παντοδυναμία της μητέρας και του πατέρα και από την άλλη προσπαθώντας να απαλλαγούν από την ανασφάλειά τους - λόγω της αδυναμίας στην οποία βρίσκονται, μιμούνται τους γονείς τους. Δευτερογενώς και με την πάροδο του χρόνου ταυτίζονται με ήρωες και με πρόσωπα της τέχνης, του καλλιτεχνικού στερεώματος, του κινηματογράφου και της μικρής οθόνης. Αλλά και μέσω των ηρώων των βιβλίων, βιώνονται οι εμπειρίες τους, οι απογοητεύσεις, οι χαρές, οι προσδοκίες, οι ματαιώσεις, οι αγώνες, οι ήττες ή οι νίκες τους. Ο μικρός αναγνώστης με ευκολία ταυτίζεται με τους ήρωες των βιβλίων και με την ταύτιση διευκολύνεται η εκλογή των προτύπων, η οποία τον βοηθά να αποκτήσει ανάλογες στάσεις και ενδιαφέροντα²².

Ο συγγραφέας επομένως έχει υποχρέωση να προσφέρει πρότυπα που να χαρακτηρίζονται από τα πανανθρώπινα ιδανικά της αγάπης, της αλληλεγγύης, της κατανόησης και της καλοσύνης. Αλλά για να είναι εποικοδομητικές οι ανθρώπινες αυτές αξίες και ιδιότητες για το παιδί, πρέπει να πάρουν μέσα στο παιδικό βιβλίο μορφή δυναμική, αγωνιστική και ο συγγραφέας να τη

²¹ Βαρελλά Α. : Ο Δημήτρης Μανθόπουλος μιλάει για την παιδική λογοτεχνία, τεύχος 40, 337 σ.

²² Πετρουλάκης Ν. Ψυχολογία Προσαρμογής, Αθήνα , Εκδόσεις Γρηγόρη 1984, 79—87 σ.σ.

διοχετεύει μέσα στη δράση του ήρωα²³. Μια δράση που δοκιμάζεται στις ποικίλες καταστάσεις της ζωής.

Δημιουργείται έτσι μία πλουσιότερη θεματολογία στη σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά και νέους. Για τη διευκόλυνση της μελέτης της, μπορεί να χωριστεί σε τρεις θεματικές κατηγορίες: Στα κοινωνικά προβλήματα, στα θέματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος και στις οικογενειακές σχέσεις. Η πλούσια καρποφορία συνίσταται σε ένα πλήθος λογοτεχνικών βιβλίων που απευθύνονται ακόμη και σε πολύ μικρά παιδιά. Μιλούν για την αλλαγή στη σύνθεση της οικογένειας λόγω θανάτου ή διαζυγίου²⁴, για τη ζήλια και το ρατσισμό²⁵, για το AIDS²⁶, την αδικία και την αντιλαϊκή πολιτική των απολυταρχικών καθεστώτων²⁷, για τα συμπλέγματα που δημιουργούνται από το χαμηλό αυτοσυνείδημα²⁸, για τον υπεράνθρωπο πολλές φορές αγώνα που καταβάλλουν οι νέοι για να εξασφαλίσουν μια θέση στα πανεπιστήμια αγνοώντας την ίδια τους τη ζωή²⁹, για την αδιαφορία του ανθρώπου για την καταστροφή της φύσης³⁰, ή για τις πολύπλοκες ψυχολογικές εκφάνσεις που δημιουργεί στο περιβάλλον και στο άτομο, κάποια αναπηρία του συγγενή ή επίκτητη³¹.

²³ Δαράκη Π. Το παιδικό βιβλίο σαν πολιτισμική αξία. Περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Τεύχος 40, 333 σ.

²⁴ Τζαφεροπούλου Μ. - Μ. : Το διαζύγιο στην ελληνική παιδική λογοτεχνία: Περ. Διαδρομές, τεύχος 28, 256- 265σ.

²⁵ Tucker N. Οι διακρίσεις των φυλών και των φύλων στα παιδικά βιβλία, περ. Διαδρομές Τεύχος 2, 102-104σ.

²⁶ Κοντολέον Μ. Γεύση πικραμύγδαλου, Αθήνα 1995, εκδόσεις Πατάκη.

²⁷ Ζέη Α. Το καπλάκι της βιτρίνας, Αθήνα 1966 (3^η έκδοση το 1990) εκδόσεις Κέδρος και Κλιάφα Μ. Οι πελαργοί θα ξανάρθουν, Αθήνα 1983, εκδόσεις Κέδρος.

²⁸ Πρέσσελνερ Μ. Πικρή σοκολάτα Αθήνα 1992, εκδόσεις Πατάκης.

²⁹ Δικαίου Ε. Μου μαθαίνεται να χαμογελάω σας παρακαλώ, Αθήνα 1994, Εκδ. Πατάκης

³⁰ Γρηγοριάδου - Σουρέλη Γ. Εμένα με νοιάζει. Αθήνα 1990, Πατάκης (3^η έκδ.) και Βαρελλά Α. Φιλενάδα Φουντουκιά μου, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις Α.Ε. Χαρταετός.

³¹ Είναι περίεργο πως ο μελετητής της παιδικής λογοτεχνίας και ψυχολόγος Bruno Bettelheim - επιμένοντας στη μαγεία των παραμυθιών- (Bettelheim B. (1976) The uses of Enchantment The meaning and importance of Fairy Tales, London. Thames and Hudson)- εκφράζει την άποψη ότι τα σύγχρονα παιδικά βιβλία είναι «ρηχά» επειδή όπως διατυπώνει προσπαθούν μόνο να πληροφορήσουν και να διασκεδάσουν τα παιδιά. Ο Nickolas Tucker, καθηγητής της εξελικτικής ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Sussex, αντικρούει με εκτενή κριτική του την άποψη αυτή, καθώς και η Joan Fassler, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Yale, αντιπαραθέτοντας μία πλούσια σύγχρονη θεματολογία η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη συμβουλευτική/ψυχοθεραπευτική διαδικασία και στην διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ παιδιού και ενήλικου. Βλ. Ανδρουτσοπούλου Αθ. Η επιλογή των σύγχρονων ιστοριών για

Χάριν όμως της προστασίας της παιδικής ψυχής, πολλές φορές υπάρχει η τάση να παρουσιάζεται η πραγματικότητα ωραιοποιημένη και τότε να χάνει την αξία της. Πρέπει να λογαριάζεται η λυτρωτική δύναμη που έχει το δάκρυ μετά τον πόνο και τη δυσκολία. *«Το κείμενο πρέπει να πλησιάζει τη φαντασία με τρόπο που να θυμίζει την κάθαρση στην αρχαία τραγωδία, δηλαδή ν' απελευθερώνει τα συναισθήματα»*³². Στη ζυγαριά των αξιών εξ άλλου, *«το δάκρυ βαραίνει πιο πολύ από το γέλιο. Γι αυτό δουλεύεται στο καμίνι της ψυχής. Το γέλιο στο περιβόλι της καρδιάς»*³³. Εξ άλλου στη ζωή συνυπάρχουν και τα δύο και ο λογοτέχνης ως καλλιτέχνης, είναι ευαίσθητος δέκτης των γεγονότων που συμβαίνουν γύρω του. Αυτά είναι η πηγή της έμπνευσής του και οφείλει να τα περιγράψει με ειλικρίνεια και εντιμότητα για να έχει το δημιούργημά του απήχηση στην ψυχή του μικρού αναγνώστη.

1.2. Βίωμα και λογοτέχνης

Μία αναδρομή στο παρελθόν της λογοτεχνικής δημιουργίας, από την εποχή των λυρικών ακόμη, οδηγεί στη διαπίστωση ότι το στυλ και το ύφος της προσωπικότητας του κάθε ενός δημιουργού, οικοδομήθηκε πάνω στην εμπειρία και στο βίωμα που η εποχή και οι συνθήκες καθόρισαν. Πολλές φορές όμως λογοτέχνες που έζησαν την ίδια ιστορική περίοδο διύλισαν τα γεγονότα των καιρών από την προσωπική του άποψη ο καθένας. Αυτό καθορίστηκε και από την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν, και κατ' επέκταση από την ιδεολογία τους.

Πιο συγκεκριμένα όταν γύρω στο 540 π. Χ. οι έντονοι κοινωνικοί αγώνες αναστάτωναν τις πόλεις από τις διαμάχες για την επικράτηση των ισχυρότερων, ο ποιητής Θέογνις επιστρατεύει την πένα του για να διακηρύξει

παιδιά ως βιβλιοθεραπευτικών μέσων: Σκεπτικό και εφαρμογές. Περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Τεύχος 49, 12-17σ.

³² Ρούσσικου-Αρμαγανίδη Κ. Παιδικό βιβλίο και παιδιά με ειδικές ανάγκες. Περ. Διαδρομές, τεύχος 49, 24σ.

³³ Βαρελλά Α. ό.π.

τις απόψεις του εναντίον της αριστοκρατικής τάξης και της ιδεολογίας, μέσα από τους 1389 ελεγειακούς στίχους που διασώζονται. Υπήρξε πάντα ο φανατικός αντίπαλος της τυραννίας³⁴. Ο Ανακρέων σύγχρονος του Θεόγνι ήταν εκ διαμέτρου αντίθετος χαρακτήρας. Η έντονη πολιτική διαμάχη και οι κοινωνικές αντιθέσεις της ίδιας εποχής, δε φαίνεται να τον συγκινούν. Τα βιώματά του αφορούν τη χαρά της ζωής. Εμπνέεται από τη μέθη, τη χλιδή, τη μαλθακότητα, τα συμπόσια και τον έρωτα³⁵.

Όσον αφορά στην επιρροή του προσωπικού βιώματος, ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ποίηση ενός άλλου μεγάλου λυρικού, του Αλκαίου. Το βίωμα παίζει ρόλο καθοριστικό στα ποιήματά του και *«αυτό ερμηνεύει ως ένα βαθμό και το πάθος που τα διαπερνάει»*³⁶.

Η μακρόχρονη δε εμπειρία και οι κοινωνικοί αγώνες του σπουδαίου νομοθέτη και πολιτικού Σόλωνα για την προάσπιση των αξιών της ζωής και την καταπολέμηση των κοινωνικών αντιθέσεων, ενέπνευσαν το ποιητικό του έργο, το οποίο είναι ένας ύμνος για τα ανθρώπινα ιδανικά. Έτσι η ποίησή του είναι απόλυτα συνδεδεμένη με το νομοθετικό έργο του και με ό,τι έζησε και αγωνίστηκε.

Στα πρόσφατα χρόνια της ελληνικής λογοτεχνικής δημιουργίας, το βίωμα υπήρξε αιτία μοναδικής ποιητικής έμπνευσης, σε σημείο μάλιστα το ίδιο το έργο να παραπέμπει άμεσα στα γνωστά γεγονότα της ζωής του δημιουργού. Ένα τέτοιο συμβάν όπως η αυτοκτονία του Καρυωτάκη φέρνει την Πολυδούρη σε στιγμές απόγνωσης και οδύνης. *«Και καθώς η αρρώστια τη δυνάστευε σε μια μελλοθάνατη αναμονή, αφιέρωσε η ερωτική αυτή περιστέρα με την πικρή μοίρα, τους τελευταίους της φθόγγους σε ένα μοιραίο κάλεσμα»*³⁷.

³⁴ *Κύρνε, κύει πόλις ήδε, δέδοικα δε μη τέκη άνδρα / ευθυντήρα κακής ύβριος ημετέρης. / Αστοί μεν γαρ έθ' οίδε σαόφρονες, ηγεμόνες δε / τετραφάται πολλήν ες κακότητα πεσειν.* Στίχ. 39-42, Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί, τόμος 9, Αθήνα 1997, εκδ. Επικαιρότητα, 40 σ.

³⁵ *Ω παι παρθένιον βλέπων/ δίζημαί σε, συ δ' ού κοείς/ ούκ ειδώς ότι της εμής/ ψυχής ηνιοχεύεις.* 360 Athen. 13. 564d. (iii 244 Kaibel), ό.π., τόμος 7, 44 σ.

³⁶ Τοπούζης Κ. Αρχ. Έλληνες Λυρικοί, τόμος 10, ό.π. 29 σ.

³⁷ *«Είμαι τρελλή να σ' αγαπώ/ αφού 'χεις πια πεθάνει..»* Βλ. Περάνθη Μ. Μεγάλη Ανθολογία της Ποίησης. Αθήνα 1965, έκδοση του συγγραφέα, τόμος γ', 65 σ.

Ο πόνος του αμετάκλητου και παντοτινού αποχωρισμού του αγαπημένου προσώπου που σίγουρα αποτελεί το τραγικότερο βίωμα, σφράγισε την ποίηση μεγάλων ποιητών. Ο θάνατος του αγαπημένου γιου του Παλαμά, Άλκη, ξεχείλισε τον πόνο, στο ποίημα του «ο τάφος». Η τραγική μοίρα χτύπησε πολύ σκληρά και τον ποιητή Ζαλοκώστα που έβλεπε ανήμπορος να χάνει το ένα του παιδί μετά το άλλο κι ήρθε και στοίχειωσε το δράμα αυτό στο ποίημα «Ο βοριάς που τ' αρνάκια παγώνει». Ακόμη και μικρότερης εμβέλειας ποίηση όπως εκείνη του Ορέστη Λάσκου, που χαρακτηρίζεται στο σύνολό της από μπρίο και σπιρτάδα, σκιάστηκε από ένα ποίημα στο οποίο αποτυπώνεται ο πόνος για το θάνατο της μάνας. Εκεί διοχετεύεται αναδρομικά στους στίχους και η πίκρα για τον παλαιότερο χαμό τεσσάρων ακόμα μελών της οικογένειάς του³⁸.

Μέσα σε αυτό το γενικότερο κλίμα μιας σειράς παραδειγμάτων λογοτεχνικής δημιουργίας που αθανατίζουν το προσωπικό βίωμα, ο Μιχάλης Περάνθης αναφέρει για τον «άγιο» των γραμμάτων μας τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, ότι οι οικογενειακές δυστυχίες, ο θάνατος των γονιών του, η τρέλα του αδερφού του, η μοίρα των τριών αναποκατάστατων αδερφών του αλλά και οι προσωπικές του θλίψεις, έθρεψαν την απέραντη δυστυχία του³⁹ που θα νόμιζε κανείς πως χρειαζόνταν για να πάρει η πεζογραφία του το θεσπέσιο εκείνον τόνο της σπαρακτικής ειλικρίνειας και της υποβλητικής μαγείας.

Θα μπορούσαν να αναφερθούν ένα πλήθος δημιουργών με τα έργα τους που διαπνέονται από τις βιωματικές εμπειρίες τους. Δεν είναι το θέμα της παρούσας εργασίας αυτό. Κύριο μέλημα είναι να γίνει συνείδηση ότι η πένα του συγγραφέα οδηγείται από την εσωτερική ανάγκη να αποτυπώσει τους εσωτερικούς κραδασμούς, αλλά και από την ηθική υποχρέωση να δώσει στο κοινό τα προϊόντα των ψυχικών του διεργασιών, ώστε να πληροφορήσει

³⁸ «τους θωρούσα που τη ζύγωναν / σαν ηλιακτίδες μες στο δάσος/ ο γέρο - Παμεινώνδας ο άντρας της / κι οι τρεις λεβέντες γιοί της / ο Γιάννης, ο Αγησίλαος κι ο Βάσος...» Βλ. Περάνθης Μ. ό.π. τόμος α', 554σ.

³⁹ «..Σα νάχαν ποτέ τελειωμό / τα πάθια κι οι καημοί του κόσμου» Βλ. Παπαδιαμάντης Αλέξανδρος, το μοιρολόι της φώκιας, Νέα Ανθολογία του Ελληνικού διηγήματος Αθήνα 1969, εκδόσεις Πεζός Λόγος, 125σ.

επιπλέον για θέματα, που σύμφωνα με την κρίση του χρειάζονται να γίνουν γνωστά για την εξομάλυνση πολλών κακώς κείμενων γύρω, όσο σκληρά κι αν είναι. Παράλληλα όμως αποφορτίζεται και το βάρος της βιωματικής εμπειρίας, με τη διοχέτευσή του στην τέχνη .

Είναι ανάγκη η πένα να οδηγηθεί με παρρησία στην αλήθεια της ζωής με όλες της τις εκφάνσεις, χωρίς εξωραϊσμούς, παραγκωνίσεις ή αποκλεισμούς. Ο συγγραφέας καταγράφει ό,τι τον συγκίνησε βαθιά, ό,τι πέρασε από τις αισθήσεις του και αποτυπώθηκε ανεξίτηλα στην ευαίσθητη μεμβράνη της ψυχής του. Και μένει εκεί έως ότου έρθει το πλήρωμα του χρόνου για να δοθεί η έμπνευση μετουσιωμένη σε λογοτεχνική δημιουργία, στο φως και στην κρίση των αναγνωστών. *«Ο λογοτέχνης δε μπορεί να ζει ξεκομμένος από το γύρω του κόσμο, ούτε να κατοικεί σ' ένα γυάλινο πύργο, ανέγγιχτος κι ανεπηρέαστος από τα σύγχρονα κοινωνικά δρώμενα του τόπου του και του κόσμου γενικότερα»*⁴⁰. Αν ο ίδιος ο συγγραφέας δε βιώσει την εμπειρία - έστω και μία ξένη εμπειρία η οποία να έχει μεταδοθεί σε εκείνον με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει και δικό του βίωμα⁴¹ - δε θα μπορέσει να συγκινήσει τον αναγνώστη. Ο λόγος του δε θα καταφέρει να μεταδώσει τη συναισθηματική ένταση των στιγμών, δε θα κατορθώσει να αφυπνίσει το ενδιαφέρον του παιδιού γιατί θα είναι ψεύτικος κι ανεπαρκής.

Ο συγγραφέας χρειάζεται χρόνο ωρίμανσης, εσωτερικής διεργασίας των γεγονότων και των συναισθημάτων, μια χρονική απόσταση δηλαδή από τη στιγμή της σύλληψης της ιδέας ή της βίωσης ενός γεγονότος. η οποία μπορεί να κρατήσει ακόμη και χρόνια κυοφορίας για να οδηγηθεί στην ευεργετική ώρα του τοκετού. Το χρονοβόρο αυτό πάλεμα του δημιουργού - λογοτέχνη, ουδεμία σχέση έχει με το θέμα της αποστασιοποίησης η οποία επιβάλλεται σε άλλα είδη της συγγραφικής παραγωγής. Ο λογοτέχνης δε στέκει ως

⁴⁰ Κατσώνης Κ. Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα στο κυπριακό παιδικό-νεανικό διήγημα , Περιοδικό Διαδρομές, Τεύχος 47, 175σ.

⁴¹ Ιωαννίδης Ι. Δ. Βίωμα και παιδικό βιβλίο, περ. Διαδρομές, τεύχος 12, 273σ. Βλ. επίσης Κουκουλομμάτη Δ. Λογοτεχνία και γλώσσα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Θεωρία και Πράξη), Αθήνα 1996, Εκδόσεις Έλλην, 93 σ. όπου αναφέρει το παράδειγμα της καταστροφής της Χίου που έζησαν δεκάδες άνθρωποι του νησιού, *«επίγραμμα όμως και πίνακα που μνημείωσαν εκείνο το γεγονός μόνο η ευαίσθητη ψυχή του Σολωμού και του Ντελακρουά δημιούργησε»*.

αντικειμενικός κριτής απέναντι σε ιστορικά γεγονότα όπως θα έκανε ο ιστορικός, ο οποίος διατηρώντας μία απόσταση από αυτά, επιτυγχάνει ευκολότερα μία αντικειμενικότερη γραφή.⁴² Ο λογοτέχνης - συγγραφέας χρειάζεται το χρόνο της ψυχικής διεργασίας για την ιεράρχηση των συναισθημάτων του: « Διάφορα θέματα στριφογύριζαν στο μυαλό μου. Κανένα δε γέμιζε την ψυχή μου. Γύρευα να πλάσω κάτι γερό, κάτι που να πατάει γερά μέσα στο χάος που ολοένα σκοτείνιαζε, σα συννεφιά που κρύβει εντός της τ' αστροπελέκια και τους φρικτούς κεραυνούς. Έγραψα μερικά διηγήματα που αποτύπωναν εικόνες και ψυχικές καταστάσεις [...] παρμένες από τα προσωπικά μου βιώματα. Βρισκόμουν ακόμη στην ανώριμη συγγραφική ώρα, όπου σαν το πουλί που τα φτερά του είναι πολύ αδύναμα, πολύ κοκαλιάρικα, δε δύναται να πετάξει...»⁴³.

Ο Κληνθ Μπρουκς⁴⁴ πάντως, προτείνει για τον μελετητή -προς αποφυγή λανθασμένης εκτίμησης- να λαμβάνει υπόψη του όσο το δυνατόν περισσότερους παράγοντες της λογοτεχνικής διαδικασίας, εκτός από το βίωμα. Όπως το υπόβαθρο του συγγραφέα (πολύ σχετικό με το βίωμα), ή το ίδιο το έργο⁴⁵ ή την ανταπόκριση του αναγνώστη⁴⁶.

Ό,τι και να ειπωθεί όμως, «η πιο φανερή αιτία του λογοτεχνήματος είναι ο δημιουργός του, ο συγγραφέας του και ως εκ τούτου οι εξηγήσεις που δίδονται

⁴² Για την υποκειμενικότητα της γραφής όταν το βίωμα είναι έντονο, σημειώνεται η άποψη του καθηγητή Μπαμπινιώτη για το ύφος τον Μακρυγιάννη, ότι εκτός από το ότι έχει τη βιοματική αμεσότητα ενός χρονογράφου, κυριαρχεί η βιοματική, συναισθηματικά φορτισμένη παρουσίαση των πραγμάτων. Λείπει δηλαδή η αναγκαία απόσταση από τα γεγονότα για να γίνει περισσότερο ψύχραιμη η αφήγηση. Βλ. Μπαμπινιώτης Γ. Γλωσσολογία και λογοτεχνία. Από την Τεχνική στην Τέχνη του λόγου. Αθήνα 1991, β' έκδοση, 300σ.

⁴³ Αθανασόπουλος Β. Ο λογοτέχνης ως πρότυπο δημιουργικής δράσης - Θ. Πετσάλης - Διομήδης: Πώς ένας συγγραφέας συγκρότησε το πρόσωπό του και το έργο του, Αθήνα 1990, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 104 σ.

⁴⁴ Hawthorn J. Ξεκλειδώνοντας το κείμενο. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1987, 62σ.

⁴⁵ Αν και μέσω του κειμένου, ο αναγνώστης μεταβαίνει προς την πρωταρχική στιγμή της σύνθεσης του δημιουργού με τον έντονο βιοματικό χαρακτήρα. Βλ. Κουκουλομμάτη Δ.Ι. Βιοματική προσέγγιση των Νέων Ελληνικών, Αθήνα 1990, Εκδόσεις Εστία, 22σ.

⁴⁶ Ο δέκτης του μηνύματος παρεμβάλλει και ο ίδιος τον προσωπικό του τόνο, μεταφέρει τα δικά του συναισθήματα, βιώματα, τις περικειμενικές καταστάσεις, την παιδεία και τη γλωσσική του επάρκεια. Βλ. Παπαδογιαννάκη Ν.Ε. Αναγνώσεις, επτά (+ ένα) μελετήματα για τη γλώσσα και τη Λογοτεχνία. Αθήνα 1997, Εκδ. Έλλην, 21σ.

υπό το πρίσμα της προσωπικότητας και της ζωής του συγγραφέως, αποτελούν την παλαιότερη και την πιο βαθιά ριζωμένη μέθοδο μελέτης της λογοτεχνίας»⁴⁷.

Υιοθετώντας ακριβώς αυτή την άποψη ότι δηλαδή ο δημιουργός είναι η πιο φανερή αιτία του λογοτεχνήματος και για να γίνει δυνατή μια ουσιαστικότερη προσέγγιση στη γενεσιουργό αιτία των συγκεκριμένων στάσεων των συγγραφέων απέναντι στο άτομο με ειδικές ανάγκες, αναπτύχθηκε το κεφάλαιο που ακολουθεί. Περιλαμβάνει σύντομες συνεντεύξεις μερικών από τους λογοτέχνες των βιβλίων του δείγματος της μελέτης.

1. 3. Ο ρόλος του βιώματος στη συγγραφή βιβλίων με ήρωες άτομα με ειδικές ανάγκες-συνεντεύξεις.

Στα πλαίσια της προσπάθειας να διαπιστωθούν οι αιτίες και οι αφορμές που οδήγησαν κάποιους από τους συγγραφείς των βιβλίων του δείγματος να γράψουν για άτομα με ειδικές ανάγκες, διαμορφώνοντας παράλληλα και μια συγκεκριμένη στάση απέναντι στα άτομα αυτά, συγκεντρώθηκαν τα παρακάτω στοιχεία που αποδεικνύουν τη σπουδαιότητα του προσωπικού βιώματος όσον αφορά στην πυροδότηση της έμπνευσης αλλά και στη διαμόρφωση της αντίληψής τους.

Η Ειρήνη Μάρρα⁴⁸ η οποία έχει στο ενεργητικό της μια σειρά βιβλίων και θεατρικών έργων για παιδιά, καθώς και εκπομπές στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση, εκμυστηρεύεται ότι έγραψε δυο - τρία βιβλία της με ήρωες πρόσωπα *«αποκλίνοντα του κανονικού»* για να τα *«βοηθήσει»* - όπως πίστευε στην αρχή- ή να τους προσφέρει κάτι. *«Τώρα η ειλικρίνεια της απόστασης, με σπρώχνει στην αναθεώρηση. Σκέφτομαι πως εγώ σοκαρίστηκα από την επαφή μου με αυτά τα παιδιά, εγώ ένιωσα άβολα απέναντί τους, εγώ ένιωσα σχεδόν τύψεις για όλες τις αχρησιμοποίητες δυνατότητες της τυπικής αρτιμέλειάς μου*

⁴⁷ Wellek R. - Warren A. Η θεωρία της λογοτεχνίας, Αθήνα χ.χ. 93 σ.

⁴⁸ Κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας, τον Ιούλιο του 1998, η σπουδαία αυτή εργάτρια των παιδικών γραμμάτων έχασε τη μάχη με την επάρατο νόσο.

που αφήνονται να κοιμούνται, απέναντι στις όποιες πνευματικές ή σωματικές αναπηρίες που αντιπαλεύουν αυτά τα παιδιά. Ίσως λοιπόν, τα συγκεκριμένα βιβλία να γράφτηκαν για να ηρεμήσουν την επαναστατημένη αυτοκριτική μου. Ελπίζω ωστόσο να βοηθήθηκαν και τα παιδιά αυτά, άμεσα ή έμμεσα, είτε με το διάβασμα των συγκεκριμένων βιβλίων, είτε με την αλλαγή αντιμετώπισης των ανθρώπων του περιβάλλοντός τους»⁴⁹.

Ο Δημήτρης Μανθόπουλος, άλλος ένας σημαντικός δημιουργός που ανήκει στην μεγάλη οικογένεια των λειτουργών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με ξεχωριστή συγγραφική δράση τόσο στο πεζό όσο και στον ποιητικό λόγο για παιδιά, σε μια προσωπική επικοινωνία που είχαμε μαζί του μας έγραψε τα εξής:

«[...] Ως μέλος τον τελευταίο καιρό μιας Νομαρχιακής επιτροπής που συνεργάζεται με φορείς και άτομα του χώρου, δε νομίζω ότι προσφέρω κάτι εξαιρετικό. Πέρα από το να φροντίζω (διακριτικά) ψυχικά (αυτό πάντοτε το φρόντιζα) εκείνους που έχουν κάποια «υστέρηση» αποδίδοντάς τους τα ίσα με τους άλλους, εμάς που θεωρούμαστε «φυσιολογικοί» πλην όμως και υποψηφίων να χάσουμε αυτή μας τη «φυσιολογικότητα». Πιστεύω στην εσωτερική δύναμη του ανθρώπου γι αυτό και το σκιάχτρο, στην ΑΛΚΥΟΝΗ, ενώ είναι κατ' εξοχήν αντικείμενο και φορέας ασχήμιας, της ευτέλειας και του φόβου, μεταβάλλεται σε πρότυπο αγάπης και εσωτερικής ομορφιάς [...].

Όμως το έναυσμα μου το έδωσε ο Γιαννάκης. Ένα αδύνατο αγοράκι ως δέκα ετών με πολύ σοβαρά κινητικά προβλήματα. Τον έφερε η μητέρα του στο σχολείο και με παρακάλεσε (ήμουν τότε διευθυντής) να τον δεχθώ στην α' τάξη. Έπεισα κάποια δασκάλα κι ο Γιαννάκης «παρακολούθησε» μερικές μέρες τα μαθήματα. Με τη μητέρα του όμως στην αίθουσα διδασκαλίας να τον στηρίζει στο θρανίο. Τα παιδιά αγκάλιασαν με αγάπη το Γιάννη, ωστόσο κατάλαβε και η μητέρα του πως ο τρόπος αυτός φοίτησης ήταν δύσκολος και προβληματικός για την τάξη ολόκληρη. Έτσι ο Γιάννης έφυγε από το σχολείο μας και γράφτηκε στο Ειδικό Σχολείο, όπου φοίτησε για λίγο. Σήμερα παλικαράκι πια είναι σχετικά καλύτερα. Αυτό ήταν όλο. Φαίνεται όμως πως όσο κι αν δεν το αισθάνθηκα τρανταχτό,

⁴⁹ Στο Περιοδικό «Διαδρομές», Η Ειρήνη Μάρρα μιλάει για τη λογοτεχνία, τεύχος 34, 166 σ.

κάτι μέσα μου ζύπνησε. Είχα πάντα στη σκέψη μου να γράψω για τα παιδιά (άτομα) με αυτά τα προβλήματα. Το Ειδικό Σχολείο που ανέφερα βρισκόταν απέναντι από το δικό μου και τα τρία τελευταία χρόνια μου στην υπηρεσία (1988-1991) τα πέρασα πολύ κοντά του. Είχα αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τα παιδιά. Άρα προϋπήρχε κάποιο υλικό. Το προζύμι (το έναυσμα) ήταν ο Γιαννάκης[...]

Η Νίτσα Τζώρτζογλου, όταν ρωτήθηκε πώς δημιουργήθηκε ο σπόρος που καρποφόρησε την «Αργυρώ», έγραψε τα εξής: [...] Είχα πάει πριν χρόνια στο Λονδίνο για την τιμητική αναγραφή μου στον πίνακα Hans Christian Andersen. Έτυχε να συμπέσει με τον εορτασμό του έτους για το ανάπηρο παιδί [...] Στην Πανεπιστημιούπολη του Cambridge είδα μια έκθεση βιβλίων από όλο τον κόσμο σχετικά με το ανάπηρο παιδί και τα προβλήματά του. Είχα μόλις καιρό να τα ξεφυλλίσω, μα τα κείμενα όσο και τα εξώφυλλα μου φάνηκαν τόσο καταθλιπτικά που καμιά αχτίδα ελπίδας δε χάριζαν στους αναγνώστες. Αν δοκίμαζα;

Έτσι σκέφτηκα να γράψω την Αργυρώ, σε συνδυασμό με τη γενναία αντιμετώπιση σοβαρού ατυχήματος και αναπηρίας και με τα πολλά δυστυχήματα που γίνονταν από έκρηξη παραπεταμένων χειροβομβίδων. Χαίρομαι να μαθαίνω ότι το σκοπό μου τον πέτυχα, πως το βιβλίο μου έχει ακόμα απήχηση[...].

Η Κύπρια συγγραφέας παιδικών βιβλίων και για πολλά χρόνια εκπαιδευτικός Κίκα Πουλχερίου, απαντώντας στο ίδιο ερώτημα, υποστηρίζει ότι στα χρόνια που υπηρέτησε στα σχολεία γνώρισε πολλά παιδιά με προβλήματα σαν την μικρή Μαργαρίτα του βιβλίου της «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»:

« Πάντα με προβληματίζε η σχέση τους και η αποδοχή τους από τ' άλλα παιδιά μα το συγκεκριμένο βιβλίο ξεκίνησε από μια τυχαία γνωριμία. Είχα γνωρίσει τη μητέρα ενός τέτοιου παιδιού που με δάκρυα στα μάτια μου εκμυστηρεύτηκε πως η φίλη του γιου της τον εγκατέλειψε μόνο και μόνο γιατί έμαθε πως είχε καθυστερημένο αδερφό. Σ' αυτό βέβαια συνετέλεσαν σε μεγάλο βαθμό και οι πιέσεις των γονιών της κοπέλας που φοβούνταν την κληρονομικότητα.

Έτσι ξεκίνησε η ιστορία, που ομολογώ με δυσκόλεψε πολύ η γραφή της και μου πήρε πάνω από δύο χρόνια. Έλεγα: πώς θα πω στα παιδιά τα πιο λυπητερά πράγματα και πώς θα μπορέσω να ξαλαφρώσω όσους έχουν παρόμοια προβλήματα;...»

Από την Κύπρο πάλι ο παιδαγωγός και συγγραφέας -όχι τόσο παιδικών αλλά βιβλίων που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς κυρίως- Μιχαλάκης Μαραθεύτης απαντά στο ίδιο ερώτημα ως εξής:

«Γράφοντας το διήγημά μου « η αδερφή μου η Αυγή» , είχα υπόψη μου ένα γειτονόπουλο (κορίτσι) που παρουσίαζε νοητική καθυστέρηση. Το γεγονός τούτο επηρέαζε τις διαπροσωπικές σχέσεις των άλλων μελών της οικογένειας. Ο αδερφός είναι υπαρκτό πρόσωπο όπως και τα αισθήματά του. Όλες οι άλλες λεπτομέρειες του διηγήματος είναι φανταστικές.

Σκοπός μου, γράφοντας το διήγημα τούτο, ήταν να δώσω, ως παιδαγωγός, υλικό για συζήτηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα πρόσωπα που έχουν παιδί ή αδελφό ή μαθητή ή συμμαθητή ή κάποιο πρόσωπο με πνευματική καθυστέρηση ή άλλη αναπηρία. Όλοι πρέπει να μάθουμε να αντιμετωπίζουμε ορθά, όχι μόνο τα ίδια τα παιδιά με καθυστέρηση, αλλά και τα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντός τους. Ανεβαίνουν και αυτά το δικό τους Γολγοθά. Έχουν και αυτά ανάγκη από την κατανόηση και τη συμπαράστασή μας.

Η Μαρία Αβρααμίδου είναι η τελευταία από τους συγγραφείς του δείγματος, που αποκάλυψε τη δική της ανθρώπινη ιστορία η οποία στάθηκε αφορμή για τη συγγραφή της νουβέλας της, *«Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου»*. Ήταν πριν τριάντα τρία χρόνια όταν ο τεσσάρων μηνών γιος της Λίνος (το ίδιο όνομα έχει και ο ήρωας της νουβέλας) από κάποια παιδική ασθένεια παθαίνει βλάβη στον εγκέφαλο, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη νοητική υστέρηση. Η ίδια αναφέρει: *« Έχω κατορθώσει με τη βοήθεια του αντρός μου πάντα, που είναι ένας πολύ σωστός και φιλοσοφημένος άνθρωπος, να ξεφύγω από τον «κύκλο της τραγωδίας». Έχουμε συνηθίσει. Κάποτε βλέποντας την κόρη μου, με τις ευαισθησίες και τα ταλέντα της, δεν αποφεύγω τη σκέψη: Θα μπορούσε κι ο Λίνος να... Μα όπως λέει και ο Ρίλκε, «ποιος αν φωνάζω, θα μ' ακούσει απ' τις ορδές των αγγέλων;»*

1.4. Τι έχει γίνει ως τώρα στον αγγλόφωνο χώρο, στα πλαίσια των δραστηριοτήτων της IBBY και στον ελλαδικό χώρο.

.1.4.1. Στον αγγλόφωνο χώρο.

Από τη σύντομη αναδίφηση στη βιβλιογραφία, διαπιστώθηκε ότι στον αγγλόφωνο χώρο υπάρχει ένας αξιόλογος αριθμός ερευνητικών προσπαθειών όσον αφορά το προς συζήτηση θέμα. Οι ξένοι μελετητές στηρίζονται στην ιδιαίτερη λογοτεχνική αξία των κειμένων που αφορούν στα άτομα με ειδικές ανάγκες, τονίζοντας σε γενικές γραμμές ότι το κείμενο παρέχει αντικειμενικές εντυπώσεις αντίθετα από τις καθημερινές εμπειρίες, διότι ξεχωρίζει ουσιαστικά τα γεγονότα από το εφήμερο και το ιδιαίτερα τονισμένο που προσφέρει η ίδια η ζωή⁵⁰: *«Στα κείμενα μπορούν να μεταφραστούν αντικειμενικά καθορισμένα κοινωνικά προβλήματα μέσω υποκειμενικών πραγματικών εμπειριών και υπάρχει φαντασία και ρεαλισμός που επιτρέπει στον αναγνώστη να γίνει και θεατής αλλά και συμμετέχων».*

Γίνεται αναφορά στη δύναμη του κειμένου που κατορθώνει τη μεταβολή ή τη διάψευση της υπάρχουσας αντίληψης του αναγνώστη η οποία εναρμονίζεται με τη γενικότερη άποψη του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο κινείται ο ίδιος. Ο Rieser αναφέρει επίσης ότι είναι δύσκολο να αποτιμηθούν οι αλλαγές στις στάσεις που προκαλούνται στο παιδί, από την ανάγνωση σχετικών κειμένων. Υπάρχει όμως μία εργασία των Baskin και Harris η οποία περιγράφει ένα αξιοπρόσεκτο θετικό αποτέλεσμα στις στάσεις των αναγνωστών, έπειτα από συζητήσεις και άλλες διερευνητικές δραστηριότητες των μελετητών, μετά από τη συγκέντρωση και την ανάγνωση τριακοσίων έντεκα νεανικών μυθιστορημάτων, της περιόδου 1940-1975.⁵¹

⁵⁰ Rieser R.Q Disabled people in children' s Literature. The British council of organizations of Disabled people. Ryburn Publishing, Halifax England, 105 p.

⁵¹ Baskin B. and Harris K. Notes from a Different Drummer; A Guide to juvenile fiction, portraying th⁵¹ Rieser R.Q Disabled people in children' s Literature. The British council of organizations of Disabled people. Ryburn Publishing, Halifax England, 105 p.

e Disabled. RR Bowker: New York. Reviews 311 books of juvenile fiction (1940-1975), 30 p.

Ακολουθεί μία δεύτερη βιβλιογραφική καταγραφή από τους ίδιους ερευνητές για την περίοδο 1976-1981 στην οποία συγκεντρώνονται άλλα πρόσφατα νεανικά μυθιστορήματα που φθάνουν τον καταπληκτικό αριθμό -για τόσο μικρή χρονική περίοδο- των τριακοσίων σαράντα οκτώ βιβλίων⁵². Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν δείχνει ότι υπάρχει μια σταθερή και διαρκή μετατόπιση στις στάσεις των συγγραφέων απέναντι στους ανθρώπους με μειονεξία. Αναφέρουν ακόμα ότι τα καλύτερα βιβλία είναι εκείνα τα οποία δεν καταφεύγουν απλά στη διατύπωση ενός μηνύματος ή ενός διδάγματος, αλλά όσα έχουν τη δυνατότητα να περιγράφουν αληθινούς χαρακτήρες που μέσω των πράξεων και των παθών τους, ο μικρός αναγνώστης μεταστρέφει την εσφαλμένη εντύπωση που έχει για τα άτομα με κάποια αναπηρία σωματική ή πνευματική. Ωστόσο οι δύο μελετητές ισχυρίζονται⁵³ ότι κάθε βιβλίο που γράφεται με την κυρίαρχη πρόθεση να βοηθήσει τα άτομα αυτά, επειδή προσπαθεί να προσφέρει έτσι και αλλιώς ένα σπουδαιότερο κοινωνικό σκοπό είτε στηρίζοντάς τα, είτε διακωμωδώντας τα, δεν πρέπει να υπόκειται σε σκληρή κριτική. Πιστεύουν δηλαδή ότι το αποτέλεσμα των εσωτερικών διεργασιών του αναγνώστη θα είναι έτσι κι αλλιώς θετικό για την αντιμετώπιση των συνανθρώπων μας με κάποια ιδιαιτερότητα. Αυτό φυσικά είναι ένα απόπημα εκ μέρους τους, αν σκεφτεί κανείς πόσο εύκολο είναι, για ένα επιπόλαιο και πρόχειρο κείμενο, να δώσει λανθασμένα μοντέλα και παραπληροφόρηση.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκαν άλλοι δύο μελετητές οι Biklen και Bogdana⁵⁴ οι οποίοι ασχολήθηκαν με την καταγραφή τέτοιου κατώτερου είδους κειμένων, που αποπροσανατολίζουν και μπερδεύουν το μικρό αναγνώστη. Η έρευνά τους συγκεντρώνει δέκα στερεότυπους χαρακτήρες με απόκλιση, συγκομιδή της προσεκτικής ανάγνωσης κειμένων με σχετικό περιεχόμενο. Τα πορτραίτα των ηρώων με ειδικές ανάγκες στοιχειοθετούνται

⁵² Baskin B. Harris K. More notes from a different Drummer A guide to juvenile Fiction Portraying the disabled RR Bower: New York. Reviews 348 books of juvenile fiction 1976-1981, 31-32 p.

⁵³ Baskin B. Harris K. , ό.π. 63 σ.

⁵⁴ Bogdana R. Biklen D. , Shapiro A. , Spelkomen A. and D. (1982): The disabled: Media' s Monster Social Policy, Fail 1982.

βάσει των προκαταλήψεων και των δεισιδαιμονιών που αναπτύχθηκαν από παλιά και εξακολουθούν να υφίστανται και σήμερα. Παρουσιάζονται αξιολύπητοι και παθητικοί ήρωες με ιδιαίτερες ανάγκες, άτομα της βίας και του κακού, εγκληματίες και πρόσωπα κατάλληλα για τον περίγελο και την κοροϊδία. Ο Albert Schwartz⁵⁵ στα 1977 εφαρμόζει στη δική του μελέτη τα ίδια κριτήρια των Biklen και Bogdana σε κείμενα της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας και βρήκε ενισχυμένα τα παλιά στερεότυπα. Ο ίδιος συγγραφέας δύο χρόνια αργότερα συνεχίζει να ταξινομεί μειονεκτήματα σε βιβλία που αφορούσαν την κωφότητα ⁵⁶ και βρίσκει αποδεκτά μόνο τρία από τα εβδομήντα βιβλία που εξετάζει, απορρίπτοντας και κάποια από εκείνα που είχαν παινέσει οι Bonnie Lass και Monica Broomfield⁵⁷ (1981). Αυτοί οι τελευταίοι διατύπωσαν κριτήρια για την επιλογή βιβλίων που παρουσιάζουν μία εικόνα ισοτιμίας για τους «ανάπηρους» και δίνουν το έναυσμα για το σχηματισμό μιας θετικής στάσης για αυτούς. Στο τέλος της μελέτης τους αποδέχονται μόνο δώδεκα βιβλία, χαρακτηρίζοντας όλα τα υπόλοιπα ως κείμενα που προωθούν τη διάκριση και το ρατσισμό. Για την έρευνά τους χρησιμοποίησαν και τους στερεότυπους χαρακτήρες που είχε διατυπώσει ο Wolfensberger⁵⁸. Σύμφωνα με αυτόν τον ερευνητή, τα ειδικά άτομα -μέσα από τα σχετικά βιβλία- προσδιορίζονται ως αιώνια παιδιά, ως απειλές για την κοινωνία, ως κτηνώδη πρόσωπα ή υπεράνθρωπα ή αντικείμενα λύπης, ευσπλαχνίας και κοροϊδίας. Το πρώτο δηλαδή που πρέπει να λάβει υπόψη του ο ερευνητής του θέματος, είναι η εύρεση των κριτηρίων εκείνων για το τι συνιστά -μέσα στα κείμενα- ένα αποδεκτό πορτραίτο των ποικίλων ανθρώπων με αναπηρίες.

⁵⁵ Schwartz A. (1977) Disability in children' s books: Is Visibility Enough? Inter racial Books Bulletin Vol 8. Nos 6&7. 10-15 p.

⁵⁶ Schawartz A. (1980) Books Mirror Society: A Study of children' s Materials. Inter-racial Book Bulletin Vol 11. Nos 1&2. 19-24 p.

⁵⁷ Lass B. And Bloomfield M.(1981), Books about Children with Special Needs: An annotated bibliography. The Reading Teacher, February 81.

⁵⁸ Wolfensberger W.(1972) Normalization in Human Services. National Institute of Mental Retardation: Toronto.

Όλες οι μελέτες που μνημονεύθηκαν είναι αμερικανικές. Στη Βρετανία υπάρχουν κάποιες εργασίες οι οποίες σύμφωνα και με τον Rieser⁵⁹ είναι λιγότερο κριτικές και περισσότερο περιγραφικές. Συχνά χρησιμοποιούν λεξιλόγιο που προσβάλλει τα άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες και διαιωνίζουν τα αρνητικά στερεότυπα.⁶⁰ Ίσως ένας από τους βασικούς λόγους που οι Βρετανικές μελέτες είναι λιγότερο κριτικές από εκείνες που εκπονήθηκαν στις Η.Π.Α., είναι ότι υπάρχουν λιγότερα βιβλία που δημοσιεύτηκαν στη Βρετανία και πολλά από τα καλύτερα βιβλία δεν είναι προσιτά εκεί.

Παράδειγμα μελέτης που διαιωνίζει τα αρνητικά πρότυπα, είναι εκείνη που εξέδωσε για λογαριασμό της βιβλιοθήκης του Herthfordshire στα 1982 η Grace Hallworth,⁶¹ όπου εκατόν είκοσι πέντε παιδικά βιβλία με χαρακτήρες που έχουν αναπηρία είναι ταξινομημένα σύμφωνα με τον τύπο της αναπηρίας τους. Μέσα στη μελέτη της η χρήση των όρων «μογγόλος», «μουγγός» και «ανάπηρος»⁶² είναι στην ημερήσια διάταξη.

Μία ακόμη βιβλιογραφία για παιδικά βιβλία με χαρακτήρες άτομα με ειδικές ανάγκες, εκδόθηκε το 1981 από το ILEA Centre for Learning Resource. Κυκλοφόρησε κατά τη διάρκεια του Διεθνούς Έτους για την Αναπηρία. Πρόκειται για μια εργασία, η οποία δεν περιέχει επίσης κριτική για τα αρνητικά στερεότυπα της ανικανότητας και περιορίζεται μόνο στην ταξινόμηση. Αντίθετα όμως με τις άλλες ταξινομήσεις, περιέχει μια μικρή περίληψη και προτάσεις για την κατάλληλη αναγνωστική ηλικία για το κάθε βιβλίο. Το ίδιο κέντρο επανέλαβε την εκδοτική του προσπάθεια με το ίδιο περιεχόμενο το 1988.⁶³

⁵⁹ Rieser ό.π. 107 σ.

⁶⁰ Rieser ό.π

⁶¹ Hallworth G.(1982). My Mind is not in a wheelchair: Books and the handicapped child. Herthfordshire Library Service

⁶² «mongol», «mute» και «handicap».

⁶³ ILEA Learning Resources Branch (1981) About Disability: A Guide to Material for children and young people. Materiography 2 (Reviews 55 books, kits and filmstrips). Επίσης ILEA (1981), Race, class and Gender, και ILEA (1988) Copyart Centre for Learning resources A number of black and white drawings featuring disabled people.

Μια άλλη έρευνα της Margaret Marshall⁶⁴ το 1985 αναφέρεται στη λανθασμένη χρήση της «αναπηρίας» μέσα από τριάντα τίτλους βιβλίων δηλώνοντας ότι το παιδί με ειδικές ανάγκες, είναι ένα συνηθισμένο παιδί που μπορεί να χρειάζεται ειδική βοήθεια αλλά και βιβλία και βιβλιοθήκες για να τις χρησιμοποιεί. Έτσι δίδεται μία εξαιρετική ευκαιρία για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες να βρουν στους ήρωες των βιβλίων στοιχεία από τον εαυτό τους αλλά το περιεχόμενο τέτοιων κειμένων. Στα «φυσιολογικά» παιδιά δίδει την ευκαιρία να αναπτυχθούν συναισθηματικά και με κατανόηση. Ωστόσο η μελέτη της Marshall αποδέχεται όπως φαίνεται,⁶⁵ ακόμη και εκείνα τα βιβλία που άλλοι μελετητές απέρριψαν εξ αιτίας της ενίσχυσης των κλασικών στερεότυπων της προκατάληψης και της διάκρισης.

Μία ακόμη μελέτη που εκδόθηκε από τον αμερικανό ψυχολόγο και μελετητή John Quicke⁶⁶ το 1985, ξεχωρίζει για τη σοβαρότητα με την οποία προσεγγίζει το περιεχόμενο των παιδικών μυθιστορημάτων, επικεντρωμένη σε ψυχολογικές παρατηρήσεις πάνω στις στάσεις των προσώπων του περιβάλλοντος των ατόμων με ιδιαίτερες ανάγκες. Ως υπέρμαχος της ενσωμάτωσης των ατόμων αυτών στο κοινωνικό σύνολο, πιστεύει στην αποδοχή τους από τους «φυσιολογικούς συνομήλικους» τους. Προτείνει τον σχεδιασμό ενός προγράμματος για τα σχολεία που να ενθαρρύνει τις θετικές στάσεις και να περιλαμβάνει εκτός των άλλων δραστηριοτήτων και κείμενα με αντιρατσιστικό περιεχόμενο. Υποστηρίζει ότι το μυθιστόρημα είναι λιγότερο τραυματική υπόθεση από την ίδια την επαφή με την αναπηρία, προβάλλοντας μία συνολική εικόνα της εμπειρίας της ανικανότητας και διερευνώντας όλες τις μορφές των ανθρώπινων σχέσεων που αναπτύσσονται σε τέτοιες καταστάσεις. Κριτικάρει αρνητικά τις εργασίες των Baskin και Harris ως μη σοβαρές και αξιολογικές και καταδικάζει την ομαδοποίηση των βιβλίων με γνώμονα τα επίπεδα ανικανότητας. Αντίθετα προτείνει την ταξινόμηση των κειμένων τα οποία χαρακτηρίζονται από μηνύματα που αναφέρονται στον προσωπικό

⁶⁴ Marshall M. Ways into Understanding. Books for Keeps. No 22. P 8-9, July ' 85.

⁶⁵ Rieser ό.π.

⁶⁶ Quicke J. Disability in Modern Children' s fiction.....ό.π

αγώνα των ατόμων για αναγνώριση και ισοτιμία, για αποδοχή του ίδιου του εαυτού τους, για τη φιλία που αναπτύσσεται παράλληλα με τις καταστάσεις διάκρισης ή για τις ειδικές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ανθρώπων του περιβάλλοντος τους.

Επιπλέον στη Μεγάλη Βρετανία το 1985, δια μέσου της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων Enid Blyton ιδρύθηκε η Εθνική βιβλιοθήκη για το παιδί με ειδικές ανάγκες⁶⁷. Το 1987 η βιβλιοθήκη παρείχε πλέον πολλαπλές παροχές στους ενδιαφερόμενους, παρ' ότι δεν δέχτηκε καμία κρατική επιχορήγηση. Το οικονομικό κόστος για τους μισθούς και για τον εξοπλισμό της, ικανοποιήθηκε από προσφορές βιομηχανιών, εμπορικών επιχειρήσεων, και από ατομικές προσφορές. Οι Βρετανοί εκδότες επίσης την τροφοδότησαν με σχετικά παιδικά βιβλία. Υπάρχει επίσης ένα κονδύλι στον προϋπολογισμό των εξόδων της βιβλιοθήκης το οποίο προορίστηκε για την αγορά παιδικών βιβλίων από το εξωτερικό, για οπτικοακουστικές μεθόδους και για προγράμματα κομπιούτερ. Κάποια από αυτά τα υλικά, προσφέρονται ευγενώς από επιχορηγήσεις, οργανισμούς και άλλους χορηγούς.

Από τις πρώτες κιόλας μέρες της λειτουργίας της βιβλιοθήκης, το προσωπικό της εκπαιδεύτηκε για να εξυπηρετεί τις ανάγκες του χρήστη και μάλιστα του ανήλικου χρήστη με ειδικές ανάγκες. Έτσι εκεί εξυπηρετούνται παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, με προβλήματα όρασης και ακοής, με κινητικές δυσκολίες αλλά και με νοητική καθυστέρηση. Υπάρχουν χώροι όπου τα παιδιά μπορούν να κοιτάζουν τα βιβλία, να παίζουν με αυτά ή να διασκεδάσουν με την ίδια τη γλώσσα βάσει σχετικών παιγνιδιών. Ακόμη έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν κομπιούτερς ή να μάθουν να χρησιμοποιούν μηχανικά και ηλεκτρονικά βοηθήματα τα οποία είναι με τέτοιο τρόπο κατασκευασμένα ώστε να βοηθούν τα παιδιά να διαβάζουν από μόνα τους. Δεν υπάρχει καταπίεση στο χώρο αυτό. Αντιθέτως η κύρια ώθηση γίνεται μέσω των παιγνιδιών και εν γένει όλων των υλικών τα οποία αφορούν παιδιά ηλικίας από 0 έως 16 ετών.

⁶⁷ Mathias B. The National Library for the Handicapped Child στο περ. Children Literature in Education , Volume 19, Number 4, 1988, Agathon Press, Inc, New York, 222-229 σ.σ.

Η βιβλιοθήκη δεν είναι δανειστική. Οι επισκέπτες όμως και οι ερευνητές βρίσκονται σε έναν τόπο όπου θα μπορούν να προμηθευτούν το όνομα και τις διευθύνσεις των εκδοτών και των συγγραφέων εάν είναι απαραίτητο. Η πρόθεση της βιβλιοθήκης είναι, όλα τα παιδιά που την επισκέπτονται, να αισθάνονται ήρεμα χωρίς την αίσθηση ότι απειλούνται από το φόβο της αξιολόγησης.

Ένα σημαντικό τμήμα της βιβλιοθήκης περιλαμβάνει επίσης 150 καταχωρημένα περιοδικά με σχετικό περιεχόμενο, εφημερίδες και ειδησιογραφικά δελτία τα οποία προέρχονται από αγγλόφωνες χώρες. Η έκταση του αντικειμένου είναι μεγάλη. Καλύπτει ακόμη ειδησιογραφικά σημειώματα από μικρές ομάδες ατόμων οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους από κάποια ιδιαίτερη μειονεξία. Επιπλέον υπάρχουν επιστημονικά περιοδικά για επαγγελματίες οι οποίοι εμπλέκονται με την εκπαίδευση και τη φροντίδα των ατόμων αυτών. Η συλλογή περιλαμβάνει εφημερίδες, περιοδικά τα οποία χρησιμοποιούνται από παιδιά αλλά και από γονείς και δασκάλους, εφημερίδες για όσους ασχολούνται με την ακαδημαϊκή έρευνα και πολλά άλλα έντυπα που προσφέρουν πληροφορίες για την εκπαίδευση και την εξάσκηση στην ανάγνωση.

Στα τρία πρώτα χρόνια της ύπαρξης της βιβλιοθήκης η συλλογή κατάφερε να συμπεριλάβει πάνω από 2000 βιβλία που αφορούσαν τους μελετητές και δασκάλους, 6000 παιδικά βιβλία, 5 κομπιούτερς και ένα πλήθος άλλων εποπτικών μέσων. Πάνω από 4000 άτομα έχουν επισκεφθεί τη βιβλιοθήκη, πολλοί δε από αυτούς προέρχονται από το εξωτερικό.

Στα 1988 ο κατάλογος συμπληρώθηκε με τις νέες εκδόσεις. Το ίδιο έτος η βιβλιοθήκη δέχτηκε τη διάκριση Eleanor Farjeon Award για τις ξεχωριστές υπηρεσίες που πρόσφερε στην παιδική λογοτεχνία.

**1.4.1.1.ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ ΣΤΟΝ
ΑΓΓΛΟΦΩΝΟ ΧΩΡΟ⁶⁸**

<u>ΜΕΛΕΤΕΣ</u>		
<u>ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ</u>	<u>ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΜΕΛΕΤΗΣ</u>	<u>ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ</u>
Baskin and Harris (1975)	311 νεανικά μυθιστορήματα της περιόδου 1940-1975.	Μέτρησαν τις στάσεις των αναγνωστών έπειτα από συζητήσεις και άλλες διερευνητικές δραστηριότητες.
Baskin and Harris (1976)	348 νεανικά μυθιστορήματα της περιόδου 1976 - 1981	Διαπίστωσαν μία διαρκή και σταθερή μετατόπιση στις στάσεις των συγγραφέων απέναντι στους ανθρώπους με ειδικές ανάγκες.
Biklen and Bogdana	Καταγραφή κατώτερων ειδών κειμένων που αποπροσανατολίζουν το μικρό αναγνώστη. (χαρακτηρίζονται από τις προκαταλήψεις και δεισιδαιμονίες οι οποίες κληρονομήθηκαν από παλιά σχετικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες).	Συγκέντρωσαν δέκα αρνητικούς στερεότυπους χαρακτήρες ατόμων με απόκλιση.
Schwartz (1977)	Συνεχίζει το έργο των Biklen and Bogdana	Βρίσκει ενισχυμένα τα προηγούμενα στερεότυπα.
Lass and Boomfield (1981)	Διατυπώνουν κριτήρια για την επιλογή βιβλίων που παρουσιάζουν θετικές εικόνες ατόμων με ειδικές ανάγκες.	Αποδέχτηκαν μόνο δώδεκα βιβλία τα οποία βρήκαν ότι δεν προωθούν τη διάκριση και το ρατσισμό.
Hallworth (1982)	125 παιδικά βιβλία	Έγινε απλή ταξινόμηση σύμφωνα με τον τύπο αναπηρίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Χρησιμοποιεί λεξιλόγιο το οποίο προσβάλλει τα άτομα αυτά.
ILEA (Centre for learning Resource 1981)	Έκδοση σχετικής βιβλιογραφίας, συμμετέχοντας στο Διεθνές Έτος για την Αναπηρία.	Περιορίζεται μόνο στην ταξινόμηση. Επιπλέον δίνει μια μικρή περίληψη και προτάσεις για την κατάλληλη αναγνωστική ηλικία για το κάθε βιβλίο.
ILEA (1988)	Επανάληψη της προηγούμενης εκδοτικής προσπάθειας.	
Marshall (1985)	30 βιβλία για παιδιά.	Μελετήθηκε η λανθασμένη μεταχείριση των καταστάσεων αναπηρίας.

⁶⁸ Πηγή : Quike J. ό.π.

Quicke (1985)	44 βιβλία για παιδιά.	Ξεχωρίζει για τη σοβαρότητα προσέγγισης των παιδικών μυθιστορημάτων. Επικεντρώνεται σε ψυχολογικές παρατηρήσεις σχετικές με τις στάσεις των ηρώων των κειμένων και προτείνει κείμενα που αναφέρονται στον προσωπικό αγώνα των ατόμων με ειδικές ανάγκες για αναγνώριση και ισοτιμία για αποδοχή και φιλία.
------------------	-----------------------	--

14.1.2. Δραστηριότητες της Διεθνούς Οργάνωσης βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY)

Στο 21^ο Διεθνές Συνέδριο της IBBY (International board on books for young people) το 1988 στο Όσλο της Νορβηγίας με θέμα «Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ» εκτός των άλλων συνεδρών από σαράντα χώρες, συμμετείχε με ξεχωριστή διάλεξη η Νορβηγίδα Tordis Orjasaeter, Καθηγήτρια στο Νορβηγικό Ινστιτούτο Ειδικής αγωγής, η οποία αναφέρθηκε στα νέα μέσα για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, επικεντρώνοντας την προσοχή των συνεδρών στον κίνδυνο απομόνωσης των παιδιών αυτών.

Εκεί παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το Κέντρο Βιβλίων για παιδιά με ειδικές ανάγκες που δημιούργησε η IBBY σε συνεργασία με το Νορβηγικό Ινστιτούτο Ειδικής αγωγής⁶⁹. Έγινε επίσης αναφορά στη Διεθνή Έκθεση βιβλίων για παιδιά με ειδικές ανάγκες η οποία οργανώθηκε από τη διευθύντρια του Κέντρου Nina Reidarson.

Η όλη κίνηση είχε αφετηρία το 1981, έτος το οποίο είχε χαρακτηριστεί ως Διεθνές Έτος από τον Ο.Η.Ε. για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Κατά τη διάρκειά του διατυπώθηκε πολλές φορές η ανάγκη για εξωσχολική εκπαίδευση και πολιτισμική δραστηριοποίηση των ατόμων με αναπηρία, καθώς και η ανάγκη για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των υπολοίπων ατόμων που χαρακτηρίζονται ως «φυσιολογικά» μέσω των βιβλίων. Τότε ενέσκηψε και το

⁶⁹ Η δημιουργία του κέντρου είναι αποτέλεσμα δύο προγραμμάτων της IBBY: το πρόγραμμα για βιβλία και παιδιά με ειδικές υποστηρίχτηκαν από την UNESCO. Βλ. Δελτίο του κύκλου του Ελληνικού παιδικού βιβλίου του 1989, 45 σ.

πρόβλημα της ανυπαρξίας του κατάλληλου υλικού. Γι αυτό το σκοπό ιδρύθηκε το 1985 από την IBBY στο Νορβηγικό Ίδρυμα Ειδικής Εκπαίδευσης το Κέντρο Τεκμηρίωσης Βιβλίων για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Σκοπός του είναι να διοργανώνει διεθνείς εκθέσεις και σεμινάρια και να συγκεντρώνει τη σχετική βιβλιογραφία από όλο τον κόσμο. Μία από τις συλλογές του έχει εκτεθεί από την IBBY σε πολλές χώρες καθώς και στην Ελλάδα. Εκτός από τη συγκέντρωση βιβλίων που υποβάλλονται από τα εθνικά τμήματα της IBBY από εκδότες από όλο τον κόσμο, το κέντρο αυτό προσφέρει πληροφορίες και υπηρεσίες συμβούλου σε κάθε ενδιαφερόμενο, συνεργάζεται με εκδότες και ιδρύματα διεθνώς και περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες βιβλίων για παιδιά και νέους: Η πρώτη περιέχει εικονογραφημένα βιβλία για άτομα με διάφορες μαθησιακές δυσκολίες ή που ανήκουν σε γλωσσικές μειονότητες, η δεύτερη βιβλία ειδικά φτιαγμένα για μειονεκτούντα άτομα, η τρίτη περιλαμβάνει έρευνες και μελέτες με το ίδιο θέμα και η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει βιβλιογραφία και καταλόγους βιβλίων που αναφέρονται στα άτομα αυτά.

Από την ίδια Οργάνωση (IBBY) στο 24^ο Συνέδριό της στη Σεβίλλη το 1994 και με θέμα «ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΕΝΑΣ ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ», πραγματοποιήθηκε το σεμινάριο «*Το να είναι κανείς διαφορετικός ως θέμα στην παιδική λογοτεχνία , προωθεί την αποδοχή ή την απόρριψη;*» Στο σεμινάριο αυτό συμμετείχαν οκτώ εισηγητές από έξι χώρες - μέσα σε αυτές και η Ελλάδα. Οι εισηγήσεις στηρίχτηκαν στην άποψη ότι η λογοτεχνία είναι ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες καλλιέργειας, ενίσχυσης της αυτονομίας και της συνειδητής ηθικής. «*Είναι ένα εργαστήριο όπου τα υγιή αντισώματα του άγραφου ηθικού νόμου αναπτύσσονται, ενάντια στο μηδενισμό που υποβάλλεται στην ανθρωπότητα με τη μορφή βίας, αυτοκαταστροφικού προσανατολισμού, πνευματικής ένδειας και αδιαφορίας*»⁷⁰.

Στην Ελλάδα για πρώτη φορά η IBBY οργάνωσε τον Οκτώβριο του 1998 σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, τον Κύκλο Παιδικού Βιβλίου

⁷⁰ Tzaferopoulou Maria (Greece): Literature as a helping hand in making life different, 24th International IBBY Congress on booksό.π., 78σ.

(παράρτημα της IBBY στην Ελλάδα) και την Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής, έκθεση Βιβλίων για Παιδιά με Ειδικές Ανάγκες⁷¹.

1.4.1.3. Η έρευνα στην Ελλάδα.

Στην Ελλάδα η θεωρητική προσέγγιση του εξεταζόμενου θέματος, σύμφωνα με την παρούσα ερευνητική προσπάθεια, χαρακτηρίζεται πενιχρή. Το άτομο με ειδικές ανάγκες στην ελληνική κοινωνία υπήρξε και παραμένει ακόμη ένα βαρύ και διαρκές πρόβλημα για το στενό περιβάλλον του. Το κυρίαρχο συναίσθημα ήταν και είναι από την αρχή η απογοήτευση. Και αυτή συνοδεύεται από τύψεις και ενοχές. Το τι και το ποιος έφταιξε για το «πρόβλημα» δίνει τη θέση του στην ανάγκη για προστασία του ατόμου και για απομόνωση από τα περιεργα βλέμματα του περίγυρου.

Έτσι από παλιά η οικογένεια ένα τέτοιο σοβαρό συμβάν, το κράταγε κρυφό, ως μiasμα, ως αμαρτία και ντροπή⁷². Και ο κοινωνικός περίγυρος ήταν πρόθυμος να δείξει, στην καλύτερη περίπτωση, οίκτο και φιλανθρωπία και στη χειρότερη να κάνει το άτομο περίγελο της μικρής κοινωνίας, ένα είδος θλιβερής «αιραξιόν» στις πλατείες και στους δρόμους του χωριού...Πουθενά δεν υπήρξε μια προσπάθεια ένταξης και ισότιμης αντιμετώπισης των ατόμων αυτών. Αυτές οι αντιλήψεις πέρασαν όπως ήταν φυσικό και στα γραπτά προϊόντα της κοινωνίας που τα παρήγαγε. Επομένως πως θα μπορούσε να υπάρξει η «άλλη ματιά» ενός αντικειμενικού ερευνητή πάνω σε ένα θέμα ταμπού και μάλιστα πριν μερικές δεκαετίες κατά τις οποίες επικρατούσε η

⁷¹ Ομιλήτριες στα εγκαίνια της έκθεσης ήταν η Μαρία - Μάγδα Τζαφεροπούλου, και η Όλγα Πανοπούλου - Μαράτου, καθηγήτρια Κλινικής ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και ψυχαναλύτρια.

⁷² Βλ. περίπτωση Κωσταλέξι πριν από 30 χρόνια περίπου. Η γνωστή Ελένη, η γυναίκα με τη νοητική καθυστέρηση που είχε καταλήξει αγρίμι, έγκλειστη στο σταύλο του σπιτιού της. Οι δικοί της την οδήγησαν σε ένα ζωντανό θάνατο εξ αιτίας της ντροπής αλλά και για να την προστατεύσουν από την κοροϊδία των ανθρώπων και τον πιθανό εγκλεισμό της σε κάποιο από τα ιδρύματα της εποχής, που ήταν γνωστά για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των τροφίμων τους.

μυστικοπάθεια, η ντροπή και οι ενοχές για κάθε παιδί που γεννιόταν με το «Στίγμα»;⁷³

Όλα εκείνα τα αρνητικά στερεότυπα που παρατηρούνται σε μία μεγάλη σειρά κειμένων του αγγλόφωνου χώρου όπως αναφέρθηκαν στην αρχή του κεφαλαίου, τα συγκέντρωσε σε μία μικρή μελέτη⁷⁴ της, για τον ελλαδικό όμως χώρο, η Σουλτάνα Μαλαμίδου. Το σημαντικό σε αυτή την περίπτωση είναι ότι εξετάζει τα Ελληνικά Αλφαβητάρια του 19^{ου} αιώνα, όσον αφορά τις γενικότερες αντιλήψεις γύρω από τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Τα ευρήματα - όπως ήταν αναμενόμενο- απεικονίζουν με τα μελανότερα χρώματα εικόνες απομόνωσης και παντελούς απόρριψης⁷⁵, εκμετάλλευσης⁷⁶, περιγελού⁷⁷, οίκτου και φιλευσπλαχνίας⁷⁸. Θα περίμενε ίσως κανείς, μέσα από ένα σχολικό αναγνωστικό να προβληθεί η αποδοχή και η ισότιμη αντιμετώπιση των «διαφορετικών» ατόμων, ώστε να καθοριστεί η θετική και η επί ίσοις όροις στάση και συμπεριφορά των μαθητών και μελλοντικών ενηλίκων προς τους «αποκλίνοντες».

Αντιθέτως δίνεται η εντύπωση ότι εξ αιτίας της στέρησης κάποιων αισθητηρίων οργάνων τους τα μειονεκτικά άτομα δεν έχουν καμία γνώση και

⁷³ Βλ. ομώνυμη κινηματογραφική ταινία του ελληνικού κινηματογράφου η οποία προβλήθηκε τη δεκαετία του '80, πετώντας ένα «βράχο» στα λιμνάζοντα νερά της δεισδαμονίας και της άγνοιας της ελληνικής κοινωνίας.

⁷⁴ Βλ. Μαλαμίδου Σ. Η αντίληψη γύρω από τα «αποκλίνοντα» του φυσιολογικού άτομα και η σχετική αντιμετώπισή τους μέσα στα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια του 19^{ου} αι. (1800-1880), στο περιοδικό «Διαφορά», Δεκ. 1987, 11-14 σ.

⁷⁵ «Δεν πρέπει να ομιλής με τους τρελλούς, μήτε να έχης καμμίαν συναναστροφήν με αυτούς» Στο κεφάλαιο «Σύντομα γνωμικά» στο αναγνωστικό «Πρωτοπειρία Απλοελληνική» Δαρβάρεως Δ. Ν., Εν Βιέννη της Αουστρίας, εκ της τυπογραφίας Ανκούλου Α. 1818, 166 σ.

⁷⁶ «...Με του Αωλού την Χείρα οι γνωστικοί παντού, ευγάνουσι το Φίδι από την Τρύπα αυτού...» στο αναγνωστικό «Νάον Αλφαβητάριον» υπό Γεωργίου του Ρουσιάδου, Εν Πέστη της Ουγγαρίας, παρά τω ευγενεί Τράττνερ Ι. Μ. και Στεφάνω από Καρόλυ 1829, 35σ.

⁷⁷ Γίνεται φιλότιμη προσπάθεια νουθέτησης των παιδιών σε αρκετά σημεία ώστε να μην κοροϊδεύουν και να περιγελούν τα «αποκλίνοντα» άτομα: «...Μη ονειδίσητε ουδενός ανθρώπου την δυστυχίαν, διότι κοινή μεν η τύχη και το μέλλον άδηλον...» Ελληνικόν αλφαβητάριον Εν Βιέννη 1816, εκ του Ελληνικού τυπογραφείου, Χίρσφελδ, 70σ. και «...Μη περιγέλα κανένα, αν και καταγέλαστος ή μάλιστα Δε τους δυστυχείς όσοι φέρουσιν ήτοι φυσικά Ελαττώματα ή πληρώματα (σακατλήκια) του Σώματος...» Νέον Αλφαβητάριον ό.π. 47 σ. και «...Το φρόνιμον... παιδίον δεν περιγέλά... τους κουτσούς, ή τους τυφλούς τους επί της οδού...» Σύντομον Αλφαβητάριον υπό Σταματιάδου Α. Σαμίου, Εν Σμύσση, εκ της τυπογραφίας Μάγνητος Ι., 1842, 97σ.

⁷⁸ «...Εσο εύσπλαχνος και φιλελεήμων προς τους δυστυχούντας και μάλιστα όταν οι τοιούτοι ώσι γέροντες, άρρωστοι, ανάπηροι...» Νέον Αλφαβητάριον 48σ.

εμπειρία αυτών που συμβαίνουν γύρω τους⁷⁹. Ότι ανήκουν σε κατώτερη κοινωνική θέση και ως εκ τούτου αισθάνεται κανείς ντροπή αν τον τοποθετήσουν στην ίδια ομάδα αν κάποια παροδική ασθένεια δείξει για λίγο ότι υπάρχει παρόμοιο με τους «αποκλίνοντες» πρόβλημα⁸⁰...

Κι ακόμη πρόκειται για άτομα μη δυνάμενα να απολαύσουν τις χαρές της ζωής⁸¹ ή να διάγουν αξιοπρεπή βίο και να έχουν τα απαραίτητα αγαθά για τη διαβίωσή τους⁸². Εξαρτώνται από τους υγιείς για να μετακινηθούν⁸³ και προκαλούν φόβο⁸⁴ και αποστροφή⁸⁵ στη θέασή τους. Τέτοιες αντιλήψεις απέπνεαν τα αναγνωστικά, τα τόσο βασικά βιβλία για τη διαμόρφωση των κοινωνικών στάσεων και της προσωπικότητας των παιδιών, την περίοδο του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους... Δεδομένου ότι σε αυτή την ηλικία, εκλείπει η κριτική αντιμετώπιση των απόψεων που καταγράφονται μέσα στα κείμενα των αναγνωστικών, τα παιδιά παίρνουν τις ιδέες αυτές και τις μεταλαμπαδεύουν στην επόμενη γενιά, που είναι η γενιά του 20ου αιώνα, η οποία μεταφέρει κι αυτή τις ίδιες «περίπου» αντιλήψεις. Το «περίπου» έγκειται στο γεγονός ότι μια μεγάλη προσπάθεια για τη μεταστροφή αυτών των απόψεων αρχίζει να αχνοφέγγει στον ορίζοντα της ανθρώπινης ιστορίας με την συνεργασία της επιστήμης και της πολιτείας για αποδοχή και ενσωμάτωση

⁷⁹ « Ω! πόσων πραγμάτων ηδονής στερείται ο ..τυφλός!...Στερείται την γνώση όλων των πραγμάτων, όσα οι βλέποντες αισθανόμεθα δια της οράσεως ...» Στοιχεία Παιδαγωγίας, υπό Γκανή Δ. 3^η έκδοση, Εν Αθήναις 1838, παρά τω τυπογραφείω Κ. Γκαρπολά και Σ. , 16σ.

⁸⁰ «...Αν τότε σε φωνάζει, κανένας χωλόν ή κουλόν, βέβαια θα σε κακοφανή...» Παιδαγωγός των Νέων ή Νέον Αλφαβητάριον συντεθέν, παρά Ιωάννου Κόκκοнос Σμυρναίου, εν Κωνσταντινοπόλει 1817, 11σ.

⁸¹ «...ο Τυφλός άνθρωπος είναι πολλά δυστυχής. Πόσα ωραία πράγματα δε βλέπει! Αυτός ευρίσκεται εις μίαν παντοτινή νύχτα...» Πρωτοπειρία Απλοελληνική ό.π. 23σ.

⁸² «...Ποίος φωνάζει εις την πόρταν; Α! είναι ένα πτωχόν παιδί, το οποίον ζητεί ελεημοσύνη...Το δυστυχισμένον! Ιδέ πως είναι ενδυμένον με παλαιά φορέματα, ξεσχισμένον, τυφλόν, ξυπόλυτον, Α! το καημένο!...» Παιδαγωγός των Νέων ή...ό.π. 20σ.

⁸³ « ...Αλλ' ο Δούλος έπρεπε να τον κρατήσει εις τας αγκάλας του εν όσω ένας δεύτερος Δούλος του έφερε δύο βακτηρίας (παρετίτζας) επί τας οποίας ακουμβών εκινείτο οικτρώς...» Νέον Αλφαβητάριον ό.π. 40 σ.

⁸⁴ «.. Θέλεις και τώρα ν' αλλάξεις με αυτόν; (Να γίνει δηλαδή πλούσιος αλλά χωλός) «Να φυλάξει ο Θεός!! Απεκρίθη καταφοβισμένος ο Θεοδωρής...» Νέον Αλφαβητάριον 40σ.

⁸⁵ «...Εμβήκε μέσα...έναν γηραιαίος μουσικός. Ούτος ο άθλιος είχε τα γένεια άσπρα και μακρά...» Του Διδασκάλου ο Οδηγός ήτοι, Αλφαβητάριον Απλο - ελληνικόν». 3^η έκδοση παρά του Αιδεσιμώτατου Σ. Χ. Ουίλσον, Μελίτη. Από το τυπογραφείον της εν Λονδίνω Αποστολικής Εταιρείας, 1831, 28σ.

των ατόμων με ειδικές ανάγκες τις τελευταίες δεκαετίες του αναχωρούντος 20ου αιώνα.

Μία δεύτερη ερευνητική προσπάθεια εξέτασης κειμένων που αφορούν στα άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες, είναι η μονογραφία του γιατρού Γεράσιμου Ρηγάτου, «*Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία (1922-1988)*»⁸⁶. Ένα πολύ μικρό μέρος της εργασίας αυτής περιλαμβάνει το θέμα που εξετάζεται εδώ. Ο συγγραφέας χρησιμοποιώντας τη λέξη «*άρρωστο*» στον τίτλο, αισθάνεται ότι νομιμοποιείται να συμπεριλάβει και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες στη μονογραφία του. Από το γεγονός αυτό και μόνο υπάρχει η αίσθηση μιας «*νοσηρής*» διάκρισης κι ένα κλίμα μη αποδοχής των παιδιών αυτών, δεδομένου ότι ο ίδιος ο μελετητής τα θεωρεί «*άρρωστα*». Η μελέτη εξετάζει Ελληνικά και Κυπριακά πεζά και έμμετρα κείμενα. Στο πρώτο μέρος καλύπτει τις περιπτώσεις παιδιών - ηρώων που απευθύνονται σε ενήλικες - χωρίς αυτό να αποκλείει το ενδιαφέρον και μικρότερων αναγνωστών- τα οποία παραμελήθηκαν ή κακοποιήθηκαν σε καιρούς χαλεπούς για τους Έλληνες από την αρχή του 20ου αι. Στο δεύτερο κεφάλαιο συγκεντρώνει κείμενα που αφορούν και παιδιά με διανοητική καθυστέρηση αλλά και με διάφορα άλλα νοσήματα ή θύματα εμπορίας βρεφών κ.ά. Στόχος του είναι «*η καταγραφή των στάσεων και των αντιλήψεων του κοινού για το παιδί*». Παρουσιάζει πενήντα ένα νεοέλληνες συγγραφείς εκ των οποίων μόνο οι έξι έχουν γράψει πεζά κείμενα με ήρωα άτομο με ειδικές ανάγκες. Το κυρίαρχο στοιχείο του περιεχομένου τους είναι η γέννηση παιδιού με νοητική καθυστέρηση. Στην εργασία επιχειρείται μια απλή παρουσίαση των γεγονότων της πλοκής, οι οποίες συνοδεύονται με κάποιες - ελάχιστες- ψυχολογικού περιεχομένου παρατηρήσεις του συγγραφέα, χωρίς άλλες προεκτάσεις για τη δομή ή το ύφος του κειμένου.

Το 1992 ο μελετητής της ελληνικής λογοτεχνίας και ένας από τους συντάκτες και επιμελητές της ετήσιας έκδοσης της «*Επιθεώρησης της παιδικής*

⁸⁶ Ρηγάτος Γ. *Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία (1922-1988)* Αθήνα-Γιάννινα 1989 Εκδόσεις Δωδώνη.

λογοτεχνίας»⁸⁷ Γιώργος Παπαδάτος, παρουσιάζει μια μελέτη του που στηρίχτηκε σε υλικό δεκαεπτά χρόνων (δέκα έργα για παιδιά), με τον τίτλο «Στάσεις απέναντι στο παιδί με ειδικές ανάγκες: Ελληνική Παιδική λογοτεχνία της περιόδου 1975- 1992». Επιχειρεί μία ιστορική αναδρομή στην ιστορία της ελληνικής ειδικής εκπαίδευσης, εξετάζει με μεγαλύτερη προσοχή την πολιτικοκοινωνική κατάσταση της εκπαίδευσης μετά τη μεταπολίτευση για να διαπιστωθεί το ιδεολογικό πλαίσιο της Πολιτείας για την εκπαίδευση των ατόμων αυτών. Πιστεύει ότι η κοινωνική αλληλοαποδοχή τους, προετοιμάζεται στις αίθουσες των σχολείων. Η προσέγγιση της έρευνας προσανατολίζεται κοινωνικοπαιδαγωγικά και καθορίζεται από τη διερεύνηση της συμπεριφοράς των «φυσιολογικών» ατόμων προς τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και αντίθετα, αλλά και η συμπεριφορά των παιδιών αυτών με άλλα άτομα «ομοιοπαθή» τους. Η υπόθεση της μελέτης ήταν η ανίχνευση των αντιλήψεων και των στάσεων του πληθυσμού των έργων απέναντι στο παιδί με ειδικές ανάγκες και οι τυχόν διαφοροποιήσεις μεταξύ των ταξινομήσεων, αλλά και των αντιστοίχων της πραγματικότητας. Έπειτα από την ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων του δείγματός του, ο Παπαδάτος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες υπερπροστατεύεται κυρίως από τη μητέρα του, ενώ ο πατέρας του φαίνεται ως επί το πλείστον αποστασιοποιημένος. Η οικογένεια αποτελεί το φρούριο όπου «φυλάσσεται» το παιδί, προφυλαγμένο από έναν εχθρικό κοινωνικό περίγυρο. Ο μελετητής προτείνει να μην προσφέρονται εξωπραγματικά πρότυπα που δε βοηθούν στην ευαισθητοποίηση, αλλά να δίδεται το πρόβλημα με ειλικρίνεια, με όλες τις παραμέτρους της δυσκολίας και των προσπαθειών. Πιστεύει ότι το μήνυμα αυτό θα έπρεπε να ενσωματωθεί σε έργα με πλοκή μέσα στα σχολεία για να επιτευχθεί η ομαλή ένταξη του παιδιού στην κοινωνία αλλά και η ευαισθητοποίηση του μικρού αναγνώστη. Χρεώνει και στην Πολιτεία ένα σημαντικό μέρος της ευθύνης για τον αργό ρυθμό αλλαγής των αντιλήψεων και των ιδεολογικών γενικά συνιστωσών. Όσο για τους συγγραφείς, περιμένει από αυτούς να ξεφύγουν από τις παραδοσιακές και στερεοτυπικές διαφοροποιήσεις, να μην καταφεύγουν στη λύση των

⁸⁷ Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας, Αθήνα, Τόμος έβδομος, Εκδόσεις Σμυρνιωτάκης 1992.

μεταφυσικών παρεμβάσεων και να δίδουν χαρακτήρες αληθινούς σαν κι αυτούς που η καθημερινότητα προσφέρει. Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη μεθοδολογικά εργασία που- αν και από τις πρώτες-πραγματοποιεί από την αρχή ό,τι επαγγέλλεται, με τον ενδεδειγμένο επιστημονικά τρόπο.

Πριν από το συνέδριο της IBBY τον Οκτώβριο του 1994 και τη συμμετοχή της σε αυτό, η Μαρία Τζαφεροπούλου δημοσίευσε στο περιοδικό «*Διαδρομές*»⁸⁸ τη μικρή αλλά εμπειριστατωμένη συγκριτική μελέτη με θέμα «*Η νοητική καθυστέρηση ως θέμα της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*», την οποία παρουσίασε μερικώς μήνες αργότερα στη Σεβίλλη. Η εργασία αναφέρεται στο περιεχόμενο έξι έργων τα οποία χαρακτηρίζονται από «*ρεαλισμό στις ανθρώπινες σχέσεις και συγκρούσεις*» της περιόδου 1988-1991. Όλα τα κείμενα προβάλλουν το θέμα της ύπαρξης παιδιού με νοητική καθυστέρηση, ως πρόσωπο που βρίσκεται στο προσκήνιο του περιεχομένου ή ως ένας δευτερεύων ρόλος μέσω του οποίου αναπτύσσονται λεπτές ψυχολογικές καταστάσεις μεταξύ των μελών του περιβάλλοντός του. Η ερευνήτρια παρατηρεί ότι τα τελευταία χρόνια σημειώνονται κάποιες αλλαγές στην κοινωνική αντιμετώπιση του προβλήματος της νοητικής καθυστέρησης και αυτά τα θετικά βήματα αντανακλώνονται και στην τέχνη. Κινηματογραφικά έργα⁸⁹ ξεδιπλώνουν το πολύπλοκο φάσμα της ψυχολογίας των γονιών ενός καθυστερημένου παιδιού και οι ίδιοι οι γονείς τολμούν και γράφουν την προσωπική τους εμπειρία - μαρτυρία⁹⁰. Το θέμα συγκινεί πλέον και τους συγγραφείς των παιδικών βιβλίων. Κάποια από τα συμπεράσματά της συμπίπτουν με εκείνα του Παπαδάτου κι αυτό είναι φυσικό επειδή το υλικό είναι της ίδιας περίπου περιόδου (το ένα αποτελεί μέρος της άλλης) και η διερεύνηση και από τους δύο έγινε από τη σκοπιά κυρίως της κοινωνικής αντιμετώπισης του προβλήματος.

⁸⁸ Περιοδικό *Διαδρομές* στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, Τεύχος 33, Ανοιξη 1994, 57 σ.

⁸⁹ «*Το Στίγμα*» και «*Η ζωή μου με τον Άλκη*»

⁹⁰ Ο Δημήτρης Κολλάτος (*Η ζωή μου με τον Άλκη*), η Ιωάννα Τσοκοπούλου (Είναι ο γιος μου), η Μαρία Λιακάκου - Γεωργανά (*Ένας κόσμος γεμάτος ειδικές ανάγκες*) κ.ά..

Η μητέρα και εδώ είναι εκείνη που στέκει δίπλα στο παιδί με τη νοητική ανεπάρκεια. Έχει στάση αμυντική, κρύβοντας ή προστατεύοντάς το από τα αδηφάγα βλέμματα του περίγυρου. Το πρόσωπο - μεσολαβητής μεταξύ κοινωνίας και καθυστερημένου παιδιού, είναι συνήθως ένα αδερφάκι που εξελίσσεται σε κυρίαρχο δραματικό ρόλο. Υποφέρει, αγαπά, υπερασπίζεται, συγκρούεται, αλλά στο τέλος αποδέχεται την κατάσταση του αδερφού του και έτσι επέρχεται η κάθαρση. Βασικό στοιχείο των κειμένων είναι ο διαρκής αγώνας. Τα πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος αγωνίζονται να είναι μαζί, παρ' όλες τις δυσκολίες, φροντίζοντας με όλες τους τις δυνάμεις να βρουν τη γαλήνη και την ισορροπία. Η κοινωνία όμως από την άλλη πλευρά δυσχεραίνει αυτό τον αγώνα με το να επιδεικνύει ενοχλητική συμπεριφορά που συνίσταται στην περιέργεια, τον οίκτο και την απόρριψη.

Η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η λογοτεχνία για παιδιά και νέους στην Ελλάδα, μοιάζει να βρίσκεται σε καλό δρόμο όσον αφορά την εμπλοκή της «διαφορετικότητας» στα κείμενά της. *«Τα έργα αυτά χαρακτηρίζονται από βαθύ και ουσιαστικό ρεαλισμό. Οι συγγραφείς αποτυπώνουν με σεβασμό και ευαισθησία ένα πρόβλημα που απασχολεί χιλιάδες οικογένειες ανά τον κόσμο. Φέρνουν σε επαφή τα υγιή παιδιά - αναγνώστες με τα διανοητικώς καθυστερημένα παιδιά- ήρωες⁹¹»*.

Σε αυτό το σημείο ολοκληρώνεται η καταγραφή των θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως προέκυψε από τη διερευνητική διαδρομή αυτής εδώ της μελέτης. Ακολουθεί μία σύντομη παρουσίαση μερικών πεζών κειμένων της ελληνικής λογοτεχνίας, τα οποία απευθύνονται σε ευρύτερο αναγνωστικό κοινό. Στο περιεχόμενό τους εμπλέκουν άτομα με ειδικές ανάγκες και η παρουσίασή τους στην εργασία, στοχεύει στο σχηματισμό μιας όσο γίνεται καλύτερης άποψης όσον αφορά το θετικό ή αρνητικό φορτίο των αντιλήψεων των συγγραφέων προηγούμενων δεκαετιών, συγκριτικά με την τελευταία δεκαετία που εξετάζεται εδώ. Εκτός των λογοτεχνικών κειμένων στη σύντομη επισκόπηση περιλαμβάνονται και έργα - καταγραφές προσωπικών εμπειριών,

⁹¹ Τζαφεροπούλου Μ. Στο περ. «Διαδρομές» ό.π. 63 σ.

θεραπευτών που εργάστηκαν με άτομα με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον γίνεται και μια μικρή αναφορά στον περιοδικό τύπο που αρχίζει να κάνει την παρουσία του δειλά σε αυτό το χώρο. Η καταχώρησή του στο κεφάλαιο που ακολουθεί, δικαιολογείται από την ανάγκη προσέγγισης στο τι πραγματικά γίνεται σε εκδοτικό επίπεδο σήμερα και ποια είναι η επικρατούσα στάση για το άτομο με ειδικές ανάγκες μέσω αυτών των εκδόσεων.

1. 4.1.4 Σύντομη επισκόπηση κειμένων της ελληνικής πεζογραφίας που αναφέρονται στα άτομα με ειδικές ανάγκες από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα.

Η λογοτεχνία, στο άμεσο παρελθόν, σποραδικά, έχει ασχοληθεί όπως προαναφέρθηκε με το θέμα του θανάτου αλλά και με την αρρώστια, τον πόνο και την αναπηρία. Ο λόγος τότε βαραίνει με συναίσθημα και πλουτίζεται σε αλήθεια. Τα λογοτεχνικά κείμενα εκτός από το ότι καταμαρτυρούν τις στάσεις και τις αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας μέσα στις εποχές, καταγράφουν και τις επιστημονικές της γνώσεις.

Οι πρώτες αναφορές πάντως σε άτομα με ειδικές ανάγκες σε πεζά κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, τα οποία έχουν θέση προσώπου γύρω από το οποίο πλέκεται ένας πολύπλοκος ιστός συναισθημάτων και καταστάσεων, γίνονται γύρω στο 1933, με το διήγημα του Γιώργου Δενδρινού⁹² «Οι ψιλοδουλειές της φρόνησης». Σε αυτό ξεδιπλώνεται όλο το φάσμα των συναισθημάτων και των αντιλήψεων μιας εποχής, που αναφύονται από το ατυχές συμβάν της γέννησης ενός υστερημένου διανοητικά κοριτσιού. Περιγράφεται η άγνοια των γονιών, η οικονομική δυσχέρεια, η έλλειψη ιατρικής παρακολούθησης έτσι ώστε να χαθεί πολύτιμος χρόνος για τη βελτίωση της εξέλιξης της μικρής. Η ομήγυρη δε γνώριζε για πολύ καιρό το

⁹² Κεφαλλονίτης βιοπαλαιστής γεννημένος το 1904. Δοκιμάστηκε σκληρά έχοντας φυματίωση και ζώντας πολύ φτωχικά. Πρωτοπαρουσιάζεται στα γράμματα με ένα διήγημα στο περιοδικό «Ελληνικά Γράμματα». Στο διήγημα «Οι ψιλοδουλειές της φρόνησης στο βιβλίο «Ο άνθρωπος που τα δέχεται όλα» με την επιμέλεια του Βλάχου Φ., Αθήνα 1981 και από τις εκδόσεις κείμενα, 73σ. (Α΄ έκδοση Γκοβόστη 1933), αναφέρεται στην καθυστερημένη διανοητικά Μαρούλα. Βλέπε επίσης στο: Ρηγάτος Γ. Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία (1922-1988), Αθήνα - Γιάννινα 1989, εκδόσεις Δωδώνη.

πρόβλημα, δεδομένου ότι οι γονείς κρατούσαν τη μικρή έγκλειστη ώστε να μη «φεζιλευτούν» για το «κακό» που τους έτυχε. Κι όταν η Μαρούλα έγινε έφηβη, ερωτεύτηκε όπως όλα τα παιδιά της ηλικίας της. Ένα τέτοιο πλάσμα όμως δεν είχε το δικαίωμα για μια φυσιολογική ζωή...Οι γονείς της την τιμώρησαν σκληρά, μέχρι σχεδόν τη βιολογική της εξόντωση.

Ακολουθεί το διήγημα «*Η Ώρα της φυρονεριάς*» του Δημήτρη Χατζή⁹³. Σε αυτό περιγράφεται η μιζέρια του φτωχόκοσμου, όπου τα άτομα με κάποια βλάβη ή σωματική αναπηρία, οδηγούνται σε χειρότερη κατάσταση εξ αιτίας της ανέχειας. Η μάνα είναι πόρνη και ο υγιής γιος συμπαρίσταται στον ανάπηρο αδερφό του. Μεταξύ τους αναπτύσσεται μία μοναδική σχέση αγάπης η οποία στο τέλος στέκει πάνω από την οικογενειακή μιζέρια, αφήνοντας μία γεύση μιας «*στυφής*» αισιοδοξίας. Και αυτό επειδή πουθενά δε φαίνεται η κοινωνική πρόνοια, η κρατική φροντίδα. Το πρόβλημα όμως της αναπηρίας δε «*χτυπά*» μόνο τα χαμόσπιτα της κατώτερης κοινωνικής τάξης. Στη νουβέλα του Κύπρου Χρυσάνθη «*Το ημερολόγιο του Γαλάζιου κοριτσιού*»⁹⁴ περιγράφεται το πρόβλημα ενός κοριτσιού με συγγενή καρδιοπάθεια. Παρ' όλες τις δυνατότητες που του παρέχει η πλούσια οικογένειά του, το παιδί δε γίνεται καλά. Η αφήγηση τελειώνει με το πέρασμα της μικρής ψυχής στην άλλη διάσταση, ευτυχισμένης πλέον αφού είναι απαλλαγμένη από τον πόνο και την αρρώστια. Ο γιατρός - συγγραφέας αγγίζει επί των τύπων των ήλων το πρόβλημα της μειονεξίας και την πιθανότητα του παντοτινού αποχωρισμού. Αντιμετωπίζει τη μειονεξία ως ενδεχόμενο κάθε κοινωνικής τάξης και όχι ως απόρροια μόνο των φτωχών και των κατατρεγμένων τάξεων.

Με νοητική καθυστέρηση γεννιέται το παιδί του ήρωα μιας νουβέλας του Κύπρου Χρυσάνθη και πάλι⁹⁵. Επρόκειτο για το νόμιμο παιδί του ήρωα του κειμένου, το οποίο έπασχε από σύνδρομο Down με καρδιοπάθεια. Ένα δεύτερο παιδί που απόκτησε ως δωρητής σπέρματος (εκτός γάμου) ήταν

⁹³ Χατζής Δ. : «*Η Ώρα της φυρονεριάς*» στο βιβλίο «*Ανυπεράσπιστοι*», Αθήνα 1966, Εκδόσεις Θεμέλιο.

⁹⁴ Στο βιβλίο του: Πεζός λόγος IV, Λευκωσία 1974, έκδοση «*Πνευματική Κύπρος*». Ο Κύπρος Χρυσάνθης είναι γιατρός και λογοτέχνης και γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1915.

⁹⁵ Η νουβέλα έχει τίτλο «*Παιδάκι μου Τριαντάφυλλε*» και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Φιλολογική Κύπρος* το 1973-1974. Αναδημοσιεύτηκε στο βιβλίο «*Πεζός λόγος IV*» ό.π

χαριτωμένο και υγιές. Ο γιατρός- πατέρας, πρωταγωνιστής του έργου, κατηγορεί τη μητέρα για τη γέννηση αυτού του άρρωστου παιδιού και οι ελπίδες του για να απαλλαγεί από το θλιβερό του φορτίο, στηρίζονταν στη σοβαρή του καρδιοπάθεια. Ο θάνατος όμως του παιδιού και οι τύψεις που έφερε αυτό το γεγονός, οδήγησαν το αντρόγυνο σε διάσταση και τη μητέρα λίγο αργότερα στη φυγή και στο θάνατο...

Σε άλλα διηγήματα που αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα σε παρόμοιο θέμα, δεν είναι και τόσο σαφής η μειονεξία ή η πάθηση του ήρωα. Απλά χρησιμοποιείται ως μέσο για την ανάπτυξη της πλοκής και ως φόντο όπου θα σκιαγραφηθούν σιγά-σιγά οι χαρακτήρες του έργου. Έτσι το 1982 δημοσιεύεται από τον Παναγιωτόπουλο Σπύρο, το διήγημα «*Το βλαμμένο αγόρι*»⁹⁶. Εδώ περιγράφεται η αγωνία δύο απλοϊκών χωρικών για το ανάπηρο εκ γενετής παιδί τους, που τους οδηγεί μακριά από την επιστήμη και κοντά μόνο στη θεϊκή δύναμη. Προσεύχονται διαρκώς και - ω του θαύματος- το παιδί γίνεται καλά. Μία τέτοια έκβαση βεβαίως δε βοηθά τον αναγνώστη που πιθανόν να έχει ένα παρόμοιο πρόβλημα. Η επιστήμη και η σωστή αγωγή με το κουράγιο και την υπομονή της ανθρώπινης ψυχής που είναι κομμάτι θεϊκής ουσίας, οδηγούν στην αποδοχή της κατάστασης και την προσπάθεια για τη βελτίωσή της.

Η επόμενη αναφορά είναι για το διήγημα «*Ντιάλιθ' ιμ' Χριστάκη*»⁹⁷ από το ομότιτλο βιβλίο. Σε αυτό περιγράφεται η παθολογική αγάπη της μάνας για το μογγολικό παιδί της, η οποία αναπτύσσεται σε ένα εχθρικό συγγενικό και ευρύτερο περιβάλλον. Ο γιος της γίνεται ο τρελός του χωριού, γελοιοποιείται συχνά από τη μικρή κοινωνία, όπως γινόταν -και δυστυχώς γίνεται- όταν το άτομο είναι «*διαφορετικό*». Η μάνα υπομένει τη σκληρότητα των ανθρώπων γύρω της, για χάρη του άρρωστου παιδιού της αλλά και όταν εκείνο πεθαίνει,

⁹⁶ Ο Παναγιωτόπουλος Σ. ζει και εργάζεται στην Αθήνα. Είναι υπεύθυνος του Γραφείου Δημοσίων Σχέσεων της Κτηματικής Τράπεζας και εκδίδει με αυτή την ιδιότητα το περιοδικό «*Το σπίτι σας στην Ελλάδα*». Εκεί δημοσιεύτηκε το διήγημα «*το βλαμμένο αγόρι*», στο τεύχος 121, το 1982 και στις 18-19σ.

⁹⁷ Βλ. Δημητρίου Σ. «*Ντιάλιθ' ιμ' Χριστάκη*» Αθήνα '87, Έκδ. Ύψιλον. Ο Δημητρίου είναι νέος συγγραφέας γεννημένος το 1955 και το 1985 βραβεύτηκε με το πρώτο βραβείο σε διαγωνισμό της εφημερίδας «*Τα Νέα*»

μέσα από την αναμμένη ανθρακιά του πόνου της, σηκώνει το κεφάλι εναντίον όλων εκείνων που την εξαθλιώναν στα χρόνια της νιότης της.

Την επόμενη χρονιά, το 1988 κυκλοφορεί το βιβλίο *«Καιάδας Α.Ε.»* όπου περιγράφονται οι απάνθρωπες συνθήκες στα δημόσια ιδρύματα για άτομα με ειδικές ανάγκες. *«Δαντική κόλαση, αληθινή κόλαση η συσσώρευση όλων αυτών των τραγικών πλασμάτων σε ένα χώρο με προδιαγραφμένο το τέλος τους. Εφιαλτική εικόνα «πυργοκέφαλων», «υδροκέφαλων», «μογγόλων», και άλλων παιδιών με μείζονες συγγενείς παθήσεις».*⁹⁸

Παρόμοια προβλήματα ιδρυματικών παιδιών που δημιουργεί το περιβάλλον αναφέρει και ο Μιχάλης Δελησάββας⁹⁹, ο οποίος μέσα στο σκοτάδι της ελλιπούς περίθαλψης αφήνει να αχνοφανεί μια χαραμάδα ανθρωπιάς από τη μεριά του γιατρού του ιδρύματος...

Πολύ πρόσφατα, τον Οκτώβριο του 1996, μία ακούραστη *«εργάτρια»* του χώρου της αγωγής και της θεραπείας για τα άτομα με αναπηρία, η Ντέμη Σταυροπούλου¹⁰⁰, εκδίδει ένα βιβλίο - μαρτυρία με γλώσσα ρέουσα και ρεαλιστική γραφή. Περιγράφει τις εμπειρίες της με τους αναπήρους και τις οικογένειές τους αλλά και με τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των *«διαφορετικών»* και των *«κοινών»* ατόμων. *«Μας «κοινωνεί» στο μεγάλο θέμα της αναπηρίας με απλότητα, σαφήνεια και πληρότητα, μας φέρνει αντιμέτωπους με τις ευθύνες μας και μας αποκαλύπτει «τη συνάντηση των ψυχών μέσα από το μοίρασμα του πόνου»*¹⁰¹.

Τη δεκαετία του '80, ως απόρροια της συστηματικής ανάπτυξης και οργάνωσης της ειδικής αγωγής, έκαμαν δειλά την εμφάνισή τους και

⁹⁸ Η Σωτηράκου Π. (ψευδώνυμο) είναι παιδίατρος. Το βιβλίο της είναι το *«Καιάδας Α.Ε.»*, Έκδ. Σύγχρονη Εποχή και Ρηγάτος ό. π. 175σ.

⁹⁹ Δελησάββας Μ. : *«Δεν ήταν λύση»*, διήγημα στο βιβλίο *«Σε άλλους παραλλήλους»*, Αθήνα 1986, Εκδόσεις Διογένους.

¹⁰⁰ Σταυροπούλου-Παπαιωάννου Ν. *«Στου πόνου τη γυάλινη πίστα συνάντησα το πρόσωπο»* Αθήνα '96, Εκδόσεις Ακρίτας. Η συγγραφέας είναι γεννημένη στην Αθήνα το 1945 και είναι πτυχιούχος της Σχολής Φυσικοθεραπείας του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας. Το '68 μετεκπαιδεύτηκε στο θέμα της εγκεφαλικής παράλυσης και το '78 ειδικεύθηκε στη νευροαναπτυξιακή θεραπευτική αγωγή (Bobath). Έχει εργαστεί επί σειρά ετών σε διάφορα κέντρα αποκατάστασης σπαστικών παιδιών.

¹⁰¹ Κόκκινος Δ. *«Πιο πέρα από τα ρηγά...»* Περ. Διγενής έκδοση του ιδρύματος Σπουδής του Ελληνισμού «Νόστος», τεύχος 10, 3σ.

περιοδικές εκδόσεις στο χώρο. Μία από τις πρώτες ήταν η έκδοση της Εταιρείας Σπαστικών Β. Ελλάδος και κυκλοφόρησε για δεκαπέντε περίπου χρόνια. Φιλοξένησε άρθρα, διηγήματα, μελέτες λογοτεχνών και ερευνητών, πάντα σχετικές με το χώρο αλλά και μαρτυρίες συνανθρώπων με αναπηρία. Σε γενικές γραμμές τα κείμενα διαπνέονταν από ελπίδα και πίστη στον άνθρωπο και σε έναν κόσμο καλύτερο όσον αφορά την ισότιμη αντιμετώπιση και την ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Ένα δεύτερο περιοδικό, το *«Αναπηρία τώρα»* με το ίδιο περιεχόμενο συνεχίζει και εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη και πάλι, από άμισθους εθελοντές που οι περισσότεροι ζουν κάτω από συνθήκες αναπηρίας και κυκλοφορεί σε όλη την Ελλάδα. *«Δεν επιχορηγείται από το κράτος ή την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι οικονομικοί του πόροι είναι μόνο οι δωρεές που προέρχονται από τις διαφημίσεις ή τους αναγνώστες»¹⁰².*

Με την περιδιάβαση στον κόσμο των πεζών κειμένων της λογοτεχνίας περασμένων δεκαετιών στον ελλαδικό χώρο, τα οποία αναφέρονται έμμεσα ή άμεσα στα άτομα με ειδικές ανάγκες, έρχεται στην επιφάνεια η καταθλιπτική ατμόσφαιρα της μιζέριας και της ανέλπιδης πορείας των ατόμων με αναπηρία και των οικογενειών τους από τα πρώτα ήδη κείμενα. Μία πλούσια σειρά συναισθημάτων, αμφιθυμικών όμως, οδηγεί στην απόρριψη και στην απομόνωση των διαφορετικών ατόμων. Η αγωνία φέρνει μίσος, η επιθετικότητα ενοχή, το μίσος φέρνει θλίψη και απόγνωση. Η απόρριψη οδηγεί στην παραμέληση και ακόμη χειρότερα στην κακοποίηση. Η άγνοια απομακρύνει τους εμπλεκόμενους από την Ιατρική επιστήμη και σε μερικά κείμενα η ίαση της εκ γενετής ανωμαλίας έρχεται θεόσταλτη... Λύση που παραπλανεί και απομακρύνει από την αλήθεια και τη ρεαλιστική αντιμετώπιση του γεγονότος.

Τα μεταγενέστερα κείμενα διακατέχονται από αισθήματα οίκτου, στοργής και φροντίδας, στάσεις όμως που απέχουν πολύ από την αποδοχή αυτών των ατόμων ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Καταγράφονται και περιπτώσεις

¹⁰² Από τη στήλη «ποικίλα Ελληνικά» του περιοδικού Διγενής ό. π. 8σ.

αγάπης που οδηγούν στην αυτοθυσία, αλλά που απουσιάζει παντελώς η κοινωνική πρόνοια και αναγνώριση. Τέτοια λογοτεχνία περιθωριοποιεί το άτομο με αναπηρία και δημιουργεί στον αναγνώστη άλλοτε συναισθήματα υπεροχής και άλλοτε συναισθήματα φόβου, μη τυχόν και του συμβεί κάτι ανάλογο στη ζωή του. Η λογοτεχνία όμως πρέπει μέσω των κειμένων της, να καταδεικνύει ότι το να είσαι διαφορετικός είναι δικαίωμα...

Ωστόσο οι καταγραφές ανθρώπων που έχουν αφιερώσει τη ζωή τους εργαζόμενοι για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, εξομαλύνουν με την στάση τους τις αντιλήψεις του κοινού.

Η έκδοση δε των περιοδικών προετοιμάζει σιγά - σιγά το έδαφος για την ενσωμάτωση των συνανθρώπων με ειδικές ανάγκες, καταγράφοντας τα ίδια με τους «φυσιολογικούς» δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις.



ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΜΕ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΥΣ ΠΙΝΑΚΕΣ-ΣΧΟΛΙΑ ΕΠ' ΑΥΤΩΝ

1.1 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΚΛΟΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ.**1986.**

1. Η έκλειψη του ήλιου.*
2. Γάντι σε ξύλινο χέρι (Επανεκδόθηκε: β' έκδ. Φεβ. '86, Απρ. '94, Οκτ. '94, Οκτ. '95)
3. Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι (Επανεκδόθηκε: β' έκδ. 1986, 1989).*
4. Αργυρώ.

1987.

1. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας

1988

1. Μουμού.*
2. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου (Μάιος '88, Οκτ. '88, Ιούλ. '89, Απρ. '90, Μάρτ. '91, Δεκ. '91, Οκτ. '92, Σεπτ. '93, Ιαν. '95, δεκάτη ανατύπωση τον Οκτ. του '95).**

1989

1. Ο καμπούρης και τα ξωτικά.

1990

1. Η αδερφή μου η Αυγή.** (Από τη συλλογή διηγημάτων: Στης ζωής τα τραμπαλίσματα).

1991

1. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους*
2. Είναι ο γιος μου
3. Στα φτερά του δράκου.*

1992

1. Η αγριόχηννα (Επανεκδόθηκε το 1992, Φεβ. '93, Μάιο '94, Δεκ. '94).*

1993

1. Μέρες της Αλκυόνης.
2. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι.**

1994

1. Μαργαρίτα (Από τη συλλογή: Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη)

1995

0.

1996

1. Για ένα σακί μαλλιά.

* Όσα από τα βιβλία έχουν μονό αστερίσκο, είναι μεταφράσεις στα ελληνικά από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους.

** Τα βιβλία με το διπλό αστερίσκο είναι Κυπριακά και έχουν κυκλοφορήσει και στην Ελλάδα

1.2 ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ
1. Γάντι σε ξύλινο χέρι 2. Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι 3. Μουμού 4. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου 5. Ο καμπούρης και τα ξωτικά 6. Είναι ο γιος μου 7. Στα φτερά του δράκου 8. Η αγριόχηνα 9. Μέρη της Αλκυόνης 10. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη - Μαργαρίτα. 11. Για ένα σακί μαλλιά.	1. Η έκλειψη του ήλιου 2. Αργυρώ 3. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας 4. Η αδερφή μου η Αυγή. 5. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους. 6. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι.

1.3. ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ

ΑΡΡΕΝΕΣ	**	*	***	****	*
ΘΗΛΕΙΣ		*	**	*	**
φύλο μειονεξία	Νοητική καθυστέρηση με κινητικές δυσκολίες	Προβλήματα ακοής	Νοητική καθυστέρηση	Σωματική αναπηρία - μειονεξία	Βλάβη του νωτιαίου μυελού - αναπηρικό καρότσι.

**1.4. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟΚΛΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ
ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ**

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟΚΛΙΣΕΩΝ	ΒΙΒΛΙΑ
Νοητική καθυστέρηση με κινητικές δυσκολίες	<ol style="list-style-type: none"> 1. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου, 2. Στα φτερά του δράκου.
Προβλήματα ακοής	<ol style="list-style-type: none"> 1. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας, 2. Μουμού.
Νοητική καθυστέρηση	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι, 2. Η αδερφή μου η Αυγή, 3. Είναι ο γιος μου, 4. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι, 5. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδι στην Ευρώπη.
Σωματική αναπηρία - μειονεξία	<ol style="list-style-type: none"> 1. Γάντι σε ξύλινο χέρι, 2. Αργυρώ, 3. Ο καμπούρης και τα ξωτικά, 4. Η αγριόχρηνα, 5. Για ένα σακί μαλλιά.
Βλάβη του νωτιαίου μυελού - αναπηρικό καρότσι.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Η έκλειψη του ήλιου, 2. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους, 3. Μέρες της Αλκυόνης.

**1.5. ΗΛΙΚΙΕΣ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ
ΑΠΕΥΘΥΝΟΝΤΑΙ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ**¹⁰³

ΗΛΙΚΙΑ	ΒΙΒΛΙΑ
Για παιδιά προσχολικής ηλικίας.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους. 2. Ο μικρός καμπούρης και τα ζωτικά.
Από 6 ετών και άνω.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Το μυστικό τραγούδι της Μάρας
Από 10 ετών και άνω.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Γάντι σε ξύλινο χέρι. 2. Μέρες της Αλκυόνης. 3. Η αδερφή μου η Αυγή. 4. Για ένα σακί μαλλιά. 5. Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι 6. Τα φτερά του δράκου
Για παιδιά από 12 ετών και άνω.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Η έκλειψη του ήλιου 2. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου 3. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι 4. Η Αργυρώ 5. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη 6. Είναι ο γιος μου 7. Μουμού 8. Η αγριόχηννα.

1.6. ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ

ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

<u>Γυναίκες</u>	<u>Άντρες</u>
<p><u>Ελληνίδες και Ελληνοκύπριες</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Μαρία Αβρααμίδου-Κύπρια (Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου) 2. Νίτσα Τζώρτζογλου (Αργυρώ) 3. Κίκα Πουλχερίου-Κύπρια (Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι) 4. Ιωάννα Τσοκοπούλου (Είναι ο γιος μου) 5. Ειρήνη Μάρρα (Το μυστικό τραγούδι της Μάτας) <p><u>Ξένες</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Κάθριν Όλφρεϊ (Ο Λάμπης και το κόκκινο καΐκι) 7. Ρενάτε Βελς (Τα φτερά του δράκου) 8. Μπάρμπαρα Σέλινγκ (Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους) 	<p><u>Έλληνες και Ελληνοκύπριοι</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Σπύρος Βερούκιος (Ο μικρός Καμπούρης και τα ζωτικά) 2. Μάνος Κοντολέων (Γάντι σε ξύλινο χέρι) 3. Μιχαλάκης Μαραθεύτης-Κύπριος (Η αδερφή μου η Αυγή) 4. Παντελής Καλιότσος (Ένα σακί μαλλιά) 5. Δημήτρης Μανθόπουλος (Μέρες της Αλκυόνης) 6. Γιώργος Βοϊκλής (Μαργαρίτα) <p><u>Ξένοι</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 7. Ιβάν Τουργκιένιεφ (Μουμού) 8. Άλμπερτ Λιχάνοφ (Η έκλειψη του ήλιου) 9. Πωλ Γκάλλικο (Η Αγριόχηννα)

1.7. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ - ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΗΡΩΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ

ΑΝΑΓΚΕΣ

<u>ΕΝΗΛΙΚΕΣ</u>	<u>ΑΝΗΛΙΚΕΣ</u>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Μουμού (άτομο με προβλήματα ακοής) 2. Γάντι σε ξύλινο χέρι (άτομο με σωματική αναπηρία). 3. Η αγριόχηννα (άτομο με σωματική αναπηρία) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Γράμμα στο μοναχικό αδελφό μου (αγόρι με νοητική καθ. και κινητικές δυσκολίες) . 2. Στα φτερά του δράκου (αγόρι με νοητική καθ. και κινητικές δυσκολίες). 3. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας (κορίτσι με προβλήματα ακοής). 4. Ο Λάμπης και το κόκκινο καΐκι (αγόρι με νοητική καθυστέρηση). 5. Η αδερφή μου η Αυγή (κορίτσι με νοητική

	καθυστέρηση)
	6. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι (κορίτσι με νοητική καθυστέρηση).
	7. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη- Μαργαρίτα (Παιδιά με νοητική καθυστέρηση).
	8. Αργυρώ (Κορίτσι με σωματική αναπηρία - μειονεξία).
	9. Ο καμπούρης και τα ξωτικά . (αγόρι με σωματική αναπηρία - μειονεξία).
	10. Για ένα σακί μαλλιά (αγόρι με σωματική αναπηρία - μειονεξία)
	11. Η έκλειψη του ήλιου (κορίτσι με βλάβη του νωτιαίου μυελού - αναπηρικό καρότσι)
	12. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους (Κορίτσι σε αναπηρικό καρότσι).
	13. Μέρες της Αλκυόνης (αγόρι σε αναπηρικό καρότσι).

•Το « **Είναι ο γιος μου**» ανήκει και στις δύο κατηγορίες δεδομένου ότι περιγράφεται η ζωή του Λεωνίδα από τα παιδικά του χρόνια καθώς και από τα χρόνια της ενηλικίωσής του.

1.8. ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Τα βιβλία του δείγματος μελετώνται στην εργασία κατά σειρά της εκδοτικής τους παρουσίασης στο ελληνικό, νεανικό, αναγνωστικό κοινό. Στο δείγμα συμπεριλήφθηκαν και έξι μεταφράσεις κειμένων ξένων συγγραφέων, καθώς και τρία κείμενα Κύπριων λογοτεχνών, με τη σκέψη ότι απευθύνονται όλα στον ίδιο αποδέκτη και τον επηρεάζουν αρνητικά ή θετικά απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Στη δεκαετία 1986 -1996 έχουν κυκλοφορήσει - σύμφωνα με την παρούσα δίχρονη ερευνητική προσπάθεια - περίπου είκοσι κείμενα¹⁰⁴ στον οποίο την

¹⁰⁴ Για όσους ενδιαφέρονται σημειώνουμε εδώ τα: α) Δημόπουλος Π. Ε.: Η χαρά των Χριστουγέννων., Αθήνα 1995, Εκδ. Λωτός. β) Στο τομίδιο 17 ιστορίες που ξεχωρίζουν, Αθήνα 1993, Εκδόσεις Γνώση, το διήγημα του Φρέντυ Γερμανού, Καρτ - Ποστάλ, γ)

υπόθεση εμπλέκεται άτομο με ειδικές ανάγκες. Στην εργασία, παρουσιάζονται δεκαεπτά εξ αυτών. Για την ανεύρεση του δείγματος πηγή ήταν το περιοδικό «*Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*»¹⁰⁵. Κάθε τεύχος του περιλαμβάνει καταλογοποιήσεις των καινούργιων εκδόσεων με μικρή περίληψη του περιεχομένου των έργων που προσφάτως κυκλοφόρησαν.

Παρατηρείται δε ότι με την έναρξη της εξεταζόμενης δεκαετίας, δηλαδή το έτος 1986, υπάρχει μία εκδοτική κίνηση δεδομένου ότι σημειώνεται το ζενίθ των εκδόσεων (για τα ελληνικά εκδοτικά δεδομένα σε βιβλία του είδους που εξετάζεται) τέσσερα βιβλία, εκ των οποίων τα δύο είναι μεταφράσεις, το ένα από τα ρωσικά και το άλλο από τα γερμανικά. Ακολουθεί το έτος 1991 με τρεις εκδόσεις βιβλίων - το ένα μετάφραση από τα γερμανικά και πάλι. Κατά τα έτη 1988 και 1993 κυκλοφόρησαν από δύο βιβλία για κάθε χρόνο, εκ των οποίων το ένα είναι μετάφραση από τα ρωσικά. Στα υπόλοιπα έτη της δεκαετίας, εκδίδεται από ένα βιβλίο την κάθε χρονιά. Εξαίρεση το έτος 1995 κατά τη διάρκεια του οποίου δεν εκδίδεται κανένα κείμενο με σχετικό θέμα.

Το αξιοσημείωτο στη μικρή ελληνική εκδοτική κίνηση είναι ότι, ενώ στον αγγλόφωνο χώρο υπάρχει ένα είδος παράδοσης - όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα - όσον αφορά τον τομέα των νεανικών βιβλίων με σχετικό θέμα, στην ελληνική γλώσσα έχουν μεταφραστεί από τα αγγλικά μόνο δύο βιβλία του δείγματος.¹⁰⁶ Το γεγονός ίσως να οφείλεται στο ότι το πλήθος των αγγλόφωνων βιβλίων έχουν εκδοθεί και κυκλοφορήσει στις Η.Π.Α. και αυτό τα κάνει δυσπρόσιτα για την ελληνική εκδοτική παραγωγή.

Ψαράτη Λ. στο Πέντε κύκλοι ζητούν χρώμα, Αθήνα 1991, Εκδ. Άγκυρα, το διήγημα Ο Θωμάς. δ) και μια ποιητική συλλογή του Θεοδώρου Θανόπουλου: Για την Ειρήνη και την Ελπίδα, Αθήνα 1993, Εκπ/κές και λογοτεχνικές Εκδόσεις, όπου ο δημιουργός που τυχαίνει να είναι και δάσκαλος σε παιδιά με ειδικές ανάγκες έχει γράψει τα ποιήματά του με διάχυτη την ιδιαίτερη ευαισθησία των ατόμων εκείνων που ασχολούνται με παιδιά με ειδικές ανάγκες.

¹⁰⁵ Το περιοδικό «*Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*», εκδίδεται από το 1986, ανά τρίμηνο. Εκδότης είναι η Λέσχη Μελέτης και Έρευνας της Παιδικής Λογοτεχνίας.

¹⁰⁶ Σημειώνεται εδώ ότι τα τρία από τα πέντε βιβλία που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά - τα δύο από τη γερμανική γλώσσα και το ένα από τη ρωσική - τη μετάφραση έχει κάνει ή διακεκριμένη συγγραφέας παιδικών βιβλίων και μεταφράστρια Κίρα Σίνου. Η συγγραφέας γνωρίζει αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ρωσικά και έχει μεταφράσει πάνω από 70 ξενόγλωσσα βιβλία. Για τη Σίνου βλ. Βαρελλά Α. Η Κίρα Σίνου μιλάει για την Παιδική Λογοτεχνία περιοδικό *Διαδρομές*, καλοκαίρι 1991, τεύχος 22, 140 - 144 σσ.

Παρατηρώντας στη συνέχεια τη συχνότητα των ειδών των διαφόρων αποκλίσεων «εκ του φυσιολογικού» των ηρώων με ειδικές ανάγκες, διαπιστώνεται ότι η πιο συχνή απόκλιση είναι η νοητική καθυστέρηση. Επτά από τα δεκαεπτά βιβλία περιγράφουν ήρωες με νοητική υστέρηση και μάλιστα σε δύο εξ αυτών η μειονεξία συνοδεύεται και από κινητική δυσλειτουργία. Ακολουθούν πέντε βιβλία στα οποία οι ήρωες έχουν εμφανή σωματική αναπηρία, συγγενή ή επίκτητη. Τρία ακόμη βιβλία αναφέρονται σε άτομα που είναι καθηλωμένα σε αναπηρικό καρότσι από κάποια βλάβη του νωτιαίου μυελού. Τέλος σε δύο βιβλία πρωταγωνιστούν άτομα με σοβαρό πρόβλημα ακοής.

Σημειώνεται ακόμη ότι από τους ήρωες των δεκαεπτά βιβλίων του δείγματός μας, οι έντεκα είναι άρρενες και οι έξι θήλεις. Οι περισσότεροι άρρενες ήρωες πάσχουν από νοητική καθυστέρηση (πέντε) ή από κάποια σωματική αναπηρία (τέσσερις). Από τα έξι κορίτσια, τα δύο πάσχουν από βλάβη του νωτιαίου μυελού και κινούνται με αναπηρικό καρότσι, άλλα δύο πάσχουν από νοητική καθυστέρηση και από τα δύο τελευταία, το ένα παρουσιάζεται με πρόβλημα ακοής και το άλλο με σοβαρή σωματική αναπηρία.

Όσον αφορά το φύλο των συγγραφέων, δεν υπάρχει αξιοπαρατήρητη διαφορά. Τα βιβλία του δείγματος είναι γραμμένα από οκτώ γυναίκες και εννέα άντρες συγγραφείς. Από τις γυναίκες, οι τέσσερις είναι Ελληνίδες, οι δύο Ελληνοκύπριες και τρεις ξένες. Στους άντρες, οι έξι είναι Έλληνες, ο ένας Ελληνοκύπριος και οι υπόλοιποι τρεις ξένοι.

1.9. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Η συνοπτική παρουσίαση των κειμένων γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να αντιληφθεί το περιεχόμενό τους και κάποιες λεπτές εκφάνσεις αντιμετώπισης της ιδιαίτερης κατάστασης των ηρώων που έχουν σημασία για την έρευνα, έστω και από μία περιληπτική παρουσίαση τους. Γι αυτό το σκοπό, καταγράφονται χωρία των κειμένων που συμπυκνώνουν το

νόημα ή τις συγκρούσεις των ηρώων και φυσικά αποκαλύπτουν την πρόθεση του συγγραφέα. Η σταχυολόγηση και η παρουσίαση αρκετών σημείων, σκοπό έχει να ξεπεραστεί ο κίνδυνος της υποκειμενικότητας εκ μέρους του ερευνητή διότι έτσι ο αναγνώστης μπορεί να σχηματίσει τη δική του άποψη για το περιεχόμενο των κειμένων. Οι παρατηρήσεις του μελετητή σε αυτή τη φάση περιορίζονται στο να συνδέουν μόνο τα δοσμένα κομμάτια μεταξύ τους για να υπάρχει μια κατά κάποιο τρόπο ενιαία μορφή στα παρατιθέμενα κείμενα.

1.9.1. Η έκλειψη του ήλιου.

Πρόκειται για ένα νεανικό μυθιστόρημα το οποίο αναφέρεται στη γνωριμία δύο εφήβων, του Φιοντόρ και της Λένας. Είναι γραμμένο από τον Άλμπερτ Λιχάνοφ, σύγχρονο, κορυφαίο, Ρώσο συγγραφέα για μεγαλύτερα παιδιά. Η υπόθεση τοποθετείται μερικά χρόνια μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, στη σοβιετική Ρωσία, σε μια κλασική μικροαστική γειτονιά μιας μεγαλούπολης, όπου κυριαρχεί το χαρακτηριστικό χρώμα της μεταπολεμικής εποχής στα μέσα της δεκαετίας του '50.

Η γειτονιά [...] είχε διατηρήσει ακόμα λίγα παλιά απομεινάρια από τα χρόνια του πολέμου, είχε και γης και ραδίκια και οι γέρικες αγριοκερασιές της πλημμύριζαν την άνοιξη τα σανιδένια πεζοδρόμια με τ' ανθοπέταλά τους. Και είχε μια τέτοια ηρεμία εδώ, μία τέτοια γαλήνη, τέτοια παρηγοριά ψυχής, που ώρες - ώρες ξεχνούσες πως κι εδώ ήταν ένα κομμάτι της πόλης, της μεγάλης και φασαριατζίδικης πόλης και σου φαινόταν ότι βρίσκεσαι σε μια περιφερειακή κι ασήμαντη κωμόπολη.

Ο Φιοντόρ μισούσε ένα και μοναδικό μέρος εκείνης της γραφικής γωνιάς της πόλης όπου μεγάλωνε :

Ο δρόμος του πατέρα περνούσε έξω από το ετοιμόρροπο κίосκι από φανέρα με μια κίτρινη κυματιστή πλαστική στέγη, που ίσως να ήταν το πιο μοντέρνο χτίσμα της παλιάς γειτονιάς. Το κίосκι πουλούσε μπίρα, είχε ζωνηρή κίνηση και γύρω του συνωστίζονταν πάντα άντρες. Αυτή η αντρική δίνη διαλυόταν μονάχα την ώρα που σκοτεινίαζε. Το κίосκι ήταν για τον Φιοντόρ το φοβερότερο μέρος. Όχι στην πόλη. Σ' ολόκληρη τη ζωή του.

Ένωθε άσχημα ο Φιοντόρ για την κατάντια του πατέρα του. Τον είχε συνεπάρει το αλκοόλ και περνούσε ώρες στην μπουραρία. Όταν μεθούσε έχανε την αξιοπρέπειά του και γίνονταν εύκολος στόχος για τα πειράγματα των άλλων. Κι ο νεαρός Φέντια έβρισκε παρηγοριά στον περιστεριώνα του με τα αγαπημένα του «πετούμενα». Εκείνα τουλάχιστον είχαν τη δυνατότητα να πετάξουν ψηλά, μακριά από τα μικρόψυχα και μίζερα των ανθρώπων πάνω στη γη. Το ίδιο ήθελε να κάνει και το νεαρό αγόρι που ένωθε άσχημα με όλα αυτά που συνέβαιναν στη ζωή του εξ αιτίας της κατάστασης του πατέρα και κατ' επέκταση της οικογένειάς του:

Κι έρχεται η στιγμή που ο άνθρωπος νιώθει να μην είναι τα περιστέρια που πηγαινοέρχονται στον ουρανό παρά μονάχα ο ίδιος. [...] Ακουμπούσε στον τοίχο, έριχνε το κεφάλι του προς τα πίσω, βουτούσε στον ουρανό και πετούσε, πετούσε πέρα στο βάθος, έτσι που του κοβόταν η ανάσα από το φόβο του...

Έτσι είχαν τα πράγματα όταν παρουσιάστηκε η Λένα σε ένα από τα ψηλότερα σπίτια της φτωχογειτονιάς. Το νεαρό κορίτσι παρακολουθούσε ό,τι συνέβαινε στο δρόμο από το παράθυρο του δωματίου της. Ο περιστεριώνας την εντυπωσίασε καθώς και αυτός που τον είχε.

Τότε η Λένα κυλούσε την αναπηρική της πολυθρόνα κοντά στο παράθυρο, τραβούσε λιγάκι την κουρτίνα και κοίταζε το αγόρι, μα μόλις εκείνο έκανε να σηκώσει το κεφάλι του, έφευγε τρομαγμένη στο βάθος της κάμαρας.

Το νέο κορίτσι αισθάνεται για πρώτη φορά ανασφάλεια και μοναξιά.

Ένωθε σαν δικό της το θόρυβο και τη φασαρία που γίνονταν εκεί όπως και τη σιγή, μια σιγή αλλιώτικη, που δεν έμοιαζε σε τίποτα με τούτη εδώ, τώρα που έμενε τελείως μόνη, λες και την είχαν φυλακισμένη...

Βρίσκεται μακριά από το οικοτροφείο όπου εκείνη και οι όμοιοί της είχαν βρει τη στοργή και την προστασία που χρειάζονταν ως άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες.

Οι κοινές τους αρρώστιες, η πολιομυελίτιδα και οι διάφορες παραλύσεις, σαν να τις ένωναν μεταξύ τους, πλάθοντάς τις σαν κάτι ενιαίο.

Αλλά το οικοτροφείο είναι και ο χώρος όπου κανείς από αυτούς που έχουν κάποια υστέρηση σωματική, δεν αισθάνεται τον οίκτο των φυσιολογικών ατόμων, στην προκειμένη περίπτωση, αυτών που αποτελούν το προσωπικό.

Η Λένα πρόσεξε τα μάτια της Βέρας Ιλίνιτσα ν' ανοίγουν διάπλατα κι ύστερα να ανοιγοκλείνουν σαστισμένα. Πρόσθεσε:

- Δεν πρέπει να μας λυπάστε...

Έτσι τώρα το μόνο που της έμενε ήταν να παρακολουθεί από την ασφάλεια του παραθύρου του πατρικού σπιτιού της, το νεαρό αγόρι που φαινόταν να έχει

και κείνο πολλά προβλήματα...Πήγαζαν όμως από άλλες αιτίες τις οποίες η Λένα δε μπορούσε ποτέ να φανταστεί:

Θεέ μου, σκεφτόταν, όλοι κάτι έχουν, όλοι έχουν κάποιο καημό, δεν υπάρχει δηλαδή κανένα σπίτι στον κόσμο, καμιά οικογένεια όπου να είναι εντάξει όλα; Να είναι ευτυχισμένοι και ήρεμοι;

Το πρώτο που αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης ότι ενώνει αυτά τα δυο παιδιά είναι η ντροπή που νιώθουν γι αυτό που τους συμβαίνει:

Να μην ακούσει το γέλιο της και να μη δει αυτή τη φοβερή, την απαίσια πολυθρόνα που ήταν η ντροπή της!

Και για τον Φιοντόρ που θλίβεται με την κατάσταση στο σπίτι του:

Δεν μπορούν να ενωθούν και στηριγμένοι ο ένας πάνω στον άλλο να πετάξουνε αυτή την ντροπή από πάνω τους και να ζήσουνε σαν άνθρωποι;

Το δεύτερο κοινό στοιχείο που ανακαλύπτει ο αναγνώστης στους δύο πρωταγωνιστές του μυθιστορήματος, είναι η μοναξιά, απόρροια φυσικά του πρώτου στοιχείου. Η Λένα σκέφτεται για το πως αισθάνεται λόγω της νέας κατάστασης που βιώνει στο σπίτι της:

Φταίει η μοναξιά, μοναξιά σ' ένα δωμάτιο άδειο από ανθρώπους.

Και για το Φιοντόρ ο συγγραφέας διευκρινίζει:

Ο Φιοντόρ έχει συνηθίσει πια να είναι μόνος. Έχει συνηθίσει να ζει τη ζωή του, μια ζωή ξεχωριστή από τους άλλους. Να κοπανάει με το τσεκούρι του, να πλανίζει τις σανίδες.

Εκτός από τα δύο αυτά βασικά στοιχεία που προωθούν την προσέγγιση των δύο εφήβων, είναι και οι χυμοί της ζωής που καλλιεργούν πρωτόγνωρα συναισθήματα και στους δυο τους. Για πρώτη φορά η Λένα εκδηλώνει ενδιαφέρον για την εμφάνισή της -ενώ απόφευγε μέχρι τότε τους καθρέπτες- προετοιμαζόμενη για την επερχόμενη συνάντησή της με το νεαρό αγόρι:

Ρώτησε την μαμακούλα της την ώρα που πίνανε το τσάι τους: -
Θα μου κάνεις μια χάρη; [...] - Αγόρασέ μου ένα όμορφο μακρύ
φουστάνι.

Είναι το πρωτόγνωρο αυτό συναίσθημα που κάνει και το Φιοντόρ να πάψει να δέχεται αδιαμαρτύρητα την κατάσταση στο σπίτι του. Ο έρωτας του δίνει τη δύναμη να αντιδράσει σκηνοθετώντας ένα ευχάριστο περιβάλλον για κείνον και για τους γονείς του.

Ξεμάθαμε Φέντια, είπε η μαμά και πλησιάζοντας το τραπέζι
φώναξε: Τι τάξη είναι τούτη! Τι θαύματα είναι κι αυτά!
Μπράβο, γιε μου!

Αλλά και στη Λένα αυτή η πρωτόγνωρη κατάσταση επιφέρει αναστάτωση που γίνεται αμέσως αντιληπτή από τους οικείους της.

Η Λένα ξεφώνιζε ζορίζοντας τις φωνητικές της χορδές. Στο στάδιο, στην τηλεόραση, ούρλιαζαν χιλιάδες οι φίλαθλοι, το τρανζίστορ μούγκριζε κι εκείνη ένωσε ν' ανακουφίζεται.

Μα και στο μπάνιο για πρώτη φορά ντράπηκε τον πατέρα της που είχε αναλάβει αυτό το καθήκον από τότε που γεννήθηκε η Λένα. Οι αλλαγές στο σώμα της εκτός από ντροπή της προκαλούν για πρώτη φορά εύλογα ερωτήματα που φέρνουν τον πατέρα σε πολύ δύσκολη θέση:

[..]Γιατί μεγαλώνω; η γυναίκα γεννιέται για να γεννήσει η ίδια!
Εγώ όμως; Ποτέ μου δε θα μπορέσω να γίνω μητέρα! Ποτέ δε θα
μπορέσω ν' αγαπήσω κανένα! Και μένα δε θα μ' αγαπήσει
κανείς, το καταλαβαίνεις; Γιατί λοιπόν όλα αυτά;

Η ιστορία εξελίσσεται στη μητέρα χώρα του υπαρκτού σοσιαλισμού και είναι επόμενο ένας λειτουργός της κρατικής μηχανής, όπως ήταν ο πατέρας της Λένας να ψάχνει την άντληση θάρρους μέσα από τον ίδιο τον άνθρωπο τη δύσκολη αυτή στιγμή:

Αν ήμουνα θρήσκος, θα σου έλεγα: Έλα να προσευχηθούμε.
Εγώ, όμως, σου λέω: ας πιστέψουμε. Ας πιστέψουμε στον εαυτό
μας, στις δυνάμεις μας, Ας πιστέψουμε ότι είμαστε άνθρωποι,
είσαι και συ ένας άνθρωπος, μικρός ακόμα αλλά θαρραλέος,
έξυπνος και σοφός. Θα τα μπορέσεις όλα, να θυμάσαι όμως ένα
πράγμα για πάντα: είναι πιο εύκολο να μην υπάρχουν, παρά να
υπάρχεις.

Είχε περάσει η πρώτη αναστάτωση του ερωτικού σκιρτήματος και η Λένα άρχισε να σκέφτεται ότι η μειονεξία της και η ξαφνική ψυχολογική της κατάσταση είναι δυο πράγματα ασυμβίβαστα:

Η μοίρα του καθένα μας είναι τραγική. Είμαστε όλοι μας μόνοι.
Η αγάπη, μια δυνατή αφοσίωση, η δημιουργική έξαρση μας
επιτρέπουν να ξεχνάμε κάποτε τη μοναξιά μας, μ' αυτοί οι

θρίαμβοι δεν είναι παρά φωτεινές οάσεις που τις δημιουργούμε με τα ίδια μας τα χέρια. Όμως, το τέρμα του δρόμου μας χάνεται πάντα απότομα μέσα στο σκότος. Ο καθένας αντιμετωπίζει το θάνατο μόνος του.

Κι όμως η δύναμη της φύσης πιο δυνατή από τους ανασταλτικούς ενδοιασμούς του νεαρού κοριτσιού, την οδηγεί να συμπεριφερθεί όπως οποιαδήποτε άλλη νεαρή γυναίκα της ηλικίας της τη στιγμή της συνάντησης. Μόνο που στην περίπτωση αυτή λόγω και της έκπληξης που δοκίμασε ο Φιοντόρ στη θέα του αναπηρικού καροτσιού, χρειάστηκε χρόνος για να πεισθεί το κορίτσι για τα συναισθήματα του νέου. Εκείνο που δε θα δεχόταν ποτέ η Λένα ήταν ο οίκτος:

-Δεν μπορώ να περπατήσω.

Εκείνος άνοιξε το στόμα του, θέλησε φαίνεται να της πει κάτι για να την παρηγορήσει, μα η Λένα τον έκοψε κι είπε σκληρά:

Και μην τολμήσεις να πεις ότι με λυπάσαι!

Ο εφηβικός έρωτας, η δυνατή επιθυμία που κυριαρχεί στο άγουρο ζύπνημα πρωτόγνωρων συναισθημάτων, διαλύει κάθε αντίσταση:

[...] έπειτα έσκυψε πάνω από το πρόσωπό της για να αφουγκραστεί την αναπνοή της. Ανάσαινε έτσι που μόλις ακουγόταν. Ο Φιοντόρ ησύχασε και τραβήχτηκε λιγάκι. Και ξαφνικά εκείνη είπε χωρίς ν' ανοίξει τα μάτια της:

Φίλησέ με!

Η λογική όμως που υπαγόρευε μια στάση αμυντική για ένα άτομο σε καροτσάκι που τύχαινε να είναι και ερωτευμένο, πήρε σιγά σιγά τη σκυτάλη στον ψυχολογικό αγώνα της μικρής. Σε αυτό βοήθησε και η στάση της μητέρας που πάντα ήταν άτολμη, έφερνε την καταστροφή και τον πανικό:

Πάλι προσπαθεί να την προστατέψει, πάλι τη λυπάται, πασχίζει ν' απομακρύνει κάτι που μπορεί να της φέρει αργότερα στεναχώρια, πόνο, θλίψη.[...] -Καλά, απάντησε η μαμά, αφού επιμένεις, καλά. Αυτό το παιδί δε θα καταλάβει ότι είσαι άρρωστη. Δε θα καταλάβει πως δε μπορεί να είστε όμοιοι. -Αρκετά, μαμάκα, είπε η Λένα που τώρα είχε αρχίσει να θυμώνει. Μου λες με άλλα λόγια το ίδιο πράγμα.

Στην ψυχρή στάση της Λένας απέναντι στο Φιοντόρ που μοιάζει να μην υπολογίζει την ιδιαίτερη κατάστασή της και πραγματικά να ενδιαφέρεται για κείνη, συνεπικουρούν και οι μεγάλες αλλαγές στο περιβάλλον τους. Οι παράγκες της γειτονιάς καθώς και το ψηλό σπίτι της μικρής κατεδαφίζονται. Ο Φιοντόρ και η Λένα υποχρεώνονται να μετακομίσουν κι επομένως να απομακρυνθούν ο ένας από τον άλλο. Το χειρότερο όμως ήταν ότι στο οικοτροφείο πεθαίνει η καλύτερη φίλη της Λένας. Το τελευταίο αυτό γεγονός την κάνει να σκεφτεί ότι ο κόσμος της είναι το οικοτροφείο και τρόφιμοί του και ότι η μοίρα της ακολουθεί αυτή της πεθαμένης φίλης της. Εξαφανίζεται και πάλι ασφαλισμένη πίσω από τους τοίχους του οικοτροφείου δίχως ν' αφήσει πίσω της κάποια ίχνη για να μπορέσει να τη βρει ο Φέντια. Εκείνος όμως καταφέρνει σύντομα να την ανακαλύψει και για μια ακόμη φορά της δείχνει έμπρακτα την αγάπη του, χαρίζοντας στο οικοτροφείο της τα αγαπημένα του περιστέρια.

1.9.2. Γάντι σε ξύλινο χέρι.

Το «Γάντι σε ξύλινο χέρι» συμπεριλαμβάνεται στη μικρή συλλογή οκτώ διηγημάτων για παιδιά με τον ομώνυμο τίτλο, του έλληνα λογοτέχνη παιδικών βιβλίων Μάνου Κοντολέων. Το βιβλίο αυτό έτυχε τιμητικής

διάκρισης από το ελληνικό τμήμα της IBBY (Κύκλος του Ελληνικού παιδικού βιβλίου).

Η υπόθεση εξελίσσεται και πάλι στα μεταπολεμικά χρόνια αυτής της ηπείρου, αλλά αυτή τη φορά περιγράφεται μια αθηναϊκή γειτονιά με κήπους και πρασιές. Και με τη γνωστή «μαρίδα» της που επιδιόταν στα δημοφιλή παιχνίδια της εποχής, τα μήλα, το γερμανικό, το ποδόσφαιρο, το κρυφτό, τις αμάδες. Η αφήγηση δίδεται σε πρώτο ενικό πρόσωπο κι έτσι τονίζεται η έντονη βιωματική εμπειρία του αφηγητή.

Η παιδική συντροφιά διέθετε και τον παραμυθά της, ένα πιτσιρικά με αχαλίνωτη φαντασία που πάντα έρεπε στο ανατριχιαστικό και το μακάβριο.

Μας ιστορούσε - λες και τον ακούω - για κάποιους γύφτους που πίνανε το αίμα των κοκοριών και για κάποιους άλλους που είχανε - λέει - κάτι τεράστια βαρέλια με καρφιά στο μέσα μέρος τους κι εκεί χώνανε τα παιδιά και μετά - εδώ ο Κώστας σταμάταγε για να ρουφήξει τη μύτη του - και μετά, συνέχιζε, άφηναν τα βαρέλια να κατακυλήσουν στην κατηφόρα και τα καρφιά χωνόντουσαν μέσα στις σάρκες των παιδιών....

Ήταν τόσο τρομερές οι ιστορίες του Κώστα που πια καταντούσαν απίστευτες και τα παιδιά της παρέας είχαν αρχίσει να τον αποπαίρνουν. Ωσπου κάποια μέρα χρησιμοποίησε ένα υπαρκτό πρόσωπο για την επόμενη τρομακτική ιστορία του. Η εμφάνιση αυτού του περίεργου ανθρώπου, ήρθε στα μέτρα των ιστοριών του:

Ήταν ένας άντρας κάπου γύρω στα σαράντα με σαράντα πέντε.

Ήτανε ψηλός, λεπτός, μελαχρινός. Πολύ μελαχρινός. Σαν τσιγγάνος. Μα με κουστούμι και καπέλο. Και στο ένα του χέρι - αυτό ήταν το παράξενο - στο ένα του, μοναχά, το χέρι φορούσε ένα γάντι. Μαύρο. Από δέρμα.

Άδραξε τη μοναδική ευκαιρία ο Κώστας - τι καλύτερο πρόσωπο για να πείσει τους ακροατές των αποκρουστικών (και γι αυτό -μάλλον- «γοητευτικών» για τα παιδιά) ιστοριών του.

Πάμε στην αποθήκη να σας πω! [...] Αυτός ο άντρας, άρχισε ο Κώστας, φορά το γάντι που είδατε για να κρύψει το ξύλινο χέρι του! [...] Αυτός ο άντρας, λέει, ήταν κάποιος που το 'χε συνήθεια ν' αρπάζει τα παιδιά. Όχι πως ήθελε να τα πουλήσει στους γύφτους, ούτε πως τα 'βαζε στο βαρέλι με τα καρφιά. Μα τ'άρπαζε και τα τράβαγε στο βουνό κι εκεί έχωνε τα δάκτυλά του χεριού του μέσα στα μάτια τους και τους τα 'βγαζε, κι έπειτα τ'άφηνε στην ερημιά αναίσθητα από τους πόνους, με τα αίματα να τρέχουν πάνω στα μάγουλά τους. [...] μονάχα ένα παιδί σώθηκε. [...] πήγε στην αστυνομία κι έτσι τον πιάσανε τον κακούργο. [...] Δεν τον βάλανε φυλακή! Μα του κόψανε το χέρι, και μετά τον αφήσανε λεύτερο. Αυτή ήταν η τιμωρία του. Να είναι δίχως χέρι και όλοι να μαθαίνουνε ποιος είναι και να τον περιφρονούνε...

Σε ένα σκηνικό όπου θα μπορούσε να γυριστεί μία σκηνή από ταινία θρίλερ, όπου κυριαρχούσε το μισοσκότεινο, συννεφιασμένο, φθινοπωριάτικο δειλινό, ο αφηγητής της ιστορίας - που είναι και ο πρωταγωνιστής της σε μικρή ηλικία, όπως αφήνει να διαφανεί από την αφήγηση - συναντά τον περίεργο άνθρωπο με το γάντι στο χέρι που είχε πάρει τρομερές διαστάσεις στα μάτια του μικρού εξ αιτίας της διήγησης του Κώστα. Στη θέα αυτού του ανθρώπου, τράπηκε σε φυγή με αποτέλεσμα να πέσει και να χτυπήσει. Να όμως που έτσι αποκαλύπτεται η καλή διάθεση του αγνώστου και για ακόμη μια φορά η καλπάζουσα φαντασία του Κώστα που έρεπε πάντα στα τρομερά και μακάβρια για να προξενεί το ενδιαφέρον της παρέας:

Η ανάσα του πάνω στο σβέρκο μου. Το χέρι του - αυτό το χέρι το ξύλινο; - πάνω στον ώμο μου. Θεέ μου! Η καρδιά μου κόντευε να σπάσει.

-Χτύπησες; με ρώτησε και με το άλλο του το χέρι με τράβηξε, με σήκωσε όρθιο.

-Πονάς;

-Η φωνή του ήταν ζεστή. Και -ναι!- κάποιο χαμόγελο ήταν στα χείλη του[...]

-Πάρε να σκουπίσεις το πρόσωπό σου! Μου έδωσε το μαντήλι του.

Σάστισε ο μικρός. Πώς μπορούσε βέβαια να εκπέμπεται τόση καλοσύνη μετά από όσα είχε ακούσει από τον Κώστα για 'κείνον. Έπειτα ήταν και το χέρι:

Ποιος ξέρει τι έκφραση θα πήρε το πρόσωπό μου! Φόβο, αγωνία, έκπληξη; Εκείνος κατάλαβε. Κοίταξε το χέρι του. Το βλέμμα του θλιμμένο, η φωνή του πάντα ζεστή.

-Το 'χασα σ' ένα βομβαρδισμό. Χρόνια πριν. Εσύ δε θα 'σουν γεννημένος. Εγώ έχασα το χέρι μου. Ο γιος μου τη ζωή του. Είχε πάνω κάτω τη δική σου ηλικία τότε!

Μετά από αυτή τη συνάντηση ο μικρός, έκοψε κάθε επαφή με το φαντασιόπληκτο Κώστα - αφού προηγουμένως του έδωσε ένα χέρι ξύλο - και πάντα χαιρέταγε με σεβασμό και αγάπη τον ευγενικό κύριο με το γάντι στο ψεύτικο χέρι.

1.9.3. Ο Λάμπης και το κόκκινο καΐκι.

Η συγγραφέας του νεανικού αυτού μυθιστορήματος, Κάθριν Όλφρεϊ, έζησε πέντε χρόνια στην Ελλάδα, αρκετά για να γνωρίσει τη χώρα και να εμπνευστεί την ιστορία του Λάμπη που μεγάλωνε σε ένα από τα εκατοντάδες νησιά του Αιγαίου. Περιγράφει με ρεαλιστικό τρόπο τη ζωή στο νησί πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, τότε που ο τουρισμός δεν το είχε ακόμη ανακαλύψει ούτε αυτό αλλά και κανένα άλλο ελληνικό νησί.

Στα ψαροκάικα του μικρού λιμανιού ξεχώριζε το κόκκινο καΐκι του καπετάν Ηλία. Ο καπετάνιος που δεν ξεχνούσε ότι ήταν κι αυτός παιδί κάποτε, συχνά έπαιρνε μαζί του το παιδομάνι για μια κοντινή βόλτα. Ένα συγκεκριμένο όμως αγόρι δεν το ήθελε με κανένα τρόπο μαζί του όσο κι αν φαινόταν αυτό πως λαχταρούσε τη βόλτα με το καΐκι.

Τ'αγόρι ένα αδύνατο πλασματάκι, ρίζωσε, όπως ήταν, πάνω στην κουπαστή και κοίταζε τον καπετάν - Ηλία χωρίς να τον καταλαβαίνει. Με τα υπερβολικά μεγάλα μάτια του και τα άχρωμα, σαν τη σκόνη, ξανθά μαλλιά του, ξεχώριζε χτυπητά από τα άλλα ηλιοκαμένα, μελαχρινά παιδιά με τα ολόμαυρα μάτια.

Αλλά και τα αγόρια του χωριού δεν τον ήθελαν ούτε στα παιχνίδια τους ούτε και στις βόλτες τους.

Εκείνοι δεν τον ήθελαν αλλά ο Λάμπης δεν το καταλάβαινε. Δεν τον ήθελαν γιατί ήταν πολύ ασουλούπωτος και χαζός. Η μύτη του έτρεχε συνέχεια και δεν έμαθε ποτέ του να την σκουπίζει. Δεν έπαιρνε στροφές αυτός ο Λάμπης. [...] Εμπιστευότανε εύκολα τους άλλους και τους αφοσιωνόταν, τους αγαπούσε όλους, μεγάλους και μικρούς. Και πήγαινε όπου του έκανε κέφι. [...]

Ήταν ένα δύστυχο κουτσούβελο που του λείπανε κάμποσες βίδες.

Η πολύτεκνη οικογένεια του Λάμπη ήταν εξαιρετικά φτωχή. Η μητέρα κουρασμένη από τα παιδιά και την ανέχεια -αμόρφωτη εντελώς και ακαλλιέργητη- δεν έδινε καμία σημασία για την κατάσταση του παιδιού της. Η μόνη που έδειξε ενδιαφέρον, ήταν η δασκάλα του:

Η κυρία Πολυξένη τον παρακολούθησε μερικές μέρες. Ο Λάμπης ήταν όπως πάντα κι όμως της φαινόταν ότι είχε ανακαλύψει μέσα του ένα αγνό αντιφέγγισμα εξυπνάδας.

Για τη μητέρα του όμως ο Λάμπης ήταν ένα ακατανόητο πλάσμα:

Η Κούλα παραιτήθηκε. Τέτοιος ήταν ο Λάμπης της. Δεν έβρισκες άκρη μαζί του. Και οι νεράιδες διάλεγαν για να παίξουν μόνο τα πιο όμορφα και γερά παιδιά. Δεν είχαν ανάγκη από τέτοια χαμένα πλάσματα.

Έτσι ο μόνος άνθρωπος σε κείνη τη μικρή κοινωνία που δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του, είναι η δασκάλα του.

-Με κάνει και νευριάζω να συμβαίνουν τέτοια πράγματα στο σχολείο μου, είπε απότομα η δασκάλα. Και με κάνει να νευριάζω ακόμα περισσότερο το ότι δεν υπάρχει άνθρωπος να νοιαστεί για αυτό το παιδί. Η μητέρα είναι μια τσαπατσούλα, ο πατέρας ένας χαραμοφάης. Αυτός ο μικρός είναι το παιδί τους, αλλά δε σκοτίζονται καθόλου αν ζήσει ή αν πεθάνει. Και οι άλλοι στο νησί δε δίνουν δεκαράκι.

Προσπαθεί και με τη βοήθεια του ξαδέρφου της του γιατρού, να βοηθήσει το παιδί ελέγχοντας ακόμη και τη διατροφή του.

Εκείνο που του λείπει προπαντός είναι το μυαλό και η καλή θέληση στους γονείς του, πρόσθεσε η κυρία Πολυξένη. Τι θα με συμβούλευες, γιατρέ;

-Μπορούμε να του δώσουμε μερικά από αυτά που του λείπουνε.

Με την αποκατάσταση της σωματικής του υγείας ίσως έχουμε μια γενική βελτίωση.

Κι όταν αυτά όλα γίνονται γνωστά στις υπόλοιπες μητέρες των παιδιών του σχολείου, επόμενο ήταν να αρχίσουν οι πρώτες αντιδράσεις.

Αρκετές μανάδες τρέξαν αμέσως στην κυρία Πολυξένη και ζήτησαν να μάθουν γιατί έδινε τις βιταμίνες σ' εκείνο το βλαμμένο τον Λάμπη. Αν το κράτος μοίραζε δωρεάν τις βιταμίνες έπρεπε να τις παίρνουν τα παιδιά τους.

Ο Λάμπης μετά από αυτό το έμπρακτο ενδιαφέρον της δασκάλας είχε αρχίσει με το χρόνο να αλλάζει προς το καλύτερο. Παρ' όλη αυτή την αλλαγή οι σχέσεις του με τους συνομήλικους του παρέμεναν οι ίδιες. Έτσι κι επειδή δεν τον παίζανε οι άλλοι, εκείνος έμενε μαζί με τις γυναίκες της γειτονιάς κι άκουγε τις συζητήσεις τους, τα κουτσομπολιά τους και τις γοητευτικές, για τον Λάμπη, ιστορίες τους. Σύντομα, χωρίς να το καταλάβει, μπλέχτηκε στην υπόθεση της όμορφης Μαγδάλως που οι δικοί της την υποχρέωναν να παντρευτεί κάποιον που δεν ήθελε. Εκείνη όμως αγαπούσε ένα παλικάρι στον τόπο όπου σπούδαζε. Έπρεπε να βρει τρόπο να φύγει με τον καλό της κρυφά. Στο σχέδιο που κατέστρωσε το κορίτσι εμπιστεύθηκε το Λάμπη για να τη βοηθήσει με τον τρόπο του γιατί...

[...] όσο χαζός κι αν ήταν δεν πρόδιδε ποτέ κανένα, αυτό το είχε πια διαπιστώσει. Αν τον ρωτούσες σου έλεγε την καθαρή αλήθεια, χωρίς να τη στολίζει. Αλλά τις περισσότερες φορές σιωπούσε και τότε ο κόσμος έλεγε: Ο κακομοίρης... Δεν καταλαβαίνει τίποτα...[...] Κανένας δεν πιστεύει ότι καταλαβαίνει έστω και το παραμικρό και πως είναι σε θέση να καταφέρει κάτι. Ποιος θα το υποπτευθεί λοιπόν; Ενώ εκείνος θα κάνει για μένα το παν.

Ο Λάμπης τα κατάφερε σ' αυτή την αποστολή με την καθοδήγηση της φίλης του και με κόστος ένα βαρύ κρυολόγημα:

Ο Λάμπης ήταν άρρωστος στο κρεβάτι με ψηλό πυρετό και υπήρχαν άνθρωποι που σκέφτονταν κρυφά πως δε θα χαλούσε δε ο κόσμος αν χανόταν εκείνος.

Έμελλε να περάσει και από άλλες δοκιμασίες ο μικρός ήρωας. Και πάλι να βγει νικητής γιατί είχε μάθει να προσέχει και την παραμικρή λεπτομέρεια και επομένως την παραμικρή αλλαγή. Γιατί...

Καταλάβαινε πολύ περισσότερα πράγματα απ' ό,τι πίστευε ο κόσμος.

Για την καλή του καρδιά, την ειλικρίνειά του, αλλά και για την εν γένει «διαφορετικότητά» του, ο Λάμπης είχε προκαλέσει, άθελά του, το μίσος των αρχιταραξιών του χωριού:

Ήταν αχάριετος και βλαμμένος! Τους κολλούσε συνέχεια, δεν μπορούσαν όμως να τον τυραννούν όπως το κάνανε άλλοτε ούτε

και μπορούσαν πια να τον χρησιμοποιούν σαν αποδιοπομπαίο τράγο, γιατί είχε μάθει επιτέλους να το βάζει στα πόδια όταν τον απειλούσε κίνδυνος. Κι έτρεχε σχεδόν το ίδιο γρήγορα όπως εκείνοι. [...]Και οι τέσσερις φίλοι, που βράζανε από το κακό τους, κάνανε συμβούλιο. Τι σοί μάθημα έπρεπε να του δώσουν; Και το βρήκαν αμέσως. Ο Σπούργιτας¹⁰⁷ τρελαινόταν για τις βάρκες. Γι αυτούς ήταν παιγνίδι να τον χώσουν σε μια βάρκα και τότε...

Όμως τα πράγματα και πάλι εξελίχτηκαν υπέρ του Λάμπη, επειδή τα έξυπνα πουλιά από τη μύτη πιάνονται...Στην παγίδα την οποία οι μικροί ταραξίες είχαν ετοιμάσει για το Λάμπη, έπεσαν οι ίδιοι μέσα και μάλιστα κινδύνεψαν σοβαρά. Ευτυχώς που υπήρχε ο Λάμπης και βοήθησε στη σωτηρία τους. Αυτή η περιπέτεια είχε ως συνέπεια να πάψουν πια να πειράζουν το μικρό αλλά και εκείνος από τη μεριά του απομυθοποίησε τα τέσσερα παιδιά:

Ήρωάς του τώρα ήταν ο καπετάν Ηλίας κι όχι τα τέσσερα παιδιά που έτρεχε τόσο καιρό ξοπίσω τους. Ναι ο καπετάν - Ηλίας ήταν ένας ήρωας, ήταν ναυτικός και πήγαινε όπου του έκανε κέφι με το καίκι του.

Μα για να τον πάρει μαζί του βοηθό στο όμορφο καίκι, του έθεσε έναν όρο:
Να μάθει κολύμπι.

Ο Σπούργιτας δεν σκέφτηκε καν πως τα άλλα αγόρια είχανε πατεράδες κι αδέρφια, που τα παίρνανε μαζί τους και τα μάθαιναν να κολυμπούν. Μόλις έπεφταν στη θάλασσα οι μεγάλοι, τα παιδιά έτρεχαν ξοπίσω τους. Γι' αυτόν όμως δεν

¹⁰⁷ Παρατσούκλι του Λάμπη. Για τους ντόπιους ο Λάμπης έμοιαζε σαν ένα σπουργίτι που αρκείται στα λίγα και τα ταπεινά.

σκοτιζόταν κανένας. Είχε και αυτός πατέρα και αδέρφια, μα εκείνοι τον διώχνανε από κοντά τους και δεν ήθελαν ν' ασχοληθούν μαζί του καθόλου. Ό, τι θέλεις είχαν στο μυαλό τους εκτός από το Λάμπη.

Η απομόνωση και η διαφορετικότητά του αποτελούσε πάντα το κόκκινο πανί για τους άλλους πιτσιρικάδες της περιοχής. Δεν έχαναν ευκαιρία για να τον πειράξουν, να γελάσουν μαζί του:

Όλη αυτή την ώρα ο Λάμπης στεκόταν στην ακτή, όχι μακριά από τα βράχια, χαμογελούσε λίγο χαζά και τους παρακολουθούσε. Η τρελή παρέα στην άμμο, σταμάτησε ξαφνικά το παιγνίδι και τα παιδιά τρέξαν να ξαναπέσουν στη θάλασσα, ο μόνος που έλειπε ήταν ο Λάμπης. Τελικά το πρόσεξαν ο Γιώργος κι ο Γιάννης από την Άνυδρο: Αυτός ο χλωμός πιτσιρικάς δεν είχε μπει καθόλου στη θάλασσα! Σάλταραν έξω, γράπωσαν τον Λάμπη από τα χέρια και από τα πόδια, τον κούνησαν πάνω-κάτω για να πάρει φόρα και τον πέταξαν στα βαθιά νερά!

Κι ενώ όσοι ήξεραν ότι ο Λάμπης δε γνωρίζει κολύμπι φοβήθηκαν ότι είχε πνιγεί, εκείνος πάνω στη δύσκολη στιγμή κατάφερε να επιπλεύσει:

-Από πότε ξέρεις κολύμπι;

Ο Σπούργιτας δεν αποκρίθηκε. Σίμωσε στους ξένους από την Άνυδρο, γέλασε πανευτυχής και τους είπε:

-Ευχαριστώ!

Με την επιμονή και τον προσωπικό του αγώνα που πολλές φορές ξεπερνούσε και τις δυνατότητές του, κατόρθωσε ο Σπούργιτας - Λάμπης να κάνει το όνειρό του πραγματικότητα.

-Παραδέχομαι πως μυαλό δεν έχει παρά μόνο πολύ λίγο. Ξέρει όμως και κάνει αρκετά και τα έμαθε μόνος του. Λες και έχει γεννηθεί έτσι. Και το χέρι του πιάνει. Είναι εργατικός και τίμιος.

Και κάτι άλλο ακόμα: Είναι πολύ επίμονος.

Ο καπετάν Ηλίας αναγκάστηκε να γελάσει:

-Έχετε δίκιο, κυρία Πολυξένη, είναι σωστά αυτά που λέτε. Εγώ τον ξέρω καλύτερα από τον καθένα.

-Και της διηγήθηκε για τον μεγάλο αγώνα του Σπούργιτα πως είχε μάθει κολύμπι και γενικά πως είχε μάθει ή τουλάχιστον είχε δοκιμάσει να μάθει όσα πίστευε πως θα αρέσουν στον καπετάνιο, μέχρι που έμαθε να μαγειρεύει. Κι όλα γιατί εκείνος του είχε πει πως είναι απαραίτητα.

Η υπόθεση τελειώνει με το Λάμπη να είναι πια η ψυχή του πλεούμενου και συνεχιστής του έργου του γέρου θαλασσόλυκου πάνω στο κόκκινο καΐκι.

Ο γιατρός [...] κοίταζε το παιδί από πάνω μέχρι κάτω. Από το άσχημο παπάκι δεν έγινε βέβαια κύκνος, αυτό όχι.... Είχε μείνει ο απλοϊκός ο Λάμπης, τέτοιος ήταν πάντα. Βρήκε όμως τη θέση του που τη γέμιζε όσο καλύτερα μπορούσε.

1.9.4. Αργυρώ

Η Νίτσα Τζώρτζογλου μετά από το «*Προ Χριστού στη Βραυρώνα*»,¹⁰⁸ το νεανικό μυθιστόρημά της, στην υπόθεση του οποίου εμπλέκονται δύο άτομα με σοβαρό πρόβλημα όρασης το ένα, φτωχό και ασθενικό το δεύτερο, δημοσιεύει το 1986 την «*Αργυρώ*», που διαβάστηκε και αγαπήθηκε πολύ από το νεανικό αναγνωστικό κοινό και ευτύχησε να σημειώσει πολλές εκδόσεις.

Η ιστορία εξελίσσεται στα Ζαγοροχώρια, στην Ήπειρο. Ο τόπος της Αργυρώς ήταν πλούσιος. Επρόκειτο για ένα από τα κεφαλοχώρια της περιοχής. Ο παππούς της είχε καταφέρει μετά από κάποιες οικογενειακές συμφορές που προκάλεσε ο πόλεμος, να ξανακτήσει το πατρικό βίος και να γίνει ο καλύτερος μεγαλονοικοκύρης της περιοχής.

Η μικρή Αργυρώ μεγάλωνε όπως όλα τα παιδιά της ηλικίας της με τα παιγνίδια στις γειτονιές και στις εξοχές της πατρίδας της. Είχε και μια ιδιαίτερη κλίση στη ζωγραφική. Ήταν ένα παιδί που το χαρακτήριζε η ζωντάνια, κοινωνικό και αγαπητό από όλους. Σε ένα από αυτά τα παιγνίδια όμως που έπαιζε με τους φίλους της, η μικρή χτυπήθηκε από μια συμφορά. Έγινε κάτι φοβερό αλλά και πολύ συνηθισμένο για τις εξοχές της μεταπολεμικής Ελλάδας. Βρέθηκε αντιμέτωπη με μία άσκαστη χειροβομβίδα από τα χρόνια του πολέμου. Μόλις την άγγιξε, εκείνη ενεργοποιήθηκε και την τραυμάτισε πολύ σοβαρά.

Όλο το Τσεπέλοβο είχε μαζευτεί μπρος στο Ιατρείο. Κόσμος τρομαγμένος μα και περίεργος. Πώς θα το φέρνανε το κορίτσι;

Ζωντανό, πεθαμένο; Ξέρανε αυτοί από πόλεμο, ξέρανε από χειροβομβίδες. Και τώρα, να λάχει στη Λεκκοπούλα...

Η Βασίλω τη διάβασε τη συμπόνια στα μάτια τους. Τη διάβασε κι έγινε θηρίο.

-Φύγετε ορέ! Τι μαζευτήκατε, ο καρνάβαλος θα περάσει; έκανε άγρια.

¹⁰⁸ Τζώρτζογλου Ν. Προ Χριστού στη Βραυρώνα, Αθήνα 1980, εκδόσεις Εστία.

Κι όταν μετά από κάποια εικοσιτετράωρα οι γιατροί σιγουρεύτηκαν ότι η μικρή διέφυγε τον κίνδυνο, όφειλαν να αποκαλύψουν το μεγάλο μυστικό στη μητέρα:

-Όταν η ζωή συνεχίζεται, κυρία μου, όλα διορθώνονται. Τα σημερινά μέσα της επιστήμης φτιάχνουν την κάθε βλάβη. [...] Ευτυχώς η έκρηξη δεν ήταν αρκετά δυνατή για να πάρει τη ζωή του κοριτσιού, τα χέρια της όμως τα διέλυσε. Κρεμόντανε σάρκες και κόκαλα. Αναγκάστηκα να την ακρωτηριάσω. [...] Η μάνα έμεινε πετρωμένη και μόνο τα πελώρια, τρομαγμένα μάτια της δίνανε ζωή.

-Θα ζήσει; μουρμούρισε σε λίγο.

-Αυτό σας το βεβαίωσα.

-Και πώς θα ζήσει χωρίς χέρια; έκανε με φοβερή ηρεμία σαν να ρωτούσε πώς θα περπατούσε χωρίς παπούτσια.

Κι όταν άκουσε τη λέξη «*αναπηρία*» από τα χείλη του γιατρού, η μάνα ένιωσε να κεραυνοβολείται:

-Ανάπηρη! Η Αργυρώ μου ανάπηρη!

-Σαν μάνα πρέπει να δείτε την αλήθεια κατά πρόσωπο, γιατί τότε μόνο θα τη βοηθήσετε. Την πρώτη την ηθική βοήθεια, από σας την περιμένει. Εμείς θα έρθουμε κατόπιν.

Μακριά πλέον από το νοσοκομείο οι κυρίαρχες σκέψεις ήταν πώς θα μπορούσε η Αργυρώ να αυτοεξυπηρετηθεί χωρίς χέρια. Αλλά και πώς θα την αντιμετώπισουν οι οικείοι και οι γείτονες χωρίς οίκτο.

Οι πρώτες επιτυχίες ήλθαν όταν άρχισε και πάλι η ζωή στο σπίτι. Κατάφερε να κάνει τις πρώτες απαραίτητες ενέργειες αυτοεξυπηρέτησης μόνη της, όπως να βγάλει τα παπούτσια της, να φάει, αλλά και να βγει θαρρετά έξω από το σπίτι:

Βγήκε θαρρετά από το σπίτι, μόνη της, με το κεφάλι ψηλά, τη ματιά αγριεμένη. Δε θάδινε σε κανένα το δικαίωμα να την πει κουλή. Αυτή ήταν η Αργυρώ η Λεκκοπούλα και τέτοια θα έμενε.

Εξ' άλλου όπως διευκρινίζει ο αφηγητής:

Στα Ζαγοροχώρια με τη βαριά κληρονομιά των πολέμων, της θυσίας, του ηρωισμού, ο κόσμος έχει έμφυτο σεβασμό για τα παθήματα του ανθρώπου. Σεβασμό περ' από την αγωγή και τους καλούς τρόπους που ψευτίζουν τα αισθήματα. Άγριο και πρωτόγονο σεβασμό, κάτι σαν ένστικτο που περνά από γενιά σε γενιά και θυμίζει τα ζώα όταν γλύφουν τους πληγωμένους συντρόφους τους. Τους Λεκκαίους τους εχτιμούσαν στο χωριό. [...] Τι κι αν τώρα τους βρήκε συμφορά που θα μπορούσε να χτυπήσει τον καθένα; Λόγος για να πούνε την κόρη τους κουλή; Ούτε που το έβαλε ο νους τους. Άγριες ματιές, αγαναχτισμένες χαμηλόφωνες κουβέντες εκεί που οι ματιές δεν πιάνανε τόπο και το κακό σταμάτησε στους λιγοστούς που θέλησαν να κοροιδέψουν ή και να λυπηθούν. Κανείς δεν τόλμησε να μιλήσει για την Αργυρώ. Τη δέχτηκαν όπως ήτανε, όπως δέχεσαι τρυφερό δεντράκι χτυπημένο από αστροπελέκι.

Όλοι λοιπόν αποδέχτηκαν την κατάσταση της Αργυρώς στο Τσεπέλοβο. Ένας νεοφερμένος όμως στο χωριό που μάλιστα ήταν και ο καινούργιος

γυμνασιάρχη, έφερε αντιρρήσεις για την εγγραφή του κοριτσιού στο γυμνάσιο.

-Ξέρετε κυρία Λέκκα, φυσικά η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική στο γυμνάσιο, ωστόσο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούμε να κάνουμε υποχωρήσεις. Νομίζω πως το δημοτικό είναι αρκετό για την κόρη σας.

-Και γιατί;

-Χμμμ, χμμμ, έχω ακούσει με μεγάλη μου λύπη πως η μικρή σας έπαθε κάποιο ατύχημα. Πράγματα που συμβαίνουν σ'όλον τον κόσμο. Ούτε η πρώτη είναι ούτε η τελευταία δυστυχώς που παρέβλεψε τις συμβουλές που δίνουμε καθημερινά...

Η Βασίλω κόρωσε. Μάθημα θα της έκανε τώρα;

-Γράφ' τηνε να τελειώνουμε κι έχω δουλειά, του πέταξε απότομα.

Αυτός όμως την είχε πάρει την απόφασή του.

-Καταλαβαίνετε πως κάνετε τη θέση μου δύσκολη. Από τη μια δεν μπορώ να αρνηθώ τη μόρφωση, από την άλλη όμως δεν μπορώ να δεχτώ μαθήτριά που δεν θα είναι σε θέση να παρακολουθή την τάξη της.

Παρ' όλες τις απειλές της Βασίλωσ ότι θα πάει μέχρι το Υπουργείο να καταγγείλει την άρνηση του γυμνασιάρχη, εκείνος δεν πτοήθηκε. Αλλά δεν υπολόγισε τα παιδιά των Ζαγοροχωριών, που ειδοποιημένα από τον πιο αγαπημένο φίλο της Αργυρώς, το Γιάννο, κάνανε αποχή από τα μαθήματα, με κυρίαρχο σύνθημα «θέλουμε την Αργυρώ». Και η Αργυρώ που δεν ήξερε μέχρι στιγμής τίποτα για την άρνηση του γυμνασιάρχη να τη δεχτεί στο σχολείο...

καθισμένη στο θρανίο της έκλαιγε ήσυχα. Ωστε δεν την είχαν θελήσει στο σχολείο. Την είπαν κουλή, την είπαν ανάπηρη, θέλησαν να τη στείλουν σε ίδρυμα... Η λύσσα άρχισε να βράζει μέσα της. Τα κλάματα να γίνονται πιο πικρά. Θα το ήξερε η μάνα, θα το ήξερε ο Γιάννος, όμως την αλήθεια δεν της τη μολογήσανε! Τα παιδιά είχαν το σχέδιό τους. Τώρα τα καταλάβαινε όλα. Δεν ήταν ανάγκη να της εξηγήσουν. Μπράβο όμως στα παιδιά που πήραν το μέρος της, που τη βοήθησαν. Αν τώρα καθόταν στο θρανίο, στους συμμαθητές της το χρωστούσε! Τα δάκρυα άρχισαν να μαλακώνουν, να γίνονται δάκρυα χαράς. Χαράς για τους φίλους της που τόσο την αγαπούσαν, για τ' άλλα τα άγνωστα παιδιά από τα γύρω χωριά που δεν την ήξεραν, που ωστόσο, της έδειξαν την εμπιστοσύνη τους!

Άρχισε να συνηθίζει και στο σχολείο με τη νέα της κατάσταση η Αργυρώ. Αλλά δε μπορούσε να συμβιβαστεί με την ιδέα ότι στο μάθημα της ζωγραφικής θα ήταν από εδώ και πέρα ένας απλός θεατής. Σε λίγο καιρό πάντως ανακάλυψε ότι με τα πόδια της θα μπορούσε να κάνει ό,τι έκανε πριν με τα χέρια της.

Παράτησε την τηλεόραση, κάθισε στο ντιβάνι κι έφερε το μεγάλο δάκτυλο στο στόμα. Πως στο καλό δεν το είχε σκεφτεί; Τράβηξε με τα δόντια την κάλτσα, ελευθέρωσε τα δάκτυλα, έπιασε μια κουβαρίστρα που βρήκε πρόχειρη και την έφερε στο στόμα. Να το! Τώρα θα μπορούσε να τρώει άνετα, όχι σαν ζώο, με τη μούρη βουτηγμένη στη γαβάθα.

Κι όχι μόνο κατάφερε να κάνει τις απαραίτητες καθημερινές εργασίες με το πόδι αλλά και να γράφει στο σχολείο και να ζωγραφίζει, προκαλώντας

το θαυμασμό των καθηγητών και των συμμαθητών της. Μόνο ο Λάμπρος που ήταν πρώτος στη ζωγραφική μέχρι τότε, δεν είδε με καλό μάτι αυτή την τελευταία επιτυχία της Αργυρώς. Όλα τελικά πήγαιναν μια χαρά για το κορίτσι στη μικρή κοινωνία του χωριού, τόσο καλά, που σχεδόν είχε ξεχάσει την αναπηρία της:

Μόνο σαν έβαζε στο νου της το Γιάννο, μαύρο σύννεφο πλάκωνε την καρδούλα της. Αν ήτανε γερή... Συνερχότανε γρήγορα. Ας είναι καλά οι συχωριανοί της, μικροί και μεγάλοι, που τη βοηθούσαν. Πρώτος ο Γιάννος. Μόνο να! Αν ήτανε γερή... θα ήταν αλλιώς!

Κι όταν χρειάστηκε, κάποια φορά, να επισκεφθεί τα Γιάννενα για να τη δει ο γιατρός της εκεί ένωσε πολύ άσκημα για την αναπηρία της και αυτό τη θύμωσε:

[...] Κόσμος να σου πετύχει! Όπως περπατούσε πλάι στον αδερφό της, ένιωθε τα μάτια των περαστικών καρφωμένα πάνω της. Ο καθένας την κοιτούσε με τον τρόπο του. Άλλος με ξάφνιασμα, άλλος με περιέργεια ή με συμπόνια. Μουρμουρητά φτάνανε στ' αυτιά της: *«Το καημένο το κορίτσι, τόσο όμορφο... Κρίμα στα νιάτα της»*. Κάποιος πιτσιρικός ξεφώνισε: *«Μαμά, μαμά μια κουλή!»* Η μαμά του τον κατσάδιασε δυνατά, σε τρόπο που ν' ακουστεί ένα γύρο. Όσοι δεν την πρόσεξαν, γύρισαν τότε να την κοιτάξουν. Όλα τούτα της φέρνανε ανακατωσούρα της Αργυρώς. Καθώς δεν τα 'χε συνηθίσει, της ερχότανε πότε να κλάψει και πότε να θυμώσει.

Δε συνέβη αυτό όμως και στη Αμερική όπου η Αργυρώ βρέθηκε, κατόπιν συστάσεως του Έλληνα γιατρού της, για να περάσει τεχνικά μέλη στα ακρωτηριασμένα της άνω άκρα.

Δε φοβότανε το αεροπλάνο, το ταξίδι, τον ωκεανό που βρισκότανε κάτω από τα πόδια τους, που τον μάντευες χωρίς να τον βλέπεις. Τους ανθρώπους φοβότανε! Τις μέρες που έμεινε στα Γιάννενα, τις λίγες ώρες που πέρασε στην Αθήνα, τα είχε ακούσει τα σχόλια, τα είχε πιάσει τα γεμάτα περιέργεια βλέμματα. Τι θα γινότανε στην Αμερική που το πλήθος είναι ατέλειωτο όπως λένε; Εκεί που θα ήταν αναγκασμένη να βγαίνει, να κυκλοφορεί; Ένιωθε πως δε θα το άντεχε. Πήρε την απόφαση τότε να βγαίνει όσο γινότανε λιγότερο, ως να της βάλουν τα τεχνητά χέρια τουλάχιστον.

Κι όμως! Με το που κατέβηκε από το αεροπλάνο κατάλαβε ότι στην Αμερική ο κόσμος έχει πολλά να κάνει και να σκεφτεί καθημερινά, ώστε να μη βλέπει καν μια μικρή ανάπηρη.

Όταν η Αργυρώ γύρισε πίσω στο χωριό της με τα τεχνητά χέρια, ενώ όλοι και η ίδια περίμεναν ότι με αυτά θα άλλαζε η ζωή της, εκείνη για πρώτη φορά ανακάλυπτε πόσο καλά ένιωθε και λειτουργούσε με τα πραγματικά ακρωτηριασμένα μπράτσα της:

Φυσικά είχε μάθει να γράφει μα με το πλαστικό χέρι της ποτέ δε θα μπορούσε να κουμαντάρει το κάρβουνο, το παστέλ ή τα χρώματα. Δεν τα ένιωθε στη σάρκα της, δεν ερχότανε σ' επαφή με το κορμί της, δεν μπορούσε να τους μεταδώσει συγκίνηση. Ψεύτικα τα χέρια, ψεύτικο κι αυτό που φτιάχνανε. [...] τα δάκτυλα του ποδιού της ήτανε δικά της, ερχότανε σ' επαφή με

την ψυχή της, με την έμπνευση. Η τέχνη αποκτούσε νόημα,
γινότανε προσωπική.

Κι όταν προκηρύχτηκε ένας πανελλήνιος διαγωνισμός ζωγραφικής η Αργυρώ ζωγραφίζοντας με το πόδι κατάφερε να κερδίσει το πρώτο βραβείο. Αυτό προκάλεσε την ζήλια και την οργή του Λάμπρου που ήλθε δεύτερος στο διαγωνισμό:

Γειά σου! Έκανε.

-Τολμάς και μου μιλάς, ε; Τολμάς παλιοκόριτσο!

-Λάμπρο! Τι έπαθες, τι σ' έπιασε ξαφνικά; ρώτησε ταραγμένη
από τον τρόπο του.

[...] -Άσε με, άσε με, με πονάς! Ξεφώνισε εκείνη.

[...] - Δε σου τόπα πως αν ξαναμιλήσεις στο κορίτσι μου θα σε
σακατέψω! Ξεφώνισε με μάτια που βγάζανε φωτιές.

-Θα με κάνεις σαν και κείνη; σφύριξε πεισματωμένος, γεμάτος
μάνητα, ο Λάμπρος.

Η Αργυρώ δεν τον άκουσε. Το μυαλό της είχε καρφωθεί στα
λόγια του Γιάννου. « *Το κορίτσι μου...*» Την είχε πει «*το κορίτσι
μου*». Η λέξη βάλθηκε να κουδουνίζει στ' αυτιά της σε μελωδικές
νότες.[...] Ούτε έβλεπε ούτε άκουγε τα δυο αγόρια να βρίζονται
να κυλιούνται στο χώμα.[...]

-Χα, χα, χα! Το κορίτσι σου είναι κουλό!

Φλαπ! Ένα δυνατό χαστούκι κόλλησε στο ξαναμμένο μάγουλό
του και του δωσε να καταλάβει πως ο αντίπαλός του δεν
αστειευότανε.[...] Ο Γιάννος έκανε να του ξαναριχτεί, μα
βλέποντας το κορίτσι αλαφιάστηκε.

-Αργυρώ! Αργυρώ! Είσαι καλά; Μη και σε χτύπησε;

Εκείνη τον πλησίασε, τύλιξε τα πλαστικά της χέρια στο λαιμό του, ακούμπησε το κεφάλι στο στήθος του και βάλθηκε να κλαίει ήσυχα, μαλακά, ευτυχισμένα.

Κι όταν χρειάστηκε η Αργυρώ να πάει με τους δικούς της στην Αθήνα να παραλάβει το πρώτο βραβείο του διαγωνισμού, Δε δίστασε να εμφανιστεί όπως ακριβώς ήταν:

Κάτω από τα κοντά μανίκια της πρόβαλαν οι γυμνοί κόμποι των χεριών της.

-Είσαι πολύ κυριλέ αδερφούλα! Έκανε ο Ζήσης για να σταματήσει τις διαμαρτυρίες των άλλων. Αλλά η Αργυρώ τις κατάλαβε. Έσφιξε τα χείλη, τέντωσε το κορμί κι έκανε περήφανα:

-Έτσι θέλω να με δουν. Όπως είμαι στ' αλήθεια!

Αυτό προκάλεσε τη μεγαλύτερη έκπληξη στους διοργανωτές του διαγωνισμού. Μα εκεί μπροστά τους η Αργυρώ προκλήθηκε από τον πρόεδρο της επιτροπής να χρησιμοποιήσει μολύβι και χαρτί:

Η Αργυρώ σήκωσε το πόδι και απίθωσε το μπλοκ πάνω στην έδρα. Περνώντας το παπούτσι της, έκανε με ύφος σταρ του κινηματογράφου που μοιράζει αυτόγραφα:

-Αυτή είναι η Παρδαλή η γάτα μας. Υπόγραψα κιόλας!

Ο Πρόεδρος κοίταξε το κατακόκκινο σκίτσο της Παρδαλής, έκανε μια κίνηση θαυμαστικής επιδοκιμασίας και το έδειξε στον κόσμο λέγοντας:

-Το αυτόγραφο που μου χάρισε η βραβευμένη μας! Η δεσποινίς Αργυρώ Λέκκα από το Τσεπέλοβο.

Η Αργυρώ γελούσε. Οι δικοί της σκούπιζαν κρυφά τα μάτια τους. Δεν ήταν από συμπόνια. Ήταν από χαρά για την επιτυχία της.

Και πάνω από όλα ήταν, εκείνα που ο γιατρός της είπε όταν έμαθε για τη βράβειυσή της:

«Η θέληση κι η λεβεντιά νικούν την κάθε αναπηρία. Ελπίζω το βραβείο της, το κατόρθωμά της, να το μάθει όλη η Ελλάδα. Κάθε άνθρωπος που αγωνίζεται και παλεύει να προσαρμοστεί, ύστερ' από κάποιο χτύπημα της μοίρας».

1.9.5. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας.

Η Ειρήνη Μάρρα έχει γράψει τρία βιβλία με ήρωες, άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες. Το μυστικό τραγούδι της Μάτας, είναι ένα από αυτά τα τρία και έχει εκδοθεί το δεύτερο χρόνο της δεκαετίας που αφορά στην παρούσα μελέτη.

Η σύντομη σε έκταση υπόθεση ξεκινά από την ημέρα των γενεθλίων της εννιάχρονης Μάτας. Η όλη ατμόσφαιρα αποπνέει την αγάπη και τις τρυφερές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας. Το πρόβλημα της μικρούλας στην επικοινωνία λόγω ακουστικής ανεπάρκειας, φαίνεται πως είναι ξεπερασμένο από το περιβάλλον της. Μόνο η γιαγιά δείχνει τον πόνο για την ατυχία της εγγονής της:

Ποπό! Πόσα θα 'χε να πει αύριο στο σχολείο για τα γενέθλιά της! Θα ανέβαινε στην έδρα και θα έγνεφε στα παιδιά, με τα σήματα των κωφών, όλα όσα έγιναν σήμερα στα γενέθλιά της: για τον μπαμπά που όλο έλεγε φυσικά και φυσικά και για τη μαμά που μαγείρευε κοτόπουλο γεμιστό και για τη νονά που της

χάρισε το Δον Κιχώτη και για τη γιαγιά που όλο έκλαιγε κι έλεγε τρώγοντας το ρύζι της γέμισης: «Το παιδί μας..., το παιδί μας...». Η Μάτα όμως δε φαίνεται να πτοείται από τα δάκρια της γιαγιάς. Εκείνη προσπαθεί να επικοινωνεί όσο πιο σωστά μπορεί:

Θυμόταν άραγε σωστά όλα τα σήματα της νοηματικής γλώσσας, για να τους γνέψει όσα ήθελε να πει; Σηκώθηκε φουριόζα και άναψε το φωτάκι του κομοδίνου της. Στήθηκε μπροστά στον καθρέφτη και άρχισε να γνέφει. Έκανε ένα δυο λάθη, τα διόρθωσε, τα έγνεψε άλλη μια φορά, όλα σωστά κι ήσυχη πια ξαναγύρισε στο κρεβάτι της ευχαριστημένη.

Κι όταν ένα από τα δώρα των γενεθλίων της, μια γλάστρα με όμορφο φύλλωμα έδειχνε ότι δεν πήγαινε και τόσο καλά, ενδιαφέρθηκε προσωπικά για κείνη. Πήγε η ίδια στον ανθοπώλη με ένα ξερό φύλλο στα χέρια της. Μα ο καταστηματάρχης δεν της έδωσε σημασία:

Η Μάτα τράβηξε ξανά το μαγαζάτορα απ' το σακάκι. Αυτός γύρισε και την κοίταξε. Κι αμέσως ξανάπιασε να ζυγίζει καλαμπόκια. Έσφιξε θυμωμένη τις χούφτες της. Το φυλλαράκι έλιωσε στην παλάμη της. Τι θα 'δειχνε τώρα; «*Βλάκα! Βλάκα! Βλάκα!*» Βγήκε από το μαγαζί μουτρωμένη. Βλαμμένοι! Ακούς εκεί να μην της δώσουν σημασία. Σκασίλα της κι αυτής! Σκασίλα της μεγάλη. Μπήκε σπίτι δίχως να γνέψει τίποτα σε κανέναν. Θυμωμένη ανέβηκε στο κρεβάτι με τα παπούτσια. «*Βλάκες!*». [...] Πήρε το γλαστράκι στην αγκαλιά της. Χειμωνιάτικος ήλιος έλουζε με χλιαρό φως το παράθυρο. Ακούμπησε το άρρωστο φυτό στο περβάζι. Κάποτε που είχε αρρωστήσει, η μαμά της την έβαζε σε μία πολυθρόνα στον ήλιο. «*Τα φυτά είναι σαν τους ανθρώπους*», έλεγε ο Ηλίας, «*Έχουν ψυχή*». [...] Εκείνη, όταν ήταν άρρωστη και πονούσε ο λαιμός της, έμενε στο κρεβάτι όλη μέρα κι η μαμά της τραγουδούσε. Δεν άκουγε τη μουσική, όμως το πρόσωπο της μαμάς

γινότανε τόσο όμορφο όταν τραγουδούσε. [...] Έπιασε να σιγοτραγουδάει. Δεν κουνούσε τα χέρια της. Δε χρειαζόντουσαν τα σήματα της νοηματικής γλώσσας. Το μυστικό τραγούδι της ήτανε για τη μυστική ψυχή του λουλουδιού.

Και η Μάτα τα κατάφερε. Και όλοι απόρησαν για την ανάπτυξη του πρώην μαραζωμένου φυτού.

-Πώς τα κατάφερες; τη ρώτησε. Τι του έκανες; Δεν μπορεί, κάτι του έκανες εσύ, αλλά τι; Έλα πες μου... Η Μάτα γέλασε. Πριτς, που θα έλεγε το μυστικό της! Το μυστικό της ήταν δικό της και δε θα το έγνεφε ποτέ σε κανέναν. Το μυστικό τραγούδι της θα το ΄ξεραν μόνο αυτή και το φυτό της..

1.9.6. Μουμού

Ο Ιβάν Σεργκέγιεβιτς Τουργκιένιεφ θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους συγγραφείς της σοβιετικής Ρωσίας. Γεννήθηκε το 1818 και ήταν γόνος πλούσιων γαιοκτημόνων. Τον τελευταίο αιώνα, το έργο του «Μουμού», αποτελεί πάντα το πρώτο και δημοφιλέστερο ανάγνωσμα των μικρών Ρώσων, που θέλουν σιγά-σιγά να μνηθούν στη λογοτεχνία.¹⁰⁹ Ίσως γιατί καυτηριάζει την εποχή των γαιοκτημόνων και αυτό βόλευε το σοβιετικό καθεστώς, δεδομένου ότι χρειάζονταν προπαγανδιστικά βιβλία για την ενημέρωση της «κόκκινης» νεολαίας. Στην Ελλάδα έγινε γνωστό το 1988 όταν εκδόθηκε στα ελληνικά.

Το κείμενο λοιπόν, περιγράφει μια κοινωνία που διέπεται από τα χαρακτηριστικά του συστήματος της τσαρικής Ρωσίας. Τότε που οι γαιοκτήμονες είχαν απεριόριστα δικαιώματα πάνω στους υποτακτικούς τους.

¹⁰⁹ Σύμφωνα και με τη μαρτυρία του νεαρού Ρώσου φοιτητή του κρατικού Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης, Σεργκέι Τσιτσενιόφ στις 18 Ιουλίου του 1998.

Κατείχαν ολόκληρα χωριά με το έμπυχο υλικό τους, έχοντας δικαιώματα πολλά επάνω του. Οι αφέντες ήταν δυνατό να μετακινούν τους μουζικούς τους στην πόλη όπου είχαν οι πιο πολλοί το αρχοντικό τους. Να τους παντρεύουν ή να τους χωρίζουν ανάλογα με τα κέφια τους.. Αλλά πάνω από όλα το βιβλίο του Τουργκιένιεφ δείχνει ότι *«εκείνη η ορισμένη τάξη δεν μπορούσε να νιώσει συμπόνια για ό,τι δεν καταλάβαινε ή για ό,τι την ενοχλούσε. [...] Ο συγγραφέας φανερώνει την προτίμησή του για τους απλούς ανθρώπους»¹¹⁰.*

Κάτω από αυτά τα κοινωνικά δεδομένα ξεκόπηκε -παρά τη θέλησή του- ο αγρότης Γκεράσιμ από το φυσικό περιβάλλον του και διατάχθηκε να έρθει ως υπηρέτης στη Μόσχα, όπου η αφέντρα του διατηρούσε μεγάλο αρχοντικό. Ήταν...

[...] ένας πανύψηλος άντρας, γεροδεμένος, με φαρδιές πλάτες, κωφάλαλος από γεννησιμιού του. [...] Η αδιάκοπη σιωπή του έδινε μια επίσημη μεγαλοπρέπεια στην ακούραστη δουλειά του. Ήταν ένας θαυμάσιος άντρας και αν δεν υπήρχε αυτό το φυσικό ελάττωμα, κάθε κοπέλα θα ήθελε να τον παντρευτεί...[...]

Κοινωνικά απομονωμένος εξαιτίας της κακοτυχίας του, μεγάλωσε, ζώντας πάντοτε βουβά κι έγινε δυνατός σαν δέντρο που ρίζωσε σε εύφορη γη...[...] Με τους υπόλοιπους υπηρέτες ο Γκεράσιμ βρισκόταν σε σχέσεις, ας πούνε, όχι φιλικές-τον φοβόνταν-αλλά όσους δεν ήταν ιδιαίτερα έξυπνοι αυτούς τους θεωρούσε δικούς του.

Μεταξύ του πολυάριθμου υπηρετικού προσωπικού, υπήρχε και μια νεαρή πλύστρα η Τατιάνα, στην οποία ο Γκεράσιμ προκαλούσε το φόβο. Εκείνος όμως, ενώ στην αρχή την κορόιδευε, σιγά - σιγά την πρόσεξε περισσότερο και στο τέλος την αγάπησε.

¹¹⁰ Από την εισαγωγή στο βιβλίου του δείγματος βλ. βιβλιογραφία του δείγματος 12 σ.

Όπου κι αν πήγαινε η νέα, αυτός βρισκόταν μπροστά της. Χαμογελούσε, μούγκριζε, κουνούσε τα χέρια και ξαφνικά έβγαζε μια κορδέλα από την τσέπη του και την απίθωνε στο χέρι της ή καθάριζε με τη σκούπα του τη σκόνη μπροστά από τα πόδια της. Η κοπέλα δεν ήξερε πια τι να κάνει και πως να φερθεί. Σε λίγο, ολόκληρο το σπιτικό γνώριζε τα αισθήματα του σκουπιδιάρη. Όλοι, παράλληλα, ειρωνεύονταν την Τατιάνα, γελούσαν κοροϊδευτικά μαζί της και της πετούσαν διάφορα υπονοούμενα. Με τον Γκεράσιμ βέβαια ήταν διαφορετικά τα πράγματα. Δεν τολμούσε σχεδόν κανένας να τον πειράξει γιατί δεν αγαπούσε τα αστεία..

Κάποια ημέρα η γηραιά κυρία του αρχοντικού, αποφάσισε να παντρέψει την Τατιάνα με το τσαγκάρη της, τον αιώνια μεθυσμένο Καπιτόν. Ανέθεσε στον επιστάτη να παίξει το ρόλο του προξενητή:

Ο αναγνώστης, τώρα, εύκολα θα κατάλαβε την αιτία της σύγχυσης, που κυρίεψε τον επιστάτη Γκαβρίλα, μετά τη συζήτησή του με την αρχόντισσα. Η αρχόντισσα- σκεφτόταν εκείνος καθισμένος πλάι στο παράθυρο- βέβαια συμπαθεί τον Γκεράσιμ (ο Γκαβρίλα τα ήξερε όλα τούτα και γι αυτό το λόγο και ο ίδιος ικανοποιούσε τις ιδιοτροπίες του Γκεράσιμ), αλλά, αφού εκείνος ήταν άλαλος, δεν μπορούσε αυτός, ο επιστάτης, να ανακοινώσει στην αρχόντισσα ότι, να ο Γκεράσιμ τριγύριζε την Τατιάνα. Και φυσικά αυτό ήταν το δίκαιο, αυτό που έπρεπε να γίνει. Τι σύζυγος θα ήταν ο μουγκός; Αλλά από την άλλη, έφτανε να μάθει ο Γκεράσιμ ότι έδιναν την Τατιάνα στον Καπιτόν και τότε θα τα έσπαζε όλα μέσα στο σπίτι.

Μα και ο Καπιτόν όταν έμαθε ότι τον προόριζαν για σύζυγο εκείνης που ο Γκεράσιμ ένιωθε δική του, κατέρρευσε από το φόβο του:

[...]Θα με σκοτώσει, μα το Θεό, θα με σκοτώσει, σαν να είμαι μύγα θα με λιώσει. [...] Είναι μουγκός, χτυπάει και δεν ακούει πως χτυπάει. Σαν να κουνάει μες τον ύπνο του τις γροθιές του. Και δεν υπάρχει τρόπος να τον σταματήσεις. Γιατί; γιατί όπως και συ ο ίδιος ξέρεις, Γκαβρίλα Αντρέιτς, είναι μουγκός, κουφός και βλάκας σαν τη φτέρνα ενός ποδαριού. Είναι ένα σκέτο ζώο, ένα ξόανο, Γκαβρίλα Αντρέιτς, χειρότερος από ξόανο...μια αγριολεύκα είναι.

Σκέφτηκαν λοιπόν ένα μοναδικό τρόπο για να κάνουν τον Γκεράσιμ να απογοητευθεί από την Τατιάνα και να αφήσει το δρόμο ανοικτό για το γάμο της με τον Καπιτόν. Ο αγαθός γίγαντας δε συμπαθούσε καθόλου τους μεθυσμένους. Έβαλαν τη Τατιάνα να παραστήσει τη μεθυσμένη και ...πέτυχαν!

[...] Βλέποντας την Τατιάνα στην αρχή όπως το συνήθιζε, άρχισε να μουγκρίζει χαδιάρικα. Μετά όμως, όταν την πρόσεξε καλύτερα, πέταξε το φτυάρι, σηκώθηκε επάνω, την πλησίασε, έφερε το πρόσωπό της μπροστά στο δικό του... Εκείνη από το φόβο της άρχισε να τρεκλίζει ακόμη περισσότερο. Ο Γκεράσιμ την άρπαξε από το χέρι, πέρασε την αυλή τραβώντας την και μπαίνοντας στο δωμάτιο, όπου γινόταν το συμβούλιο, την έριξε στην αγκαλιά του Καπιτόν.

Ο γάμος έγινε και ο Γκεράσιμ εμφανιζόταν περισσότερο σκυνθρωπός αλλά όταν μετά από ένα χρόνο το ζευγάρι μετακόμισε για ένα μακρινό χωριό, για να πάγει ο Καπιτόν να μπεκρουλιάζει...

[...] ο Γκεράσιμ βγήκε από το μικρό του δωμάτιο, πλησίασε την Τατιάνα και της πρόσφερε ένα κόκκινο μαντήλι από χαρτί, για να τον θυμάται, που το είχε αγοράσει για την ίδια ένα χρόνο πριν. Η Τατιάνα, που ως τότε αδιαφορούσε για όλα όσα της είχαν τύχει στη ζωή της, τώρα δεν άντεξε, δάκρυσε και, καθισμένη όπως ήταν στο κάρο, φίλησε τον Γκεράσιμ τρεις φορές, όπως είναι το χριστιανικό συνήθειο.

Το συναισθηματικό κενό στην αγαθή ψυχή του Γκεράσιμ, το συμπλήρωσε μια μικρή σκυλίτσα, η Μουμού. Σε λίγο άνθρωπος και ζώο έγιναν αχώριστοι. Η σχέση όμως αυτή δεν έμελλε να κρατήσει για πολύ καιρό. Η αρχόντισσα που είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου στους υποστατικούς της για ένα καπρίτσιο της, χάλασε με το χειρότερο τρόπο την τρυφερή φιλία:

-Ε, τι άλλο θέλουμε; τι μας χρειάζεται κι άλλο ένα σκυλί; Μόνο ανακατωσούρα μας φέρνει. Και ποιος του επέτρεψε να κρατάει στην αυλή το σκυλί του;

Με τα πολλά αναγκάστηκε ο ίδιος ο Γκεράσιμ με όση ψυχή του είχε απομείνει, να θανατώσει ο ίδιος τη σκυλίτσα τη Μουμού πνίγοντάς τη στο ποτάμι, αφού διέταξε η αφέντρα αυτό το έγκλημα. Αλλά ο ίδιος δεν έμεινε άλλο στο αρχοντικό. Έφυγε όσο πιο γρήγορα μπορούσε για το χωριό του, μακριά από τους άκαρδους ανθρώπους του αρχοντικού. Η πράξη του ισοδυναμούσε με ανταρσία, αλλά για κείνον πια ήταν η μοναδική πράξη αυτοδιάθεσης που του έδιδε ανακούφιση.

Και ζούσε πια ο Γκεράσιμ μονάχος, στην ψηλή ίσμπα του. Γερός και δυνατός όπως πάντα, δουλεύοντας για τέσσερα άτομα, σαν τον παλιό καιρό. Αλλά οι γείτονες πρόσεξαν ότι, από τότε που

γύρισε απ' τη Μόσχα, έπαψε πλέον να ενδιαφέρεται για τις γυναίκες, που ούτε καν τις πρόσεχε και δεν κρατούσε σκυλί στο σπίτι του. Και λέγαν οι μουζίκιοι, «τι να τα κάνει τη γυναίκα και το σκυλί; και ειδικά και το σκυλί; Στην αυλή του, ούτε με το ζόρι μπορεί να χωρέσει ένας κλέφτης!». Τέτοιες φήμες κυκλοφορούσαν για την παλικάριά και τη δύναμη του Γκεράσιμ!

1.9.7. Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου.

Το λογοτέχνημα αυτό είναι γραμμένο στο πρώτο πρόσωπο, έτσι ώστε το αφηγηματικό «εγώ» να ταυτίζεται με το κύριο πρόσωπο δράσης. Πρόκειται για μια εσωτερική αφήγηση, δεδομένου ότι έχει τη μορφή γράμματος - εξομολογητικού χαρακτήρα- με αποστολέα την ηρωίδα και παραλήπτη τον αδερφό της που πάσχει από βαριά νοητική καθυστέρηση. Η ίδια κατανοεί ότι είναι αδύνατον να καταλάβει ο αδερφός της αυτή την εξομολόγηση, αλλά εκτιμά την αγάπη και την αφοσίωσή του για κείνη και αυτό της είναι αρκετό για να του εμπιστευθεί τις μύχιες σκέψεις της. Αυτός είναι κι ένας τρόπος για να ικανοποιήσει τη βαθιά της ανάγκη να έχει έναν αδερφό, όπως όλα τα παιδιά, ικανό να τη στηρίζει, να την ακούει, να τη συμβουλεύει, ιδιαίτερα τώρα που άνοιγε την πόρτα της τρικυμιώδους εφηβικής ηλικίας:

Ξέρω πως δεν μπορείς να καταλάβεις πολλά πράγματα. Τι σημασία όμως έχει; Νιώθω πως η καρδιά σου με πονεί και ας μη βρίσκεις τον τρόπο να μου το πεις.

Η αφήγηση ξεκινά από ένα συμβάν το οποίο παραπέμπει κατευθείαν τον αναγνώστη στο μεγάλο πόνο που βαραίνει την οικογένεια. Ήταν τα γενέθλια της Κόριννας και η στιγμή του κλασικού τραγουδιού των γενεθλίων, μετά το σβήσιμο των κεριών από την εορταζόμενη ηρωίδα:

Ύστερα η μαμά σ' έβαλε και σένα να τα σβήσεις. Μετά από δυο τρεις προσπάθειες επιτέλους τα κατάφερες. Και από την πολλή χαρά σου βούτηξες τα χέρια σου στην τούρτα σοκολάτα και την πασάλειψες στο καθαρό τραπεζομάντιλο. Εγώ πολύ το χάρηκα, γιατί κατάλαβα πως έτσι ήθελες να μου δείξεις τον ενθουσιασμό σου, μα της μαμάς τής κακοφάνηκε και έχυσε τα απαραίτητα δάκρυα.

Βλέποντας η Κόριννα τη μητέρα σ' αυτή τη στιγμή απελπισίας αισθάνεται ενοχή επειδή εκείνη είναι καλά, ενώ ο αδερφός της «*άρρωστος*»:

Όλοι έκαναν πως δεν το πρόσεξαν, όμως εμένα εκείνη τη στιγμή μου ήρθε κάτι σαν πικρό παράπονο. Γιατί στο κάτω κάτω τι φταίω εγώ αν είμαι έξυπνη, αν είμαι καλά κι εσύ άρρωστος και ...ω! Δε θέλω να σκέφτομαι, με πονεί και μένα τόσο... Ένιωσα κάτι σαν βαθιά ενοχή να με βαραίνει, η διάθεσή μου χάλασε.

Η κατάσταση δείχνει να επισκιάζει σχεδόν κάθε συζήτηση μέσα στο σπίτι. Η ηρωίδα όμως φαίνεται να πιέζεται περισσότερο όχι μόνο για το σοβαρό πρόβλημα του αδερφού της, αλλά και για το άλλο το εξ ίσου σοβαρό εθνικό πρόβλημα. Έτσι από την πρώτη κιόλας σελίδα η συγγραφέας προοικονομεί τους δύο θεματικούς άξονες πάνω στους οποίους θα υφάνει την υπόθεση:

Και όπως της συμβαίνει πάντα (της μαμάς), παρασύρθηκε και άρχισε τις γνωστές ιστορίες της, πως όταν ήταν εκείνη 14 χρόνων δεν είχε ούτε ένα καινούργιο φουστάνι, φορούσε τα αποφόρια της αδερφής της και των ξαδερφάδων της. Ενώ εγώ τώρα και τα ταξίδια μου έχω κάθε καλοκαίρι κι όσα φουστάνια τραβά η ψυχή μου. Μου ήρθε εκείνη τη στιγμή να της πω: « *Ναι βρε μαμά, όμως τ' αδέρφια σου εσένα ήταν καλά. Δε σου*

έσκιζαν τα βιβλία σου και μπορούσες να φέρεις στο σπίτι όσους φίλους ήθελες. Έκανες τέλος πάντων ό,τι κάνουν και τα άλλα παιδιά της ηλικίας μου.... Κι από την άλλη, δεν είχατε ούτε τον μπαμπούλα των Τούρκων, να μην ξέρεις τι μέρα θα ξημερώσει!»

Και σε άλλο σημείο αποκαλύπτεται ακόμη μια μύχια σκέψη της Κόριννας σε σχέση με το πως εκλαμβάνει η ίδια το ενδιαφέρον της μάνας για τον «άρρωστο» αδερφό της:

Αχ! Μαμά γιατί με υποτιμάς τόσο; Να ήξερες πόσα πράγματα καταλαβαίνω, που εσύ είμαι σίγουρη ούτε καν το υποψιάζεσαι. Πάρε για παράδειγμα τη μέρα των γενεθλίων μου: Δε χαιρόσουν με τη ψυχή σου, το ξέρω. Κατάβαθά σου ήθελες να 'μουν εγώ στη θέση του αδερφού μου. Μην το αρνηθείς, γιατί τον αγαπάς περισσότερο. Να επιτέλους, αδερφέ μου, το λέω κάπου! Και το ξέρω, Δε θα σου κατοφανεί. Η μαμά σε αγαπάει περισσότερο από μένα. Κι είναι άδικο, είμαι σίγουρη πως θα συμφωνείς μαζί μου. Το γιατί ακόμα δεν το ξέρω, θα το ανακαλύψω όμως μια μέρα. Το έχω ορκιστεί στον εαυτό μου. Και τότε, μαμά, θα έρθω να μιλήσουμε εμείς οι δύο πρόσωπο με πρόσωπο, ενώπιος ενώπιω, όπως άκουσα να λένε. Και ίσως «τα βρούμε» εμείς οι δύο...

Η ιδιαίτερη σχέση της μικρής ηρωίδας με τη μητέρα της σκιαγραφείται με περισσότερη λεπτομέρεια στη συνέχεια και δείχνει το πόσο είχε επηρεάσει τα δύο αυτά πρόσωπα της υπόθεσης η κατάσταση του αδερφού. Το βάρος που σηκώνουν οι δύο γυναίκες, κάθε μια από τη δική της θέση, είναι πολύ βαρύ. Η μικρή αγωνίζεται πάντως να καταλάβει τη μητέρα και την αντιφατική της συμπεριφορά που καθορίζεται βεβαίως από την προσωπική τραγωδία που βιώνει η οικογένεια:

Βέβαια το ξέρω πως δεν φταις... Ίσως να 'σαι αυτό που λες εσύ «βαριόμοιρη». Μα από την άλλη, καλέ μαμά, δεν είσαι εσύ που μου ψάλλεις νύχτα μέρα πως δεν πρέπει να πιστεύουμε στη μοίρα και στα τέτοια και πως πρέπει με κάθε τρόπο ν' αγωνιστούμε, για να ξεφύγουμε από τον κύκλο της τραγωδίας που μας περιβάλλει»; Αυτό το 'γραψες κίολας σε μια μελέτη σου που δημοσιεύτηκε πέρισυ στην επιφυλλίδα της εφημερίδας. Μα πες μου, πως αγωνίζεσαι εσύ; Ή μήπως νομίζεις πως δεν ακούω, όταν πας καμιά φορά τις νύχτες νυχοπατώντας στο δωμάτιο του αδερφού και κλαις πνιχτά, για να μη σ' ακούσει ο μπαμπάς και στεναχωρηθεί; Και Δε σκέφτεσαι ότι υπάρχω κι εγώ, έχω μάτια που βλέπουν στα σκοτεινά, γερά αυτιά, που ακούν, πανάθεμά τα!... Αυτός είναι ο αγώνας σου;

Η ανασφάλεια που νιώθει η Κόριννα διαχέεται προς όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, συναισθανόμενη το χρέος βαρύ, αλλά και τη μοίρα της πολύ διαφορετική από εκείνη των άλλων παιδιών της ηλικίας της:

Εγώ όμως σκεφτόμουν διαρκώς ότι έπρεπε τη φετινή χρονιά ν' αποφασίσω επιτέλους τι θα σπουδάσω, γιατί η μαμά και ο μπαμπάς μού το δήλωσαν καθαρά πως έπρεπε να μελετώ και να προετοιμάζομαι, για να πάρω υποτροφία. Θα δυσκολεύονταν λέει να με σπουδάσουν, γιατί πρέπει πάνω απ' όλα να σκεφτούν πως θα εξασφαλίσουν το δικό σου μέλλον.

Κι όταν η Κόριννα γνώρισε τον Ορέστη, ανθυπολοχαγό του στρατού που κέρδισε από την πρώτη στιγμή την εμπιστοσύνη της, ένιωσε την ανάγκη (όπως η ίδια εξομολογείται στο γράμμα προς τον αδερφό της), να αποκαλύψει το ασήκωτο βάρος της οικογένειάς της:

Ξαφνικά ένιωσα την ανάγκη να μιλήσω σ' αυτόν τον ως πριν από λίγο άγνωστό μου νέο για σένα και για την κάπως αλλόκοτη οικογένειά μας, μα ο Ορέστης μου φάνηκε πως έγινε κάπως σοβαρός. [...] Η φωνή του βαθιά, κάπως μελαγχολική, γεμάτη μ' ένα μυστικό παλμό, κάλυψε διακριτικά το σκοτάδι:

Ρόδο της μοίρας, γύρευες να βρεις να μας πληγώσεις
μα έσκυβες σαν το μυστικό που πάει να λυτρωθεί
κι ήταν ωραίο το πρόσταγμα που δέχτηκες να δώσεις
κι ήταν το χαμογέλιο σου σαν έτοιμο σπαθί. [...]

Παρ' όλη όμως την εμπιστοσύνη που του δείχνει η νεαρή ηρωίδα, νιώθει εξαιρετικά άσχημα όταν φτάνει η στιγμή να τον καλέσει στο σπίτι της:

[...]- Κύριε Ορέστη..., άρχισα να λέω μετανιωμένη, θα ήθελα πάρα πολύ να έρθεις σπίτι μου. Δε γίνεται όμως, με καταλαβαίνεις;
-Όχι, απάντησε κοφτά εκείνος. Γιατί ένα σπίτι είναι ένα σπίτι. Ότι και να κρύβει μέσα του...

-Τίποτα το φοβερό είπα σιγά. Μόνο πόνο...πόνο...

- Όλοι οι άνθρωποι κρύβουν κάποιο πόνο μέσα τους. Ο πόνος είναι αυτός που σπρώχνει τη ζωή να πάει μπροστά. Ο πόνος, πως να σου το πω, εμένα μου φαίνεται πως καταυγάζει τη ζωή.

-Θα ήθελα να έρθω στο σπίτι σου αύριο που θα έχω έξοδο, ξαναείπε εκείνος παραξενεμένος. Να γνωριστούμε πιο καλά. Ή μήπως δε θέλεις;

-Στο σπίτι μου; επανέλαβα σαν ηχώ και η εικόνα σου, αδερφέ μου -αχ, συγχώρεσέ με!- να κοιτάζεις γύρω σου με άδεια μάτια και να μουρμουρίζεις τα δικά σου ακαταλαβίστικα λόγια κουνώντας ρυθμικά το κεφάλι, μου πάγωσε και πάλι την καρδιά.

Η φίλια αυτή φαίνεται να δίνει κουράγιο και δύναμη στην Κόριννα. Σιγά-σιγά αρχίζει να ξεπερνά τις αναστολές, τις ντροπές και τις ενοχές της για την κατάσταση της οικογένειάς της:

Η μαμά από το πρωί ήταν νευρική. Ίσως επειδή πρωί-πρωί είχες εσύ αδερφέ, κρίση επιληψίας. Ή επειδή είχε κιόλας αρχίσει να βαριέται στο σπίτι. Όταν κλείνουν τα σχολεία και αρχίζουν οι καλοκαιρινές διακοπές, η μαμά είναι πάντα εκνευρισμένη. Αλλά αυτό δεν το βρίσκω καθόλου περίεργο. Το σπίτι μας δεν είναι και το πιο χαρούμενο του κόσμου....Τι σημασία όμως έχει τώρα πια; (Τι κάνει ο πόνος; Πρέπει οπωσδήποτε να βρω το ρήμα «καταυγάζω» στο λεξικό).

Ο πατέρας της οικογένειας μοιάζει να αποστασιοποιείται από το πρόβλημα. Κι όμως η στάση του καταμαρτυρεί επίσης βαθύ πόνο. Μόνο που δεν τον εκδηλώνει:

Ο μπαμπάς πρόβαλε το κεφάλι του πάνω απ' την εφημερίδα. (Είναι περίεργο, δεν ξέρω για ποιο λόγο, μα όταν πιάνουν οι γκρίνιες τη μαμά, ο μπαμπάς προτιμά πάντα να καταφεύγει σ' οποιαδήποτε εφημερίδα βρεθεί μπροστά του). [...] Και τότε είναι που φουρκίστηκε εντελώς η μαμά. Βέβαια! Τι τον ενδιέφερε αυτόν; Αυτουνού καρφί δεν του καιγόταν. Δεν είχε τόσες φροντίδες όπως η ίδια: να πλένει, να ταΐζει, να ξυρίζει το παιδί. Να φροντίζει το σπίτι, τις γλάστρες, το γάτο. Να πηγαίνει στη δουλειά, να... να... να...[...] Αχ, μπαμπά, μπαμπά!... Είσαι η προσωποποίηση της καλοσύνης και της ευγένειας, γιατί όμως μένεις τόσο μακριά από όλους και από όλα;

Στη συνέχεια, μια περισσότερο προσεκτική ματιά της Κόριννας, τη βοηθά να αναθεωρήσει τη γνώμη της για τον πατέρα:

Τώρα τελευταία πρόσεξα πως το 'ριξε κι αυτός στην ποίηση, αλλά ευτυχώς δεν απαγγέλει, όπως η μαμά. Προχτές είδα στο γραφείο του κόλλες με ποιήματα, δικά του νομίζω πως ήταν. Ένα μάλιστα μου φάνηκε πολύ ωραίο αλλά και πολύ λυπητερό. Μιλούσε για μια ατελείωτη νύχτα του πένθους και μια πολιτεία του πόνου, που ήταν η δική του πολιτεία. Διαβάζοντας το κατάλαβα πως ό,τι και να έλεγε η μαμά, πως ο μπαμπάς τάχα δε νοιαζόταν, τον έτρωγε το μαράζι. Μόνο που δεν έλεγε τίποτα.

Παράλληλα με το οικογενειακό δράμα, εκτυλίσσεται και το δράμα της πατρίδας που φαίνεται να βασανίζει κάθε σκέψη του Ορέστη:

Ποιος ξέρει, είπε. Ποιος ξέρει... Ίσως να υπάρχει κάποια εξήγηση. Ίσως ο πόνος να είναι η μοίρα όλων των ανθρώπων που αισθάνονται βαθιά... Και να σου πω, τώρα τελευταία άρχισα να υποπτεύομαι πως ο πόνος είναι η μοίρα όλων εμάς των Κυπρίων. Αλλά πάλι... ποιος ξέρει, ποιος ξέρει...

Κι όταν βρέθηκαν μάνα και κόρη σε ταξίδι αναψυχής στην Ελλάδα, πάλι το μυαλό και η έγνοια έμειναν πίσω στην Κύπρο. Όσπου από τις ειδήσεις των εφημερίδων έμαθαν το τραγικό νέο: «*Ο ανθυπολοχαγός Ορέστης Χριστοδουλίδης πυροβολήθηκε όταν κατέβαζε την τούρκικη σημαία από το σχολείο του Αϊ-Κασσιανού*»¹¹¹. Η Κόριννα αισθάνθηκε ότι το καλοκαίρι εκείνο «είχε χάσει για πάντα την ψυχή της»... Ο παλιός φίλος της μαμάς της ο καθηγητής της φιλολογίας κύριος Φοίβος που και ο ίδιος έζησε μία

¹¹¹ Είναι συγκλονοστικό πως η λογοτεχνία «προλαβαίνει» κάποιες φορές την ίδια τη ζωή: Το καλοκαίρι του 1996 κατά τον ίδιο τρόπο, δολοφονήθηκε ο Κύπριος Σολωμός Σολωμού πάνω στο κοντάρι τούρκικης σημαίας στα κατεχόμενα όταν επεχείρησε να την κατεβάσει.

ανεκπλήρωτη αγάπη (αυτή προς τη μητέρα της), προσπαθώντας να βρει λόγια παρηγορητικά της είπε:

-Κλάψε να ησυχάσεις. Και να ξέρεις ένα πράγμα, παιδί μου: Ο έρωτας και ο θάνατος πάνε κοντά κοντά. Και η αγάπη καταυγάζει τον ανθρώπινο βίο.

Η νουβέλα τελειώνει με το γράμμα που άφησε πίσω του ο νεκρός ήρωας. Μεταξύ των άλλων γράφει στην Κόριννα:

[...] Και όσο για τον αδερφό σου, να το θεωρείς μεγάλη τύχη που έχεις κάποιον να σε αγαπά τόσο άδολα και τόσο πλέρια όπως εκείνος... Τι σημασία έχει αν το εκφράζει διαφορετικά απ' τους άλλους;

1.9.8. Ο μικρός Καμπούρης και τα ξωτικά.

Με τη βοήθεια ενός πολύ μικρού κειμένου, ο Σπύρος Βερύκιος κατορθώνει να αγγίξει το πρόβλημα της απομόνωσης εξ αιτίας της διαφορετικότητας του ήρωά του, την καθιερωμένη αντίληψη για την ομορφιά, με τη συνεπικουρία και των ολοσέλιδων έγχρωμων εικόνων του βιβλίου. Απευθύνεται στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και γι αυτό ενδείκνυται η ζωντανή του εικονογράφηση, που προκαλεί το ενδιαφέρον του μικρού αναγνώστη ή μάλλον του μικρού ακροατή δεδομένου ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής, αδυνατούν να διαβάσουν.

Σε μια μικρή πολιτεία λοιπόν, όπου όλοι γνωρίζουν όλους, ζούσε ο Πέτρος:

Ήταν παιδί έξυπνο και καλόκαρδο. Περνούσε όμως τον περισσότερο καιρό θλιμμένο. Η φύση βλέπετε, του είχε φορτώσει μια άσχημη

καμπούρα στην πλάτη. Και σαν να μην έφτανε αυτό, είχε κι έναν κακό γείτονα, που το κορόιδευε για τη δυστυχία του.

Η μόνη του παρηγοριά ήταν να χάνεται στο μικρό δασάκι και να παίζει το αγαπημένο του βιολί, παρέα με τα ζώα του δάσους, που μαγεμένα κάθονταν με τις ώρες και τον άκουγαν. Μαγεύτηκαν όμως και τα ξωτικά του δάσους από την υπέροχη μουσική του βιολιού του Πέτρου και ενθουσιασμένα πρότειναν στον ταλαντούχο βιολιτζή:

-Μας ευχαρίστησες πολύ απόψε και, για να σε ανταμείψουμε, μπορούμε να σου χαρίσουμε ένα απ' τα δύο: Χρυσάφι ή ομορφιά. Διάλεξε λοιπόν.

-Το δεύτερο! Είπε ο Πέτρος χωρίς σκέψη.

Έτσι γυρίζοντας στην πόλη όλοι παρατηρούσαν με έκπληξη ότι η καμπούρα δεν υπήρχε πια στην πλάτη του Πέτρου. Όταν έμαθε και ο κακός γείτονας τα γεγονότα από τον ίδιο τον Πέτρο είπε:

-Το βλάκα! Είπε από μέσα του ο κακός γείτονας, να μη διαλέξει το χρυσάφι.

Την επόμενη στιγμή αποφάσισε να παίζει και κείνος με το δικό του βιολί στο δάσος με τα ξωτικά για να πάρει το χρυσάφι ως αντάλλαγμα για τη μουσική του.

Στο τέλος, όταν το Αρχιξωτικό τον ρώτησε τι ήθελε για ανταμοιβή, αυτός φώναξε: «Αυτό που δεν ήθελε ο γείτονάς μου, ο Πέτρος!»

Και αυτό φυσικά που δεν ήθελε ο Πέτρος ήταν η καμπούρα του που τώρα «στόλιζε» την πλάτη του κακού γείτονα.

Όσο για τον Πέτρο, έζησε από κει και πέρα ευτυχισμένος. Δεν ξέχασε όμως ποτέ τα ζωτικά και συχνά τον έβρισκε κανείς τα βράδια στο δάσος να παίζει βιολί για τους μικρούς του φίλους, που χόρευαν πια βαθιά μέσα στις σπηλιές τους, γιατί, βλέπετε, τα ζωτικά οι άνθρωποι μια μόνο φορά μπορούν να τα δουν στη ζωή τους.

1.9.9. Η αδερφή μου η Αυγή.

Όπως σημειώνει και ο ίδιος ο συγγραφέας στο προλογικό σημείωμα της συλλογής διηγημάτων «*Στης ζωής τα τραπαλίσματα*», τα κείμενά του απευθύνονται προς τους νέους από δέκα έως δεκαοκτώ χρόνων. Είναι ένας συνδυασμός -όπως υποστηρίζει- «έργου τέχνης και μέσου αγωγής». Ο ίδιος έχει αφιερώσει όλη του τη ζωή στα παιδιά, δεδομένου ότι διετέλεσε για πολλά χρόνια καθηγητής των παιδαγωγικών και διευθυντής της Ακαδημίας Κύπρου.

Στο διήγημα «*Η αδερφή μου η Αυγή*», ο Θωμάς σηκώνει το βάρος και την ντροπή για τη μικρή του αδερφή που πάσχει από νοητική υστέρηση. Περιμένει πως και πως να τη βάλουν οι γονείς του σε ίδρυμα για παιδιά με νοητική καθυστέρηση, για να ξεμπερδέψει μαζί της. Δείχνει ότι έφτασε στα όρια της υπομονής του:

Σκέψου παιδί μου τη λύπη μας που βλέπουμε ένα από τα παιδιά μας να

΄χει αυτό το ελάττωμα. Σε αγαπούμε, Θέμη. Σε αγαπούμε πολύ και
θέλουμε να σε βοηθήσουμε όσο μπορούμε.[...]

-Σας αγαπώ, πατέρα, έσπασε πρώτος τη σιωπή ο Θέμης συγκινημένος.

Αλλά δεν αντέχω... Στο σχολείο πηγαίνω μερικές φορές χωρίς να
μελετήσω όσο πρέπει...

-Νομίζεις πως η μητέρα σου κι εγώ δεν το ξέρουμε; Όλα τα
βλέπουμε...Κρυφά σε καμαρώνουμε για τις προσπάθειές σου. Πιο πάνω
όμως κι από τα μαθήματα είναι η αγάπη. Και την αγάπη τη δείχνουμε

πρώτα σ' αυτούς που είναι γύρω μας, που είναι κοντά μας. Η Αυγή είναι αδερφή σου. Χρειάζεται την αγάπη σου.

Βλέποντας ακόμη πόσο περιφρονούσαν τα παιδιά στο σχολείο δύο συμμαθητές με νοητική καθυστέρηση, ο Θέμης γεμάτος ντροπή, δεν έκανε καμία συζήτηση για την αδερφή του. Μα όταν η Αυγή βρέθηκε μόνη στο δρόμο εν μέσω ανάγωγων παιδιών που την κορόιδευαν, ο Θέμης έπαψε να την αρνιέται. Την προστάτεψε και την περιμάζεψε στοργικά. Κι όταν έφτασε η απόφαση από το ίδρυμα ότι η Αυγή έγινε πλέον δεκτή σ' αυτό, ο Θέμης για πρώτη φορά αντιδρά αρνητικά σε αυτή την απόφαση της οικογένειας.

Σύντομα μάλιστα δόθηκε η ευκαιρία σε όλα τα παιδιά της τάξης να ενημερωθούν για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, επισκεπτόμενα ομαδικά ένα χώρο αποκατάστασής τους και τότε η στάση τους απέναντι σε τέτοιες καταστάσεις αλλάζει:

Το συμπέρασμα παιδιά, είπε σοβαρά η κυρία Δήμητρα, είναι πως τα παιδιά που έχουν ειδικά προβλήματα έχουν κι αυτά αισθήματα όπως όλοι μας. Θέλουν να τα αγαπούμε, όπως κι εκείνα αγαπούν τους άλλους. Θέλουν κι αυτά να προσφέρουν στην κοινωνία και κάνουν ό,τι μπορούν με τις ικανότητες που έχουν.

Η γνώση βοήθησε όλα τα παιδιά του σχολείου να κατανοήσουν το πρόβλημα αλλά και το Θέμη να αποδεχτεί την κατάσταση της αδερφής του. Την μεταστροφή των συναισθημάτων του την έδειξε έμπρακτα με δώρα και με την αλλαγή της συμπεριφοράς του προς την Αυγή.

1.9.10. Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους.

Θα μπορούσε το βιβλίο αυτό να χαρακτηριστεί ως ένας «οδηγός» καλής συμπεριφοράς προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ένα εγχειρίδιο ίσως για τα παιδιά που οφείλουν να γνωρίσουν το πρόβλημα και να εξοικειωθούν μαζί του. Η συγγραφέας Μπάρμπαρα Σέλινγκ παρουσιάζει με ιδεατό τρόπο κάποιες από τις καθημερινές στιγμές μιας μικρής σε αναπηρικό καροτσάκι, η οποία ζει σε ένα ιδανικό οικογενειακό περιβάλλον αλλά και σε μια γενικότερη ατμόσφαιρα όπου είναι χαρακτηριστική η αναγνώριση των ατόμων με ιδιαίτερες ανάγκες, ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Περιγράφονται ειδικά ασανσέρ και τουαλέτες στα δημόσια κτίρια για τα άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες, και όλα μοιάζουν να είναι κατασκευασμένα με την πρόβλεψη να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους συνανθρώπους με προβλήματα. Η πρόθεση της συγγραφέως είναι βεβαίως να αντιληφθεί ο μικρός αναγνώστης (απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής -πρωτοσχολικής ηλικίας με πλούσια εικονογράφηση) ποιο είναι το σωστό σε τέτοιες περιπτώσεις και σε ότι αφορά το άμεσο αλλά και το έμμεσο περιβάλλον. Δε λησμονεί όμως να αναφερθεί και σε σημεία αρνητικά που ακολουθούν αναπόφευκτα αυτές τις καταστάσεις. Σημεία, όμως, που κατορθώνει η ηρωίδα του βιβλίου, με την κατανόηση που την περιβάλλει, να τα ξεπεράσει:

Μπορεί να νομίζεις πως η αναπηρική μου καρέκλα με κάνει διαφορετική. Θα ρρώ πως αυτό νομίζουν οι περισσότεροι, γιατί πολλοί κοντοστέκονται και με κοιτάζουν περίεργα. Η μαμά μου εξήγησε πως οι άνθρωποι με κοιτούν έτσι επειδή λυπούνται που δεν μπορώ να περπατήσω σαν κι αυτούς. Ο μπαμπάς πάλι μου είπε πως φοβούνται να μου πουν κάτι για να μη με πληγώσουν. Καμιά φορά ρωτούν γιατί δεν μπορώ να περπατήσω αλλά αυτό δε με πληγώνει. Δεν μπορώ να περπατήσω επειδή γεννήθηκα μ' ένα ελάττωμα που εμποδίζει τα πόδια μου να λειτουργήσουν. Αυτό

όμως που μετράει είναι πως οι ρόδες μου με βοηθούν να πάω εκεί που δεν με πάνε τα πόδια μου. Κι έτσι δεν είμαι τόσο διαφορετική.

Στο σχολείο, τα παιδιά με πειράζουν καμιά φορά, αλλά μετά συνηθίζουν και με αφήνουν ήσυχη. Πολλά παιδιά έχουν πρόβλημα. Ο Κεν δυσκολεύεται λιγάκι τώρα, επειδή μόλις μας ήρθε από άλλο σχολείο κι είναι ο μοναδικός κοκκινομάλλης! Ο καημενούλης ο Κεν! Αλλά θα το ξεπεράσει κι αυτός όπως κι εγώ... χρόνος χρειάζεται...και λίγο γέλιο.

Η μικρή ηρωίδα λοιπόν μεγαλώνει μέσα σε δίκαιη και τρυφερή ατμόσφαιρα, όπου όλοι λειτουργούν επί ίσοις όροις και τίποτα δε χαρίζεται σε κανέναν έστω κι αν είναι άτομο με ειδικές ανάγκες:

Κάποτε κάποιος μου είπε: «Είσαι τυχερή. Γλιτώνεις τις αγγαρίες». Όχι, αυτά δε γίνονται στο σπίτι μου. Η μαμά με βάζει να κάνω το μερτικό μου. Λέει πως έχουμε όλοι ευθύνες κι υποχρεώσεις κι εγώ δεν είμαι αλλιώτικη από τους άλλους. Κι έτσι, αν κι η μαμά στρώνει το κρεβάτι μου κι ο αδερφός μου βγάζει τα σκουπίδια, εγώ στρώνω το τραπέζι, καθαρίζω το δωμάτιό μου και ταίζω το σκύλο. Και κάθε Σάββατο παρά Σάββατο, πλένω και το αυτοκίνητο.

Μα σ' αυτή την οικογένεια στην οποία συμμετέχουν όλοι ισότιμα, υπάρχουν και στόχοι αλλά και όνειρα που πυροδοτούν το ενδιαφέρον για τη ζωή και τη δημιουργία:

Ο μπαμπάς περιμένει από μένα να κάνω περισσότερα πράγματα απ' ό,τι τα συνηθισμένα παιδιά. Λέει πως πρέπει να έχω περισσότερες γνώσεις και ικανότητες που θα με βοηθήσουν να συμπληρώσω αυτά που δεν μπορώ να κάνω. Μ' έγραψε για μαθήματα κολύμβησης και τώρα τα καταφέρνω μια χαρά στο νερό.

Η μικρή δε μένει ποτέ κλεισμένη στο σπίτι της, προφυλαγμένη από τα ενοχλητικά βλέμματα του κόσμου. Αντιθέτως, παρακολουθεί όπως πολλά παιδιά της ηλικίας της συναυλίες μοντέρνων συγκροτημάτων, ζητά αυτόγραφα περιμένοντας υπομονετικά στη σειρά της μέσα στο πλήθος:

Όταν τέλειωσε η συναυλία, πήγαμε στα παρασκήνια μήπως μπορέσουμε να πάρουμε ένα αυτόγραφο από τον Μάικλ. Όλο αυτό το πλήθος μου έφερνε εκνευρισμό. Ο μπαμπάς είπε: *«Όλοι οι κοντοί εκνευρίζονται στο συνωστισμό»*. Γέλασα. Δεν το είχα ξανασκεφτεί, αλλά, πραγματικά, είμαι κοντή!

Κι όταν δεν άντεχε πια το στρίμωγμα, η μικρή ηρωίδα αγανάκτησε:

«Δε μ' αρέσει που είμαι διαφορετική!» είπα. Ο μπαμπάς μου έσφιξε το χέρι. *«Μα Γατούλα, ο κάθε ένας μας είναι διαφορετικός από τον άλλον»*.

«Μα μπαμπά, ήθελα κι εγώ να δω τον Μάικλ», κλαψούρισα. *«Είναι σκληρό όταν αυτή η διαφορά σου μετράει, όταν ο κόσμος σε κοιτάζει, όταν πρέπει να μείνεις παράμερα, ενώ τ' άλλα παιδιά μοιάζουν να διασκεδάζουν. Αισθάνεται άσχημα, αισθάνεσαι λύπη. Αλλά όλοι νιώθουν λύπη και αμηχανία μερικές φορές. Μην ξεχνάς, κανένας δεν είναι πάντα χαρούμενος κι ευτυχισμένος. Το να είσαι διαφορετική δεν πρέπει να σε σταματήσει σε τίποτα. Μπορείς να είσαι πολύ καλή, σε πολλά άλλα πράγματα»*.

Η μικρή ιστορία τελειώνει με την ηρωίδα να καμαρώνει ευτυχισμένη για το αυτόγραφο αλλά και για την ιδιαίτερη σημασία που της έδειξε ο αρχηγός του μουσικού συγκροτήματος. Στο οπισθόφυλλο του βιβλίου, σημειώνονται τα εξής:

«Τα βιβλία της σειράς «*Μάθε για τη ζωή*» προσφέρουν στους γονείς των μικρών παιδιών μια εξαιρετική ευκαιρία για να συζητήσουν μαζί τους μερικά λεπτά και σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν. Τα βιβλία αυτά δίνουν την αφορμή για να εκφράσουν τα παιδιά τους φόβους τους και τις αγωνίες τους. Πιστεύουμε πως τα παιδιά είναι το μέλλον του κόσμου. Γι' αυτό ακριβώς πρέπει να τους δίνουμε κάθε εφόδιο και κάθε ευκαιρία».

1.9.11.Είναι ο γιος μου.

Ολόκληρο το βιβλίο είναι η συγκινητική μαρτυρία μιας μητέρας η οποία φέρνει στον κόσμο το γιο της που πάσχει από το σύνδρομο Ντάουν. Η Ιωάννα Τσοκοπούλου περιγράφει σε πρώτο πρόσωπο και με μοναδικό τρόπο όλες εκείνες τις δύσκολες διαδρομές που ακολούθησαν μητέρα και γιος, για να φτάσουν στο σημείο να αποδεχτούν όλοι το γεγονός, ν' αναγνωρίσουν την αξία του παιδιού, τις δυνατότητές του αλλά και το δικαίωμα να απολαμβάνει επί ίσοις όροις κατά το μέτρο του δυνατού, όλες τις ευκαιρίες που προσφέρονται στους «*φυσιολογικούς*» συνανθρώπους του.

Ο ερχομός ενός μωρού που δείχνει ότι είναι διαφορετικό από τα άλλα, προκαλεί, όπως είναι φυσικό, αβάστακτο πόνο στη μάνα:

Δεν μπορούσα να κλάψω. Πόσο ήθελα να φωνάξω, να τσιρίζω. Αν μπορούσα, θα χτύπαγα το κεφάλι μου στον τοίχο. Τίποτα από όλα αυτά!

Το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να σκέφτομαι [...].

Όσο για την πρώτη επαφή με τον ειδικό γιατρό, για να πληροφορηθεί αυτή η μάνα την πραγματική κατάσταση του παιδιού της, ήταν εντελώς αποθαρρυντική:

-Θα μπορέσει να παρακολουθήσει σχολείο, έστω και πιο αργά από την
ορισμένη ηλικία;

-Κυρία μου, ήταν η απάντησή του, δε ρωτάτε αν θα μπορέσει να καθίσει;
Δε ρωτάτε αν θα πάρετε χαρά απ' αυτό το παιδί, αλλά ρωτάτε αν θα πάει
σχολείο;[...] Και τώρα που γράφω αυτές τις γραμμές έχω το Λεωνίδα
μπροστά μου και μου λέει: «Όχι σχόλια μαμά! Και όταν μιλάω να
προσέχεις τι σου λέω!»

Είναι αυτός, αυτός που δε θα μου έδινε καμιά χαρά! Αχ, κύριε ειδικέ,
να 'ξερες πόσες χαρές παίρνω απ' αυτό το παιδί και πόση αγάπη!

Κι είναι κι ο κόσμος γύρω, που καρφώνει το ενοχλητικό βλέμμα σε ότι βλέπει
να έχει κάτι το διαφορετικό από αυτό που έχει συνηθίσει και σχολιάζει τάχα με
συμπόνια:

Η κυρία που ήρθε κοντά [...] δε μίλησε καθόλου. Έφυγε αμέσως, πήγε
στο διπλανό παγκάκι και κάτι ψιθύρισε στην άλλη. Δε μου ξέφυγε καμιά
τους κίνηση. Τις παρακολουθούσα πάνω από τα γυαλιά μου πλέκοντας.

Τι ήταν όμως αυτό που την ενοχλούσε και την έκανε να κλαίει στα σχόλια των
ανθρώπων γύρω της;

[...]Μ' ενοχλούσε που το κοίταζαν περίεργα. Ίσως αν δεν το κοίταζαν
έτσι να μη με πείραζε, να μη με πίκραινε. Επομένως ήταν ο εγωισμός. Η
περιέργεια των άλλων μου δημιουργούσε μιαν άσχημη ψυχική
κατάσταση...[...]

Δεν παραιτήθηκε όμως στη θλίψη της! Δεν άφησε να την πάρει από κάτω η
κατάσταση...

Άρχισε, λοιπόν ο αγώνας. Η πρώτη έξοδος μετά τη διακοπή των
δεκαπέντε ημερών. [...] Τότε ήρθε στο μυαλό μου η επίθεση. [...]Την

πρώτη μητέρα που ήρθε κοντά μου και έριξε μια ματιά στο καρότσι, πριν προλάβει να μιλήσει την αιφνιδίασα: *«Τον είδατε; Είναι καθυστερημένος.*

Αλλά δεν είναι γλυκούλης;»

Ενώ δεν είχα κρύψει ποτέ ότι το δεύτερο παιδί μου είναι με σύνδρομο Ντάουν, δεν τολμούσα να εξηγήσω όλη αυτή την ανησυχία από μέρους μου και την επιθυμία που είχα κρυφά μέσα μου να εξαφανιστώ. Δε χρειάζεται να πω το πρόβλημά μου όχι μόνο δεν το 'χα ξεπεράσει, αλλά ούτε καν δεχτεί[...]Θέλει δουλειά για να φέρεσαι σωστά σε μια τόσο δύσκολη περίπτωση, δηλαδή να δεχτείς αυτή την ιδιοτροπία της φύσης που σου 'τυχε. [...] Με ενοχλούσε που τον έβλεπαν επίμονα, χωρίς τουλάχιστον να με ρωτήσουν κάτι, ώστε να μπορέσω να τους μιλήσω, να τους εξηγήσω ότι κι αυτά τα παιδιά χαίρονται όταν τα χαϊδεύεις, χωρίς να τα βλέπεις επίμονα και βουβά.

Περιγράφει στη συνέχεια με ρεαλισμό και ειλικρίνεια τα βήματα που ακολούθησε ο αγώνας για την όσο το δυνατόν αρτιότερη αποκατάσταση του παιδιού. Ταξίδια στο εξωτερικό, ειδικές θεραπείες που υπόσχονταν οι ειδικοί ότι θα κάνουν καλό στο παιδί, τάλαιπωρίες και χρήματα, χάριν της βελτίωσής του. Και παράλληλα οι προσπάθειες για την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ -ειδικά- του «φυσιολογικού» αδερφού και του Λεωνίδα:

Με το Βάσια πήγαιναν όλα καλά. Είχαμε καταφέρει, όλοι μαζί στο σπίτι, να μη ζηλεύει τον αδερφό του για τα χάρδια, τις αγκαλιές, την τρυφερότητα και τις τάρνες που του δίναμε με το καντάρι.[...] βρήκα την ευκαιρία και μίλησα στο Βάσια.[...]Ο Λεωνίδας αγόρι μου, δε γεννήθηκε τόσο καλά, όσο εσύ. Ούτε μπορεί να κάνει ό,τι εσύ. Γι' αυτό γλυκέ μου, χρειάζεται να τον βοηθήσουμε όλοι μέσα στο σπίτι, για να τα καταφέρει. Θέλω να έχω τη βοήθειά σου, αγάπη μου.[...] Έβλεπα την απορία στα μάτια του και σκεφτόμουν: Θεέ μου, βοήθησέ με μήπως λέω μπουρδες, μήπως είναι πολύ νωρίς ακόμα για να τον βάλω σ' όλες αυτές τις σκοτούρες;

Έπειτα ήρθε η εποχή να πάει ο Λεωνίδας σχολείο:

Άρχισα, λοιπόν, να επισκέπτομαι διάφορα σχολεία και να γυρίζω άρρωστη στο σπίτι. Είναι πολύ δύσκολο να σας δώσω να καταλάβετε πώς ένιωθα. Ό, τι περιγραφή και να σας κάνω δε θα μπορέσω να σας φέρω στη θέση που βρισκόμουν αντικρίζοντας τόσες περιπτώσεις διαφορετικές κάθε φορά τη μια από την άλλη. Παιδιά επιθετικά, καταστάσεις δύσκολες, παιδιά νωθρά, με βλέμμα απλανές, άλλα με τικ, άλλα άγρια και άλλα γελαστά και καλοκάγαθα, άλλα με το φόβο ζωγραφισμένο στα μάτια. [...] Σιγά σιγά άρχισα να φτιάχνω στη σκέψη μου το σχολείο που θα με ικανοποιούσε ή καλύτερα, που θα συμβιβαζόμουν να τον στείλω.

Η Τσοκοπούλου βάζει στόχο τα επόμενα χρόνια, να φτιάξει το ιδανικό σχολείο για τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση. Ταξιδεύει στη Γαλλία και στη Σοβιετική Ένωση. Αποκομίζει τις καλλίτερες εντυπώσεις. Βάσει αυτών των εντυπώσεων, το όνειρο για το ιδανικό σχολείο, αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά. Ακολουθεί η επιστράτευση σημαντικών ατόμων της ελληνικής κοινωνίας, για να ξεπεραστούν οικονομικοί αλλά και γραφειοκρατικοί σκόπελοι. Χρειάστηκε χρόνος, γερά νεύρα, ελιγμοί, συστηματική προσπάθεια. Η συμπαράσταση της οικογένειας, η καλλιέργεια των μελών της, η κατανόηση, και κυρίως ο προσωπικός αγώνας μάνας και γιου, έδωσε, επίσης, αποτελέσματα:

Αχ! Δεν είναι ωραία; Κόβουμε τους καρπούς των τόσων ετών προσπάθειας και κόπων. Ωραία όλα αυτά. Μετά τι γίνεται; Λοιπόν, όταν ο Λεωνίδας μου δίνει τέτοιες χαρές, ξεγελιέμαι, ξεχνιέμαι και αρχίζω να κάνω όνειρα. Λες να βρεθεί κάτι τελικά και να βελτιωθούν τα χαλασμένα κύτταρα, να δούμε κι αυτή τη χαρά; Γιατί απίθανο είναι; Τόσοι επιστήμονες ασχολούνται, πού ξέρεις τι γίνεται!

Η πραγματικότητα πάντως αποζημιώνει τη μάνα με τον καλλίτερο τρόπο:

Ο κύριος με τα μπλε ήρθε προς το μέρος μου, όπου τον περίμενε ο φίλος του, και του είπε: «[...] *Τι ευγενικό παιδί τι καλό, μ' έχει εντυπωσιάσει*».

Από δίπλα ένα ζευγάρι ηλικιωμένοι άνθρωποι δεν έφευγαν, παρακολουθώντας τον Λεωνίδα. Και έλεγαν: «*Κοίταξέ τον, κοίταξέ τον, θα χαιρετήσει τους παπάδες έναν ένα. Πόσο γλυκό παιδί είναι, πόσο ευγενικό [...] Δε λείπει ποτέ από την εκκλησία, τον παρακολουθώ κι εγώ από καιρό και έχω διαπιστώσει ότι τον αγαπούν όλοι εδώ*».

[...] Πήγαινα πότε πίσω από τον κύριο με τα μπλε, πότε πίσω από το ζευγάρι και είχα μια επιθυμία να τους φωνάξω δυνατά: Ο Λεωνίδας, αυτό το ευγενικό, το καλό το τόσο γλυκό παιδί είναι δικό μου, είμαι η μάνα του, είναι γιος μου, το ακούτε; ΕΙΝΑΙ Ο ΓΙΟΣ ΜΟΥ!

1.9.12. Στα φτερά του δράκου.

Τα έργα της Ρενάτας Βελς, χαρακτηρίζονται από ανθρωπιά και ελπίδα. Η αυστριακή συγγραφέας έχει πάρει αρκετά βραβεία για τα έργα της: το Γερμανικό Βραβείο Βιβλίου Νεότητας, το Εθνικό Βραβείο της Αυστρίας Παιδικού και Εφηβικού Βιβλίου και άλλα. Στο μυθιστόρημά της «*Τα φτερά του δράκου*» περιγράφει πως η Άννα με τον προβληματικό αδερφό και η οικογένειά της κατάφεραν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες και να καλυτερέψουν τις σχέσεις μεταξύ τους αλλά και με τους άλλους γύρω τους.

Η Άννα μεγαλώνει σ' ένα οικογενειακό περιβάλλον που το βαραίνει ο πόνος για την κατάσταση του γιου. Το μικρό κορίτσι πάντως αφήνει κατά διαστήματα τη βαριά ατμόσφαιρα και αλαφραίνει το φορτίο της καρδιάς της όταν επισκέπτεται τον παππού της. Εκείνος ξέρει να την ταξιδεύει με τα φτερά της φαντασίας του σε μέρη μακρινά και τόπους που κάνουν την Άννα να ξεφεύγει και να ξεχνά τον πόνο του σπιτιού της. Κι όταν γυρίζει πίσω από τα θαυμαστά φανταστικά ταξίδια τους, είναι έτοιμη να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες με περισσότερη δύναμη και κουράγιο. Η σχέση της με τον αδερφό της είναι τρυφερή, γεμάτη αγάπη και ενδιαφέρον. Όμως κρατά κρυφό το θέμα

έξω από το οικογενειακό περιβάλλον και γι αυτό το λόγο είναι απομονωμένη από φίλους και συμμαθητές:

[...] Άννα, σε δυο εβδομάδες είναι τα γενέθλιά σου. Πρέπει ν' αρχίσεις να σκέφτεσαι ποιους θέλεις να καλέσεις.

Η Άννα κούνησε το κεφάλι της, αν και το ήξερε κιόλας ότι δεν ήθελε να καλέσει κανένα. Τα παιδιά από την τάξη της γούρλωναν τα μάτια τους, όταν θα έβλεπαν το Γιάκομπ. Θα στήλωναν τα μάτια τους επάνω του ή θα κοίταζαν αλλού. Ό, τι κι αν έκαναν, θα ήταν το ίδιο άσχημο. Όχι, δεν ήθελε κανέναν τους εδώ στο σπίτι. Πραγματικά κανένα.

Η ζωή της επηρεάζεται από όλη αυτή την κατάσταση και έχει επιπτώσεις και σε πράγματα απλά, καθημερινά:

Καθώς πήγαινε στο μάθημα φλάουτου, η Άννα έτρεχε. Ήταν φυσικά χαζό να φτάνει χαζό να φτάνει λαχανιασμένη και η κυρία Ντόρνερ θα της τόνιζε πάλι με περίσσια λόγια. Μα ο Γιάκομπ δυσκολεύτηκε σήμερα εξαιρετικά να καταπιεί τις μπουκιές του και το φαγητό κράτησε περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Αυτό Δε θα το έλεγε στην κυρία Ντόρνερ. Για ποιο λόγο;

Ήταν φυσικό που και η σχέση της με τη μητέρα, σκιαζόταν πότε-πότε από τον πόνο και την απογοήτευση:

[...]πήγε ξοπίσω από τη μητέρα. Εκείνη στεκόταν στο τραπέζι της κουζίνας, με τα δυο της χέρια ακουμπισμένα επάνω του και κοίταζε τον τοίχο. [...] Η Άννα θέλησε να την πλησιάσει, δεν μπόρεσε όμως, η μητέρα έμοιαζε τόσο μόνη, λες και ήταν αμπαρωμένη μέσα στη μοναξιά και τον πόνο της.

-Μαμά....

Η μητέρα αναρίγησε:

- Αχ Άννα, είπε. Το ξέρω ότι σε φορτώνουμε πολύ, είναι υπερβολική η απαίτηση να είσαι πάντα λογική και υπομονετική, να τα αντέχεις όλα. Το κακό είναι ότι δεν μας μένει τίποτ' άλλο... Πάντα είχα τύψεις απέναντί σου, τώρα όμως που το σκέφτομαι, αυτό δεν προσφέρει τίποτα σε σένα, μα ούτε και σε μένα. Δεν ήταν δική μας επιλογή...[...] Άννα θησαυρέ μου, είπε η μητέρα. Τα μάτια της είχαν ένα σωρό φλεβίτσες, τα βλέφαρά της φαίνονταν βαριά. Δε μειώνει σε τίποτα το Γιάκομπ το γεγονός ότι εμείς, ακριβώς όπως όλοι οι γονείς, ελπίζαμε πως θα ερχόταν γερός στον κόσμο και πως μια μέρα θα μάθαινε να τρέχει και να μιλάει και να κάνει ποδήλατο, ίσως και να παίζει φλάουτο, ακόμα και ν' αγαπάει κάποιον...

-Μπορεί κι αγαπάει!

Ο πατέρας της Άννας μπορεί να έλειπε τη μισή ημέρα από το σπίτι, αλλά την ώρα που βρισκόταν μαζί τους προσπαθούσε να απαλύνει το φορτίο της μάνας. Το πρόσωπο όμως που πραγματικά τους αλάφρυνε και τους έκανε όλους να αποξεχνιούνται (ακόμα και τη πάντα μελαγχολική μητέρα) ήταν ο παππούς:

Όμως όλα άλλαζαν, όταν ερχόταν ο παππούς. [...] Οι τοίχοι απλώνονταν όταν ήταν εκεί, μέσα σε λίγα λεπτά παρέσυρε τη μητέρα σε μια συζήτηση, που δεν είχε καμία σχέση με το Γιάκομπ. Η φωνή της ζωήρευε, η κορμοστασιά της ορθωνόταν.

Η Άννα έκανε ότι μπορούσε για τον αδερφό της. Στις μεγάλες κρίσεις του που συνοδεύονταν από σπασμούς, στεκόταν στο πλάι του και τον βοηθούσε με το καλύτερο τρόπο. Όταν όμως ένιωθε ότι το μυστικό του σπιτιού κινδύνευε να αποκαλυφθεί στο εκτός της οικογένειας περιβάλλον, έχανε την ψυχραιμία της και άφηγε τον πόνο και την αμηχανία να την κυριεύουν:

Και τότε η Λέα είπε:

-Πάντα ήθελα να είχα ένα μεγαλύτερο αδερφό.

Η Άννα κοντοστάθηκε. Είχε μείνει έκπληκτη.

[...]- Όχι όμως έναν τέτοιο! Είπε η Άννα και τα λόγια της ακούστηκαν, ακόμη και στα δικά της αυτιά, αντιπαθητικά και προκλητικά.

[...]Η μητέρα ήλθε από την κουζίνα.

-Σήμερα δε βγήκε καθόλου, είπε. Τώρα που η βροχή σταμάτησε, μπορούμε να πάμε να προϋπαντήσουμε τον πατέρα. Η Άννα δεν απάντησε. Δεν ήθελε να βγει με το Γιάκομπ στο δρόμο, δεν ήθελε να βλέπει πως τους κοίταζαν οι άνθρωποι και προπάντων όταν γύριζαν αλλού τα μάτια τους.

Κι όταν η κατάσταση του αδερφού της τη γέμιζε άγχος και ανασφάλειες, ακόμη και κείνες οι φανταστικές αποδράσεις με τον παππού γίνονταν ένας εφιάλτης. Ζωντάνευαν όλα εκείνα που την τρόμαζαν στην πραγματικότητα. Έτσι σ' ένα από τα φανταστικά τους ταξίδια με τον παππού, ένας φοβερός, φτερωτός δράκος, ζωγραφισμένος πάνω σε μια παράξενη ομπρέλα, καταφέρνει και παρεισφρέει, παίρνοντας διαστάσεις τρομακτικές,. Η κατάσταση μάλιστα άρχισε να κλιμακώνεται. Όσο η μικρή ηρωίδα ένοιωθε να πνίγεται από το άγχος μιας πραγματικότητας που δε μπορούσε να αποδεχτεί και έμοιαζε σαν να είχε εγκλωβιστεί μέσα σ' έναν κύκλο απομόνωσης που όλο και μίκραινε η διάμετρός του, τόσο η τρομακτική φαντασίωση έπαιρνε το δρόμο της ακόμη και σε στιγμές που δεν ήταν παρών ο παππούς για να το μετατρέψει σε ευχάριστο παιχνίδι. Και τότε γινόταν ένας πραγματικός εφιάλτης που δυνάστευε ακόμη και τις ώρες στο σχολείο:

Έλπιζε ότι δεν είχε καταλάβει τίποτα η δασκάλα και προπάντων ότι είχε φωνάζει στον ύπνο της. Πρέπει να κοιμήθηκε, γιατί πως αλλιώς είδε το όνειρο;

[...] Είσαι πολύ κλεισμένη στο καβούκι σου, συνέχισε η κυρία Τράουνχόφερ, που όμως φαίνεται είχε πεισματώσει και είχε αποφασίσει να μην αφήσει την Άννα να την ξεφορτωθεί τόσο εύκολα. Δε σε βλέπω, ποτέ σχεδόν, να μιλάς με άλλους. Η δασκάλα κάθισε δίπλα στην Άννα, στο χείλος του τραπέζιού. Ο κάθε άνθρωπος έχει ανάγκη από κάποιον, με τον οποίο να μπορεί να μιλήσει, με τον οποίο δε θα έχει την ανάγκη να προσέχει και θα μπορεί να ξεδώσει, να ξεσπάσει το θυμό του.

Κι είναι κλασικό αυτό που λέγεται ότι «στο σπίτι του κρεμασμένου δε μιλούνε για σκοινί». Συχνά όμως αναστατώνει κάτι που δε γίνεται ηθελημένα:

Την επόμενη ώρα είχαν μαθηματικά. Το χειρότερο που θα μπορούσε να γίνει, ήταν να κάνει λάθη στην αριθμητική, τίποτ' άλλο δεν μπορούσε να συμβεί. Ύστερα, όμως, είχαν ιστορία κι έμαθε πως οι Σπαρτιάτες πετούσαν τα ασθενικά ή ανάπηρα παιδιά τους και την επόμενη ώρα η Τρις διηγήθηκε ότι η γάτα της είχε κάνει μικρά και ότι είχε σκοτώσει το ένα, επειδή τα ποδαράκια του ήταν κακοσχηματισμένα.

Δεν πήγαινε άλλο. Η Άννα είχε φτάσει στα όρια της αντοχής της βλέποντας και τη μητέρα της να καταρρέει κάτω από το φορτίο που δημιουργούσε η κατάσταση του αδερφού της. Το αποκορύφωμα της δύσκολης περιόδου που περνούσε η μικρή ηρωίδα, ήρθε όταν άκουσε την καλύτερή της φίλη τη Λέα να μιλάει για κείνη χαρακτηρίζοντάς την έτσι όπως δε θάθελε ποτέ:

-Για ποια Άννα λες; ρώτησε ο διευθυντής του Ωδείου και η Λέα απάντησε:

-Εκείνη με τον καθυστερημένο αδερφό.

[...] Η Άννα συνέχισε να τρέχει, έτρεχε ίσια μπροστά της, ώσπου δεν μπορούσε άλλο, ώσπου η καρδιά της άρχισε να βροντοχτυπάει, στα

πλευρά ένιωσε σουβλιές και η κάθε αναπνοή την πονούσε. Άκουσε τον εαυτό της να λαχανιάζει και χώθηκε στην κόχη της πόρτας. «Εκείνη με τον καθυστερημένο αδερφό! Εκείνη με τον καθυστερημένο αδερφό!»

Ήταν το μόνο που ήξερε να πει η Λέα; [...]

Ήταν σα να ερχόταν πρώτη φορά κατά πρόσωπο με την αλήθεια:

Δε σκεφτόταν τίποτα. Μόνο όταν βγήκε από την μπανιέρα και το βλέμμα της έπεσε στον καθρέπτη, μέσα της άρχισε να ηχεί οδυνηρό: «Εκείνη με τον καθυστερημένο αδερφό». Γιατί όμως την ενόχλησε τόσο αυτό; Αφού ήταν σωστό. Κι έδωσε στον εαυτό της την απάντηση: «Ναι είμαι αυτή με τον καθυστερημένο αδερφό. Μα δεν είμαι μονάχα αυτή με τον καθυστερημένο αδερφό. Και η Λέα μπορεί να μ'αγαπάει. Όλοι μπορούν να μ'αγαπούν».

Έκοψε κάθε επαφή με την αγαπημένη της φίλη. Η μητέρα προσπάθησε να της αλλάξει γνώμη:

[...] Μην είσαι τόσο πεισματάρη. Κάποτε θα λυπηθείς γι αυτό, πίστεψέ με. Κάθε παρεξήγηση λύνεται αν δεν αφήσεις να περάσει πολύς καιρός. Δεν έχω ανάγκη από τη λύπησή της και είναι χαζή, χαζή, χαζή. Σου αρκούν αυτά;

Οι αντιδράσεις των άλλων γύρω της, της δημιουργούσαν ανασφάλεια. Έδειχνε να φοβάται το μέλλον αλλά παράλληλα η αγάπη και η στοργή για το Γιάκομπ θέρριε:

Δεν πρέπει να φοβάσαι, Γιάκομπ. Δε θα σ' αφήσω ποτέ μόνο. Ποτέ! Θα εργάζομαι και για τους δυο μας. Κι όταν κάποτε θα έχω παιδιά, θα

μπορούν να παίζουν μαζί σου μέσα στην πολυθρόνα σου, δε θα μου χρειαστούν παιδικά αμαξάκια. Δεν είναι πρακτικό; Έτσι κι αλλιώς, θα παντρευτώ μονάχα κάποιον που θα σ' αγαπάει. Ή δε θα παντρευτώ καθόλου. [...] Ξέρεις ποιο είναι το κακό, Γιάκομπ; δεν μπορώ να πω, ούτε καν σε σένα, τι σκέφτομαι. Γιατί δεν το ξέρω ακριβώς ούτε εγώ. Είναι να τρελαθείς, τι λες;

Ήταν όμως ευτυχής συγκυρία η γνωριμία της με τη Λέα την εποχή αυτή που η κατάσταση του Γιάκομπ έμοιαζε να φέρνει την Άννα σ' αδιέξοδο. Η Λέα την πλησίασε παρ' όλο που την απέφευγε εκείνη για καιρό και τη βοήθησε να δει την πραγματικότητα κατά πρόσωπο και να την αποδεχτεί:

-Χτίζεις έναν τοίχο γύρω από τον εαυτό σου και το Γιάκομπ, είπε η Λέα και δεν αφήνεις κανένα να μπει.

-Ο πατέρας λέει πως θα τον σκότωναν οι Ναζί, αν ερχόταν στον κόσμο σαράντα χρόνια νωρίτερα. Ξέρεις πως μιλούν σήμερα οι άνθρωποι στα τραμ; [...] το μόνο που χρειάζεται, είναι να φέρονται φυσιολογικά.

Η Λέα κούνησε το κεφάλι της.

- Είναι όμως φυσιολογικό και να κοιτάζεις και να ρωτάς. Δεν είναι φυσιολογικό, όταν κάνεις σαν να μην τρέχει τίποτα. Μήπως έχεις αντίρρηση;

Περπατούσαν αργά δίπλα δίπλα και η Άννα μπόρεσε να πει ότι για πολύ καιρό, έλπιζε ότι θα ξυπνούσε μια μέρα και ότι ο Γιάκομπ θα της έλεγε:

«Καλημέρα, Άννα». Ότι καθόταν με τις ώρες κοντά του και προσπαθούσε να του μάθει διάφορες λέξεις. Πόσος καιρός της χρειάστηκε, ώσπου να καταλάβει ότι ο Γιάκομπ δε θα περπατούσε ποτέ, ποτέ δε θα μπορούσε να στηρίξει μόνος του το κεφάλι του, ούτε να κλείσει το στόμα, ούτε να τρώει μόνος του, ούτε και να πίνει μόνος του!

- Μπορεί, όμως, και λυπάται, μπορεί και να χαίρεται ακόμα! Τέλειωσε με προκλητικό ύφος.

Η τελευταία εικόνα που αφήνει μια γεύση αισιοδοξίας στον αναγνώστη, ότι επιτέλους όλα φαίνονται να μπαίνουν σ' ένα καλό δρόμο, είναι εκείνη με την οποία κλείνει η συγγραφέας το μυθιστόρημά της: Τα τρία παιδιά παίζουν χαρούμενα με ένα μπαλόνι. Η Λέα καταφέρνει την Άννα να δεχτεί το Γιάκομπ όπως είναι, να μη ντρέπεται για κείνον και να συμμετέχει στο παιχνίδι τους σύμφωνα με τις δυνατότητές του:

Η Άννα δεν είχε τελειώσει ακόμα με το διάβασμα, όταν η Λέα χτύπησε το κουδούνι. Έβγαλε από την τσέπη της ένα γαλάζιο μπαλόνι, το φούσκωσε και το άφησε να πάει, ξεφουσκώνοντας σιγά σιγά, στο Γιάκομπ. Εκείνος σούφρωσε το πρόσωπό του κι ύστερα γέλασε. Η Λέα σήκωσε το μπαλόνι, το ξαναφούσκωσε, το έδεσε κόμπο και το πέταξε στο Γιάκομπ...[...]

1.9. 13. Η αγριόχηνα

Η Αγγελική Βαρελλά χαρακτήρισε το έργο αυτό ως ένα κείμενο που πετυχαίνει να χαρίσει στον αναγνώστη έναν ανοικτό ορίζοντα, να τον λυτρώσει, να τον συγκινήσει βαθύτατα και να του δημιουργήσει την αίσθηση της ψυχικής ανάτασης, ατενίζοντας τον ουρανό, ίσως και για να ανακαλύψει τη δική του αγριόχηνα¹¹².

Ο Γκάλλικο ξεκινά την αφήγησή του περιγράφοντας με ζωντανό περιγραφικό τρόπο, ένα μοναδικό τοπίο όπου διαδραματίστηκε μια ιστορία ανομολόγητης αγάπης μεταξύ της πανέμορφης και νεαρής Φριθ και του καμπούρη και ώριμου Φίλιπ. Σ' ένα βαλτώδες άγριο σκηνικό στις εκβολές του ποταμού, στο Έσσεξ, υπήρχαν τα απομεινάρια ενός παλιού φάρου. Κάποτε ο φάρος χρησίμευε για κατοικία του ιδιόρρυθμου ζωγράφου Φίλιπ που η παραμόρφωση του σώματός του, τον απομάκρυνε από τους ανθρώπους:

[...] η καρδιά του ήταν γεμάτη αγάπη για τα´ άγρια και τα κυνηγημένα πλάσματα. Η όψη του ήταν αποκρουστική, κι όμως ανέδιδε μια εσωτερική ομορφιά. [...] οι ντόπιοι λοξοκοιτάζανε το παραμορφωμένο σώμα και το μαυριδερό του πρόσωπο. Διότι ήτανε καμπούρης και το αριστερό του χέρι ήτανε σακατεμένο, αδύνατο και γαμψό από τον καρπό, σαν τα νύχια πουλιού.

Ο Φίλιπ Ράγιαντερ δεν απέφευγε τον κόσμο επειδή τον μισούσε για την αρτιμέλειά του. Αντίθετα, η ψυχή του ήταν γεμάτη συμπόνια και κατανόηση. Στην απομόνωση οδηγήθηκε εξ αιτίας της αποτυχίας του να μπορέσει να βρει την αγάπη και τη στοργή από τους ανθρώπους γύρω του:

¹¹² Βαρελλά Α. βιβλιοπαρουσίαση στο περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 29, 50/14 σ.

Οι γυναίκες τον θεωρούσαν απωθητικό. Οι άντρες ίσως δεν του φέρονταν τόσο άσχημα όταν τον γνώριζαν καλύτερα. Αλλά και μόνο ότι κάποιος κατέβαλλε προσπάθεια για να τον ανεχθεί, πλήγωνε το Ράγιαντερ και τον έκανε ν' αποφεύγει όλο τον κόσμο.

Έτσι η μόνη του συντροφιά ήταν η βάρκα του, η ζωγραφική του και τα πουλιά του Βάλτου. Ώσπου μια μέρα ένα κοριτσάκι έσπασε τη μοναξιά του, πλησιάζοντας στο φάρο. Στα χέρια της κρατούσε ένα πληγωμένο πουλί. Μια αγριόχηννα. Η ανάγκη να βρει περίθαλψη το ζώο την έκανε να ξεχάσει τους φόβους της και να πλησιάσει τον αποκρουστικό άντρα. Ήταν αιτία μια πληγωμένη αγριόχηννα να έρθουν αυτά τα δύο αταίριαστα πλάσματα κοντά. Αταίριαστα στη μορφή. Γιατί η ψυχή τους παλλόταν με τον ίδιο ρυθμό από αγάπη και καλοσύνη. Τα χρόνια που πέρασαν, ισχυροποίησαν τη φιλία που σιγά - σιγά άρχισε να παίρνει ερωτική χροιά, δεδομένου ότι το κορίτσι έγινε γυναίκα και η καμπούρα του Φιλίπ δε φαινόταν πια στα μάτια της. Την επισκίασε εντελώς η μεγαλοσύνη της ψυχής του. Επρόκειτο όμως για μια αγάπη καταδικασμένη από τον κοινωνικό περίγυρο και γι αυτό το λόγο ανείπωτη και ανεκδήλωτη. Η Φριθ εκδήλωσε τα συναισθήματά της, όταν οι καιροί άρχισαν να δυσκολεύουν την πολύχρονη φιλία τους. Τότε που ο Φιλίπ έφυγε εθελοντικά, σκεπτόμενος ότι θα μπορούσε με τη βάρκα του, να ανεφοδιάσει με τρόφιμα το Βρετανικό στρατό κατά την αρχή του Β' Παγκόσμιου πολέμου:

Η Φριθ παρατηρούσε το Ράγιαντερ. Είχε τόσο πολύ αλλάξει. Για πρώτη φορά ένιωσε ότι δεν ήταν τόσο άσχημος, ούτε παραμορφωμένος, ούτε αποκρουστικός. Ήταν ωραίος. Στην καρδιά της σάλος, χιλιάδες πράγματα να ειπωθούν, που όμως δεν ήξερε να τα εκφράσει.

«Θα έρθω μαζί σου, Φιλίπ».

Μα ο Φίλιπ έφυγε μόνος, καταγράφοντας στη μνήμη των στρατιωτών της περιοχής, σκηνές απaráμιλλου ηρωισμού μέχρι που χάθηκε για πάντα χτυπημένος από τα εχθρικά πυρά. Η Φριθ κατάλαβε τι είχε συμβεί όταν είδε τη μεγάλη αγριόχηννα να γυρίζει μόνη στο Φάρο. Και τότε

...η συνειδητοποίηση της επερχόμενης μοναξιάς έσπασε μέσα της το φράγμα κι άφησε να ξεχυθεί η πλημμύρα της αγάπης. Δάκρια ασυγκράτητα. Και η άγρια ψυχή της επικοινωνήσε με την άλλη άγρια ψυχή και σαν να πετούσε τώρα κι αυτή μαζί με το τεράστιο πουλί στον βραδινό ουρανό ακούγοντας το τελευταίο μήνυμα του Ράγιαντερ. Ο ουρανός και η γη έτρεμαν. «*Φριθ, αγάπη μου! Αντίο αγάπη μου*». Και οι λευκές τεράστιες φτερούγες με το λίγο μαύρο στην ακρίτσα χτυπούσανε δαιμονισμένα μες στο στήθος της καθώς η καρδιά της απαντούσε: «*Φιλίπ κι εγώ σ' αγαπώ!*»

1.9.14. Μέρες της Αλκυόνης.

Ο συγγραφέας και ποιητής Δημήτρης Μανθόπουλος, έδωσε στο νεανικό κοινό το 1993 το βιβλίο του «*Μέρες της Αλκυόνης*», ένα ποιητικά γραμμένο κείμενο, έναν ύμνο στον άνθρωπο, στη φύση και στη ζωή.

Πρόκειται για την ιστορία ενός εφήβου, του Γιάννη, καθηλωμένου σε αναπηρικό καρότσι, που λόγω της αναπηρίας του ήταν δειλός και απομονωμένος από το περιβάλλον, ακόμη και το οικογενειακό. Περιχαρακωμένος στη μοναξιά του, δίνει διαστάσεις σε αντικείμενα του δωματίου του και με την ανεπτυγμένη φαντασία που διέθετε, σε συνδυασμό με τον ιδιαίτερο ψυχισμό τον οποίο η «*διαφορετικότητά*» του είχε δημιουργήσει, έφτανε να δημιουργεί εφιάλτες που τον τρόμαζαν πολύ:

Οι κεραιές της τηλεόρασης στην ταράτσα στήσανε τρελλό χορό με βροντές και πάταγο, όμοιοι αποτρόπαιοι σκελετοί που ζωντάνεψαν

ξαφνικά μέσα σε τούτη την άγρια νύχτα. Μια στραφτοβολιά ξαφνική στην κάμαρα και τότε ο Γιάννης είδε το παράξενο, κακομούτσουνο διαστημικό ανθρωπάκι. Αυτό που σύνθεσε η φαντασία του στα νερά του καπλαμά της παλιάς ντουλάπας, στις ατέλειωτες ώρες της μοναξιάς του. Τον είδε να τον κοιτάζει κατάματα, παγερά, θαρρείς άγρια και τα 'χασε περισσότερο. Και σαν να μην έφταναν όλα τούτα, ξύπνησε κι ο κούκος στο παλιό εκκρεμές του τοίχου, πρόβαλε απ' το πορτάκι του κι άρχισε να σκούζει στριγκά και δυνατά.

Ήταν αντιδραστικός με όλους και ιδιαίτερα προς τη μητέρα του:

Παρατηρεί τους δικούς του. Τη μάνα του ιδίως, να γίνεται θυσία για χάρη του και του 'ρχεται κάποτε να της πει πως, ναι, αναγνωρίζει τις φροντίδες, τους κόπους της, το βάσανό της επιτέλους, αλλά μια δύναμη μέσα του τον εμποδίζει. Μια άδικη φωνή του επαναλαμβάνει σκληρά πως έχει κι εκείνη σαν μάνα του, το μερίδιο της ευθύνης γι' αυτό που του συμβαίνει...

Αρνείται συνήθως οτιδήποτε του προσφέρεται ενώ κατά βάθος μπορεί να είναι κάτι που του είναι αναγκαίο. Κοντά στα άλλα τα αρνητικά της προσωπικότητάς του, τον χαρακτηρίζει και μια μοναδική ακουστική ικανότητα. Κι αυτό μάλλον στα άσχημά του μπορεί να καταχωρηθεί δεδομένου ότι ο κοντινός του περίγυρος υποφέρει και από αυτό. Έχει λοιπόν οξυνθεί το ακουστικό του αισθητήριο ως «αποζημίωση» στην μειονεξία του. Και ακούει τα πάντα. Και μάλιστα και εκείνα που δεν τον συμφέρουν. Τότε γίνεται κακός και αγενής. Ενώ πάντα είναι οξύθυμος κι εγωκεντρικός:

Τη θεία του Κλειώ πάντως, το απόγευμα της ίδιας εκείνης ημέρας, σίγουρα την άκουσε με τ' αυτιά του.

-Κατάντησες τον κανακάρη σου ένα πλάσμα δειλό, άβουλο και μυγιάγγιχτο. Από την πνιγερή τούτη κλεισούρα. Και βγες κι εσύ. Φρόντισε λιγάκι και τον εαυτό σου. Μέρα με τη μέρα υποχοντριάζεις επικίνδυνα. Μαραζώνεις δίχως να το καταλάβεις. [...] Εγώ λέω να δουλέψεις, είπε στη μητέρα. [...] Κρίμα να παραμελείς (το σύζυγο) για χάρη του Γιάννη. Πρόσεχε! Πρόσεχε πολύ! Καταλαβαίνεις τι εννοώ...

Ο Γιάννης ξέσπασε.

-Φύγε, σκλήρισε φρενιασμένα. Φύγε! Είσαι κακιά κι αχώνευτη.

Αχώνευτη!

Μα και οι σχέσεις των γονέων του δεν πήγαιναν καλά τον τελευταίο καιρό. Από τη μια η απογοήτευση του πατέρα για την κατάσταση του γιου του, από την άλλη η κακή έκβαση των υποθέσεων του εργοστασίου του, αλλά και η παραμέλησή του από τη σύζυγό του για χάρη του παιδιού, τον είχαν απομακρύνει επικίνδυνα.

Ο Γιάννης παρακολουθεί τα γεγονότα παθητικά όπως και τη ζωή πίσω από το παράθυρό του. Είναι καλύτερα έτσι γιατί αποφεύγει και αυτούς που τον «δακτυλοδείχνουν»:

Κάθεται με τις ώρες στην αναπηρική του καρέκλα κι αφήνει το βλέμμα του να πλανιέται κάτω στο δρόμο, όπου παίζουν τα παιδιά. [...] τα παρακολουθεί με πρόσωπο ανέκφραστο, άχρωμο. Παγερό σαν το πέτρινο άγαλμα στη νησίδα της διασταύρωσης, όπου με τεντωμένο χέρι επιμένει να δείχνει κάτι. [...] Κατά βάθος, ο Γιάννης αισθάνεται να συμπαθεί τούτο το άγαλμα. Η ακινησία του, η αδυναμία του να κάνει έστω κι ένα βήμα, έχει κάτι από τον ίδιο. Διαφωνεί μονάχα με την προσταγή του τεντωμένου δάχτυλου. Οι «δακτυλοδειχνομένοι» δεν τον ενοχλούν τόσο. Αυτοί που...δακτυλοδείχνουν, πολύ!

Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας είχαν φτάσει σε ένα οριακό σημείο. Ο πατέρας μεθούσε και ξενύχταγε...η μητέρα δε μπορούσε να ελέγξει πια τα νεύρα τηςκαι ο Γιάννης δεν ήξερε τι ήθελε. Ο γιατρός και όλοι στο σπίτι πείσθηκαν ότι η κλεισούρα είχε κάνει το Γιάννη έτσι δύστροπο και κακό. Κάποια ψήγματα αισιοδοξίας είχαν αρχίσει ωστόσο να φαίνονται τουλάχιστον για ότι αφορούσε στα οικονομικά της οικογένειας με τη βοήθεια και την αγάπη των συγγενών. Το μόνο που έμενε τώρα ήταν να βγει και ο Γιάννης από το καβούκι του. Και πράγματι η απόφαση να πάει ο νεαρός έφηβος για λίγο στο χωριό ήταν καταλυτική για τη συμπεριφορά του.

Η εξοχή γέμισε τ' αυτιά του με νέους ήχους, το βλέμμα του από χιλιάδες νέες εικόνες...Εκεί ο συγγραφέας φέρνει το Γιάννη αντιμέτωπο με όλες του τις φοβίες που παίρνουν τη μορφή ενός μοναχικού σκιάχτρου. Μα ο νεαρός παίρνει θάρρος από την τόσο γνώριμη για κείνον ακινησία του. Γρήγορα εκμυστηρεύεται τον πόνο του και τις ανασφάλειές του σε κείνο που θεωρεί ότι του μοιάζει... Η ασχήμια του, η ακινησία του, η απομόνωσή του, η μοναξιά, όλα μα όλα του ταιριάζουν του Γιάννη. Κάποια στιγμή όμως το σκιάχτρο γίνεται η φωνή της συνείδησης του νεαρού ήρωα και τότε ο Γιάννης θυμώνει:

-Πάει καιρός, που δεν έχω φίλους, είπε ο Γιάννης. Οι φίλοι με λυπούνται κι εγώ δε θέλω λύπες.

-Εγωϊστάκος μου φαίνεσαι, έκανε το σκιάχτρο. Το λες κιόλας πως δεν έχεις φίλους; Ο εγωισμός μάθε το είναι το αδέρφι της μοναξιάς.[...]Από προχτές που ήρθες, σε παρακολουθώ. Αποφεύγεις τα ξαδέρφια σου, τα άλλα παιδιά. Δε συμφωνώ μαζί σου...

-Θες να φύγω; έκανε θυμωμένα ο Γιάννης, κι οι ρόδες του καροτσιού του κινήθηκαν.

Εκεί κοντά στη φύση και την ομορφιά της υπαίθρου σιγά σιγά ανοίγει η ψυχή του Γιάννη, αρχίζει να μαλακώνει η συμπεριφορά του. Γνωρίζει και τον «τρελό» του χωριού που κάθε άλλο παρά τρελός είναι. Ο Κώτσος είναι η

προσωποποίηση της ελπίδας και της καλοσύνης, το «καλό στοιχείο» του χωριού. Ο Γιάννης παρακολουθεί τη ζωή του, τις θυμοσοφίες του, τον καταπληκτικό τρόπο που αυτός ο κακομούτσουνος άνθρωπος ήξερε να επικοινωνεί και ν' αγαπιέται από όλους. Κι άρχισε και κείνος να μαθαίνει, ν' αγαπά, να επικοινωνεί:

-Γεια σου παιδί, είπε. Χάρηκα για τη γνωριμία. Και σ' ευχαριστώ. Σ' ευχαριστώ πολύ για όλα!

-Σ' ευχαριστώ κι εγώ, ψέλλισε ο Γιάννης.

-Δεν κατέχω τι λες. Για τι πράγμα μ' ευχαριστάς; Ξέρεις, το καλό που μου κάνουν ποτές δεν ξεχνάω. Το καλό που κάνω ποτές δε θυμάμαι...

-Σ' ευχαριστώ, σ' ευχαριστώ, συνέχιζε να ψιθυρίζει το παιδί.

-Νά'σαι καλά. Κι άμποτες, από δω και μπρος, να γελάς! Να κλαις! Και ν' αγαπάς! Προπαντός ν' αγαπάς!

Όταν ο Γιάννης επιστρέφει στην πόλη, στο σπίτι του, όλα είναι διαφορετικά. Τώρα τα χρώματα γύρω του δεν είναι μουντά. Επικοινωνεί με τους φίλους του, κάνει σχέδια μαζί τους και τέλος τη μεγάλη προσπάθεια να ορθοπατήσει:

Δίνει εντολή στο αριστερό του πόδι να κινηθεί. Υπακούει. Δυο δάκτυλα μόνο. Δεν έχει σημασία. Ίσως αυτό είναι το πρώτο του μεγάλο βήμα. Πολύ μεγάλο. Χιλιόμετρα ολόκληρα, αν το υπολογίσεις με το μέτρο της λαχτάρας και της υπομονής. «Το πρώτο βήμα είναι πάντα και το μεγαλύτερο» είχε πει στο χωριό ο Κώτσος.[...] χάνει όμως την ισορροπία του και πέφτει στο πάτωμα. Ωστόσο είναι χαρούμενος. Τον βρίσκει η μητέρα. Το πρόσωπό του λάμπει. Το ίδιο και το δικό της. Αυτό το πέσιμο δε μοιάζει με τ' άλλα. Δεν είναι πέσιμο. Μάλλον ...σήκωμα. Ναι, είναι το πρώτο του σήκωμα...

Επιστρέφει στο σχολείο, αφήνει την καρδιά του να τον οδηγεί για πρώτη φορά στη ζωή του. Ο Γιάννης έμαθε ότι έχει δικαίωμα στη ζωή, στο όνειρο και στην αγάπη:

Στη Θάλεια δεν έστειλε χαιρετισμούς. Θα τη χαιρετήσει από κοντά. [...]

Θα περιεργαστούν τα πάνινά της λουλούδια. Όχι δε θα μιλήσουν για αγκάθια!...Θα της παίξει φλάουτο ή αυλό. Και θα κουβεντιάσουν. Αυτή τη φορά δε θα ναι σαν τις άλλες. Έχει να της πει πολλά. Μέρες προετοιμάζεται. Κάνει πρόβες, να μην τα χάσει. Δηλαδή δυο λέξεις θα της πει όλο κι όλο:

«Σ' αγαπώ!»

1.9.15. Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι.

Τόσα χρόνια δασκάλα η Κύπρια συγγραφέας Κίκα Πουλχερίου έχει μάθει πολύ καλά το παιδί, τις σκέψεις του, τα παιχνίδια του, τα όνειρά του. Βραβευμένη πολλές φορές για το συγγραφικό της έργο για παιδιά, εκδίδει το 1988 στη Λευκωσία το μυθιστόρημά της, *«Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»* με ηρωίδα τη Στέλλα ένα εντεκάχρονο παιδί του οποίου τη ζωή συνταράσσει η γέννηση μιας αδερφούλας με νοητική καθυστέρηση. Το βιβλίο βρίσκει ανταπόκριση στο νεανικό αναγνωστικό κοινό και ξανακυκλοφορεί και για τρίτη φορά, το 1993.

Περιγράφοντας στην αρχή περιστατικά από το σπίτι, τη γειτονιά και το σχολείο με την παιδική αφέλεια των μικρών πρωταγωνιστών, η συγγραφέας προχωρά στη διήγηση των πρώτων αντιδράσεων και δυσκολιών που ταράζουν την οικογένεια της Στέλλας με τον ερχομό της μικρούλας Μαργαρίτας. Η υπόθεση δίδεται σε πρώτο πρόσωπο και σε χρόνο ενεστώτα, δίδοντας την αίσθηση στον αναγνώστη ότι έχει τη μικρή ηρωίδα απέναντί του να του καταθέτει γεγονότα με την ειλικρίνεια και τη ζωντάνια που μόνο ένα παιδί διαθέτει:

Η Μαργαρίτα σουφρώνει τα χείλη και γελάει τόσο παράξενα που με κάνει και μένα και γελάω. Μόνο η μαμά γίνεται ακόμα πιο σκυθρωπή και συλλογισμένη.[...] Ξαναγυρίζω στην κουζίνα. Κάτι δεν πάει καλά με τη μαμά, συλλογιέμαι και προσπαθώ να βρω έναν τρόπο για να το μάθω.

Όσο η Μαργαρίτα μεγαλώνει και η διαφορετικότητά της γίνεται περισσότερο εμφανής, τόσο στο σπίτι οι μεγάλοι γίνονται παράξενοι:

Ο μπαμπάς σπάνια έρχεται τα μεσημέρια στο σπίτι κι η μαμά είπε πως έχει πονοκέφαλο κι ούτε που κατέβηκε στην κουζίνα.

Κανείς δε μιλά ανοικτά γι αυτό που συμβαίνει. Η Στέλλα παρακολουθεί τις συζητήσεις των γονέων της για να μπορέσει να καταλάβει τι είναι αυτό που φαίνεται να τους απασχολεί σοβαρά.

-Έλα, πάψε να λυπάσαι, της λέει. Να δεις που όλα θα πάνε μια χαρά.

Καμιά φορά κι οι γιατροί κάνουν λάθος.

-Λάθος! Τι λάθος; κάνει η μαμά και πνίγεται στα δάκρυα. Σάμπως δεν το βλέπω και μονάχη μου; Άλλα παιδιά στην ηλικία της ξέρουνε τόσα και τόσα. Πολύ φοβάμαι πως θα την νταντεύουμε σ' όλη μας τη ζωή.

Έτσι η Στέλλα μαθαίνει το φοβερό μυστικό της οικογένειας που το φυλάνε όλοι με προσοχή μη τυχόν και κάποιος εκτός σπιτιού το πάρει είδηση. Για τη Στέλλα αυτό που μαθαίνει σημαίνει απογοήτευση, ντροπή και ανασφάλεια. Η θλιβερή κατάστασή της την οδηγεί να κάνει θλιβερούς συνειρμούς με τις πιο πονεμένες στιγμές που περιγράφουν τα παραμύθια που έχει ακούσει από μικρή:

Είμαι μονάχα ένα χλωμό κι αδύνατο κοριτσάκι που τριγυρίζει στους δρόμους μιας έρημης πόλης και πουλάει σπίρτα. Πεινώ και κρυώνω. Απλώνω τα χέρια μου και ζητάω βοήθεια. Δε με λυπάται κανένας.

Στο σχολείο υπάρχει ένας συμμαθητής που μοιάζει με τη Μαργαρίτα. Κι όταν κάποια μέρα έρχεται η μητέρα του να τον πάρει από το σχολείο για να τον γράψει σε ειδική σχολή, η Στέλλα απόρησε πως μια τέτοια όμορφη μαμά είχε παιδί σαν τον Περικλή. Για κείνη που ζούσε την παραίτηση της μαμάς της από κάθε τι που είχε σχέση με το ωραίο και τη χαρά από τότε που γεννήθηκε η αδερφούλα της, της φάνηκε να μην ταιριάζει μάνα και γιος. Εξ άλλου πως γίνεται μια τέτοια όμορφη μαμά να έχει έναν τόσο άσχημο γιο;:

Η Ανθή λέει πως είναι η μαμά του. Εγώ δε θέλω να το πιστέψω. Είναι τόσο κομψή και καλοντυμένη που δεν μπορεί να 'χει ένα γιο σαν τον Περικλή. Θαρρώ πως δεν της πηγαίνει καθόλου.

Ότι λέγεται στη τάξη και έχει σχέση με τον Περικλή, δημιουργεί στη Στέλλα αυτό το συναίσθημα της μοναξιάς αλλά και της ανάγκης, κανείς να μη μάθει το φοβερό μυστικό της:

Γιατί δε μπορεί να μάθει ο Περικλής, ρωτάει πάλι η Νόνη.

-Γιατί γεννήθηκε με κάποιο πρόβλημα. Το μυαλό του είναι ακόμα σαν του μικρού παιδιού.

-Ακούω τη δασκάλα μου κι ένας κόμπος δένεται πάλι στο λαιμό μου και με πνίγει όπως εκείνο το βράδυ που μου μίλησε ο μπαμπάς. Κι είμαι πάλι ένα χλωμό κι αδύνατο κοριτσάκι που γυρίζει ολομόναχο στους δρόμους μιας έρημης πόλης και πουλάει σπίρτα. Είναι πολύ λυπητερή η ιστορία μου. [...] Σκύβω το κεφάλι κι ούτε που τολμώ να το σηκώσω μη δούνε τ'άλλα παιδιά τα μάτια μου και μάθουνε το μυστικό μου.

Και με τις σκέψεις αυτές η Στέλλα μοιάζει διαρκώς αφηρημένη μέσα στην τάξη:

Στο βάθος εμένα μ' αρέσει που τσακωνόμαστε . Θαρρώ πως τότε οι ώρες κυλάνε πιο γρήγορα. Κι ύστερα σαν τσακωνόμαστε έχω κάτι άλλο να σκέφτομαι στην τάξη εκτός απ' τη μαμά και τη Μαργαρίτα. Γιατί εγώ όλο τις σκέφτομαι κι η δασκάλα μου, είπε στον μπαμπά πως είμαι αφηρημένη.

Εκτός από το συναίσθημα της ντροπής που τυραννά τη μικρή ηρωίδα, κάποτε - κάποτε ξεσπά κι ο θυμός της για το μωρό που ήλθε έχοντας κάποιο πρόβλημα ώστε να θέλει τόση φροντίδα από τους δικούς της. Νιώθει αδικημένη, παραμελημένη:

Είμαι θυμωμένη, τόσο θυμωμένη που μου 'ρχεται να τρέξω αμέσως σπίτι να τους τα πω όλα, μα όλα. Αρκετά βάστηξα σ' αυτό το σπίτι για το «μωρό μας», το «χρυσό μας», τ' «ασχημούλικό μας», το «φεγγαράκι μας»....

Τα συναισθήματά της πάντως είναι αντιφατικά. Ιδιαίτερα όταν βλέπει τη μαμά της σε απελπιστική κατάσταση, ξεχνά το θυμό της γι αυτό που της συνέβη και προσπαθεί να βοηθήσει. Αλλά η Στέλλα αισθάνεται μες στην ατυχία της και τυχερή για το μπαμπά της που δεν είναι αγνοούμενος. Η συγγραφέας, όπως και η κύπρια Μαρία Αβρααμίδου, αν και το κύριο θέμα της υπόθεσής της είναι η Στέλλα και η ζωή της δίπλα σε ένα αδερφάκι με ειδικές ανάγκες, εμπλέκει και το καυτό εθνικό θέμα της διχοτομημένης πατρίδας. Κι ας είχαν στο σπίτι άλλο καημό. Κι ας έβλεπε τη μητέρα να κυνηγά φρούδες ελπίδες για το μωρό:

η μαμά ποτέ δεν μπορεί να ησυχάσει. Κάθε φορά π' ακούει για κάποιο καινούργιο γιατρό τρέχει αμέσως να τον βρει. Παίρνει τη Μαργαρίτα, παίρνει και το ροζ φάιλ κι Μα όταν γυρίζει είναι ακόμα πιο λυπημένη από κάθε άλλη φορά. [...] Η μαμά είναι άρρωστη πάλι. Έτσι γίνεται κάθε φορά που γυρίζει απ' τους γιατρούς με το ροζ φάιλ στο χέρι και τη Μαργαρίτα ντυμένη στα καλά της. Πέφτει στο κρεβάτι και δε θέλει να δει κανένα και ο μπαμπάς όλο αγωνίζεται να της δώσει θάρρος

Η Στέλλα και ο μεγάλος αδερφός της ο Στέφανος αλλά και οι υπόλοιποι στην οικογένεια, ποτέ δε φέρνουν φίλους στο σπίτι και δεν βγάζουν τη Μαργαρίτα έξω. Επειδή ντρέπονται για τη μικρή, επειδή δε θέλουν να δίνουν εξηγήσεις σχετικά με την κατάσταση της Μαργαρίτας:

Δεν αντέχω να τη βλέπω να κλαίει πια, γι αυτό αποφασίζω να την πάω μια βόλτα στη γειτονιά μας. Μονάχα στη γειτονιά μας, γιατί πουθενά αλλού δεν το επιτρέπει η μαμά. «Τουλάχιστο εδώ οι άνθρωποι μας ξέρουν και τους ξέρουμε», λέει πάντα μ' εκείνο το λυπητερό της ύφος.

Όταν όμως βλέπουν οι συμμαθήτριές της για πρώτη φορά την Μαργαρίτα και μιμούνται με αναίδεια το ιδιαίτερο ύφος της, η Στέλλα ξεσπά εναντίον τους βίαια:

Εκείνες ξερόβηξαν, σιάξανε τους φιόγκους στα μαλλιά τους κι ύστερα τις είδα να γέρνουν το κεφάλι λοξά, να βγάζουνε τη γλώσσα και να γλαρώνουνε τα μάτια όπως ακριβώς η Μαργαρίτα. Όρμησα απάνω τους. Δεν τις πρόφτασα. Μου ξέφυγαν τσιρίζοντας. Τις πήρα στο κατόπι. Μπροστά εκείνες και πίσω εγώ να τρέχω, να τρέχω ασταμάτητα. Σε μια στιγμή απλώνω το χέρι, αρπάζω μια τούφα μαλλιά - δεν ξέρω αν ήτανε

της Σωτηρίας ή της Νόνης- και τα τραβώ με όλη μου τη δύναμη. Μια δυνατή στριγγλιά ακούεται και ύστερα τις χάνω απ' τα μάτια μου.

Ευτυχώς που η φασαρία τέλειωσε γρήγορα γιατί η Στέλλα είχε ξεχάσει τη μικρή στο καρότσι μόνη της:

Ανάσανα βαθιά. Κάποιος κρατάει τη Μαργαρίτα και της μιλάει γλυκά, γλυκά. Πλησιάζω με πόδια που τρέμουνε. Ο Χοντροκοιλιάς! Που βρέθηκε ο Χοντροκοιλιάς; Μου έρχεται να τον αγκαλιάσω, να τον φιλήσω και να του πω πως είναι ο πιο γλυκός άνθρωπος του κόσμου, μα ντρέπομαι.

Κι ήταν αυτό το γεγονός αιτία που ένιωσε για πρώτη φορά τρυφερότητα και στοργή η Στέλλα για την αδερφή της:

Απλώνω τα χέρια, παίρνω τη Μαργαρίτα, τη σφίγγω στο στήθος μου και για πρώτη φορά της δίνω ένα φιλί. Νιώθω τα χεράκια της γύρω από στο λαιμό μου, το πρόσωπό της ακουμπά στο δικό μου και είναι τόσο ζεστή η ανάσα της.[...] Σ' όλο το δρόμο γελούσα κι έπαιζα με τη Μαργαρίτα. Μια κρυφή χαρά με πλημμύριζε χωρίς να ξέρω το γιατί.

Ήταν η χαρά της λύτρωσης από την υποτιμητική θέση στην οποία τοποθετούσε τον εαυτό της η μικρή ηρωίδα από τότε που είχε αποκτήσει μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες. Την είχε πια αποδεχτεί έτσι όπως ήταν και την αγαπούσε γι αυτό που ήταν. Κι ας έκλαιγε ο αδερφός της ο Στέφανος λίγο αργότερα επειδή το κορίτσι του δεν ήθελε πια να συνεχίσουν τη σχέση τους και έφταιγε άθελά της γι αυτό η Μαργαρίτα:

-Η Κατερίνα, είπε πνιγμένα, δε θέλει να με ξαναδεί πια.

-Γιατί;

-Για το Φεγγαράκι μας μικρή. Δεν της επιτρέπει η μαμά της λέει να συνεχίσει να μ' αγαπά τώρα που ξέρει πως έχω γι' αδερφή μου τη Μαργαρίτα.

Μα τώρα η Στέλλα ξέρει! Γνωρίζει ότι υπάρχουν άνθρωποι σκληροί, χωρίς νου και γνώση, αλλά και κείνοι με τα βαθιά ευγενικά συναισθήματα που βλέπουν τους άλλους με αγάπη και τους αποδέχονται όπως κι αν είναι. Για κείνους τους πρώτους όμως, έκλαιγε ο Στέφανος.

Για το Φεγγαράκι μας, μικρή και άμυαλη! Για την ψεύτικη αγάπη της Κατερίνας... Για την γκριμάτσα της Σωτηρίας και της Νόνης... Μα έξω απ' αυτές είναι και κάποιος άλλος. Είναι ένας Χοντροκοιλιάς που σήμερα τ' απόγευμα στη μέση του δρόμου κρατούσε αγκαλιά τη Μαργαρίτα και τηςμίλαγε γλυκά - γλυκά.

1.9.16. Δώδεκα θαυμαστά ταξίδια στην Ευρώπη - Μαργαρίτα.

Πρόκειται για ένα βιβλίο γνώσεων που ενημερώνει τα παιδιά της σχολικής ηλικίας για άμεσα κοινωνικά προβλήματα. Έξι μαθήτριες και έξι μαθητές από τις χώρες - μέλη της Ενωμένης Ευρώπης, γράφουν για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, όπως είναι τα ναρκωτικά, ο πόλεμος στην πρώην Γιουγκοσλαβία, ο νεοναζισμός, η μόλυνση του περιβάλλοντος αλλά και η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Ο συγγραφέας Γιώργος Βοϊκλής, χρησιμοποιεί αυτό τον πρωτότυπο τρόπο, την παράθεση αφηγημάτων δήθεν από παιδιά της Ενωμένης Ευρώπης που αφορούν τα προβλήματα αυτά, αλλά και τις λύσεις που προτείνουν ή απλά τις κρίσεις και απόψεις τους. Άλλες από αυτές τις ιστορίες είναι πλασματικές, άλλες είναι πραγματικές και άλλες αληθοφανείς.

Την αφήγηση που ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη, ο Βοϊκλής τη διάντισε με τις δραστηριότητες ενός πραγματικού εργαστηρίου Ειδικής Αγωγής, το

οποίο δε λειτουργεί στο Μονπελιέ της Γαλλίας όπως αφηγείται ο συγγραφέας, αλλά στην Νέα Πεντέλη της Αττικής. Δημιουργός του είναι η Ιωάννα Τσοκοπούλου της οποίας το βιβλίο «*Είναι ο γιος μου*» περιλαμβάνεται στο δείγμα της μελέτης.

Το κείμενο προωθεί την εθελοντική εργασία προς όφελος αυτών των ιδρυμάτων που βοηθούν την κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες, αλλά και τη φυσική και αρμονική συνύπαρξη ατόμων «*φυσιολογικών*» με άτομα που έχουν κάποια ιδιαιτερότητα. Υποτίθεται ότι ξεναγεί τον αναγνώστη στο ειδικό αυτό σχολειό και στην καταπληκτική δουλειά του, η μικρή Γαλλίδα Lydivine η οποία μαζί με τη στενή της φίλη Sybil, τα Σαββατοκύριακα προσφέρουν εκεί εθελοντική εργασία:

-Πόσο θα 'θελα να πήγαινα κανονικά στο «Μαργαρίτα»! Στ' αλήθεια δεν έχω δει κανένα άλλο τόσο ζωντανό και δημιουργικό σχολειό και προπαντός με τόση αγάπη και συνεργασία ανάμεσα στους σπουδαστές του!

-Δυστυχώς, ξέρεις πολύ καλά πως αυτό δε μπορεί να γίνει. Γι αυτό αρκέσου στα Σαββατοκύριακα, μου απάντησε.

Και είχε δίκιο γιατί όπως θα καταλάβατε το «Μαργαρίτα» είναι ένα ειδικό σχολειό. Φοιτούν σ' αυτό παιδιά που έχουν γεννηθεί με πνευματική υστέρηση οφειλόμενη κυρίως στο «σύνδρομο Ντάουν». Πριν το γνωρίσω από κοντά, ούτε που φανταζόμουνα πως μπορεί να υπάρχει τέτοιο σχολειό. Πολύ πιο δύσκολο μου ήταν να πιστέψω πως αυτά τα παιδιά, που στην αρχή, όταν τα συναντούσα στο δρόμο, όχι απλώς τα λυπόμουνα αλλά και τα φοβόμουνα λίγο, έχουν τόσο πλούσια αισθήματα και τόσες δυνατότητες. Τώρα μετά ένα χρόνο και πάνω που έρχομαι στο «Μαργαρίτα» σχεδόν κάθε Σάββατο, μπορώ να πω ότι τα παιδιά αυτά είναι, σε μερικούς τουλάχιστον τομείς καλύτερα από μας.

Και κυρίως στη συμπεριφορά τους. Στον τρόπο που εκφράζουν τα αισθήματά τους. Είναι πραγματικά πιο αυθόρμητοι, πιο ειλικρινείς φίλοι.

Ανταποδίδουν με τον πιο άμεσο, με τον πιο εκφραστικό τρόπο την αγάπη που τους προσφέρεις. Πραγματικά πιστεύω ότι στάθηκα τυχερή που συναντήθηκα μαζί τους εκείνη την Κυριακή στο πάρκο.

Η συνύπαρξη αλλά και η γνώση για το τι συμβαίνει ή για το τι έχει συμβεί στα παιδιά με νοητική υστέρηση, βοηθά στην κατανόηση του προβλήματος, αλλά και στην αποδοχή τους:

Μας εξήγησε (η δασκάλα τους) ποιο είναι το πρόβλημά τους, ότι συνδέεται με κάποια όχι κανονικά κύτταρα του εγκεφάλου που επηρεάζουν την εμφάνιση, τον βαθμό ευφυίας και το ανοσοποιητικό σύστημα του οργανισμού τους, κάνοντάς τα ιδιαίτερα ευαίσθητα σε ορισμένες αρρώστιες. [...] Μας είπε, επίσης ότι παλιότερα τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζονταν με απάνθρωπο τρόπο. Μας μίλησε για τον Καιάδα της αρχαίας Σπάρτης και για την τύχη των χιλιάδων Κουασιμόδων του Μεσαίωνα. Μας μίλησε για τις τεράστιες δυνατότητές τους σε όλους τους τομείς, που μπορούν, αν αντιμετωπιστούν και εκπαιδευτούν σωστά, να τα κάνουν σε μεγάλο βαθμό αυτοδύναμα. Για το πρόβλημα των εκατοντάδων χιλιάδων οικογενειών που προσπαθούν να τα βγάλουν πέρα μόνες τους, απομονωμένες από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Μας είπε για το πόσο ευαίσθητα είναι τα παιδιά αυτά και πόσο έχουν ανάγκη την επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους, με κανονικά παιδιά. Για το πόσο τα πληγώνει η σκληρότητα και ο οίκτος που συναντούν στη συμπεριφορά των ανθρώπων και με πόση χαρά ανταποκρίνονται στο ενδιαφέρον, την αγάπη και τη συνεργασία μας....

Η επαφή επίσης των δύο μικρών εθελοντριών με τους ίδιους τους γονείς των παιδιών, που η μοίρα επέλεξε να δίνουν μάχη σκληρή σε μια κοινωνία εχθρική

προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, είναι επικοδομητική για την κατανόηση και την αποδοχή τους:

Δεν ωφελεί να παραιτούμαστε. Να κρύβουμε τα παιδιά μας ή να ντρεπόμαστε γι αυτά. Ας σταματήσουμε να νιώθουμε ένοχες. Σε τίποτα δε φταίξαμε. Ένα παιγνίδι της μοίρας, των κυττάρων του εγκεφάλου είναι....Ας βγάλουμε, επιτέλους, τα παιδιά μας όλες οι μανάδες στους δρόμους κι ας τα βοηθήσουμε, για να καμαρώνουμε κι όχι να πονάμε άλλο γι αυτά.[...] Βέβαια ο Leon μου είναι πάντα ένα μεγάλο παιδί για το οποίο όλοι νοιαζόμαστε. Όχι γιατί δεν τα καταφέρνει, αλλά γιατί ζούμε σε ένα κόσμο σκληρό που γίνεται ακόμη σκληρότερος, όταν έχει να κάνει με παιδιά σαν το Leon. Το μόνο που με απασχολεί είναι το πως θα τα καταφέρει όταν εγώ και ο πατέρας του θα κλείσουμε τα μάτια.....

Και η Lydivine κλείνει την αφήγησή της με τη σιγουριά ότι κάθε Σάββατο συναντά στο «Μαργαρίτα» τους καλύτερους, τους πιο ευαίσθητους φίλους της....

1.9.17. Για ένα σακί μαλλιά.

Πριν μερικά χρόνια, τα διεθνή ειδησιογραφικά πρακτορεία μετέδωσαν ένα ρεπορτάζ που έσπασε τη μονοτονία και την κατάθλιψη που προκαλούν στην πλειοψηφία τους οι ειδήσεις. Επρόκειτο για την πράξη αλληλεγγύης και αγάπης των παιδιών μιας τάξης ενός δημοτικού σχολείου στην Αμερική που ξύρισαν τα μαλλιά τους με την ψιλή μηχανή για να συμπαρασταθούν στο μικρό συμμαθητή τους που είχε χάσει τα μαλλιά του από τη χημειοθεραπεία. Έπασχε από μια μορφή καρκίνου του αίματος. Αυτή η είδηση εντυπωσίασε την κοινή γνώμη, που είναι συνηθισμένη σε άλλου περιεχομένου ειδήσεις και ενέπνευσε το συγγραφέα Παντελή Καλιότσο, ο οποίος έγραψε το «Για ένα σακί μαλλιά».

«Είναι αξιοθαύμαστο το πως ο ζοφερός ενήλικος Καλιότσος, μετατρέπεται σε ένα παιχνιδιάρικο αγόρι και παράλληλα κρατά όλη την άψογη τεχνική του δόκιμου πεζογράφου, όλη τη ρωμαλαιοτητα μιας γλώσσας που έχει παλμό και προσωπικότητα. Με άλλα λόγια, η περίπτωση Καλιότσου αποδεικνύει με τον τρόπο της πως τα όρια ανάμεσα στη λογοτεχνία για παιδιά και αυτή των ενηλίκων, όπου υπάρχουν, σε τίποτε δεν έχουν να κάνουν με την ποιότητα, παρά μόνο με ένα άλλο τρόπο όρασης των γεγονότων¹¹³».

Αλλά ο συγγραφέας κατορθώνει και κάτι άλλο πολύ σημαντικό. Την είδηση αυτή την κάνει ολόκληρη υπόθεση με μυθιστορηματικές προεκτάσεις και τη φέρνει στα μέτρα της ελληνικής πραγματικότητας. Περιγράφει με ρεαλιστικό τρόπο, τη ζωή σ' ένα νησί του Αιγαίου και οι ήρωές του είναι γνήσιοι ελληνικοί χαρακτήρες με τα τρωτά τους, αλλά και τα προτερήματά τους.

Σε κείνο το νησί όμως περίσσευε η διχόνοια και οι αντεγκλήσεις μεταξύ των δύο «πολιτικών» ομάδων, του κοινοτάρχη και του επικεφαλής της «αντιπολίτευσης». Με αποτέλεσμα να μπλοκάρονται τα κοινωφελή έργα στο χωριό. Τα παιδιά όμως με την πράξη τους, έδωσαν ένα γερό μάθημα στους μεγάλους της μικρής νησιωτικής κοινότητας.

Το έξυπνο γράψιμο, οι δυνατές περιγραφές τόσο των ανθρώπινων χαρακτήρων αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος, μεταφέρουν τον αναγνώστη στην πλασματική «πραγματικότητα» της αφήγησης και αισθάνεται να παρακολουθεί ο ίδιος τα γεγονότα, ως ένα μέλος και κείνος της κοινότητας, όπου διαδραματίζονται. Και αφού μνήσει ο συγγραφέας τον αναγνώστη στις πρώτες εκατόν τριάντα σελίδες (από τις εκατόν ογδόντα συνολικά) του μυθιστορημάτος του στην ατμόσφαιρα του νησιού, έτσι ώστε να την νιώσει οικεία, αρχίζει να περιγράφει το πρόβλημα της σοβαρής ασθένειας, ενός από τους πιτσιρικάδες του χωριού:

¹¹³ Κοντολέων Μ. Από τη βιβλιοπαρουσίαση στο περ.: Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 47, 198/6 σ.

Η θεραπεία είχε τελειώσει, κι όλα πήγαιναν καλά. Απέμεινε μόνο ένα πρόβλημα, που το ακούμε για πρώτη φορά από την παρακάτω συνομιλία του δασκάλου με τον παπά - Μιχάλη και τον κουρέα. Ήταν η παραμονή της ημέρας που θα γύριζε ο Φάνης.

[...]- Η περιπέτεια αυτή άφησε κάποιο πρόβλημα, όχι πολύ σοβαρό βέβαια, αλλά λίγο δυσάρεστο. Δεν ξέρω πως θα το πάρει ο ίδιος ο Φάνης, αλλά πολύ φοβάμαι ότι θα του κοστίσει.

-Ποιο πρόβλημα; ρώτησε ο δάσκαλος.

-Ο πατέρας του μου εμπιστεύθηκε ότι με τη θεραπεία του πέσανε όλα του τα μαλλιά.

[...]- Ω διάβολε! Μα του Φάνη θα του ξαναβγούν, έτσι δεν είναι;
 - Από ότι ξέρω, σε κανά μήνα αρχίζουν σιγά - σιγά να ξαναφυτρώνουν, Μα τι γίνεται ως τότε; Εδώ είναι το πρόβλημα. Φαντάζεσαι τι φοβερό είναι κάτι τέτοιο για ένα παιδί; Πως να παρουσιαστεί στον κόσμο και μάλιστα μπροστά στα κορίτσια, μ' ένα κεφάλι σαν αυτό; (ο κουρέας δείχνει το φαλακρό του κεφάλι) Εδώ τους τ' παίρνα λίγο πιο βαθιά και το θεωρούσαν καταστροφή ανεπανόρθωτη. Πόσο μάλλον αυτός που είχε τόσο ωραία μαλλιά...

Το νέο διαρρέει στην παρέα του Φάνη. Οι δυο πιο στενοί φίλοι του προβληματίζονται:

-Ξέρεις Γιωργαρέλο, αύριο έρχεται ο Φάνης με το καράβι. Δεν έχει καθόλου μαλλιά. Υποσχέθηκα στον πατέρα του να μην το πω πουθενά, αλλά για σένα το άφησα ανοιχτό, γιατί είσαι εντάξει άνθρωπος.

Ο Γιωργαρέλος δεν είπε τίποτα. Μετά από λίγο ρώτησε:

-Και πως θα 'ρθει σχολείο;

-Αυτό είναι το πρόβλημα, Γιωργαρέλο...

Μένουν για λίγο σιωπηλοί.

-Εμείς οι δύο όμως να πάμε να τον δούμε, είπε ο Γιωργαρέλος.

-Όχι, ούτε και εμείς. Δεν το καταλαβαίνεις ότι ντρέπεται;

Αυτό το τελευταίο επιβεβαιώθηκε πρώτα από τη φωνή του καπετάνιου μέσα από τον ασύρματο του πλοίου που έφερνε το Φάνη πίσω στο νησί, μετά τη θεραπεία.

-[...]Τζώρτζη μ' ακούς; Φέρνω το Φάνη με τους γονείς του. Δε θέλουμε κόσμο...

[...] Σε λίγη ώρα ο δάσκαλος με τον παπά - Μιχάλη και τον κουρέα έβλεπαν πίσω απ' την τζαμαρία το Φάνη ν' αποβιβάζεται στο μουράγιο. Κάμποσοι άλλοι παρακολουθούσαν διακριτικά από μακριά. [...] Ένας σκούφος του έκρυβε το κεφάλι, αφήνοντας μόνο να φαίνεται το χλωμό του πρόσωπο με τα θαλασσινά μάτια του.

Είπε στη μάνα του την Τζού, ότι όσο διάστημα θα έμενε σπίτι δεν ήθελε να δει κανέναν. Πιο σωστό να 'λεγε ότι δεν ήθελε να τον δει κανένας. Γι αυτό τις πρώτες μέρες κλείστηκε στο δωμάτιό του, αποφεύγοντας να φανεί ακόμα και στο παράθυρο. Και χωρίς να βγάζει ποτέ το σκούφο του, που δεν τον αποχωριζόταν ούτε στον ύπνο του.

-Πως να τον κάνουμε να γυρίσει σχολείο; αναρωτιόταν ο δάσκαλος. Καταρχήν θα πρέπει να προετοιμάσω τα παιδιά. Θα τους εξηγήσω κι ελπίζω να καταλάβουν.

-Τα παιδιά είναι πολύ σκληρά ώρες ώρες, είπε η Τζού. Φοβάται ότι θα τον περιγελούν.

-Το ξέρω. Άλλες ώρες όμως είναι καλύτερα από μας.

Και πραγματικά τα παιδιά πολλές φορές είναι καλύτερα από τους μεγάλους. Ο εξάχρονος Γιωργαρέλος πήρε πρώτος τη μεγάλη απόφαση:

Ο Γιωργαρέλος τον άφηνε χωρίς να κουνιέται απ' τη θέση του. Του έλεγε μόνο:

-Δεν πα να γελάς; Γέλα όσο θες!

Κι αφού τον περίμενε λίγο ακόμα, ξαναφόρεσε το σκουφί του.

-Ποιος σε κούρευε έτσι, ρε Γιωργαρέλο;

-Κανένας. Δική μου ιδέα ήταν.

-Γιατί;

-Για να πάρει θάρρος ο Φάνης.

Η κατάσταση πήρε τη μορφή επιδημίας. Μετά από μια μυστική συγκέντρωση, συμφώνησαν όλοι να κουρευτούν με την ψιλή για να συμπαρασταθούν στο Φάνη:

Το πρωί της επόμενης κιόλας μέρας μπήκανε στην αυλή του σχολείου περίπου είκοσι κουρεμένοι άνθρωποι-όλοι της πέμπτης και της έκτης-ενωμένοι, αδερφωμένοι και υπερήφανοι. Φορούσαν όλοι καπέλα, ώστε να κρατηθεί όσο γίνεται μυστικό. Όσοι τους πήραν χαμπάρι παραξενεύτηκαν στην αρχή και κορόιδεψαν, γρήγορα όμως άρχισαν να το βρίσκουν ενδιαφέρον και σιγά-σιγά ωραίο!

Κι όταν ήρθε η μέρα να πάει με χίλια ζόρια ο Φάνης ξανά στο σχολείο, με ένα σκούφο βαλμένο ως τα αυτιά, συνέβη το εξής μεγαλειώδες θέαμα:

[...]σειρές από γυμνά κεφάλια, διαφόρων σχημάτων, με ξάστερα πρόσωπα και μεγάλα αυτιά, φυσικά, να προσεύχονται ευλαβικά και παράφωνα και προπαντός αμέριμνα για το χάλι τους, Μόνο μια ερωτηματική ταραχή δημιουργήθηκε στα κορίτσια. Το ίδιο και στο Φάνη.[...] Στην αρχή του φάνηκε ανεξήγητο. Κατάλαβε όταν πρόσεξε και όλα τ' άλλα κουρεμένα κεφάλια. Τα μάτια του έλαμψαν. Ένα πλατύ χαμόγελο φώτισε το πρόσωπό του. Κάνει μια απότομη κίνηση σαν να

πετάει μακριά ένα βάρος και βγάζει κι αυτός τη σκούφια του.[...]Ένας κόμπος έκλεισε το λαιμό της δασκάλας. Δεν πρόλαβε όμως να εκδηλωθεί, γιατί προηγήθηκε μια νέα κατάπληξη: καθώς αντιλήφθηκε πλάι το δάσκαλο να βγάζει το μαύρο καπέλο του, γυρίζει απότομα και αντικρίζει ένα τόσο αστείο κεφάλι, που σίγουρα θα γελούσε αν δεν ήταν έτοιμη να κλάψει.

Αυτό ήταν! Όσο για τα μαλλιά; Τα μάζεψε σ' ένα σακί ο κουρέας και τα μετέφερε στο κοινοτικό συμβούλιο προς παραδειγματισμό. Το μάθημα που πήραν οι σύμβουλοι, ο κοινοτάρχης και ο επικεφαλής της αντιπολίτευσης ήταν πολύ δυνατό και αποτελεσματικό. Το νησί ενωμένο και με το κοινοτικό συμβούλιο ομόφωνο, σε λίγο καιρό, απέκτησε το λιμάνι του για να μπορεί να πλευρίζει το βαπόρι της γραμμής με κάθε καιρό.

Ο συγγραφέας συνοψίζει την αφήγησή του με τις παρακάτω γραμμές: Αν η μεσολάβηση ενός συγγραφέα σε μια αληθινή ιστορία είναι κάποτε κατώτερη από την πραγματικότητα, δεν πειράζει. Θα 'λεγα μάλιστα το καλύτερο... Αρκεί να υπάρχουν συχνότερα ειδήσεις καλές σαν αυτήν. Ειδήσεις που να ξεπερνάνε την ίδια την Τέχνη! Πάρε, λοιπόν, κι εσύ την ιστορία σαν μια απλή είδηση. Ακόμα κι έτσι θα σου φανεί, όπως και σ' εμένα, το ωραιότερο δοξαστικό της Φιλίας που έχεις διαβάσει.

2. ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΒΙΒΛΙΩΝ.

Κατά τη διάρκεια των διακοπών του Πάσχα του 1998, τέσσερα παιδιά της έκτης τάξης του 5^{ου} Δημοτικού Σχολείου Χανίων πήραν το καθένα από ένα από τα βιβλία του δείγματος για να το διαβάσουν και να γίνει μετά μια μικρή συζήτηση. Η επιλογή των παιδιών έγινε από το Διευθυντή του Σχολείου¹¹⁴. Ερώτησε ποια παιδιά διαβάζουν βιβλία εξωσχολικά, με τι περιεχόμενο και

¹¹⁴ Θα ήταν παράλειψη αν δεν ευχαριστούσαμε το κ. Βαγγέλη Κακατσάκη διευθυντή του 5^{ου} Δημ Σχολείου Νέας Χώρας Χανίων, τη δασκάλα της τάξης Στ' 2 κ. Ιουλία Χριστοδούλου για την προθυμία με την οποία περιέβαλαν την επιθυμία μας για την προσέγγιση των κειμένων από μαθητές του σχολείου τους, των οποίων τα ονόματα ήταν: Ηρακλής Κουβαριτάκης, Ιπποδάμεια Κυριακάκη, Βασιλική Χριστοφοράκη και Στέφανος Κοκολάκης, που διάβασαν τα κείμενα και συζήτησαν μαζί μας τις εντυπώσεις τους.

άλλες σχετικές ερωτήσεις. Έτσι ξεχώρισαν τέσσερα παιδιά που είχαν τη διάθεση για την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων, κατά τη διάρκεια των δεκαπενθήμερων διακοπών. Ο Διευθυντής του Σχολείου πήρε τα παιδιά και τα σύστησε στη γράφουσα. Έγινε μια γενική συζήτηση και αποκαλύφθηκε ότι το ενδιαφέρον των αγοριών (ήταν δύο αγόρια και δύο κορίτσια) περιστρεφόταν γύρω από περιπετειώδες περιεχόμενο και μάλιστα γνώριζαν σχεδόν όλη τη σειρά των έργων της Κίρας Σίνου που ασχολήθηκε ιδιαίτερα μ' αυτό το είδος. Τα κορίτσια είχαν διαβάσει Πηνελόπη Δέλτα, Άλκη Ζέη και Ζωρζ Σαρρή.. Υποστήριξαν ότι τα βιβλία τα βοηθούν να γνωρίσουν «άλλους κόσμους» κι «άλλες σκέψεις». Ότι «διασκεδάζουν διαβάζοντας και λυπούνται όταν τελειώνει μια ιστορία». Διευκρινίστηκε ακόμη ότι μετά τις διακοπές, θα γίνει μια συνάντηση και πάλι αφού θα έχουν διαβάσει τα τέσσερα βιβλία που τους δίδονται, για να συζητηθούν ποια ήταν εκείνα τα σημεία που άρεσαν και γενικά πως τους φάνηκε το περιεχόμενο. Πράγματι έπειτα από δεκαπέντε ημέρες τα παιδιά ήταν έτοιμα για τη συζήτηση.

Τα βιβλία που δόθηκαν ήταν: στον Ηρακλή το «Γράμμα στο μοναχικό αδερφό μου». Στην Ιπποδάμεια το «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι». Στη Βασιλική το «Ο Λάμπης και το κόκκινο καΐκι» και στο Στέφανο η «Αργυρώ». Η συγκεκριμένη επιλογή των βιβλίων έγινε από τη γράφουσα με τα εξής δύο κριτήρια: πρώτον, επρόκειτο για κείμενα σχετικά μικρά στην έκταση και δεύτερον, ανταποκρίνονταν περισσότερο στην ηλικία των συγκεκριμένων παιδιών. Η επίδοση των βιβλίων στο κάθε ένα από τα παιδιά ήταν εντελώς τυχαία. Ο διάλογος που ακολούθησε απομαγνητοφωνήθηκε¹¹⁵ και έδωσε τα εξής στοιχεία: Ο Ηρακλής έφερε σε τελευταίο επίπεδο την ιδιαιτερότητα του αδερφού της πρωταγωνίστριας που ήταν άτομο με ιδιαίτερες ανάγκες.... Έδωσε βαρύτητα στην αγάπη που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο νέων παιδιών (της Κόριννας και του νεαρού φίλου της Ορέστη) αλλά και στα αισθήματα που έτρεφε ο νέος για την τραυματισμένη πατρίδα... Του έκανε τρομερή εντύπωση πως η συγγραφέας προφήτεψε χρόνια πριν το συγκλονιστικό γεγονός της

¹¹⁵ Τα παιδιά δε γνώριζαν ότι υπήρχε μαγνητόφωνο το οποίο κατέγραφε το διάλογο για να μην τα επηρεάσει δημιουργώντας άγχος και ίσως, σε κάποια σημεία, εξιδανίκευση των απαντήσεων.

δολοφονίας ενός νέου την ώρα που κατεβάζει από τον ιστό την τούρκικη σημαία. Σκηνή που η αλήθεια πλέον της ζωής περιέγραψε σε όλο το μεγαλείο το καλοκαίρι του 1996 με ήρωα το Σολωμό Σολωμού.

Στο τέλος της περιγραφής ο Ηρακλής «θυμήθηκε» ότι όλα αυτά η Κόριννα - η ηρωίδα του έργου - τα γράφει - τα εκμυστηρεύεται - στον αδερφό της που φαίνεται ότι τον υπεραγαπά και 'κείνος έχει πρόβλημα... Ο Ηρακλής σιώπησε και έμοιαζε να σκεφτόταν. Στην ερώτησή μας «τι πρόβλημα θεώρησε ότι είχε ο νεαρός αδερφός της Κόριννας» μας είπε «ότι κάτι τον έκανε να είναι κατώτερος και έμενε απομονωμένος και μοναχικός»... Στο σημείο αυτό ενεπλάκησαν στο διάλογο και τα άλλα παιδιά της παρέας και συζητούσαν με εικασίες για το τι ήταν εκείνο που τον έκανε να είναι «μοναχικός». Ρώτησαν τον Ηρακλή αν το παιδί αυτό μίλαγε, αν πήγαινε περιπάτους, αν έπαιζε. Κι όταν ο Ηρακλής αρνήθηκε, τα άλλα παιδιά του είπαν ότι μάλλον το παιδί αυτό ήταν άτομο με ειδικές ανάγκες: «Είχε κάποιες δυσκολίες... Δηλαδή μπορεί να είχε πρόβλημα στο μυαλό του και δε μπορούσε να μιλήσει ή να περπατήσει». Ο Στέφανος που είχε διαβάσει την «Αργυρώ» προσθέτει ότι η δικιά του ηρωίδα αν και δεν είχε χέρια, ήταν πολύ κοινωνική και καθόλου δεν αισθανόταν ντροπιασμένη ή απομονωμένη εξ αιτίας της μειονεξίας της. Ο Ηρακλής που σε όλο αυτό το διάστημα άκουγε σιωπηλός και σκεπτικός, συμφώνησε λες και 'κείνη τη στιγμή συνειδητοποιούσε την αιτία της απομόνωσης του αδερφού της Κόριννας και μονολόγησε: «Ναι... μάλλον είχε καθυστέρηση... Δε το έχω καταλάβει καλά αυτό το σημείο... Αλλά γιατί να αισθάνεται μοναχικός και απομονωμένος; Γιατί να θέλει πάντα έναν άνθρωπο να τον προσέχει; Εγώ νόμιζα ότι ήταν μικρός στην ηλικία... Αλλά αυτός είχε πρόβλημα με το μυαλό του... Θα μπορούσαμε και εμείς να είμαστε στη θέση του... Δεν ήθελα να πιστέψω ότι ήταν κάτι τόσο τραγικό αυτό που συνέβαινε στο παιδί... Η καημένη η Κόριννα!...»

Στην ερώτησή μας τι θα έκανε ο Ηρακλής στη θέση της σε σχέση με τον αδερφό της, σκέφτηκε για λίγο και είπε: «Ίσως να είχα κι εγώ πρόβλημα. Να ντρεπόμουνα για την κατάσταση του αδερφού μου. Να τον έκρυβα... Αν όμως οι

φίλοι μου τον θέλανε και δεν τον κορόιδευαν θα ήθελα να τον βγάλω από το σπίτι για να μην αισθάνεται απομονωμένος».

Το λόγο στη συνέχεια παίρνει η Ιπποδάμεια. Το «*Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι*» της έκανε εντύπωση όπως είπε, γιατί αμέσως κατάλαβε το πρόβλημα που απασχολούσε την οικογένεια... Δεν είχε σκεφτεί ποτέ πόσο δύσκολο είναι να υπάρχει ένα παιδί με ειδικές ανάγκες στο σπίτι... Κατάλαβε τον αγώνα της οικογένειας να κρύψει το «*πρόβλημα*». «*Μάλλον και εμείς στη θέση τους το ίδιο κάναμε... Θα κρύβαμε το άρρωστο παιδί γιατί θα ντροπόμασταν που θα το είχαμε. Ο κόσμος αντιδρά άσκημα!..*» Στην ερώτηση αν θα το εγκατέλειπαν σε ένα ίδρυμα η Ιπποδάμεια σκέφτηκε λίγο και είπε: «*Αν το ίδρυμα ήταν πολύ καλό, μπορεί να το πηγαίναμε... Πάντως αυτοί οι άνθρωποι στο βιβλίο έκαναν ότι μπορούσαν. Συνέχεια πήγαιναν σε γιατρούς, κάνανε διάφορες θεραπείες για να γίνει καλά η Μαργαρίτα..*» Εκείνο που τη συγκίνησε ήταν ότι η φίλη του μεγάλου αδερφού της Μαργαρίτας τον παράτησε επειδή είχε μια άρρωστη αδερφή. Και εκείνο που της άρεσε περισσότερο ήταν οι προσπάθειες που με επιμονή και υπομονή, κατέβαλαν τα μέλη της οικογένειας να μάθουν στη μικρή να μιμείται, να παίζει και να τραγουδά... Θύμωσε δε πολύ όταν διάβαζε για τα κουτσομπολιά της γειτονιάς, τα περίεργα βλέμματά των συμμαθητριών της και όλα αυτά που απομόνωναν την οικογένεια...

Η τρίτη της παρέας η Βάσω ήταν πιο λιτή και ολιγόλογη. Είπε μόνο ότι το βιβλίο της - Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι - περιέγραφε την ιστορία ενός παιδιού σε ένα νησί που ήταν από πολύ φτωχή οικογένεια και όλοι τον «*έβαζαν στην άκρη*». Στην ερώτησή μας αν η απομόνωση του Λάμπη οφειλόταν μόνο στο ότι προερχόταν από φτωχή οικογένεια, η Βάσω δε μπόρεσε με σιγουριά να απαντήσει. Φαινόταν ότι της είχε διαφύγει ότι ο Λάμπης είχε μια μικρή νοητική υστέρηση. Δεν επιμείναμε γιατί ο χρόνος δεν επέτρεπε να διαβάσουμε τα σημεία εκείνα όπου το κείμενο αναφέρεται στην ιδιομορφία του Λάμπη. Απλά αφήσαμε τη Βάσω να πει τις εντυπώσεις της που της συγκέντρωσε σε μια λιτή φράση: «*Μου άρεσε πολύ... Ήταν ένα φτωχό παιδάκι που το απομόνωναν τα παιδιά αλλά και οι μεγάλοι. Ήταν βρώμικο και φτωχό και όλοι το πειράζανε. Όμως εκείνο τα κατάφερε. Έκανε το όνειρό του πραγματικότητα...*

Ήθελε να δουλέψει στο κόκκινο καΐκι του Καπετάν - Ηλίας και όταν μεγάλωσε λιγάκι, τα κατάφερε! Δεν έδωσε σημασία που τον απομονώνανε!....»

Όταν ήρθε η σειρά του Στέφανου που διάβασε την «Αργυρώ», δεν μπορέσαμε να κάνουμε και πολλές ερωτήσεις. Ο Στέφανος ήταν ένας χείμαρρος. «Από ότι άκουσα από τα άλλα παιδιά τα δικά τους βιβλία δεν είχαν τέτοια ξεχωριστή ιστορία όπως ήταν η δική μου. Εμένα η Αργυρώ, από την αρχή δεν απομονώθηκε, παρ' όλο που της κόπηκαν τα χέρια. Ήταν μια χαρά κορίτσι και μια χειροβομβίδα το έκανε σακάτισσα. Αλλά όλοι την αγαπούσαν και την ήθελαν στο χωριό της. Μερικοί, αλλά λίγοι, την έλεγαν «κουλή» κι ένας χαζογυμνασιάρχης δεν την ήθελε στο σχολείο του. Εκείνη όμως ήταν πολύ δυνατή, είχε και με το μέρος της τον πιο πολύ κόσμο, ήξερε και να ζωγραφίζει και πήρε το πρώτο βραβείο ζωγραφικής με το πόδι! Μου άρεσε γιατί ήταν δυνατή και δεν κλείστηκε στους τέσσερις τοίχους. Η Αργυρώ παιδιά, είχε κι ένα αγόρι και την αγαπούσε πραγματικά και δεν τον ένοιαζε που δεν είχε χέρια το κορίτσι του!...»

Η Ιπποδάμεια μόλις ο Στέφανος τέλειωσε την τελευταία του φράση, μας κοίταζε με ένα πονηρό χαμόγελο και μας είπε: «Γι αυτό βρε Στέφανε ήταν δυνατή!».

Η συνάντησή μας ολοκληρώθηκε με γενικές εντυπώσεις και από τα τέσσερα παιδιά. Έτσι η Βάσω που άκουγε με ενδιαφέρον όλη τη συζήτηση ενώ η ίδια έδειχνε να μην είχε διαβάσει προσεκτικά το δικό της βιβλίο, είπε: «Είμαι ενθουσιασμένη γιατί ακούω ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες αλλά και αυτά από «φτωχές οικογένειες» είναι «ίσα» με μας και αν εμείς τους κάνουμε παρέα τα καταφέρνουνε στη ζωή τους».

Η τελευταία κουβέντα του Ηρακλή περιστρεφόταν και πάλι γύρω από τη λεβέντικη πράξη του Κύπριου αξιωματικού - ήταν το γεγονός που τον είχε συγκινήσει βαθιά καθώς φάνηκε - και είπε τα εξής: «Ένιωσα κι εγώ ενθουσιασμό γι αυτό που έκανε για την πατρίδα ο Ορέστης. Λυπήθηκα κιόλας γιατί ο καημένος πέθανε νέος. Αλλά η ζωή συνεχίζεται και η Κόριννα θα συνερχόταν. Το παράδειγμα και οι πράξεις του νέου παλικαριού μένει φωτεινό για μας τους υπόλοιπους. Πάντως ένιωσα και μια λύπη τώρα που το σκέφτομαι

που ο αδερφός της Κόριννας, ήταν ένα παιδί με ειδικές ανάγκες και δεν καταλάβαινε τίποτα από όσα σπουδαία γινόταν γύρω του».

Ο Στέφανος συνόψισε τις εντυπώσεις του με μια φράση: «Ένωσα ευχαρίστηση. Κατάφερε η Αργυρώ και καταπολέμησε τη μειονεξία. Και τότε την δέχτηκαν όλοι όπως ήταν».

Η Ιπποδάμεια έκφρασε τη λύπη της που γεννιούνται παιδιά με ειδικές ανάγκες:

« Πρέπει όμως να δίνουμε κουράγιο σε αυτά αλλά και στους δικούς τους» είπε. Της άρεσε και η στάση της αδερφής η οποία έδωσε κουράγιο στον αδερφό της όταν τον παράτησε η φίλη του η Κατερίνα εξ αιτίας της Μαργαρίτας. Στο τέλος φαίνεται όλοι να αποδέχονται το άρρωστο αδερφάκι όπως ήταν.

Σε αυτό το σημείο όλοι συμφώνησαν με την Ιπποδάμεια όταν είπε ότι θα ήθελε να διαβάσει την «Αργυρώ».

Η κοινή λέξη που έψαξε η ομάδα για να χαρακτηρίσει το «κατακάθι» που έμεινε από την ανάγνωση των τεσσάρων βιβλίων, ήταν η λέξη «αισιοδοξία». Επικράτησε μέσα από τις προτεινόμενες λέξεις «απομόνωση», «θυσία», «λύπη», «πόνος», «κουτσομπολιό» και «ενθουσιασμός». Ζητήσαμε δηλαδή από κάθε παιδί να πει μια λέξη που βγαίνει από την ανάγνωση του κείμενου του δικού του βιβλίου, η οποία θα μπορούσε να είναι αντιπροσωπευτική και για τα άλλα, αφού όλοι είχαν ακούσει το περιεχόμενο και των τεσσάρων κειμένων. Ο Ηρακλής ήταν εκείνος που πρότεινε τις λέξεις «θυσία» και «λύπη». Η Βάσω τη λέξη «ενθουσιασμός». Η Ιπποδάμεια τη λέξη «πόνος» και «κουτσομπολιό». Τελικά όλοι συμφώνησαν στη λέξη που πρότεινε ο Στέφανος -«αισιοδοξία»- επειδή όπως ισχυρίστηκαν, σε όλα τα βιβλία φάνηκε στο τέλος ότι η ζωή γίνεται καλύτερη και ότι τα άτομα με προβλήματα ζουν πιο καλά ανάμεσα σε ανθρώπους που τα αγαπούν και όλα μοιάζουν να πηγαίνουν καλύτερα από πριν.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Μεθοδολογία

1.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ

Τα βιβλία του δείγματος παρουσιάστηκαν στην ελληνική εκδοτική αγορά την τελευταία δεκαετία '86 - '96¹¹⁶ και η επιλογή τους εδώ έγινε με γνώμονα την παρουσίαση και εμπλοκή στο περιεχόμενό τους, ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Υπάρχει βεβαίως, ένα πλήθος αποκλίσεων που είναι εμφανείς ή όχι, εάν υπολογιστεί μάλιστα ότι με αυστηρά κριτήρια όλα τα ανθρώπινα όντα χαρακτηρίζονται από τη διαφορετικότητά τους η οποία συνίσταται ακόμη και σε ελαφρότατες δυσλειτουργίες συναισθηματικές, νοητικές ή αισθητηριακές. Με αυτή την έννοια όλοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως άτομα με ειδικές ανάγκες. Εξ άλλου ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι προσδιορίζουν το τι είναι φυσιολογικό, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από όλα εκείνα τα πρότυπα που καθόρισε ο πολιτισμός τους για την ομορφιά και την τελειότητα¹¹⁷.

¹¹⁶ Η επιλογή της δεκαετίας υπαγορεύτηκε από τον εξής λόγο: Από την πρώτη διερεύνηση της βιβλιογραφίας στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, αποκαλύπτεται ότι μόνο κατά την περίοδο αυτή υπάρχει ένα παράθυρο που ανοίγει δειλά-δειλά σε θεματικούς προβληματισμούς θεμάτων-ταμπού, όπως είναι το περιεχόμενο με ήρωα άτομο με ειδικές ανάγκες και μάλιστα ένα παράθυρο ανοικτό στο φως μιας καλύτερης αντιμετώπισης που υποθέτουμε ότι αποδεικνύεται με το πέρας αυτής εδώ της μελέτης.

¹¹⁷ Βλ. Παπαδάκη - Μιχαηλίδη Ε., *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων, η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*, Αθήνα 1997, Ελληνικά Γράμματα, 44-49 σ. Γίνεται μια μικρή αναδρομή στο παρελθόν του ανθρώπινου γένους σε σχέση με το τι χαρακτηρίστηκε όμορφο ή φυσιολογικό στις διάφορες κοινωνίες σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Στην Κίνα για παράδειγμα χάριν της ομορφιάς οι μητέρες των κοριτσιών τους έδεναν σφικτά τα πόδια για να μη μεγαλώνουν, προκαλώντας έτσι σοβαρές αναπηρίες. Σε πολλές φυλές της Αφρικής ακόμα και σήμερα, οι γυναίκες μακραίνουν τους λαιμούς τους προσθέτοντας με το χρόνο κρίκους-περιδέραια, προκαλώντας σοβαρότατη βλάβη στη σπονδυλική τους στήλη στην περιοχή του αυχένα. Επίσης βλ. Μπουσκάλια Λ. *Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους* Αθήνα 1993, Εκδόσεις Γλάρος 22-24 σ. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε μία διασκεδαστική αλλά χαρακτηριστική ισπανική ιστορία η οποία αφορά τους κατοίκους ενός χωριού που τρομοκρατημένοι ανακαλύπτουν ξαφνικά ότι βγάζουν ουρά. Γεμάτοι ντροπή γι αυτό που τους συνέβη κρύβουν ο ένας από τον άλλο το αλλόκοτο φαινόμενο μέχρι που ανακαλύπτουν τη καθολικότητά του και έτσι περήφανοι αρχίζουν να συναγωνίζονται για το ποιος έχει την πιο όμορφη ουρά. Μάλιστα αρχίζουν να εμφανίζονται και διάφοροι χώροι καλλωπισμού των ουρών τους. Όταν κάποτε εμφανίστηκαν άτομα χωρίς

Ο όρος «άτομα με ειδικές ανάγκες» - που είναι και ο περισσότερο αποδεκτός σήμερα - χαρακτηρίζει εκείνα τα άτομα τα οποία έχουν κάποια εμφανή ψυχοπνευματική, σωματική ή αισθητηριακή μειονεξία, σε σύγκριση με τα «κανονικά» άτομα¹¹⁸.

Στη μελέτη - με την αποδοχή αυτού του ορισμού - απαντώνται άτομα τα οποία παρουσιάζουν νοητική ανεπάρκεια¹¹⁹, εγκεφαλική βλάβη¹²⁰, παθήσεις των αισθήσεων (μειονεκτική ακοή-κώφωση)¹²¹, κινητικά προβλήματα

ουρά, χλευάστηκαν με το χειρότερο τρόπο από τους υπόλοιπους «ουριδάτους» κατοίκους του χωριού.

¹¹⁸ Στον Ν. 1566/85 άρθρο 32 παρ. 2 ως άτομα με ειδικές ανάγκες θεωρούνται οι τυφλοί και όσοι έχουν σοβαρές διαταραχές στην όραση, οι κωφοί και οι βαρήκοοι όσοι έχουν νοητική καθυστέρηση, όσοι εμφανίζουν επιμέρους δυσκολίες στη μάθηση (δυσλεξία, διαταραχή λόγου και άλλα) ή είναι γενικότερα απροσάρμοστοι, όσοι πάσχουν από ψυχικές νόσους και συναισθηματικές αναστολές, οι επιληπτικοί, οι χανσενικοί, όσοι πάσχουν από ασθένειες που απαιτούν θεραπεία και παραμονή σε νοσηλευτικά ιδρύματα, κλινικές ή πρεβαντόρια και τέλος κάθε άτομο νηπιακής ή εφηβικής ηλικίας, που δεν ανήκει σε μία από τις προηγούμενες περιπτώσεις και που παρουσιάζει διαταραχή της προσωπικότητας από οποιαδήποτε αιτία. Βλ. Στάθης Φ. Θέματα ειδικής αγωγής, Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην, 1994. 23σ., Στασινός Δ. Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αντιλήψεις, θεσμοί και πρακτικές. Κράτος και ιδιωτική πρωτοβουλία (1906-1989), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1991 42-44σσ, 96-100σσ., 131-132σσ., 145-147σσ. και 162-164σσ.

¹¹⁹ Η διάσταση γνώμων για τη φύση της νοητικής καθυστέρησης ικανοποιήθηκε με έναν ορισμό πολυδιάστατο, ο οποίος διατυπώθηκε το 1959, από την επιτροπή που συγκρότησε ο Αμερικανικός Σύνδεσμος Νοητικής καθυστέρησης. Κατ' αυτόν «νοητική καθυστέρηση είναι μια παθολογική κατάσταση, που εμφανίζεται στην περίοδο της αναπτύξεως, χαρακτηρίζεται από νοητική ικανότητα κάτω από το μέσο όρο και συνοδεύεται από μειωμένη ικανότητα προσαρμογής». Βλ. Kirk S. *Η εκπαίδευση των αποκλινόντων παιδιών*. Μετ. Τσιμπούκη Κ., Αθήνα. Έκδοση του μεταφραστή, 1973, 200 σ., Μπαρδής Π. Νοητική καθυστέρηση, φύση-αιτιολογία-αντιμετώπιση, Αθήνα, Έκδοση του ιδίου, 1985, 43-45σ. και Παρασκευόπουλου Ι. Νοητική καθυστέρηση, διαφορική διάγνωση-αιτιολογία-πρόληψη-ψυχοπαιδαγωγική αντιμετώπιση, Αθήνα, Έκδοση του συγγραφέα, 1980, 22σ.

¹²⁰ Τα άτομα με εγκεφαλική βλάβη, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν εκείνα τα οποία πάσχουν από νευρολογικές δυσλειτουργίες που είναι η εγκεφαλική παράλυση, η επιληψία, η δυσχιδής ράχη και η ελάχιστη εγκεφαλική δυσλειτουργία. Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται περιπτώσεις με συγγενή ορθοπεδική μειονεξία. Η εγκεφαλική παράλυση από την οποία φαίνεται ότι πάσχουν πέντε από τα δεκαεπτά πρόσωπα -με διάφορες σωματικές- μειονεξίες μέσα σε ισάριθμα κείμενα του δείγματος, εκδηλώνεται διαφορετικά σε κάθε άτομο. Αυτό συμβαίνει διότι η βλάβη δε βρίσκεται πάντα στο ίδιο σημείο του εγκεφάλου. Όταν η βλάβη εντοπίζεται στην ίδια περιοχή, τότε τα άτομα έχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Βλ. Κρουσταλλάκη Γ. Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες, Αθήνα, έκδοση του συγγραφέα, (χ.χ.) 145σ. και Παρασκευόπουλου Ι. ό.π., 20σ.

¹²¹ Κώφωση είναι η αδυναμία του ανθρώπου να συλλάβει ακουστικά ερεθίσματα. Σε αυτή την περίπτωση τα παιδιά έχουν χάσει εντελώς την ακοή τους και τα υπολείμματα αυτής σε μερικά από αυτά δεν είναι ικανά να βοηθήσουν στο να μάθουν τα παιδιά να μιλούν τη γλώσσα του περιβάλλοντός τους. Προϊόν της κώφωσης είναι η αλαλία, διότι η ικανότητα του ομιλείν αποκτάται με την ακοή. Βαρήκοα είναι τα άτομα εκείνα τα οποία έχουν μειωμένη ακουστική ικανότητα. Τα αίτια των προβλημάτων αυτών, μπορούν να είναι προγεννητικά, περιγεννητικά και μεταγεννητικά.

ορθοπεδικής φύσης εκ γενετής ή επίκτητα (κύφωση¹²², δυσλειτουργία ή έλλειψη των άνω ή κάτω άκρων)¹²³, ειδικά προβλήματα υγείας τα οποία συντελούν σε εφήμερη ή μόνιμη βιολογική εξασθένηση (παιδικός καρκίνος-χημειοθεραπεία)¹²⁴.

Είναι γνωστό ότι οι ήρωες κλασικών λογοτεχνικών κειμένων με την ιδιαιτερότητά τους και τις λεπτότατες εκφάνσεις του χαρακτήρα τους -χωρίς απαραίτητα να είναι άτομα με ειδικές ανάγκες με την ήδη προσδοθείσα έννοια του όρου- προκάλεσαν και προκαλούν το ενδιαφέρον των αναγνωστών και περιπλέκουν την υπόθεση του κειμένου, έτσι ώστε να χαρακτηρίζεται κλασικό και αθάνατο. Υπάρχει μία ατελείωτη σειρά σχετικών σημείων τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία αντίστοιχη μακρά σειρά μελετών, όπως είναι το θέμα της κατάθλιψης του ήρωα ή της εγκληματικότητας ή της αυτοθυσίας του κι ένα πλήθος από άλλα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη διαφορετικότητα των προσώπων που συναντά ο αναγνώστης στα λογοτεχνικά κείμενα.

Η παρούσα όμως μελέτη, ασχολείται με την ξεκάθαρη παρέκκλιση από αυτό που η πλειοψηφία θεωρεί «φυσιολογικό» και το ονομάζει «*άτομο με ιδιαίτερες ανάγκες*». Το δείγμα περιλαμβάνει κείμενα που αναφέρονται όχι μόνο σε παιδιά με απόκλιση από το «*καθιερωμένο και γι αυτό φυσιολογικό*»

¹²² Η κύφωση - από την οποία πάσχουν δύο από τα πρόσωπα του δείγματος- είναι η προς τα πίσω κύρτωση της σπονδυλικής στήλης και αυτό προκαλεί με το πέρασ του χρόνου μία γενικευμένη κινητική δυσλειτουργία στο πάσχον άτομο. Κρουσταλλάκης ό.π. 212σ.

¹²³ Τέσσερα από τα πρόσωπα του των κειμένων του δείγματος, αφορούν περιπτώσεις από ότι φαίνεται από επίκτητη ορθοπεδική δυσλειτουργία. Πρόκειται για μειονεξίες που συμβαίνουν κατά τη μεταγεννητική περίοδο. Οι ατέλειες ή οι αναπηρίες αφορούν ατυχήματα με σοβαρό τραυματισμό, όπως από την έκρηξη παλαιού πολεμικού υλικού(από χειροβομβίδες συνήθως) ακρωτηριασμοί μελών από τροχαία ατυχήματα ή από τραύματα πολέμου αλλά και σε συγγενείς προδιαθέσεις, όπως είναι η κύφωση, η σκολίωση ή η λόρδωση. Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν και κάποιες σοβαρές ασθένειες όπως είναι η πολιομυελίτιδα. Πρόκειται για μια μεταδιδόμενη από ιό ασθένεια, γνωστή ως «νηπιακή παράλυση». Έχει ως αποτέλεσμα την παράλυση συνήθως των κάτω άκρων, επειδή προσβάλλεται από τον ιό η φαιά ουσία του νωτιαίου μυελού και καταστρέφονται τα ανάλογα νεύρα της κίνησης των ποδιών. Βλ. Κρουσταλλάκης ό.π. 212σ., Σταύρου ό.π. 297σ., Kirk ό.π. 448σ., Παπαιωάννου - Σταυροπούλου» Στου πόνου τη γυάλινη πίστα, συνάντησα το πρόσωπο, Αθήνα, Εκδόσεις Ακρίτα 1996 ό.π.114σ.

¹²⁴ Εδώ μπορούν να ενταχθούν και τα άτομα εκείνα τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως άτομα «φυσικώς ή σωματικώς ασθενή και μειονεκτικά».Είναι αυτά τα οποία πάσχουν από χρόνιο νόσημα, όπως είναι οι καρδιοπάθειες, ο διαβήτης, η φυματίωση, διάφορες μορφές καρκίνου κ. ά. Κρουσταλλάκης ό.π. 297σ.

αλλά και ενήλικες. Ενδιαφέρει τελικά το πως αντιμετωπίζει ο συγγραφέας παιδικών και νεανικών βιβλίων το άτομο με ιδιαίτερες ανάγκες, ποιες είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται στον κοινωνικό περίγυρο - πάντα από την οπτική γωνία του λογοτέχνη- και αν τα κείμενα τα οποία αντανακλούν τη συγκεκριμένη στάση του εκάστοτε συγγραφέα, αποπνέουν την αποδοχή των ατόμων αυτών.

Όταν η έννοια «στάση» αποτελεί στοιχείο βασικό της έρευνας, χρειάζεται να αποσαφηνιστεί τι χαρακτηρίζεται ως «στάση» σε αυτή εδώ τη μελέτη. Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο¹²⁵, πρόκειται για τον αντιληπτικό προσανατολισμό και την εντιμότητα της αντίδρασης σε σχέση με κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο ή τάξη αντικειμένων. Πιο συγκεκριμένα, στάση είναι μια σταθερή συμπεριφορά απέναντι σε ένα αντικείμενο, σε ένα πρόσωπο ή σε μια ιδέα. Η συμπεριφορά δεν μπορεί να παρατηρηθεί άμεσα αλλά έμμεσα, μέσω της λεκτικής συμπεριφοράς της προφορικής ή της γραπτής. Οι στάσεις διαμορφώνονται από την πολιτισμική¹²⁶ κατάσταση των ομάδων, είναι προϊόν μάθησης αλλά και γενετικών καταβολών εν μέρει. Είναι ανθεκτικές στην αλλαγή, χαρακτηρίζονται από διάρκεια¹²⁷ εν αντιθέσει με τις προσδοκίες και τις τάσεις που διέπονται από το εφήμερο και το προσωρινό. Υποδηλώνουν ευμενείς ή δυσμενείς αξιολογήσεις για μια τάξη αντικειμένων, ατόμων ή γεγονότων. Δηλαδή οι επικοινωνιακές αυτές πράξεις είναι φορτισμένες με θετικά ή αρνητικά συναισθήματα που αναπτύσσει το άτομο απέναντι σε αντικείμενα, ανθρώπους ή ιδέες. Οι επιρροές δε που δέχεται το αναπτυσσόμενο

¹²⁵ Παπαδόπουλος Ν. Λεξικό της Ψυχολογίας, Αθήνα, έκδοση του συγγραφέα, 1994

¹²⁶ Μια εποχή χαρακτηρίζεται χωρίς δισταγμό πολιτισμένη, όταν είναι δυνατή σε τεχνικές και επιστημονικές κατακτήσεις, χωρίς να συντρίβει και να αποφλοιώνει τον άνθρωπο από τα βασικά του πνευματικά γνωρίσματα, που είναι το συναίσθημα της αγάπης, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της πανανθρώπινης συναδέρφωσης. Βλ. Κιτσίου Σ. Γενικοί προβληματισμοί, βιβλίο πρώτον, η ορθή τοποθέτηση του ανθρώπου στη ζωή, Αθήνα, εκδόσεις Έρευνα 1977, 39-46 σσ.

¹²⁷ Ο Πυργιωτάκης αναφέρει ότι «οι στάσεις αποτελούν έναν «υποκριπτόμενο παράγοντα» ο οποίος μεταβάλλεται πολύ δύσκολα και από τον οποίο εξαρτάται ένας μεγάλος αριθμός γνώμων και μορφών συμπεριφοράς. Ο σοβαρός αυτός ρυθμιστικός παράγοντας της συμπεριφοράς μεταδίδεται μέσα από την απλή συμβίωση και αναστροφή, αβίαστα και αυθόρμητα με μια ανεπίσημη και ανυπογίαστη διδασκαλία, σε χρόνο εντελώς ανύποπτο. Μέσα από τη διαδικασία αυτή το παιδί παύει να αποτελεί βιολογική ύπαρξη, αποκτά κοινωνικοπολιτιστική ταυτότητα και αναπτύσσεται ως πνευματικό ον». Πυργιωτάκης Ι. Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες, Αθήνα, εκδόσεις Γρηγόρη 1984

άτομο για τη διαμόρφωση των δικών του στάσεων προέρχονται από δύο πηγές. Η πρώτη είναι το άμεσο περιβάλλον, το οικογενειακό και η δεύτερη το έμμεσο, δηλαδή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το σχολείο, τα λογοτεχνικά βιβλία, **οι ήρωες των οποίων με τη στάση και τη συμπεριφορά τους επηρεάζουν το παιδί (Bandura 1969)¹²⁸.**

1.2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ¹²⁹

Υπάρχει η συστηματική παρατήρηση ότι σχεδόν πάντα αποπνέεται μέσα από τα κείμενα για παιδιά και για νέους, μια γεύση οίκτου, ευσπλαχνίας και υποτίμησης για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, . Και αλλού η σωματική μειονεξία, η νοητική υστέρηση, είναι συνοδά χαρακτηριστικά ενός σκληρού, εκδικητικού, κακού χαρακτήρα. Τα φαινόμενα αυτά παρατηρούνται ιδιαίτερα σε κείμενα που εκδόθηκαν τις περασμένες δεκαετίες. Τα τελευταία χρόνια εξ αιτίας των προσπαθειών που γίνονται με στόχο την αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων ως προς το θέμα, διατυπώνεται η εικασία ότι η λογοτεχνία για παιδιά και νέους, προωθεί την τοποθέτηση του ατόμου με ειδικές ανάγκες στη θέση που του αρμόζει μεταξύ των μελών της κοινωνίας, τη θέση δηλαδή της ενσωμάτωσης και της ισότιμης μεταχείρισης.

Σκοπός της έρευνας είναι ακριβώς η επιβεβαίωση της εικασίας αυτής.

1.3. ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κατά τη φάση της συγκέντρωσης της βιβλιογραφίας, διαπιστώθηκε ότι δεν υπήρχε ικανός αριθμός σε κείμενα και μελέτες που να αναφέρονται στην περιοχή του ερευνητικού ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας στον ελλαδικό

¹²⁸ Φλουρής Γ.- Κουλοπούλου-Σπυριδάκης Ι: Το αυτοσυναίσθημα και η παιδαγωγική του αντιμετώπιση, Αθήνα, εκδόσεις Αλκίων 1981, 37σ.

¹²⁹ « Σκοπός είναι μια επέκταση του τίτλου και περιλαμβάνει τις καθοδηγητικές γραμμές που επιδιώκονται στην έρευνα. Στο σκοπό επιδιώκεται η εξειδικευμένη επιδίωξη του ερευνητή. Εκφράζεται η ακριβέστερη περιγραφή του τέλους που επιδιώκεται στην έρευνα». Βλ. Παπαναστασίου Κ. Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής έρευνας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Τομέας Εκπαιδευτικής Τεκμηρίωσης, Λευκωσία 1990, 10 σ. Επίσης βλ. Βάμβουκα Μ. Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, Αθήνα, εκδόσεις Γρηγόρη 1993, 112σ.

χώρο. Έτσι το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στον αγγλόφωνο χώρο. Εκεί υπήρχε πληθώρα υλικού η οποία στα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής εργασίας, δεν ήταν δυνατόν να συγκεντρωθεί και να παρουσιαστεί. Έγινε όμως προσπάθεια να γίνει μια σύντομη επισκόπηση από κάποιο επιλεγμένο, αντιπροσωπευτικό υλικό.

Επιπλέον, σε μερικές περιπτώσεις, αντιμετωπίστηκε η μη ανταπόκριση στην προσπάθεια προσέγγισης του ερευνητή με κάποιους συγγραφείς, (συγγραφείς-άτομα με ειδικές ανάγκες ή γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες), να δώσουν πληροφορίες για τα προσωπικά τους βιώματα που τους οδήγησαν να γράψουν κείμενα με ανάλογο περιεχόμενο. Το γεγονός αποδίδεται στη λεπτότητα του θέματος. Η αποδοχή μιας κατάστασης δύσκολης που εξ αιτίας της η κοινωνία περιθωριοποιεί, δημιουργεί επιφυλάξεις.

Προτάθηκε επίσης από τον επόπτη της εργασίας να πραγματοποιηθεί και μια σειρά συνεντεύξεων από άτομα με ειδικές ανάγκες, μετά την ανάγνωση κάποιων βιβλίων του δείγματος. Ήταν μία πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση, που απαιτούσε όμως πολύ λεπτούς χειρισμούς και ως εκ τούτου πολύ χρόνο για τα περιορισμένα περιθώρια της μεταπτυχιακής εργασίας.

1.5. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο ερευνητής προσπαθεί να παρουσιάσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί, ώστε να δοθεί το πρόβλημα στις σωστές του διαστάσεις. Στην προκειμένη περίπτωση, δεν είναι αυτοσκοπός να εξεταστεί το θέμα κοινωνικοπαιδαγωγικά, ούτε και σε επίπεδο σχέσεων μεταξύ των προσώπων που δρουν και επηρεάζονται από την κατάσταση του ήρωα με ειδικές ανάγκες. Ανάλογες διερευνήσεις έχουν πραγματοποιηθεί από άλλους μελετητές¹³⁰. Τα φαινόμενα όμως αυτά εξετάζονται ως στοιχεία απόδειξης της ειλικρινούς στάσης του συγγραφέα. Η ρεαλιστική τους παράθεση μέσα στα κείμενα, χωρίς υπερβολές και ωραιοποιήσεις ή ξεσπάσματα οίκτου και συμπόνιας, αποδεικνύει την αλλαγή στάσης των δημιουργών απέναντι στο πρόβλημα.

¹³⁰ βλ.: Παπαδάτος- Τζαφεροπούλου, 44-45 σ. σ. της παρούσας εργασίας.

Έχοντας υπόψη τους συντάκτες μιας μακράς σειράς κειμένων τα οποία απέπνεαν τη μιζέρια, τον οίκτο και τη διάκριση -μέρος των οποίων παρουσιάστηκε συνοπτικά σε προηγούμενο κεφάλαιο, όπως είναι τα αναγνωστικά του 19^{ου} αι. ή πεζά κείμενα Ελλήνων λογοτεχνών πριν από τη δεκαετία που εξετάζεται εδώ- είναι δυνατός ο έλεγχος για το πώς παρουσιάζει, ο εκάστοτε συγγραφέας, τον ήρωα με ειδικές ανάγκες και τις διαπλεκόμενες σχέσεις μεταξύ των προσώπων του περιβάλλοντός του στα σύγχρονα κείμενα.

1.6. ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ- ΟΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ

Ο όρος μεταβλητή καθορίζει κάθε τι που αλλάζει, που μπορεί να πάρει μαθηματική ή ποιοτική αξία. Δηλαδή το ύψος, το βάρος η ηλικία και σχολική επίδοση είναι μεταβλητές, διότι μπορούν να μεταβάλουν τις τιμές τους, όταν επηρεαστούν από κάποιους παράγοντες.

Ανεξάρτητη μεταβλητή είναι εκείνη η οποία παραμένει σταθερή και γίνεται η αιτία των αλλαγών των εξαρτημένων μεταβλητών. Ενώ εξαρτημένη μεταβλητή είναι εκείνη που μεταβάλλεται εξ αιτίας των επιδράσεων κάποιων παραγόντων και την οποία ο ερευνητής μετρά κατά τη διάρκεια μιας έρευνας.

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας, εξαρτημένη μεταβλητή είναι οι στάσεις των συγγραφέων απέναντι στο άτομο με ειδικές ανάγκες και ανεξάρτητες είναι οι ιδεολογικές επιδράσεις του φύλου των δημιουργών, η περίοδος της έκδοσης των έργων ή η διαφορά μεταξύ μεταφρασμένων και ελληνικών κειμένων. Οι ίδιες οι ανεξάρτητες μεταβλητές συνθέτουν τις επιμέρους ερευνητικές υποθέσεις της εργασίας.

Αναλυτικότερα οι υποθετικές προτάσεις διατυπώνονται ως εξής:

A. Η στάση της γυναίκας συγγραφέως διαφοροποιείται από την αντίστοιχη στάση του άντρα συναδέλφου της, ώστε αυτό να έχει σχέση και με την παρουσίαση των διαφόρων προσώπων στο έργο;

B. Διαφοροποιείται η στάση των ξένων συγγραφέων στα μεταφρασμένα κείμενα όσον αφορά στην αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, σε σχέση με εκείνη των Ελλήνων συγγραφέων;

Γ. Υπάρχει διαφοροποίηση στάσεων των συγγραφέων ανάμεσα στις πρώτες και στις τελευταίες εκδόσεις της δεκαετίας;

1.7. Η ΜΕΘΟΔΟΣ

Η συγκέντρωση υλικού μέσα από ένα γραπτό κείμενο, έχει ανάγκη από μια μέθοδο που να επεξεργάζεται τη συμβολική συμπεριφορά. Οι αξίες και οι στάσεις δηλαδή μεταδίδονται κατά ένα μεγάλο μέρος μέσω της γραπτής επικοινωνίας. Η συστηματική καταγραφή των φαινομένων αυτών επιτυγχάνεται με την ταξινόμηση και την κατηγοριοποίησή τους, τον καθορισμό της ποσοτικής τους αξίας και των συσχετίσεων που υπάρχουν μεταξύ τους. Όταν οι διαδικασίες αυτές γίνουν με σωστό τρόπο, είναι δυνατόν να εξαχθούν αντικειμενικά και γενικά συμπεράσματα για τα φαινόμενα αυτά.¹³¹ Αυτή η διαδικασία λέγεται Ανάλυση Περιεχομένου. Κατά τον Berelson¹³² «η ανάλυση περιεχομένου είναι μια τεχνική της έρευνας που χρησιμοποιείται για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του περιεχομένου στη γραπτή ή προφορική επικοινωνία». Ο ίδιος μελετητής έχει υποδείξει τρεις βασικούς στόχους τους οποίους εξυπηρετεί η ανάλυση περιεχομένου. Ο πρώτος αφορά στα χαρακτηριστικά του ίδιου του περιεχομένου. Ο δεύτερος προσπαθεί να βγάλει συμπεράσματα για τα χαρακτηριστικά των δημιουργών του περιεχομένου. Στον τρίτο, επικεντρώνεται στη φύση του ακροατηρίου στο οποίο απευθύνεται η επικοινωνία. Στην προκειμένη περίπτωση το προς εξέταση θέμα είναι τα χαρακτηριστικά των δημιουργών του περιεχομένου.

Ο στόχος αυτής της μεθόδου είναι να μετατρέψει φαινόμενα «ακατέργαστα» σε δεδομένα, τα οποία να μπορούν να τύχουν επεξεργασίας. Δηλαδή χρειάζεται να δημιουργηθούν δεδομένα, τα οποία θα είναι

¹³¹ Φίλια Β. Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών, Συνεργασία Σπουδαστηρίου Κοινωνιολογίας Π.Α.Σ.Π.Ε.-Εθνικό Κέντρο Ερευνών, Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη, Αθήνα Gutenberg 1977.

¹³² Φίλιας ό..π. 196 σ.

αντικειμενικά ή να είναι δυνατόν να αναπαραχθούν, να μετρηθούν και να αναλυθούν ποσοτικά.

Χάριν της αντικειμενικότητας της μεθόδου, πρέπει να γίνει ο καθορισμός των μεταβλητών βάσει των οποίων θα γίνει η ανάλυση. Δηλαδή στην παρούσα εργασία που η ανάλυση αφορά στις στάσεις του συγγραφέα προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, πρέπει να καθοριστούν οι κατηγορίες στις οποίες είναι δυνατόν να καταταγούν οι μεταβλητές αυτές. Για παράδειγμα: αν πρόκειται για αρνητική στάση, μία μεταβλητή που επιλέγεται είναι: *«Συναισθήματα οίκτου προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες»*. Αλλά για να γίνει η κωδικογράφηση, χρειάζεται να ταξινομηθεί η μονάδα κωδικογράφησης. Δηλαδή η μονάδα μέτρησης¹³³, το συγκεκριμένο τμήμα του περιεχομένου το οποίο μπορεί να είναι μια φράση¹³⁴ ή ακόμη και παράγραφος.¹³⁵ Το βάρος της επιλογής αυτών των μονάδων μέτρησης πέφτει πάνω στη σημασία της ομάδας των λέξεων μιας φράσης ή μιας παραγράφου και όχι στη γραμματική τους αναγνώριση. Τότε γίνεται λόγος για το *«θέμα»*, ως μονάδα ανάλυσης της μεθόδου. *«Το θέμα συνιστά μια διαπίστωση, μια διαβεβαίωση, μια πρόταση, σχετική προς μια υπόθεση του θέματος. Είναι δυνατό να συνδυαστεί το θέμα είτε προς τη φράση είτε προς την παράγραφο. Για παράδειγμα, εάν μία παράγραφος επαναλαμβάνει τρεις ή τέσσερις φορές ένα μόνο θέμα, αυτό δεν υπολογίζεται παρά μόνο μια φορά. Εάν όμως μια παράγραφος αναπτύσσει δύο ή τρία διαφορετικά θέματα, αυτά υπολογίζονται κάθε φορά χωριστά. Το ίδιο γίνεται και μέσα στο πλαίσιο της φράσης, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες έχει επιλεγεί η φράση - θέμα ως μονάδα ανάλυσης»*¹³⁶.

¹³³ *«[...] η επιλογή της μονάδας ανάλυσης γίνεται σε συνδυασμό πάντα με τους στόχους, τους οποίους επιδιώκει να πετύχει ο ερευνητής, τις υποθέσεις, που έχει θέσει για διερεύνηση, καθώς και την ποσότητα και ποιότητα των πληροφοριών, που έχει στη διάθεσή του»*. Βλ. Αθανασίου Λ. Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας στις επιστήμες της αγωγής, ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1997, 255σ.

¹³⁴ *«ομάδα λέξεων συμπεριλαμβανομένων μεταξύ δύο τελειών ή μιας τελείας και μιας άνω τελείας ή μεταξύ δύο άνω τελειών»* Βλ. Πατινώτη Ν. Μεθοδολογία και τεχνικές των κοινωνικών ερευνών και της συγγραφής διπλωματικών εργασιών, Πάτρα, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, 1992, 56σ.

¹³⁵ *«ομάδα λέξεων συμπεριλαμβανομένων μεταξύ δύο τελειών αλλά με αλλαγή αράδας κατά τη γραφή του κειμένου»*. Βλ. Πατινώτη ό.π.

¹³⁶ Πατινώτη ό.π. 57 σ.

Υπενθυμίζεται ότι η υπόθεση της μελέτης αναφέρεται στο ότι οι σύγχρονοι συγγραφείς για παιδιά, στέκουν απέναντι στο άτομο με ειδικές ανάγκες, με σοβαρότητα και με διάθεση ισότιμης αντιμετώπισης. Πώς μπορεί να ποσοτικοποιηθεί για να μετρηθεί αυτή η στάση; Καταλήξαμε στη σκέψη ότι αυτό θα γινόταν εφικτό, συλλέγοντας «θέματα» μέσα από τα δεκαεπτά κείμενα από τα οποία εκπέμπεται με ρεαλιστικό τρόπο μια πλούσια γκάμα συναισθημάτων, αμφιθυμιών και καταστάσεων που αναπτύσσονται στην ατμόσφαιρα όπου υπάρχει το πρόβλημα. Δίχως υπερβολές, χωρίς συμπόνια, χωρίς διάθεση απομόνωσης και περιθωριοποίησης των προσώπων αυτών, οι συγγραφείς αποδεικνύουν, το σεβασμό τους και την δίκαιη αντιμετώπιση των ατόμων με Ε.Α., περιγράφοντας την αλήθεια και μελετώντας βαθιά κάθε πτυχή του θέματος που έχει κυρίως ψυχολογικές και κοινωνικές προεκτάσεις.

Με τη στάση τους αυτή οι συγγραφείς δημιουργούν ανάλογα συναισθήματα στους νεαρούς αναγνώστες¹³⁷, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ταυτίζονται με τον ήρωα και υιοθετούν την άποψη του συγγραφέα. Στην παρούσα περίπτωση, η ταύτιση με τον ήρωα που χαρακτηρίζεται ως άτομο με ειδικές ανάγκες, είναι μία μοναδική ευκαιρία για να βιωθεί έμμεσα, όλο το πολύπλοκο φάσμα των συναισθημάτων: Η παραίτηση από την προσπάθεια, η απογοήτευση, η μοναξιά και η απομόνωση, η ματαίωση των ονείρων, η αγωνιώδης πορεία για την κατάκτηση των στόχων, η αναγνώριση της αξίας του ατόμου και ο θαυμασμός για τα μοναδικά επιτεύγματα που κατορθώνει με κινητήριο δύναμη τη θέληση και τη δίψα για ζωή, η ανάγκη του ατόμου να

¹³⁷ βλ: από τις θεωρίες της πρόσληψης, την άποψη της Rosenblatt «η οποία υποστήριξε ότι η ανάγνωση οποιουδήποτε λογοτεχνικού έργου είναι αναγκαστικά ένα ατομικό συμβάν που συντελείται με τη συμμετοχή της διάνοιας και των αισθημάτων του συγκεκριμένου αναγνώστη. Στο κέντρο της θεωρίας της Rosenblatt βρίσκεται η ιδέα της συνεχούς αλληλεπιδράσεως και συναλλακτικής διαδικασίας ανάμεσα στο κείμενο και στον αναγνώστη (transactional theory) αφού τη σχέση τους τη βλέπει ως ένα ζωντανό κύκλωμα». Καρπόζηλου Μ. Το παιδί στη χώρα των βιβλίων, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1994. Το κεφ. επίσης «Ανάπτυξη της προσωπικότητας» ό.π. 73σ. Και Καλλέργης Ε. Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη 1995 16σ. : «...Ωστόσο, κανείς δε μπορεί να αρνηθεί ότι η λογοτεχνία έχει τη δύναμη όχι μόνο να δημιουργεί συγκινήσεις, αλλά και να επηρεάζει - σε βαθμό που πάντοτε εξαρτάται από το ταλέντο του συγγραφέα-τον ιδεολογικό κόσμο του αναγνώστη [...] Η Τέχνη, γράφει ο Μπερζόν, «έχει τη δυνατότητα να αποκοιμίζει τις ενεργητικές και ανθιστάμενες δυνάμεις της προσωπικότητάς μας κι έτσι να μας οδηγεί σε μια κατάσταση υποταγής, όπου πραγματοποιούμε την ιδέα που μας υποβάλλει ο καλλιτέχνης και όπου συμπάσχομε με το συναίσθημα»

αντιμετωπιστεί χωρίς οίκτο, να τύχει των ίδιων δικαιωμάτων στη ζωή, στον έρωτα και στη γνώση. Η καταγραφή μιας ισότιμης και δίκαιης συμπεριφοράς, δίνει την ευκαιρία στο μικρό αναγνώστη να βιώσει καταστάσεις που ίσως η καθημερινότητα της ζωής με τους γοργούς επιφανειακούς ρυθμούς της δε θα του έδιδε. Γίνεται ο ίδιος το άτομο που πάσχει, που νιώθει κόπωση, νιώθει τον παραγκωνισμό και την προσβολή αλλά και τη χαρά και την ανείπωτη ευτυχία για την καλή εξέλιξη μιας προσπάθειας. Κι έτσι αλλάζει η νοοτροπία, παύουν οι περίεργες ματιές στη γειτονιά και στο σχολείο...

Αυτή την ειλικρινή κατάθεση¹³⁸ του συγγραφέα ανιχνεύουμε στα δεκαεπτά κείμενα του δείγματος. Είναι ο ρεαλιστικός τρόπος παρουσίασης των ατόμων με ειδικές ανάγκες ο οποίος στοχεύει τέλος στην ισότιμη και δίκαιη διαχείριση της «διαφορετικότητας».

Με βάση τις παραπάνω σκέψεις, κατασκευάσαμε τις κατηγορίες που ακολουθούν. Σε αυτές τις κατηγορίες ταξινομήθηκαν όλα τα προαναφερθέντα συναισθήματα και οι στάσεις των ηρώων των κειμένων, (με άλλα λόγια το «θέμα» όπως αναφέρεται και στη μέθοδο της ανάλυσης του περιεχομένου) τα οποία εκπέμπει η κάθε φράση που αποδελτιώθηκε μέσα από τα κείμενα.

Συνοψίζοντας, καταγράφεται βήμα- βήμα η πορεία που ακολουθήθηκε στην παρούσα μελέτη για τη συγκομιδή των ευρημάτων και την ακόλουθη επεξεργασία τους:

-Αποδελτιώθηκαν τα διάφορα θέματα τα οποία απέπνεαν στάσεις και συναισθήματα, καθώς και καταστάσεις βεβαρημένες θετικά ή αρνητικά από τα προβλήματα που δημιουργεί η ύπαρξη ενός ατόμου με ειδικές ανάγκες στον περίγυρο και την οικογένεια.

¹³⁸ Βλ. Σπινκ Τ.: Τα παιδιά ως αναγνώστες. Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτης 1990, σελ. 117: « Ένα καλό βιβλίο, άσχετα πόσο φανταστικά είναι τα επεισόδια που περιέχει ή πόσο φανταστικοί είναι οι ήρωές του [...] βρίσκεται σε μια ουσιαστική σχέση με την αλήθεια [...] Ο Sendak υπογραμμίζει πόσο έντονα αισθάνεται την ανάγκη να λέει την αλήθεια του θέματος όσο μπορείτε καλύτερα, χωρίς να την αμβλύνετε. Πρέπει να παραδεχτείτε ότι τα παιδιά είναι μικροί θαρραλέοι άνθρωποι που καθημερινά αντιμετωπίζουν σωρεία προβλημάτων, όπως και οι μεγάλοι, προβλήματα για τα περισσότερα από τα οποία είναι απροετοίμαστα και ότι το μόνο που λαχταρούν είναι να βρουν κάπου κάποια αλήθεια».

-Έγινε προσπάθεια συμπύκνωσης της κατάστασης, του συναισθήματος ή της στάσης, μέσα σε μία λέξη όπου ήταν δυνατόν, ή σε μία μικρή φράση όπου η λέξη δεν κάλυπτε το εκπεμπόμενο νόημα.

-Έπειτα από αυτή την κωδικοποίηση, τα «θέματα» ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες. Οι κατηγορίες ορίστηκαν από τις ομαδοποιήσεις των ίδιων των «θεμάτων» βάσει του κοινού περιεχομένου τους. Έτσι οι κατηγορίες που προέκυψαν ήταν οι εξής:

-Ευρύτερο περιβάλλον

-Οικογένεια

-Άτομο με Ε.Α.(ειδικές ανάγκες)

-Πατέρας

-Μητέρα

-Αδερφάκι του Α με Ε.Α.

-Άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος

-Ειδικοί επιστήμονες

-Διάφορα άλλα φαινόμενα και καταστάσεις που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα (όπως ειδικές διευκολύνσεις, διαπιστώσεις κ.λ.π.)

-Οι υποκατηγορίες που δημιουργήθηκαν στην πορεία με θετικό ή αρνητικό περιεχόμενο, διευκόλυναν στη γενική καταγραφή της διάθεσης των συγγραφέων απέναντι στο άτομο με ειδικές ανάγκες.

2. Επεξεργασία του ερευνητικού υλικού.

2.1. Πρώτες διαπιστώσεις από τη μελέτη των ευρημάτων.

Από την καταγραφή και την πρώτη ταξινόμηση¹³⁹ των μονάδων ανάλυσης συγκεντρώθηκε ο αριθμός των τριακοσίων δέκα θεμάτων με αρνητικό περιεχόμενο. Ποσοστό 76,5%. Με θετικό, ενενήντα πέντε θέματα και ποσοστό 23,4%. Το αποτέλεσμα αυτό απεικονίζει την πραγματικότητα μιας κοινωνίας που οι προκαταλήψεις της για τα άτομα με ειδικές ανάγκες,

¹³⁹ Βλ. παράρτημα με τους πίνακες 192 σ..

οξύνουν πολύ περισσότερο το συναίσθημα της μοναξιάς τους.¹⁴⁰ Παράλληλα όμως η καταγραφή τόσων αρνητικών σημείων, προσδίδει μεγαλύτερη αξία στον αγώνα που διεξάγουν μετά το πρώτο σοκ τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οι συγγενείς τους.

Η ύπαρξη ενός ατόμου «διαφορετικού» δημιουργεί πάντα την περιέργεια, τον οίκτο, την περιθωριοποίηση. Κι όλα αυτά με τη σειρά τους προκαλούν την απομόνωση, το συναίσθημα της ζήλιας και της απογοήτευσης στα ίδια τα άτομα με ειδικές ανάγκες και στα πολύ δικά τους πρόσωπα, τα οποία μάλιστα δείχνουν να ταλαιπωρούνται πολύ μέσα στα κείμενα. Είναι πρωτίστως τ' αδέρφια των ατόμων με ειδικές ανάγκες και οι μητέρες τους. Βρέθηκαν πενήντα πέντε θέματα με αρνητική εκπομπή συναισθημάτων και καταστάσεων για τη μητέρα, δηλαδή το 24,3% του συνόλου των αρνητικών σημείων ανάλυσης κι ο ελάχιστος αριθμός των έξι σημείων με θετική εκπομπή, δηλαδή 18,18%. Σε δυσκολότερη θέση βρίσκονται τ' αδέρφια των ατόμων αυτών. Βρέθηκαν ογδόντα μονάδες ανάλυσης με αρνητικό περιεχόμενο δηλαδή ένα ποσοστό 38,7% και με θετικό το ελάχιστο που παρατηρήθηκε σε όλες τις κατηγορίες 9,09%, με πέντε μονάχα μονάδες ανάλυσης.

Τα θέματα που επεκράτησαν στις ταξινομήσεις και αποπνέουν αρνητικό φορτίο είναι η απόρριψη από το περιβάλλον, ο οίκτος, η περιέργεια, η μοναξιά, η απομόνωση, η απογοήτευση, η στέρηση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της ζωής, οι τάσεις φυγής, η ντροπή, οι ενοχές, η μη αποδοχή της κατάστασης και η εξ αυτής προκληθείσα νεύρωση.

Μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα μέσα από τα κείμενα περιγράφουν γλαφυρά όλο αυτό το αρνητικό φορτίο: *«Να μην ακούσει το γέλιο της και να μη δει αυτή τη φοβερή, την απαίσια πολυθρόνα που ήταν η ντροπή της»* σκέφτεται η Λένα που αντιμετωπίζει για πρώτη φορά τον έξω κόσμο. Όλα τα χρόνια προστατευμένη στο οικοτροφείο για παραπληγικά παιδιά, ζούσε την ασφάλεια *«μέσα σε μιαν ασυνήθιστη ζωή, εκεί όπου οι αναπηρικές πολυθρόνες και οι πατερίτσες, τα παράλυτα χέρια και πόδια, η ασχήμια και η ομορφιά, δεν*

¹⁴⁰ Σταματάκη Ε. Μια ζωή δοσμένη στο παιδί. Αθήνα, εκδόσεις «Κρήτη» χ.χ. 228σ.

παίζανε κανένα απολύτως ρόλο, ούτε κατά διάνοια και το μέτρο της εγκαρδιότητας και της αγάπης»(1, 4 σ.)¹⁴¹

Είναι κι ο οίκτος από το περιβάλλον που δεν αντέχεται, γίνεται κι αυτός ένα ασήκωτο βάρος κοντά στα άλλα τα οποία η οικογένεια καλείται να σηκώσει: *«Η Βασίλω τη διάβασε τη συμπόνια στα μάτια τους τη διάβασε κι έγινε θηρίο.*

-Φύγετε, ορέ! Τι μαζευτήκατε, ο καρνάβαλος θα περάσει; έκανε άγρια» (4, 1σ.)

Κι ένας ακόμη πόνος για το άτομο με ειδικές ανάγκες. Ο εγκλεισμός του, η απομόνωσή του, φαινόμενο που απορρέει και από το ίδιο γιατί φοβάται την επαφή, επειδή φοβάται την περιέργεια και τον οίκτο. Η περιθωριοποίηση και η απομόνωση όμως δημιουργείται από τον περίγυρο, γιατί δυσκολεύεται να δεχτεί το διαφορετικό, να το αντιμετωπίσει το ίδιο με τα υπόλοιπα μέλη του, να του αναθέσει καθήκοντα, να του εκμυστηρευθεί καταστάσεις, να του εμπιστευθεί κουβέντες. Και τότε είναι που η μοναξιά γίνεται ανυπόφορη: *« Η Λένα κύλησε την πολυθρόνα της πιο βαθιά στο δωμάτιο, μακριά από τη φωτογραφία. Φταίει η μοναξιά σκέφτηκε, μοναξιά σ' ένα δωμάτιο άδειο από ανθρώπους» (1, 8σ.).*

Η απομόνωση κι η μοναξιά, η μη συμμετοχή στις μεγάλες και μικρές στιγμές της ζωής, είναι φαινόμενο σύνηθες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες: *«Η Ζίνα έλεγε βλοσυρά και κοφτά: Για μας δεν έχει κανένα νόημα. Δεν είμαστε ούτε γυναίκες, ούτε κορίτσια. Δεν είμαστε τίποτα»* Και αυτό διατρανώνεται δραματικά την περίοδο της εφηβείας: *«Μπαμπά επανέλαβε απαιτητικά. Απάντησέ μου λοιπόν! Γιατί μεγαλώνω; Για κοίταξέ με. Το νιώθω πως έχω γίνει πιο μεγάλη, πως κάποια δύναμη με σπρώχνει από μέσα μου και στο στήθος και στους γοφούς και στους ώμους. Γιατί όμως; Τι ανάγκη το έχω; Κοίταξε τα πόδια μου! Αυτά δε μπορούν να κάνουν τίποτα[...] Γιατί μεγαλώνω; Η γυναίκα γεννιέται για να γεννήσει η ίδια! Εγώ όμως; Ποτέ μου δε θα μπορέσω να γίνω μητέρα! Ποτέ δε θα μπορέσω να αγαπήσω κανένα! Και μένα δε θα με αγαπήσει κανείς.» (4,56σ.)*

¹⁴¹ Ο πρώτος αριθμός στην παρένθεση είναι ο αριθμός του έργου έτσι όπως έχει αριθμηθεί για τις ανάγκες της έρευνας, δηλαδή με τη σειρά την εκδοτική, σύμφωνα με τον πίνακα στη 54 σ. Ο δεύτερος είναι ο αριθμός της σελίδας όπου βρίσκεται η περικοπή.

Είναι η απόγνωση του κοριτσιού που όντας στην εφηβεία νιώθει τους χυμούς της ζωής να την πνίγουν και κείνη να παραμένει φυλακισμένη σε μια αναπηρική πολυθρόνα. Κι έχει σημασία που όλο αυτό το ξέσπασμα γίνεται μπροστά στο γονιό του άλλου φύλου, στον πατέρα. Λίγα χρόνια πριν, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα έκανε την «ανάπηρη» κόρη να βλέπει τον πατέρα ως τον πρώτο άντρα της ζωής της. Αργότερα ξεσπά σε κείνον όλος ο πόνος για τη ματαιότητα της ύπαρξής της - κυρίως σε αυτή την περίπτωση- ως γυναίκας.

Αυτό το πολύπτυχο των συναισθημάτων περιγράφεται με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο μέσα στα κείμενα. Οι συγγραφείς έχουν συλλάβει στην πλειοψηφία τους τις παραμικρές ψυχολογικές διαβαθμίσεις της συμπεριφοράς των ατόμων που βιώνουν το πρόβλημα.

Μετά την περιγραφή συμβάντων, καταστάσεων, συναισθημάτων, που πληγώνουν και περιθωριοποιούν, οι δημιουργοί αφήνουν να οδηγηθεί η πλοκή των κειμένων τους μέσα από διαδρομές προσωπικής προσπάθειας, γνώσης και αγάπης, προς την αποδοχή και την αναγνώριση: *«Φουσκωμένη από περηφάνια άθελά μου γύρισα πίσω στην εποχή που βγαίνοντας μαζί του έζω, όταν ήταν μικρός και τον κρατούσα από το χέρι, τον πήγαινα λίγο πιο πίσω από τα βλέμματα των άλλων, τα λίγο περίεργα αλλά και ενοχλητικά για μένα»*(11,139σ.), εκμηστηρεύεται η Ιωάννα Τσοκοπούλου στο κείμενό της το οποίο πρόκειται για μία προσωπική μαρτυρία. Και συμπληρώνει: *« Πήγαινα πότε πίσω από τον κύριο με τα μπλε, πότε πίσω από το ζευγάρι και είχα μια επιθυμία να τους φωνάξω δυνατά: Ο Λεωνίδα, αυτό το ευγενικό, το καλό το τόσο γλυκό παιδί είναι δικό μου, είμαι η μάνα του, είναι ο γιος μου, το ακούτε; ΕΙΝΑΙ Ο ΓΙΟΣ ΜΟΥ!»*(11,16σ.)

Για να φτάσει όμως εκεί η μάνα χρειάστηκε η ανηφορική πορεία ανάμεσα στον αβάστακτο πόνο, στην άγνοια και στο βασανιστικό ερώτημα γιατί να γεννηθεί από κείνη ένα παιδί με σύνδρομο Down. *«Ο πόνος μου είναι αβάστακτος και δεν υπάρχει μέτρο να τον μετρήσω. Όλος μου ο κόπος, όλες μου οι προσπάθειες, τόσες κουβέντες με τον εαυτό μου για να καταφέρω να δεχτώ μια κατάσταση, ένα γεγονός, βρε αδερφέ, φοβάμαι ότι πήγαν χαμένες. Γιατί κακά*

τα ψέματα! Την πίκρα που φέρνει ένα παιδί με προβλήματα, δε μπορείς να την ξεπεράσεις. Απλά τη δέχεσαι!» (11, 16σ.)

Μετά την πρώτη μεγάλη έφοδο της απογοήτευσης και του πόνου, εξ αιτίας της γέννησης ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, η οικογένεια χρειάζεται να βοηθηθεί από τους ειδικούς, να της δείξουν το δρόμο της ενημέρωσης και της αποδοχής του προβλήματος για να μπορέσει να συνεχίσει τη ζωή της βοηθώντας ουσιαστικά το μέλος της που έχει την ανάγκη μιας ιδιαίτερης προσοχής και κατανόησης:

«Ένα καθυστερημένο παιδί μπορεί να βοηθηθεί από την πρώτη μέρα που θα γεννηθεί αν φυσικά βοηθηθεί πρώτα η μάνα που έχει και τη μεγαλύτερη ανάγκη. Ο στρουθοκαμηλισμός παντού βλέπει, πόσο μάλλον στην περίπτωση ενός προβληματικού παιδιού, που έχει ανάγκη ιδιαίτερης προσοχής και περιποίησης»(11 21σ.).

Αλλά οι συγγραφείς, Έλληνες και ξένοι, τολμούν να αγγίξουν και θέματα περισσότερο προσωπικά τα οποία αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο της ζωής. Με αποφασιστικό ρεαλισμό, περιγράφουν την εμπλοκή των ατόμων με ειδικές ανάγκες στα βρόγια μιας ερωτικής σχέσης, αποδεικνύοντας έτσι την άποψη τους για τη διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων στη ζωή και μάλιστα σε μια από τις πιο σπουδαίες παραμέτρους της, στον έρωτα! Έτσι ο Γιάννης στο «Μέρες της Αλκυόνης» έχοντας περάσει δύσκολα χρόνια στο αναπηρικό καρότσι, ξεπερνώντας τις νευρώσεις του με τη βοήθεια φίλων και συγγενών, αφήνει την καρδιά του να ξεχειλίσει από πλούσια συναισθήματα. Και θα εκδηλώσει τον έρωτά του, χωρίς περιστροφές, απλά και τρυφερά αλλά σίγουρα και θαρραλέα.

Το ίδιο και η Λένα η καθλωμένη επίσης σε αναπηρικό καρότσι (στο « Η έκλειψη του ήλιου») θα αγαπήσει βαθιά το Φιοντόρ ένα υγιέστατο και ζωηρό αγόρι που θα ανταποκριθεί στην αγάπη της χωρίς ενδοιασμούς. Εκείνη επηρεάζεται από τους δικούς της και από την κατάστασή της και κάνει πίσω, όμως ο Φιοντόρ θα της αποδείξει ότι μετρά για κείνον η προσωπικότητα και η καλοσύνη της.

Το ίδιο συμβαίνει και στην «αγριόχηννα» όπου ο ώριμος και πανάσχημος-λόγω της πολλαπλής σωματικής του αναπηρίας- Ράγιαντερ, θα εμπνεύσει βαθύ ερωτικό συναίσθημα στη μικρή και όμορφη Φριθ. Η μεγαλοσύνη της ψυχής του, η αγάπη του για τα πλάσματα του Θεού, η αφοσίωσή του στη φύση, «στόλισαν» με τα χρόνια στα μάτια της μικρής τον «πανώριο» άντρα. Μία πλοκή που μέχρι ενός σημείου, θυμίζει το γνωστό παραμύθι « Η πεντάμορφη και το τέρας». Μόνο που ο Ράγιαντερ θυσίασε τη ζωή του για τη σωτηρία των συνανθρώπων του. Των ανθρώπων οι οποίοι, την εποχή που ο ήρωας προσπαθούσε να ζήσει ανάμεσά τους, τον κορόιδεψαν, τον αγνόησαν, τον απομόνωσαν. Η ιστορία μπορεί να τελειώνει με το θάνατο του Ράγιαντερ και να θεωρείται το τέλος αυτό πικρό, δεν αφήνει όμως στον αναγνώστη τη «στιφάδα» του κακού τέλους...Η αγάπη που γεννήθηκε μέσα σε τέτοιες συνθήκες, που ξεπέρασε τη συμβατική άποψη για την ομορφιά και ήρθε να αγγίξει την εσωτερική καλλονή της ψυχής, γεμίζει ελπίδα και φως τις σκέψεις του αναγνώστη.

Ακόμη πιο πέρα προχωρώντας οι συγγραφείς αποδεικνύουν την πεποίθησή τους ότι όλοι οι άνθρωποι και εκείνοι που έχουν σωματική, αισθητηριακή και νοητική αρτιότητα, αλλά και εκείνοι που υποφέρουν από κάποια μειονεξία, προσφέρουν - αρκεί να το θέλουν - ο καθένας στο μέτρο των δυνατοτήτων του, υπηρεσίες στην κοινότητα. Τα αποτελέσματα μάλιστα είναι καταπληκτικά για το άτομο με αναπηρία. Στις περιπτώσεις αυτές, αναπτύσσονται αισθήσεις και ψυχικές δυνάμεις τέτοιες που το άτομο ξεπερνά τον ίδιο του τον εαυτό. Είναι το συναίσθημα της κατωτερότητας που το κάνει να αγωνίζεται να βρει ένα αντιστάθμισμα. Και αντιστάθμισμα δεν είναι κάτι μαγικό, εξωπραγματικό όπως πολλά κείμενα του παρελθόντος περιέγραφαν θυμίζοντας παραμυθική πλοκή, δίνοντας φρούδες ελπίδες, ιδιαίτερα σε θρησκόληπτα πνεύματα. Αντιστάθμισμα δεν είναι η άρση, η εξάλειψη, η εξουδετέρωση της κατωτερότητας, της μειονεκτικότητας, αλλά το ισοφάρισμά της με μian ενέργεια αντίθετη.¹⁴²

¹⁴² AXELE : (ΦΡΟΥΝΤ-ΑΝΤΛΕΡ-ΓΙΟΥΓΚ), Ατομική ψυχολογία, συμπλεγματική ψυχολογία, Διασκευή Κουχτσόγλου Γ. , χ.χ. : Άντλερ: υπεραναπλήρωση 170 σ.

Είναι αυτό που περιγράφει η Τζώρτζογλου στην «Αργυρώ»: «Ένα κορίτσι χωρίς χέρια να πάρει βραβείο στη ζωγραφική» (4, 131)

Είναι το επίτευγμα του Γιάννη στο «Μέρες της Αλκυόνης» που μαθαίνει φλογέρα και συνθέτει μουσική.

Είναι η αυτοθυσία του «καμπούρη και κουλού» Ράγιαντερ που έθεσε τη ζωή του στην υπηρεσία των συμμάχων στο Β΄ παγκόσμιο πόλεμο...

Αυτή η υπέρβαση ακόμη και του ίδιου τους του εαυτού, δεν έγινε μέσα στα κείμενα ως δια μαγείας. Οι σύγχρονοι συγγραφείς, περιγράφοντας όλο το φάσμα μιας αρνητικής κατάστασης, οδηγούν τους ήρωές τους μέσα από το σκληρό αγώνα, σε κατακτήσεις κι επιτεύγματα που μόνο το κουράγιο¹⁴³ και η θέληση τα καθιστούν δυνατά και πραγματοποιήσιμα. Γι αυτό ακριβώς και διαπιστώνεται ένας τέτοιος μεγάλος αριθμός αρνητικών μονάδων ανάλυσης που αναφέρθηκαν στην αρχή αυτού του υποκεφαλαίου. Από τη μια πλευρά για να φανεί σε όλο της το «μεγαλείο» η εικόνα του περίγυρου με όλα τα αρνητικά συνακόλουθα και η δύσκολη θέση του ατόμου με ειδικές ανάγκες, αλλά και από την άλλη μεριά, να φανεί το μέγεθος της προσπάθειας και της επιτυχίας μέσα στις τόσες αντιξοότητες. Έτσι μία κατάκτηση του ατόμου με ειδικές ανάγκες, παίρνει τις διαστάσεις του μαγικού ή του θαύματος, χωρίς να είναι ενέργεια ή διεργασία μεταφυσική ή εξωπραγματική. Το θαύμα που συντελείται είναι απόκτημα πάλης της ψυχής και δε συντελείται από τη μια στιγμή στην άλλη. Οι ήρωες των σύγχρονων βιβλίων για παιδιά, αγωνίζονται με πείσμα να ξεφύγουν από τη μιζέρια που κύκλωνε ασφυκτικά πομπούς και δέκτες τις περασμένες δεκαετίες μέσω των κειμένων, τα οποία βεβαίως έφεραν τον απόηχο των αντιλήψεων της κοινωνίας που τα δημιούργησε. Οι σύγχρονοι

¹⁴³ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί η μοναδική περίπτωση του Ζαν - Ντομινίκ Μπομπί ο οποίος στα σαράντα δύο του χρόνια, παράλυτος από την κορφή ως τα νύχια, μετά από βαρύ εγκεφαλικό επεισόδιο δε μπορούσε ούτε να μιλήσει, ούτε να σαλέψει, σχεδόν ούτε καν να αναπνεύσει. Ήταν όμως ζωντανός. Και με αυτό που είχε απομείνει η ψυχή του κατάφερε να στείλει στον έξω κόσμο, ένα σημαντικότατο μήνυμα. Με το αριστερό του βλέφαρο, το μόνο μέσο που διέθετε «έγραψε» ένα συγκλονιστικό βιβλίο. Γράμμα το γράμμα, λέξη τη λέξη υπαγόρευε για τρεις μήνες όσα έκρυβε η ψυχή του την πεταλούδα που βρισκόταν φυλακισμένη μέσα σε μια ερμητικά κλειστή γυάλινη φυλακή. Ήταν τόσο ενδιαφέρον του κόσμου για το βιβλίο ώστε πουλήθηκαν 25.000 αντίτυπα την πρώτη μέρα της κυκλοφορίας και 150.000 μέσα σε μία εβδομάδα. Ο Μπομπί χάριξε όταν του μίλησαν για αυτή την επιτυχία. Τρεις μέρες μετά πέθανε. (Βλ. Μπομπί Ζ.-Ν.: Το σκάφανδρο και η πεταλούδα, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1997.

συγγραφείς, τοποθετούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες, στη θέση που δικαιωματικά τους ανήκει, με όλο τον απαιτούμενο σεβασμό και την αναγνώριση που τους έλειπε σε κείμενα του παρελθόντος. Διότι ο οίκτος και η φιλανθρωπία, η ευσπλαχνία και η ελεημοσύνη, στοιχεία που κατά κόρον συναντά ο μελετητής σε παλαιότερα λογοτεχνικά έργα, δε συνθέτουν σεβασμό και ισοτιμία. Αντιθέτως ευνοούν την περιθωριοποίηση και το ρατσισμό.

2.2. Μελέτη των σπουδαιότερων ψυχολογικών φαινομένων των κειμένων του δείγματος

Θεωρείται απαραίτητο να γίνει μια μικρή αναφορά σε στοιχεία που αντλούνται από την περιοχή της ψυχολογίας. Έτσι στηρίζονται τα περιγραφόμενα από τους συγγραφείς συναισθήματα των ηρώων, αποδεικνύοντας ότι παραθέτουν με προσοχή και ειλικρίνεια τις συγκρούσεις που δημιουργούνται με αφορμή την ύπαρξη στο περιβάλλον ενός ατόμου με ειδικές ανάγκες. Η ύπαρξη τόσων λεπτών ψυχολογικών καταστάσεων βοηθούν -λόγω και της παραδεκτής πλέον αγωγιμότητας της λογοτεχνίας- να κατανοήσει ο νεαρός αναγνώστης την πολυπλοκότητα του προβλήματος, ώστε στο τέλος, αν όχι ενημερωμένος αλλά σίγουρα προΐδεασμένος, να ξεφύγει από τον κύκλο της προκατάληψης και του ρατσισμού.

Οι ποικίλες εσωτερικές καταστάσεις απασχολούν κατά βάση τα άτομα εκείνα που πιέζονται περισσότερο από το συμβάν: Τη μητέρα, τον πατέρα,, το «υγιές» αδερφάκι και φυσικά το ίδιο το άτομο με ειδικές ανάγκες. Οι συγγραφείς φαίνεται να έχουν μελετήσει την ανθρώπινη συμπεριφορά πολύ προσεκτικά και αποδίδουν με ρεαλιστικό τρόπο τα γεγονότα που εκπηγάζουν από τέτοιου είδους έντονες ψυχολογικά στιγμές.

Έτσι οι πιέσεις που δέχεται η Άννα, η μικρή αδερφή του τετραπληγικού και με νοητική καθυστέρηση Γιάκομπ στο «Τα φτερά του δράκου», την οδηγούν στη φυγή από την πραγματικότητα¹⁴⁴ που τόσο την πληγώνει και με τη βοήθεια του αγαπημένου και πάντα αισιόδοξου παππού της ταξιδεύει σε μια

¹⁴⁴ AXELE: Αντλερ.....25σ.

λυτρωτική φαντασίωση (12, 25σ.) Η ονειροπόληση βοηθά τη μικρή να ξεφεύγει από τις απογοητεύσεις και είναι στην περίπτωση αυτή μία μορφή διαφυγής.¹⁴⁵ Αν και κάποια φορά ακόμη και αυτή η σωτήρια διαφυγή, καταντά ένα εφιαλτικό ταξίδι στο οποίο ο μεγάλος πόνος για την ύπαρξη του τετραπληγικού αδερφού, παρεισφρέει στη φαντασίωση, λαμβάνοντας τη μορφή ενός αποκρουστικού δράκου.

Η συχνή καταφυγή σε τέτοιες λύσεις αποδεικνύει, σύμφωνα και με τον Άντλερ,¹⁴⁶ ένα είδος νεύρωσης η οποία αρχίζει να αναπτύσσεται όταν το άτομο καταβάλλεται από τα «συναίσθηματα της ανασφάλειας και της κατωτερότητας»: *«Με αυτό τον τρόπο ο νευρωτικός ζητά να ησυχάσει την αναστατωμένη ψυχή του για να μπορέσει να ζήσει χωρίς αβεβαιότητες και οδυνηρούς περισπασμούς».*¹⁴⁷

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στο «Μέρες της Αλκυόνης» όπου ο παραπληγικός Γιάννης καταφεύγει στις συχνές ονειροπολήσεις αλλά καταβάλλει παράλληλα και εντατική προσπάθεια για να γίνει το κέντρο της προσοχής αντιδρώντας ως ένας μικρός δυνάστης. Ο Άντλερ περιγράφοντας το νευρωτικό άτομο, μοιάζει να περιγράφει τον ήρωα του Μανθόπουλου,: *« Στο νευρωτικό άτομο, το συναίσθημα του αδυνάτου σημείου κυριαρχεί τόσο πολύ, ώστε δίχως να το καταλαβαίνει ο ίδιος, οργανώνει την άμυνά του (το αμυντικό πλαίσιο όπου κλείνεται) χρησιμοποιώντας εντατικά όλες τις δυνάμεις που διαθέτει. Παράλληλα πολλαπλασιάζεται η ευαισθησία του, μαθαίνει να προσέχει συνδυασμούς, που τα «φυσιολογικά» άτομα δεν τους δίδουν ιδιαίτερα σημασία, προσέχει, προσηλώνεται επιμόνως [...] επιδιώκει να ακούει όσο το*

¹⁴⁵ Πετρουλάκης Ν. Ψυχολογία της προσαρμογής Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη 1984, 129σ.

¹⁴⁶ Για την ονειροπόληση ο Νίκος Παπαδόπουλος στο Λεξικό του γράφει τα εξής: « Η ονειροπόληση είναι μία σειρά από παραστάσεις και ιδέες που εμφανίζονται συχνά σαν όνειρα της ημέρας ή σαν φαντασιώσεις. Πρόκειται για μια κατάσταση που σχετίζεται με ευχάριστες για το άτομο εμπειρίες. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις παίρνει προβληματικό χαρακτήρα. Μερικά άτομα, ανίκανα να προσαρμοστούν αρμονικά στο περιβάλλον, καταφεύγουν στην ονειροπόληση. **Αντισταθμίζουν τις απογοητεύσεις τους με φανταστικές επιτυχίες**, φαίνονται πλούσια και δυνατά, αλλά δεν είναι παρά θύματα των ονειροπολήσεών τους» Παπαδόπουλος Ν. Λεξικό της ψυχολογίας, Αθήνα 1994. Για τη φαντασίωση ή την ονειροπόληση και του Άντλερ Α. Ανθρώπινοι χαρακτήρες, Αθήνα, Εκδόσεις Άτλας 1956 48-62σ.

¹⁴⁷ AXELE: ό. π. 25 σ.

*δυνατόν πιο μακριά».*¹⁴⁸ Και ο Μανθόπουλος περιγράφοντας τον ήρωά του γράφει: *«Ο Γιάννης ακούει μουσική κάθε είδους. Γενικά ακούει. Και πάρα πολύ. Κάτι παράξενο του συμβαίνει. Έχει δύο αφτιά πολύ ευαίσθητα, μοναδικά στο να πιάνουν και τους πιο ανεπαίσθητους ήχους. Αυτό όμως καταντάει κάποτε πρόβλημα για τον ίδιο και τους γύρω του. Οι τελευταίοι μάλιστα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στις συζητήσεις τους[...] Ο γιατρός το αποδίδει στον ψυχισμό του» (14, 19 σ.)*

Πολλά από τα άτομα με ειδικές ανάγκες επιχειρώντας να διατηρήσουν το αυτοσυναίσθημά τους, επιρρίπτουν ευθύνες στους άλλους. Έτσι δικαιολογείται η αναφορά σε επίθεσεις του ατόμου προς τη μητέρα ιδιαίτερα, την οποία θεωρεί κυρίως υπεύθυνη για την κατάστασή του: *«Το κακό γίνηκε σαν ήρθε στο δωμάτιο η μητέρα. Την αγνόησε τελείως. Κι όταν του 'βαλε στα γόνατα το δίσκο με το πρωινό, τον αναποδογύρισε στο πάτωμα. Εκείνη ξέσπασε. Είχαν μαζευτεί πολλά. Το πρόσωπό της κοκκίνισε. Πρώτη φορά γινόταν έξαλλη. Πρώτη φορά έχανε την αυτοκυριαρχία της. Δεν σ' αντέχω πια, του φώναζε. Επιτέλους φτάνει. Άνθρωπος είμαι κι εγώ. Ξεχείλισε το φαρμάκι μέσα μου»(14, 19).* Έτσι κορυφώνεται η δοκιμασία που περνά η πρώτη κοινωνική дуάδα, η πιο σημαντική, αυτή μεταξύ της μητέρας -παιδιού. Χρειάζεται να γίνει ένας επαναπροσδιορισμός του ρόλου του καθενός - με τη βοήθεια του συγγραφέα- να εγκλωπωθούν και οι δύο νέα πρότυπα συμπεριφοράς, να οριοθετηθούν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις, να ανασυγκροτηθούν και να επανεξεταστούν τα δεδομένα. Κι όλα αυτά πραγματοποιούνται σε ένα ικανοποιητικό βαθμό, όταν σιγά-σιγά αρχίζει να υπάρχει συνοχή και βάθος ανταπόκρισης όλων των μελών της οικογένειας.

Από τις σπάνιες περιπτώσεις είναι -αν όχι η μοναδική μέσα στα εξεταζόμενα κείμενα -η δυαδική σχέση πατέρα-κόρης που περιγράφεται από το Ρώσο συγγραφέα Λιχάνωφ. Στο κείμενό του, η μητέρα είναι ανίκανη να σηκώσει το φορτίο της «άρρωστης» κόρης και αποτραβιέται σε δεύτερο επίπεδο στην πλοκή, ενώ ο πατέρας συμπαρίσταται ουσιαστικά στο κορίτσι, δεχόμενος όμως και τα ξεσπάσματά του, που τα αντιμετωπίζει ψύχραιμα και με

¹⁴⁸ ό.π. 25-26 σ.

κατανόηση. Συνήθως - υποστηρίζουν οι ειδικοί - το άρρωστο κορίτσι που έχει έντονο «αίσθημα ανασφαλείας», προσκολλάται στον πατέρα σε όλο το χρονικό διάστημα της παιδικής του ηλικίας. Με την πάροδο των χρόνων « η διανοητικότης και η ψυχικότης της , η ασύνειδος σκέψη της την παρακινούν, με έναν τρόπο επιθετικό κατά του «αισθήματος ανασφαλείας», να σιγουρευτεί καταφεύγοντας στον πατέρα. Γιατί μόνο στο φυσικό αρχηγό της οικογενείας μπορεί να βρει το ανώτερο συναίσθημα της προσωπικότητας που έθεσε ως σκοπό της, δηλαδή να ικανοποιήσει το συναίσθημα της κατωτερότητάς της, Η ερωτική εκλογή ή ο γάμος την τρομάζουν, γιατί με αυτά θα υποστεί νέους εξευτελισμούς του συναισθήματος της προσωπικότητάς της»¹⁴⁹ Με το τελευταίο αυτό ίσως εξηγείται ότι ο συγγραφέας θέλει τη Λένα να αρνείται την ειλικρινή αγάπη του νεαρού Φιοντόρ, ο οποίος της μένει πιστός μέχρι το τέλος του κειμένου, αφήνοντας τον αναγνώστη να συνεχίσει με τη φαντασία του την αισιόδοξη έκβαση της σχέσης τους...

Η ζήλια επίσης και ο εγωισμός που διακρίνουν όχι μόνο τα ίδια τα άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά συνήθως και τα υγιή αδερφάκια τους μέσα στα κείμενα, είναι απόρροια της τάσης για άρνηση της αξίας των προσώπων και των πραγμάτων με αφορμή την έλλειψη ασφάλειας και της ύπαρξης του συναισθήματος της κατωτερότητας και της μειονεξίας: «...κάθεται με τις ώρες στην αναπηρική του καρέκλα και αφήνει το βλέμμα του να πλανιέται κάτω, στο δρόμο, όπου παίζουν τα παιδιά...»(14, 27σ.) Τα συναισθήματα αυτά, αδρανοποιούν εκείνον που ταλανίζεται από αυτά. Δεν επιχειρεί να έχει κάποιο ενδιαφέρον, ένα σκοπό...Εμμένει μόνο στις βασανιστικές σκέψεις του τύπου: Εγώ δεν μπορώ, γιατί δεν είμαι σαν τους άλλους....

Το αισιόδοξο γεγονός -σε μερικά από τα κείμενα- ότι στο τέλος του ανηφορικού δρόμου, τα άτομα με ειδικές ανάγκες κατορθώνουν να εντάσσονται ως ισότιμα μέλη στην κοινωνία και μερικά μάλιστα εξ αυτών να κατακτούν στόχους¹⁵⁰ που φαίνονται δυσανάλογοι με τις δυνατότητές τους, δεν

¹⁴⁹ AXELE : ό. π. 22σ.

¹⁵⁰ Παγκόσμια γνωστά παραδείγματα αντιστάθμισης-αναπλήρωσης είναι η Βίλμα Ρούντολφ, που ονομάστηκε «το μαύρο ζαρκάδι» και έγινε ολυμπιονίκης το 1960 στο τρέξιμο αφού πρώτα νίκησε την πολυμελίτιδα που την κράτησε για πολλά χρόνια στην αναπηρική

ανήκουν στη σφαίρα της φαντασίας του εκάστοτε συγγραφέα. Δεν είναι μόνο ένα ευχολόγιο ή μια τονωτική ένεση ελπίδας χωρίς αντίκρουσμα όπως ήθελαν να παρουσιάζουν ανάλογα θέματα οι παλιότεροι συγγραφείς. Οι ψυχολόγοι παραδέχονται τη σχέση μεταξύ της μειονεκτικότητας και της υπεραναπλήρωσης ή υπερ-αποζημίωσης.¹⁵¹ Οι εξαιρετικές επιτυχίες, είναι προϊόντα της σοβαρής σύγκρουσης των «μειονεκτούντων» με τις αδυναμίες τους. Η καταβαλλόμενη ενέργεια από τα άτομα αυτά, είναι μεγαλύτερη από τη συνηθισμένη για αυτό και τα επιτεύγματα είναι μεγάλα.

Με τη σύντομη μελέτη των σπουδαιότερων συγκρούσεων που παρατηρούνται εντός των κειμένων, ενδυναμώνεται και στεριώνει η άποψη ότι τα σύγχρονα λογοτεχνικά έργα για παιδιά, διαχειρίζονται με σοβαρότητα και ειλικρίνεια την υπόθεση του «διαφορετικού» ατόμου και συνδράμουν στη διαμόρφωση μιας ανθρώπινης αντιμετώπισής τους από το νεαρό αναγνώστη.

2.3. Συζήτηση των δεδομένων κατά κατηγορίες (Ευρύτερο περιβάλλον, οικογένεια, πατέρας, μητέρα, άτομο με ειδικές ανάγκες, αδερφάκι του παιδιού με ειδικές ανάγκες)

2.3.1.. Ευρύτερο περιβάλλον

Ο περίγυρος στη συντριπτική πλειοψηφία των έργων, στα έντεκα από τα δεκαεπτά βιβλία,¹⁵² παίζει ρόλο καθοριστικό για τη συμπεριφορά του ίδιου του ατόμου με ειδικές ανάγκες και των υπολοίπων μελών της οικογένειάς του.

Είναι αυτός που με την περιέργειά του, τον οίκτο ή το φόβο που εκδηλώνει, απομονώνει τους ήρωες, οι οποίοι ορθώνουν από ντροπή και

καρέκλα, ο Γκλεν Κάνιγγαμ, ο δρομέας των μεγάλων αποστάσεων με πόδια που είχαν καεί από τα χρόνια της παιδικής του ηλικίας και η Έλεν Κέλλερ όντας τυφλή και κωφάλαλη, κατορθώνει να σπουδάσει Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά, να πάρει διπλώματα φιλοσοφίας, φιλολογίας και μαθηματικών.

¹⁵¹ Πετρουλάκης...ό.π. 76σ.

¹⁵² Πρόκειται για τα βιβλία με τους αριθμούς: 13, 6, 1, 11, 7, 15, 9, 12, 17, 14, όπως έχουν αριθμηθεί για τη διευκόλυνση της μελέτης.

ενοχές, τοίχο μεταξύ του σπιτιού και του περίγυρου εκτός από αυτό.¹⁵³ «Κι ο κόσμος όλος, γύρω από το πρόβλημα, σκόρπιο υλικό, χωρίς καμία θέση, καμία ενότητα, καμία κατανόηση ή συμμετοχή! Όχι πως δεν ξέρουν τις ειδικές ανάγκες, όχι πως δεν τις γνωρίζουν αλλά μερικοί εθελοτυφλούν, γιατί οι ειδικές ανάγκες της ψυχής τους είναι μεγαλύτερες και δεν τους επιτρέπουν να ασχοληθούν μαζί σου» αναφέρει η μάνα παιδιού με εγκεφαλική παράλυση που δοκιμάζει καθημερινά την απόρριψη από την κοινωνία μιας επαρχιακής πόλης όπου ζει.¹⁵⁴ Ξεχειλίζοντας από την πίκρα αναρωτιέται για ποιο λόγο τα προβλήματα να παραμένουν άλυτα, οι ανάγκες να παραμένουν ανάγκες και τα μέτρα να αποδεικνύονται ημίμετρα. Απαντώντας η ίδια που βιώνει χρόνια το πρόβλημα, αποδίδει όλη αυτή τη στάση στην έλλειψη αγάπης και κατανόησης. «*Αλλήλων τα βάρη βαστάζοντες*»! Πως να γίνει το πρόβλημα του άλλου προσωπικό θέμα; Οι συγγραφείς των βιβλίων που εξετάζονται εδώ, στην πλειοψηφία τους προσπαθούν μέσω της πλοκής να πείσουν με τη στάση που διαμορφώνεται προς το τέλος των κειμένων ότι, αν ο περίγυρος σκύψει με ανθρωπιά στο πρόβλημα του ατόμου με ειδικές ανάγκες και της οικογένειάς του, απαλύνεται ο πόνος, αμβλύνεται, ακόμη και επιλύεται, ρυθμίζοντας τους τόσους εξωγενείς

¹⁵³ Η Περλ Μπακ στο βιβλίο της, *Το παιδί μου που δεν μεγάλωσε ποτέ*, (Αθήνα, εκδόσεις Γκοβόστης, χ.χ) γράφει ότι η κόρη της γεννήθηκε με σοβαρή νοητική καθυστέρηση, ζούσε στην Κίνα την εποχή εκείνη και δε θεωρήθηκε ποτέ ανάπηρη. Τον καιρό εκείνο οι Κινέζοι δέχονταν τους ανθρώπους «με αναπηρία» απλώς σαν ένα γεγονός της ζωής και τους περιποιούνταν όπως θα έκαναν για οποιοδήποτε πασιδί. Μόνο όταν η Περλ Μπακ έφερε πάλι το παιδί στο δυτικό πολιτισμό, βίωσε την προκατάληψη και το στιγματισμό. Έτσι άρχισε και εκείνη να παρασύρεται από το γενικό κλίμα και να βλέπει την κόρη της ως ανάπηρη. Ανάλογη με τους Κινέζους συμπεριφορά (όχι όμως εξ αιτίας της ίδιας φιλοσοφίας) μας περιγράφει η Τζώρτζογλου στο βιβλίο του δείγματος «*Αργυρώ*» για τη μικρή κοινωνία στο Τσεπέλοβο (Ηπειρος): «*Στα Ζαγοροχώρια με τη βαριά κληρονομιά των πολέμων, της θυσίας, του ηρωισμού, ο κόσμος έχει έμφυτο σεβασμό για τα παθήματα του ανθρώπου. Σεβασμό πέρ' απ' την αγωγή και τους καλούς τρόπους που ψευτίζουν τα αισθήματα. Άγριο και πρωτόγονο σεβασμό, κάτι σαν ένστικτο που περνά από γενιά σε γενιά και θυμίζει τα ζώα όταν γλύφουν τους πληγωμένους συντρόφους τους*» (34 σ.)

Στο ίδιο βιβλίο περιγράφεται και η αντίδραση μιας άλλης κοινωνίας στην Αμερική, όπου χρειάστηκε η «ανάπηρη» ηρωίδα να μεταφερθεί για να βάλει τεχνικά μέλη στα άνω άκρα: «*Οι υπάλληλοι, οι επιβάτες, ο κόσμος περνούσαν βιαστικοί, απασχολημένοι με τις δικές τους δουλειές. Κανένας δε γύριζε να σε κοιτάξει, να παραξενευτεί, να σε συμπονέσει να σε ξεμπλιάσει. [...] Για την Αργυρώ έφτανε που κανένας δεν τους κοιτούσε, κανένας δεν τη λυπότανε.*

¹⁵⁴ Πρόκειται για τη μάνα παιδιού με ειδικές ανάγκες τη Μαρία Λιακάκου - Γεωργανά, κοινωνική λειτουργό στο επάγγελμα, και το βιβλίο της «*Ένας κόσμος γεμάτος ειδικές ανάγκες*», Καλαμάτα εκδόσεις, Ντούζγος και Σία Ο.Ε. 1995 (20 σ.) Καταθέτει εκεί την προσωπική της ιστορία

παράγοντες που το επηρεάζουν, ο καθένας από τη δική του πλευρά, κάνοντας το δυσβάστακτο.

Τρανό παράδειγμα το βιβλίο του Παντελή Καλιότσου το «Ένα σακί μαλλιά» όπου ο αρσενικός πληθυσμός ενός ολόκληρου σχολείου μιας μικρής νησιώτικης κοινωνίας κουρεύεται με την ψιλή μηχανή για να πάψει να ντρέπεται ο συμμαθητής τους που είχε χάσει τα μαλλιά του από τη χημειοθεραπεία (17, 142 σ.) .Και αυτό το περιστατικό δεν είναι αποκύημα της φαντασίας του Καλιότσου. Οι ευαίσθητες χορδές της ψυχής του λογοτέχνη συνέθεσαν αυτή τη μοναδική μελωδία της αλληλεγγύης και της συμπαράστασης από ένα πραγματικό γεγονός που έγινε παγκόσμια είδηση στα Μ.Μ.Ε. την άνοιξη του 1994 και περιέγραφε την ανάλογη αντίδραση μιας μαθητικής κοινότητας στην Αμερική. Τέτοια πολύτιμα πετράδια συμπεριφοράς του περίγυρου, χρειάζεται να βγαίνουν στην επιφάνεια και μέσω της λογοτεχνίας, ώστε να γίνει σιγά-σιγά συνείδηση στον αναγνώστη ότι το «διαφορετικό» έχει δικαίωμα στην αναγνώριση, στην αγάπη, στη φιλία, στις ίσες ευκαιρίες.

2.3.2. Οικογένεια.

Η οικογένεια υποφέρει από το βάρος ενός τέτοιου συμβάντος. Και οι συγγραφείς δεν το παραβλέπουν αυτό. Αντίθετα περιγράφουν την απομόνωσή της, την «ένοχη» στάση της, την ματαίωση των προγραμμάτων της. Το κύριο βάρος πέφτει φυσικά στις πλάτες των συζύγων αλλά και του «υγιούς» αδερφού. Η εικόνα των γονέων στα κείμενα είναι εικόνα όντων ανθρώπινων με όλη τη σημασία της λέξης: *«Τα ανθρώπινα όντα που πασχίζουν και αναπτύσσονται πρέπει να αφήνουν να φαίνεται πως κατά καιρούς νιώθουν μόνα, κλαίνε όταν πληγώνονται, θυμώνουν όταν διαψεύδονται, ξεχνούν- κοντολογίς κάνουν όλα τα θαυμάσια πράγματα που κάνει ένας άνθρωπος. Οι γονείς πρέπει να ξέρουν επίσης να αυτοσαρκάζονται, να αγαπούν, να νοιάζονται, να ονειρεύονται, να εκφράζουν τις ανάγκες τους και να μοιράζονται. Με άλλα λόγια, οι γονείς πρέπει να ξέρουν πως είναι άνθρωποι και όχι θεοί....»*¹⁵⁵

¹⁵⁵ Μπουσκάλια Λ.: "Ατομα με ειδικές ανάγκεςό.π. . 92σ.

Η οικογένεια νιώθει ανασφαλής γιατί δε γνωρίζει τι από όλα περιμένει ένα μέλος της στο μέλλον: οίκτο, εμπαιγμό, αποκλεισμό; Φοβάται για το μέλλον και την ασφάλειά του. Φοβάται για το γεγονός ότι δεν υπάρχουν ειδικά σχολεία, δεν υπάρχει πρόβλεψη για την αποκατάστασή του με κάποια εργασία που θα του εξασφάλιζε την ανεξαρτησία.¹⁵⁶

Η ανασφάλεια φέρνει την αβεβαιότητα και την αμφισβήτηση για τις διαγνώσεις των γιατρών: *«Η μαμά είναι άρρωστη πάλι. Έτσι γίνεται κάθε φορά που γυρίζει από τους γιατρούς με το ροζ φάιλ στο χέρι και τη Μαργαρίτα ντυμένη στα καλά της. Πέφτει στο κρεβάτι και δε θέλει να δει κανένα και ο μπαμπάς όλο αγωνίζεται να της δώσει θάρρος και η θεία Ευγενία ανεβοκατεβαίνει λυπημένη τις σκάλες με ένα δίσκο στο χέρι»* (15, 113σ.)

Αβεβαιότητα για τις αντιδράσεις του κόσμου, αβεβαιότητα για την αποστολή της οικογένειας, για το τι θα σκεφτεί το παιδί σαν μεγαλώσει. Έτσι η οικογένεια περνά μια μεγάλη περίοδο κατάθλιψης, κενού, φυγής, απάθειας. Κάποιοι από τα μέλη της παριστάνουν ότι είναι καλά, ότι δε συμβαίνει τίποτα. Οι στιγμές μοναξιάς όμως πολλές και τα δάκρυα κρυφά...

Οι συγγραφείς αποδίδουν όλο αυτό το πρώτο φάσμα της θλίψης και της απομόνωσης σε όλη του την έκταση. Παράλληλα και με τον καιρό όμως τοποθετούν την οικογένεια απέναντι στα προβλήματα. Σιγά - σιγά τα μέλη της ενώνονται, αποδέχονται την κατάσταση και αποτιμούν τις υπάρχουσες δυνατότητες του παιδιού με ειδικές ανάγκες. Το παροτρύνουν στη συνέχεια να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες αυτές, να αποκτήσει σκοπούς και στόχους στη ζωή του. Έτσι αποκαθίστανται και οι σχέσεις των μελών μεταξύ τους που για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν εντελώς έκρυθμες από το σοκ και τον πόνο: *«Με τη μητέρα ο Γιάννης ξεκίνησαν θεωρία της μουσικής. Πάει αρκετά καλά. Σε λίγο καιρό, η μητέρα η πιανίστρια θα υποχρεωθεί να τον παραδώσει στις φροντίδες κάποιου γνωστού της φλαουτίστα. Να ναι τάχα ενοχλημένη για τη μουσική παρασπονδία του γιου της; Ο παππούς ο φλαουτόφιλος πάντως το*

¹⁵⁶ Βλ. το άρθρο «Αγώνες και αγωνία για την αποκατάσταση» του Κάκουρου Ε. Μ.Α. Ph.D. ψυχολόγου, στο περιοδικό «Διαφορά», Νοέμβριος '92, αρ. τεύχους 44-45, 51-54 σ.σ.

χαίρεται. Και πραγματοποιεί την υπόσχεσή του. Του αγοράζει ένα σπάνιο φλάουτο». (14, 188σ.)

Κι όταν ακόμη ο ήρωας με ειδικές ανάγκες πάσχει από βαριά νοητική καθυστέρηση και τετραπληγία, η οικογένεια εκτιμώντας με ψυχραιμία την κατάσταση μετά το πρώτο σοκ, μπορεί να στηριχτεί στην αγάπη και την αφοσίωση αυτού του εγκλωβισμένου σε βαριά αναπηρία μέλους της: *« Και όσο για τον αδερφό σου, να το θεωρείς μεγάλη τύχη που έχεις κάποιον να σε αγαπά τόσο άδοξα και τόσο πλέρια όπως εκείνος... Τι σημασία έχει αν το εκφράζει διαφορετικά από τους άλλους;» (7, 93 σ.)*

2.3.3. Το άτομο με ειδικές ανάγκες.

Είναι φυσικό να περιγράφεται στα κείμενα - και μάλιστα σε κείνα όπου ο ήρωας δεν πάσχει από σοβαρή νοητική καθυστέρηση- ένα πολύπτυχο αρνητικών συναισθημάτων των οποίων πηγή είναι το ίδιο το άτομο με ειδικές ανάγκες.: Επιθετικότητα, ντροπή, μοναξιά, στέρηση των δικαιωμάτων, ζήλια, χαμηλό αυτοσυναίσθημα και είναι ευνόητο αυτό και απόλυτα δικαιολογημένο, να αισθάνεται έτσι, όταν ζει το άτομο με ειδικές ανάγκες σε μια κοινωνία που δεν είναι έτοιμη να το δεχτεί, να το εντάξει ισότιμα στις εκδηλώσεις της, στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας.

Από την άλλη όμως μεριά, μέσα από αυτό τον κυκεώνα των συγκρούσεων αναδεικνύονται όλα εκείνα που προκαλούν το σεβασμό αλλά και την ντροπή από την πλευρά των «υγιών». Λίγα βέβαια τα θετικά ευρήματα αλλά πλούσια σε συναίσθημα και προσωπική προσπάθεια. Το άτομο με ειδικές ανάγκες διεκδικεί τα δικαιώματά του στη ζωή, στον έρωτα, δεν επιζητά τον οίκτο, μεταστρέφει την αρνητική συμπεριφορά του μόλις ανακαλύψει το δρόμο του στη ζωή. Προκαλεί το θαυμασμό για τη θέληση και το πείσμα και για τις εξαιρετικές του επιδόσεις σε τομείς που οι «φυσιολογικοί» αδυνατούν να προχωρήσουν: *«Η θέληση κι η λεβεντιά νικούν την κάθε αναπηρία. Ελπίζω το βραβείο της, το κατόρθωμά της, να το μάθει όλη η Ελλάδα. Κάθε άνθρωπος που αγωνίζεται και παλεύει να προσαρμοστεί, ύστερα από κάποιο χτύπημα της μοίρας...» (4,138σ.)*

2.3.4. Ο πατέρας

Είναι το μέλος εκείνο της οικογένειας που πονά αλλά δεν εκδηλώνεται. Μεγαλωμένος στην κοινωνία εκείνη που συνηθίζει να λέει στ' αγόρια της, «οι άντρες δεν κλαίνε», που τα μαθαίνει να κρύβουν τον πόνο, μοιάζει να μένει σε απόσταση από το πρόβλημα, να «κρύβεται» πίσω από μια εφημερίδα ή να λείπει πολλές ώρες από το σπίτι του όπου υπάρχει το πρόβλημα. Πνιγμένος πολλές φορές από τον πόνο για τη ματαίωση των ονείρων και των προσδοκιών και απογοητευμένος από την αδιαφορία της συζύγου (η οποία ασχολείται διαρκώς με το παιδί της που έχει τις ειδικές ανάγκες) καταφεύγει στη συντροφιά μιας άλλης γυναίκας.¹⁵⁷ Αυτό όμως δεν είναι εκδήλωση αδιαφορίας και αναισθησίας εκ μέρους του. Κάθε άλλο.... Στον πόνο και την απογοήτευση, προστίθενται έπειτα και οι ενοχές για τη μοιχεία, την απάτη¹⁵⁸... Εξ άλλου η ερωτική πράξη με τη νόμιμη γυναίκα συνδέεται *«με όλες τις δυστυχίες του ανθρώπινου γένους με τη φρικτή εκείνη αθλιότητα που όσοι δεν τη ζουν, προσποιούνται πως δεν τη βλέπουν, βαπτίζοντας τον ανθρωπισμό, αυτή την υποκρισία»*¹⁵⁹

Σπάνια ο πατέρας συνειδητά δε συμμετέχει και αδιαφορεί πραγματικά. Η Κάθριν Όλφρει στο «Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι» παρουσιάζει ένα πατέρα εντελώς απόντα. Αλλά και η μητέρα - μοναδική στο «είδος» της στα κείμενα που μελετήθηκαν - εκμεταλλεύεται το φτωχό το Λάμπη, βάζοντας τον να δουλεύει και να του παίρνει τα χρήματα. Άμεση σχέση γι αυτή την εικόνα έχει η εποχή και ο τόπος που διαδραματίζεται η ιστορία. Πρόκειται για την περίοδο του μεσοπολέμου, σε ένα μικρό ελληνικό νησί. Η απάνθρωπη

¹⁵⁷ Και αυτό φυσικά αφήνεται απλά να αγνοφανεί: *«Κρίμα να τον παραμελείς για χάρη του Γιάννη. Πρόσεχε! Πρόσεχε πολύ! Καταλαβαίνεις τι εννοώ.»* (14, 23σ.) και πιο κάτω: *«Ο πατέρας μπήκε στο δωμάτιο τρεκλίζοντας. Τα μάτια του θολωμένα, το χνώτο του βρωμούσε οινόπνευμα[...] Ποιος θα το 'λεγε πως η συμπεριφορά του τον τελευταίο καιρό, το αφηρημένο ύφος, οι σιωπές, οι συχνές του απουσίες θα κατέληγαν εδώ;»* (14, 62σ.).

¹⁵⁸ Η ειλικρίνεια με την οποία, ο βραβευμένος με το Νόμπελ λογοτεχνίας του 1994 Ιάπωνας συγγραφέας Κενζαμπούρο Όε, απεικονίζει τον ήρωα-αντιήρωά του, καθιστά τον Μπερντ που απατά τη γυναίκα του (ως μία διέξοδο στον τρόπο για τη γέννηση του τερατώδους μωρού του) έναν από τους συγκλονιστικότερους χαρακτήρες της σύγχρονης μυθιστοριογραφίας. Βλ. Κενζαμπούρο Όε «Μία προσωπική υπόθεση, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη 1994 (βραβείο Νόμπελ)

¹⁵⁹ Όε: ό.π. 73σ.

συμπεριφορά των γονέων οφείλεται και στην κοινωνία που ζουν, στην εποχή αλλά και στην αγραμματοσύνη και τη φτώχεια.

Σε άλλα πάλι κείμενα-λίγα- ο πατέρας έχει τον πρώτο ρόλο δίπλα στο παιδί με ειδικές ανάγκες. Η μητέρα λόγω της υπερβολικής της ευαισθησίας ή λόγω της φυσικής αδυναμίας της να εξυπηρετήσει το ανάπηρο παιδί της, έχει τον πατέρα στο πλάι να την ανακουφίζει. Έτσι ο Λιχάνωφ θέλει τον πατέρα στενά συνδεδεμένο με την παραπληγική κόρη του. (1) Η Σέλλινγκ το ίδιο (10), στο κείμενο της Βελς και της Κύπριας Αβρααμίδου (12 και 7 αντίστοιχα), οι πατεράδες πλένουν και ξυρίζουν τον έφηβο που είναι καθηλωμένος σε αναπηρικό καρότσι.

2.3.5..Η μητέρα

Η μάνα και το αδερφάκι του ατόμου με ειδικές ανάγκες είναι από τα πλέον δραματικά πρόσωπα των κειμένων. Οι πενήντα πέντε μονάδες ανάλυσης που μετρήθηκαν μετά την αποδελτίωσή τους και αφορούν μόνο στη μάνα, δείχνουν το μέγεθος των προβλημάτων που αντιμετωπίζει και που οι συγγραφείς με παρρησία περιγράφουν, όπως: *«Τι ήθελε και στολίστηκε έτσι! Με ένα τέτοιο παιδί, δε βιάφεις μπλε τα νύχια σου!»*(12, 59σ.) και αλλού: *«Είναι τόσο κομψή και καλοντυμένη που δε μπορεί να έχει ένα γιο σαν τον Περικλή. Θαρρώ πως δεν της ταιριάζει καθόλου»* (15, 76σ.).

Η μητέρα, βρίσκεται σε δυσμενέστατη θέση και δεν μπορεί να δεχτεί ότι το δικό της το παιδί, μειονεκτεί από τα άλλα παιδιά. Είναι πολύ δύσκολο να μάθει κανείς να αντέχει τον αναπόφευκτο πόνο. Γιατί *«όλη η λαμπρότητα της ζωής έχει φύγει, όλο το καμάρι των γονιών. Είναι κάτι περισσότερο από το χαμένο καμάρι, υπάρχει ένα πραγματικό αίσθημα ότι το νήμα της ζωής σου αποκόπτεται. Η ροή των γενεών έχει σταματήσει...»*¹⁶⁰

Καθ' όλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της τίθεται το ερώτημα ως μοναδικός εφιάλτης: Θάναι καλά το παιδί; Οι αγχωτικοί φόβοι επιβεβαιώνονται. Η μάνα βιώνει το πένθος. Κι έπειτα νιώθει προσωπική ευθύνη για την κατάσταση στην οποία έρχεται το παιδί στον κόσμο.

¹⁶⁰ Μπασκ Π. « Το παιδί μου δε μεγάλωσε ποτέ.....ό.π. 29σ.

Αναρωτιέται μήπως οφείλεται η ατυχία αυτή σε κάτι που έκανε ή που δεν έκανε, που ήπιε, που έφαγε. Όλες αυτές οι σκέψεις την οδηγούν στην αυτοεπίπληξη και την αυτοαποδοκιμασία. Κι εδώ είναι που χρειάζεται βοήθεια από τους ειδικούς: *«Ένα καθυστερημένο παιδί μπορεί να βοηθηθεί από την πρώτη μέρα που θα γεννηθεί. Αν φυσικά βοηθηθεί πρώτα η μάνα που έχει τη μεγαλύτερη ανάγκη»* (11, 21σ.) Η Τσοκοπούλου στο βιοματικό της αφήγημα «Είναι ο γιος μου» αναφέρει ότι ο γιατρός της χωρίς περιστροφές της ανέθεσε την ευθύνη της καλής ή κακής εξέλιξης του παιδιού της με σύνδρομο Down. Αλλά στάθηκε όμως ψύχραιμα και ουσιαστικά στο πλευρό της. Η κύπρια Κίκα Πουλχερίου παρουσιάζει τη μάνα καθ' όλη τη διάρκεια του κειμένου της, να κυνηγά κάθε νέο γιατρό για να κερδίσει ένα κομμάτι ελπίδα: *«Μα η μαμά ποτέ δε μπορεί να ησυχάσει. Κάθε φορά που ακούει για κάποιο καινούργιο γιατρό τρέχει αμέσως να τον βρει. Παίρνει τη Μαργαρίτα, παίρνει και το ροζ φάιλ κι όταν γυρίζει είναι ακόμη πιο λυπημένη από κάθε άλλη φορά»* (15, 110σ.). Η μητέρα στη Βελς, προσπαθεί να εξισορροπήσει την κατάσταση γιατί υπάρχει η Άννα, το υγιές αδερφάκι που χρειάζεται τη βοήθειά της. Σχοινοβατούσε πάντα πάνω σε ένα λεπτό σχοινί. Και κάποια στιγμή καταρρέει ζητώντας συγγνώμη μετά από μια υστερική κρίση που πέρασε λόγω του βάρους του φορτίου που τη λύγισε. Υπήρχε όμως ο παππούς που με μια κουβέντα πάντα έφερνε ανακούφιση στα ταλαιπωρημένα πρόσωπα: *«Και γιατί να μη μπορείς να χάσεις κι εσύ τον έλεγχό σου; ρώτησε ο παππούς **Όποιος δε φτάνει στα άκρα, δε ζει ποτέ σωστά**»* (12, 93σ.)

Μια εξαιρετικά γενναία μάνα μας δίνει η Τζώρτζογλου. Η μικρή της κόρη χάνει τα άνω άκρα από την έκρηξη ξεχασμένης χειροβομβίδας. Ζούνε στα Ζαγοροχώρια και είναι σεβαστή οικογένεια από τον περίγυρο. Κανείς δεν τολμά να λυπηθεί ή να σχολιάσει τουλάχιστον στα φανερά. Και οι γιατροί λένε την αλήθεια από την πρώτη στιγμή: *«Σαν μάνα πρέπει να δείτε την αλήθεια κατά πρόσωπο, γιατί τότε μόνο θα τη βοηθήσετε. Την πρώτη, την ηθική βοήθεια από σας την περιμένει»*. (4, 23 σ.) Κι η μάνα στέκει λεβέντικα δίπλα στην ανάπηρη κόρη. Το βασικότερο στοιχείο της βοήθειάς της ήταν ότι δεν τη βοηθούσε. Την άφηνε να προβληματίζεται στο πώς θα αυτοεξυπηρετηθεί χωρίς

τα χέρια της για να μάθει να είναι ανεξάρτητη. Και τα κατάφερε! Είναι μια από τις ηρωίδες των βιβλίων, που είχε εξέλξει αξιοθαύμαστη.

Μέσα από τα κείμενα η μάνα περνά γενικά μια περίοδο μεμψιμοιρίας και θρήνου. Με την πάροδο όμως του χρόνου, μαθαίνει να ζει με το πρόβλημα και να ανακαλύπτει τη χαρά που μπορεί να της δώσει το παιδί της με ειδικές ανάγκες.

Ο Μπουσκάλια λέει ότι *«έχουν το δικαίωμα οι μάνες να περάσουν ένα διάστημα πένθους, όπως θα πενθούσαν το θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου - γιατί σε ένα βαθμό, η πραγματικότητα ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες είναι ο θάνατος του όμορφου ονείρου για το υπέροχο παιδί που ποθούσαν. Το αύριο όμως μπορεί επίσης να προσφέρει αναπάντεχα όνειρα όσο εκείνα που έγιναν κομμάτια»*.¹⁶¹

2.3.6 . Το αδερφάκι του ατόμου με ειδικές ανάγκες

Οι ογδόντα μονάδες ανάλυσης με αρνητικό περιεχόμενο που συγκεντρώθηκαν από τη διερεύνηση των δεκαεπτά βιβλίων είναι ένας συντριπτικός αριθμός σε σχέση με τις πέντε μονάχα μονάδες που εκπέμπουν θετικό περιεχόμενο σε αυτή την κατηγορία.

Τα, αδέρφια των ατόμων με ειδικές ανάγκες υποφέρουν. Και υποφέρουν περισσότερο, όταν η στάση των γονέων δεν είναι σωστή. Από τους γονείς τους περιμένουν πρώτα να καταλάβουν ότι τουλάχιστον το σπίτι τους είναι το μέρος όπου ο καθένας μπορεί να αισθάνεται αγαπητός γι αυτό που είναι.¹⁶² Το αδερφάκι του παιδιού με ειδικές ανάγκες μέσα στα κείμενα, είναι ο πιο ευαίσθητος δέκτης και των πιο ασήμαντων -φαινομενικά- κινήσεων ή συμβάντων στο σπίτι. Συνήθως είναι θηλυκού γένους και προσκολλάται ιδιαίτερα στη μητέρα, που τη βλέπει να ταλαιπωρείται και να προσπαθεί με τις μικρές του δυνατότητες να βοηθήσει. Τα συναισθήματα και οι αντιδράσεις της

¹⁶¹ Μπουσκάλια ό. π. 127σ.

¹⁶² « Είναι θλιβερό να αντιμετωπίζονται ρατσιστικά τα άτομα με ειδικές ανάγκες και αδιανόητο αυτός ο ρατσισμός να ξεκινά από την ίδια την οικογένειά τους» Δράγαση - Σηφάκη Ε. Σωστοί γονείς, ευτυχισμένα παιδιά, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 149σ.

μάνας και κόρης πολλές φορές μοιάζουν τόσο πολύ, που οι συμβουλές της μάνας προς την κόρη- νάναι περισσότερο κοινωνική και να μην κλείνεται στον εαυτό της- θυμίζουν εκείνο το κλασικό «Δάσκαλε που δίδασκες» : *«Άσε με ήσυχη με τα κηρύγματά σου»* είπε η Άννα *«είναι ανάγκη να μιμείσαι τα λάθη μου; ρώτησε σιγανά η μητέρα. Η φωνή της αντήχησε, λες και ήταν έτοιμη να κλάψει κι αυτό εξαγρίωσε την Άννα ακόμη περισσότερο»*. (12, 131σ.)

Το αδερφάκι είναι το βασικό πρόσωπο σε πολλά από τα κείμενα. Σε δύο μάλιστα περιπτώσεις αφηγούνται οι ίδιες οι αδερφές του ατόμου με ειδικές ανάγκες τη ζωή τους που σκιάζεται από το ατυχές συμβάν (7, 15). Έχουν την ανάγκη να επικοινωνούν με το αδερφάκι τους, νιώθουν εμπιστοσύνη μόνο σε κείνο για να εκμυστηρευτούν όλες τους τις ανησυχίες, επειδή γνωρίζουν ότι εκείνο αγαπά άδοξα και δεν προδίδει. Με αυτό τον τρόπο όμως εγκλωβίζονται σε μια «μονήρη» επικοινωνία, δεν έχουν άλλους φίλους και η μόνη παρηγοριά είναι η μονομερής συζήτηση με το αδερφάκι τους. Επωμίζονται το βάρος της καταθλιπτικής ατμόσφαιρας και είναι ο συνδετικός κρίκος της απομονωμένης οικογένειας με τον έξω κόσμο, μεταφέροντας τις εντυπώσεις του περίγυρου. Έτσι όμως πολιορκούνται και από τους δύο κόσμους. Δέχονται την αγνή συμπεριφορά των απέξω, πληγώνονται από τον πόνο μέσα στην οικογένεια. Φτάνουν στο σημείο να έρχονται «στα χέρια» με τους συνομήλικους τους για να υπερασπίσουν το «άρρωστο» αδερφάκι, ντρέπονται να το παρουσιάσουν στους φίλους τους και συνεπαίρνονται από το καταλυτικό συναίσθημα της κατωτερότητας.

Νιώθουν ενοχές για τη δική τους αρτιότητα, κλείνονται στον εαυτό τους, καταφεύγουν στις λυτρωτικές ονειροπολήσεις που κάποτε κι αυτές γίνονται απειλητικές, επειδή η πραγματικότητα παρεισδύει στη φαντασία. Αλλά και η φαντασία διεισδύει στην πραγματικότητα και τότε συλλαμβάνονται στο σχολείο αφηρημένοι και οι δάσκαλοι τους επιπλήττουν. Όλη τους η καθημερινότητα είναι διάτρητη από την ύπαρξη του αδερφού με ειδικές ανάγκες

Νιώθουν ανασφαλείς, διαισθανόμενοι και τη μεγάλη ευθύνη του να προσέχουν ένα άτομο με ειδικές ανάγκες σε όλη τους τη ζωή και μπρος στην

αγωνία για το τι θα απογίνουν τα αδέρφια τους, προτιμούν να μη κάνουν δική τους οικογένεια για να μείνουν στο πλάι τους. Σε μερικές περιπτώσεις αποτυγχάνουν και στα πρώτα εφηβικά, ερωτικά παιχνίδια, γιατί το ταίρι τους ανακαλύπτει την ύπαρξη του παιδιού με ειδικές ανάγκες και κάνει πίσω. Ο φόβος της κληρονομικότητας είναι μεγάλος και ακόμη μεγαλύτερος ο φόβος της προκατάληψης: *«Τι έχεις; γιατί δε μου το λες; [...] -Η Κατερίνα, είπε πνιγμένα, δε θέλει να με ξαναδεί πια [...] Δεν της επιτρέπει η μαμά της, λέει, να συνεχίσει να μ' αγαπά τώρα που ξέρει πως έχω γι' αδερφή μου τη Μαργαρίτα»* (15, 139σ.).

Έρχεται όμως η στιγμή που βγαίνει ο μικρός αδερφός (κυρίως -όπως αναφέρθηκε-αδερφή είναι μέσα στα κείμενα) από το τέλμα που βρίσκεται, με τη βοήθεια της φιλίας, της οικογένειας, της ανακάλυψης των δυνατοτήτων του «άρρωστου» αδερφού. Η λύτρωση έρχεται και από τη διαπίστωση ότι υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι δε στέκονται στην αναπηρία, προσφέροντας απλόχερα την αγάπη τους: *«Ανάσανα βαθιά. Κάποιος κρατάει τη Μαργαρίτα αγκαλιά και της μιλάει γλυκά, γλυκά. [...] Μου έρχεται να τον αγκαλιάσω, να τον φιλήσω και να του πω πως είναι ο πιο γλυκός άνθρωπος του κόσμου μα ντρέπομαι».* (15, 136σ.)

Η αλλαγή ατμόσφαιρας-μετά την τόση ψυχολογική καταπίεση-συμβαίνει πάντα προς το τέλος της αφήγησης κι αυτό παρατηρείται σε όλους τους συγγραφείς. Ο πόνος απαλύνεται, η ζωή συνεχίζεται ενώ το πρόβλημα γίνεται αποδεκτό. Και δε συμβαίνουν αυτά από μόνα τους και ξαφνικά. Κλιμακώνεται μια κατάσταση με τη βοήθεια πάντα ανθρώπων που διαθέτουν ανοικτό μυαλό και μεγάλη καρδιά, που έχουν τη δύναμη να συμφιλιώσουν τους φίλους τους με το «κακό» που τους έτυχε. Όπως στην περίπτωση της μικρής Λέας η οποία βοήθησε την Άννα να δει κατάματα την πραγματικότητα με τον «καθυστερημένο» αδερφό της, να την αντιμετωπίσει πρόσωπο με πρόσωπο, με κόστος να τη χάσει από φίλη της, αλλά στο τέλος να αποδεχτεί την αλήθεια, νιώθοντας ανακούφιση.(12).

Οι συγγραφείς δίνουν απόλυτη βαρύτητα στη συμπαράσταση που προέρχεται από τον ευαισθητοποιημένο συνάνθρωπο. Είναι μία από τις

προσπάθειές τους να υποδείξουν στο νεαρό αναγνώστη, μέσω της λογοτεχνίας, την κατεύθυνση που οφείλει να ακολουθεί ο καθένας εμπρός σε ένα ανάλογο πρόβλημα.

2.3.7. Γιαγιά - παπούς

Σε ελάχιστα κείμενα εμπλέκονται ο παπούς και η γιαγιά. Όπου όμως υπάρχουν, ο ρόλος τους είναι καταλυτικός. Στέκουν στο ύψος των περιστάσεων, αλλάζοντας τις πιο πολλές φορές τελείως τη μουντή ατμόσφαιρα.

Στην περίπτωση της Άννας, της μικρής ηρωίδας με αδερφό με ειδικές ανάγκες στο βιβλίο «τα φτερά του δράκου», ο παπούς είναι η προσωποποίηση της ανακούφισης, η δροσερή ανάσα της ιστορίας. Αν και μόνος του-ήταν χήρος- και η ζωή του έδνε, αγαπούσε και απολάμβανε την κάθε στιγμή και αποδεχόταν με σοφία και χιούμορ και τα καλά και τα άσχημά. Εξ άλλου παραδεχόταν ότι *«όποιος δε φτάνει στα άκρα δε ζει ποτέ σωστά»* Μαζί με την Άννα «δραπέτευαν» από την πραγματικότητα που πλήγωνε, αλλά και όταν έπρεπε ήταν ψύχραιμος να την αντιμετωπίσει. (12, 93σ.)

Μια γιαγιά επίσης βοηθά τον παραπληγικό Γιάννη στις «Μέρες της Αλκυόνης», να αποδεχτεί την κατάστασή του και να ανακαλύψει τις δυνατότητές του.

Αλλά υπάρχει και μια άλλη γιαγιά στο «Μυστικό τραγούδι της Μάτας» που δημιουργεί τον αντίποδα στην παρουσία των λιγοστών γιαγιάδων και των παπούδων στα κείμενα. Ενώ όλοι στην οικογένεια έχουν αποδεχτεί τη μικρή κωφάλαλη Μάτα, η γιαγιά διαρκώς ξεσπά σε λυγμούς. Είναι το μόνο πρόσωπο στη μικρή ιστορία που φαίνεται να υποφέρει. Αυτή είναι η μοναδική περίπτωση γιαγιάς που δε φαίνεται να συμφιλιώνεται με το πρόβλημα.

2.3.8. Δάσκαλοι

Γενικά οι εκπαιδευτικοί μέσα στα κείμενα, φαίνονται απροετοίμαστοι να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα. Στην «Αργυρώ» μάλιστα κι ενώ ένας ολόκληρος κόσμος στα Ζαγοροχώρια αποδέχεται και καμαρώνει για τα κατορθώματα της μικρής ανάπηρης (χωρίς χέρια), ο γυμνασιάρχης εκδηλώνει μάλλον μεγαλύτερη «αναπηρία» και πνευματική και συναισθηματική: *«Ξέρετε κύριε Λέκκα, φυσικά η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική στο γυμνάσιο, ωστόσο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούμε να κάνουμε υποχωρήσεις. Νομίζω πως το δημοτικό θα είναι αρκετό για την κόρη σας[...] Η παρουσία της στην τάξη θα βλάψει τα άλλα παιδιά. Θα τους αποσπά την προσοχή τους από το μάθημα, θα την πειράζουν, θα την κοιτάνε...»*(43-44 σ.σ.) Η στάση του ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων και ένα ολόκληρο σχολείο, αποφάσισε αποχή από τα μαθήματά του. Ο αντίποδας αυτού του εκπαιδευτικού, στο ίδιο σχολείο, είναι η καθηγήτρια των τεχνικών που βοηθά την Αργυρώ, στέκει δυναμικά στο πλευρό της και την οδηγεί στην πανελλήνια βράβευση.

Μια άλλη δασκάλα και μάλιστα στην περίοδο του μεσοπολέμου, σε περιόδους κατά τις οποίες ανθούσε η προκατάληψη και η δεισιδαιμονία, βοηθά το διανοητικά καθυστερημένο Λάμπη να βρει τη θέση που του άρμοζε για να είναι ευτυχισμένος και να αποδίδει στη μικρή κοινωνία του αιγαιοπελαγίτικου νησιού όπου ζούσε.(3)

Κι ακόμη αναφέρεται η συμπαράσταση του νεαρού δασκάλου στο μικρό μαθητή του που έχασε τα μαλλιά του από τη θεραπεία που έκανε, ο οποίος ακολουθώντας το παράδειγμα των μαθητών κουρεύεται και ο ίδιος με την ψιλή μηχανή.

Στην πλειοψηφία των βιβλίων πάντως, τα παιδιά με πολύπλοκες μειονεξίες, είναι κλεισμένα στο σπίτι, και ή δε τυχαίνουν καμίας εκπαίδευσης ή σε δυο περιπτώσεις στο παρελθόν υπήρξαν τρόφιμοι ιδρυμάτων.

2.3.9. Γιατροί.

Οι γιατροί κατέχουν επίσης καθοριστικό ρόλο μέσα στα κείμενα. Είναι πρόσωπα που δεν εμφανίζονται συχνά, αλλά η μικρή συμμετοχή τους έχει βάθος και συνέπειες. Υπάρχουν γιατροί που ειλικρινά κι ανθρώπινα οδηγούν τους γονείς να αντιληφθούν σε όλη την έκτασή του το πρόβλημα και να τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν την κάθε περίπτωση με τον τρόπο που θα βοηθούσε την ανάπτυξη του παιδιού. Υπάρχουν όμως και σημεία (λίγα) στα κείμενα, στα οποία υπονοείται η προσπάθεια ιατρών ν' αποκομίσουν οικονομικά οφέλη, δίδοντας μικρές σταγόνες ελπίδας για πιθανή θεαματική βελτίωση της κατάστασης του παιδιού με ειδικές ανάγκες. Ή και περίπτωση γιατρού που φτάνει στην αντίθετη όχθη. Ορθά-κοφτά αποκλείει κάθε προσδοκία, κάθε ελπίδα για το σοκαρισμένο γονιό, λέγοντας του με λίγα λόγια ότι το παιδί πρέπει να αφεθεί στην τύχη του, επειδή δεν υπάρχει καμία πιθανότητα βελτίωσης: *«Θα μπορέσει να παρακολουθήσει σχολείο έστω και πιο αργά από την ορισμένη ηλικία; -κυρία μου, ήταν η απάντησή του, δε ρωτάτε αν θα μπορέσει να καθίσει; Δε ρωτάτε αν θα πάρετε χαρά από αυτό το παιδί, αλλά ρωτάτε αν θα πάει σχολείο;»* (11, 25σ.) Κι όμως εκείνη που περιγράφει αυτή τη σκηνή, χρόνια αργότερα γράφει με περηφάνια την προσωπική της εμπειρία σε βιβλίο, με τον τίτλο «Είναι ο γιος μου»!

2.3.10. Ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με ειδικές ανάγκες

Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν υπάρχει αναφορά στα κείμενα για μπάρες και κεκλιμένα επίπεδα, για την εύκολη μετακίνηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μόνο σε ένα κείμενο ξένης συγγραφώς (το οποίο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, ως ένα βιβλίο- οδηγός καλών συνθηκών, άριστης συμπεριφοράς και αντιμετώπισης, όπου όλα είναι ιδανικά, για να μπορέσει ο μικρός αναγνώστης να αντιληφτεί πως έπρεπε να είναι τα πράγματα και δεν είναι) υπάρχουν σε χώρο συναυλιών ειδικά ασανσέρ, ειδικές τουαλέτες, ειδικό νιπτήρες για άτομα σε αναπηρικά καροτσάκια. (10)

Επίσης γίνεται σχετική αναφορά στο κείμενο του Μανθόπουλου ότι «το δημοτικό συμβούλιο της πόλης αποφάσισε την κατασκευή έργων για να μπορούν να κυκλοφορούν ευκολότερα και χωρίς κίνδυνο όσοι συμπολίτες χρησιμοποιούν αναπηρικό καρότσι» (14)

2.3..11. Το άσχημο συνυφασμένο με την κακία, την ανικανότητα και την αναπηρία.

Δεν υπάρχει τέτοιος «συνδυασμός» μέσα στα σύγχρονα κείμενα για παιδιά. Οι μόνες περιπτώσεις οι οποίες θα ήταν δυνατόν να θυμίζουν κάτι σχετικό, αναφέρονται στην «αγριόχηνα» όπου ο Ράγιαντερ, «καμπούρης και κουλός» αλλά πανώριος στην ψυχή και στο συναίσθημα, κερδίζει την καρδιά της όμορφης Φριθ.

Στο κείμενο της Πουλχερίου, η μικρή αδερφή «υποψιάζεται την ασχήμια» της νεογέννητης αδελφούλας της επειδή ένιωσε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά με την κατάστασή της, αλλά όταν την αποδέχτηκε, νόμιζε πως είχε να κάνει με το ομορφότερο μωρό του κόσμου (15).

Ο ήρωας του Μάνου Κοντολέων, ο οποίος στο ξύλινο χέρι του φορούσε γάντι, φάνταζε στα παιδιά αποκρουστικός και κακός λόγω της αναπηρίας του, μέχρι τη στιγμή που τον γνώρισαν από κοντά (2).

Και στο κείμενο του Καλιότσου ο μικρός «φαλακρός» καρδιοπαθής έπαψε να ξεχωρίζει από τους άλλους, όταν όλοι κουρευτήκαν με την ψιλή. Έτσι ώστε όλοι οι άλλοι με μαλλιά να αισθάνονται «διαφορετικοί»(17).

3. Αποτελέσματα της εξέτασης των μεταβλητών.

3.1. Το φύλο του συγγραφέα επηρεάζει τη στάση του απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες;

<u>Συνολικός αριθμός και ποσοστά σε 165 θέματα μέσα στα έργα των γυναικών και σε κείμενα των αντρών συγγραφέων</u>	
	Με θετικό περιεχόμενο: 39 θέματα
<u>Γυναίκες συγγραφείς: 98 θέματα (59,3%)</u> {	Με αρνητικό περιεχόμενο: 59 θέματα
	Με θετικό περιεχόμενο: 23 θέματα
<u>Άντρες συγγραφείς: 67 θέματα (40,6%)</u> {	Με αρνητικό περιεχόμενο: 44 θέματα

Υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των ανδρών και των γυναικών συγγραφέων .

Οι γυναίκες έχουν περισσότερα να πουν. Διεισδύουν βαθύτερα στα προβλήματα, περιγράφουν τις πολύπλοκες καταστάσεις, δίνουν με λεπτομέρεια και γλαφυρότητα όλη την αίσθηση του φορτίου που σηκώνει η οικογένεια. Τα πρόσωπα που συγκινούν τις γυναίκες συγγραφείς και τα περιγράφουν με προσοχή και λεπτομέρεια, είναι οι μητέρες και τα «υγιή» αδερφάκια.

3.2. Υπάρχει διαφοροποίηση στις στάσεις των ξένων συγγραφέων σε σχέση με τους Έλληνες συναδέλφους τους

<u>Συνολικός αριθμός των 165 θεμάτων μέσα στα μεταφρασμένα και ελληνικά κείμενα του δείγματος</u>	
	Με αρνητικό περιεχόμενο 56 θέματα
Μεταφρασμένα έργα: 79 θέματα (47,8 %)	{

	Με αρνητικό περιεχόμενο 62 θέματα
Ελληνικά έργα : 86 θέματα (52,1%)	{

Από την εικόνα των αποτελεσμάτων του πίνακα διαπιστώνεται ότι οι στάσεις μεταξύ των Ελλήνων και ξένων συγγραφέων δε διαφοροποιούνται σημαντικά.

3.3. Υπάρχει διαφοροποίηση των στάσεων των συγγραφέων απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες ανάμεσα στις πρώτες και στις τελευταίες εκδόσεις της εξεταζόμενης δεκαετίας;

<u>Συνολική εικόνα των 165 θεμάτων στα κείμενα τόσο της πρώτης εκδοτικής περιόδου όσο και της δεύτερης (έτσι όπως χωρίστηκε η εξεταζόμενη δεκαετία για τις ανάγκες της μελέτης)</u>	

Με αρνητικό περιεχόμενο: 39	
<u>Α΄ομάδα (εκδοτική περίοδος 86-89): 60 (36,3 %) {</u>	
Με θετικό περιεχόμενο: 21	

Με αρνητικό περιεχόμενο: 62	
<u>Β΄ομάδα (εκδοτική περίοδος 90-96): 105 (63,6%) {</u>	
Με θετικό περιεχόμενο: 28	

Σαφώς και υπάρχει διαφοροποίηση των στάσεων των συγγραφέων μεταξύ των πρώτων χρόνων της δεκαετίας και των τελευταίων και μάλιστα με μεγάλη διαφορά. Αυτή η διαφοροποίηση μέσα στην περιορισμένη χρονική περίοδο μιας δεκαετίας είναι πολύ σημαντική. Πρέπει να αποδοθεί στην αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων που συνέβη τα τελευταία χρόνια και στις προσπάθειες των διεθνών οργανισμών για την ισότιμη αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.¹⁶³ Στη δεύτερη περίοδο η στάση των συγγραφέων χαρακτηρίζεται από μία ασυγκρίτως προσεκτικότερη ματιά, η οποία συλλαμβάνει και τα παραμικρά φαινόμενα που μπορεί να διαδραματίζονται όπου υπάρχει το πρόβλημα.

Η θεματική δραστηριότητα της τελευταίας περιόδου φτάνει στο υψηλό ποσοστό του 63,3 % της συνολικής εκδοτικής κίνησης, ενώ αντίστοιχα εκείνη της Α΄ περιόδου, 36,3 %.

Οι κατηγορίες οι οποίες έχουν αυξημένους αριθμούς μονάδων ανάλυσης στη Β΄ περίοδο είναι εκείνες που αφορούν τη μητέρα και το αδερφάκι του ατόμου με ειδικές ανάγκες.

• Συμπεράσματα- προτάσεις.

A. Συμπεράσματα:

¹⁶³ Το 1981 καθιερώθηκε από τον Ο.Η.Ε. ως Διεθνές Έτος για τους ανθρώπους με αναπηρία. Τότε έγιναν κατά κόρον συζητήσεις διεθνείς για την κοινωνική προκατάληψη, την απόρριψη και την αδιαφορία, για την κατάργηση δηλαδή κάθε είδους φραγμών, ώστε να γίνει συνείδηση η ανάγκη για ισότητα και συμμετοχή και για παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση. Το 1990 με ψήφισμα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, έγινε νόμος πλέον η ένταξη των παιδιών και των νέων με αναπτυξιακές δυσκολίες και ειδικές ανάγκες, στα κανονικά σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Όλα αυτά βοήθησαν στην «αργοκίνητη» αλλαγή των στάσεων και αυτό έχει τον απόηχό του και στη λογοτεχνία.

Φτάνοντας στο τέλος της έρευνας συνοψίζονται οι εξής γενικές διαπιστώσεις:

-Παρουσιάζεται η εικόνα μιας κοινωνίας που περιθωριοποιεί και δείχνει την περιέργεια, παράλληλα με τη συμπόνια, στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτά είναι τα στοιχεία τα οποία κυριαρχούν από την καταγραφή των πολλών αρνητικών μονάδων ανάλυσης. Η πρόθεση των συγγραφέων με την περιγραφή τέτοιου κλίματος είναι να αναδυθεί μέσα από τις μεγάλες δυσκολίες, ο μοναδικός αγώνας των ατόμων και των οικογενειών τους προς την κατάκτηση της ισότιμης θέσης που ανήκει δικαιωματικά στο «διαφορετικό» άτομο, μέσα στην κοινωνία. Εξ αυτού συνάγεται και η παρατήρηση ότι στην αρχή των αφηγήσεων συγκεντρώνονται όλα τα αρνητικά θέματα και από τα μισά και πλέον της πλοκής, όλα αλλάζουν προς το καλύτερο και οι δυσκολίες αμβλύνονται.

-Τα συναισθήματα, οι στάσεις και οι αντιδράσεις προσώπων οικείων και μη, καταγράφονται με ρεαλισμό. Δεν υπάρχει διάθεση υπερβολής ή ωραιοποίησης.

-Δεν υπάρχουν οι εικόνες της απομόνωσης και της παντελούς απόρριψης, στοιχεία που συλλέχθηκαν μέσα από τα σχολικά διδακτικά βιβλία του 19^{ου} αιώνα ή στα λογοτεχνήματα περασμένων δεκαετιών, σε μερικά εκ των οποίων, έγινε μια μικρή περιδιάβαση μέσω της έρευνας αυτής. Ο συνάνθρωπος με ειδικές ανάγκες εκεί παρουσιάζεται, όπως προαναφέρθηκε, ως ο ανάπηρος στο νου ή στο σώμα που αδυνατεί να συλλάβει το τι γίνεται γύρω του, που δε λυπάται ούτε χαίρεται, επειδή είναι κενός συναισθημάτων. Κι αν κάποιος του φέρονται καλά, το κάνουν εξ αιτίας μιας φιλεύσπλαχνης εφήμερης διάθεσης.

-Συνήθως το άτομο που «μειονεκτούσε» σωματικά ή πνευματικά, ανήκε σε κατώτερη κοινωνική τάξη. Στα σημερινά κείμενα οι ήρωες με ειδικές ανάγκες προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις.

-Η σύγχρονη λογοτεχνία δε συνδέει τη μικρότητα, την κακία και την ασχήμια με την ανικανότητα. Και αν εμφανίζεται ο ήρωας με ειδικές ανάγκες με δύστροπο χαρακτήρα και ανάλογη συμπεριφορά, είναι εξ αιτίας του συναισθήματος της μειονεξίας που δείχνει (στην αρχή τουλάχιστον της πλοκής) να έχει κυριαρχήσει στον ψυχισμό του ήρωα.

-Στα σύγχρονα κείμενα, τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν βούληση και διάθεση -μέσα από την απογοήτευση και την απομόνωση- να συμμετέχουν, να αποφασίζουν, να οργανώνουν τη ζωή τους. Μπορεί κάποιες στιγμές να αφήνονται έρμια της κακής τους μοίρας, αλλά μετά από λίγο, παλεύουν για να ορθώσουν στον περίγυρο το ανάστημά τους, διεκδικώντας τη θέση που τους αρμόζει ως ανθρώπινα όντα με ίσα δικαιώματα. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν άποψη, μέσα τους αναδύει η λαχτάρα για ζωή και αφήνονται (μετά δυσκολίας πολλές φορές και μετά πολλών ενδοιασμών) να γευτούν το ερωτικό σκίρτημα. Επειδή βέβαια η φύση συνεχίζει το σκοπό της απτότη.

-Περιγράφονται μοναδικοί δεσμοί οι οποίοι αναδεικνύουν το μεγαλείο αλλά και το πολύπλοκο του ανθρώπινου συναισθήματος: Υπάρχουν οι δυαδικοί δεσμοί μητέρας-παιδιού με ειδικές ανάγκες, μητέρας - και «υγιούς» παιδιού, μεταξύ του «υγιούς» αδερφού με τον αδερφό με ειδικές ανάγκες. Σε αυτές τις περιπτώσεις και πάλι καταγράφεται η διάθεση των συγγραφέων (και περισσότερο των γυναικών συγγραφέων) να σταθούν με πολύ προσοχή στις πολύπτυχες εκδηλώσεις των συναισθημάτων που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Πρόκειται για βαθιά ανθρώπινους χαρακτήρες, οι οποίοι μπορούν να νιώσουν τον πόνο και το δάκρυ, την αντιπαράθεση κι έπειτα να συνεχίσουν με πίστη για τη χαρά της κατάκτησης των στόχων.

-Μέσα από την αφήγηση και την πλοκή οι συγγραφείς κάνουν έμμεση αναφορά στα δικαιώματα των προσώπων αυτών, αλλά και στις υποχρεώσεις των ανθρώπων του περιβάλλοντος για αποδοχή και συμπαράσταση δίχως τα ανεπιθύμητα αισθήματα οίκτου.

-Σε κανένα από τα κείμενα δεν παρατηρήθηκαν περιπτώσεις «από μηχανής θεού». Πουθενά δε «λύθηκε» ο τραγικός δεσμός του προβλήματος με θεία επέμβαση. Δεν περιγράφηκε κανένα θαύμα ίασης... Αντίθετα το «θαύμα» είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μια βαθιά προσωπική υπόθεση, η οποία στοιχειοθετείται από την υπομονή, την επιμονή και την τελική κατάκτηση των στόχων σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ικανότητες του κάθε προσώπου που πάσχει από κάποια νοητική ή σωματική αναπηρία. Κάθε κείμενο είναι κατά κάποιο τρόπο κι ένας ύμνος στην ανθρώπινη δύναμη που όταν απελευθερώνεται μπορεί να κάνει πράγματι θαύματα.

Έτσι με την αμεσότητα σε επίπεδο μορφής και περιεχομένου, χωρίς παρωχημένους ηθικοδιδασκισμούς ή ψυχαναλυτικές μεθόδους, η σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά, φέρνει το νεαρό αναγνώστη αντιμέτωπο με τα προβλήματα του ήρωα και τις αντιλήψεις της κοινωνίας στο θέμα της «διαφορετικότητας».

Είναι σημαντικό επίσης, ότι η δύναμη του λογοτεχνικού κειμένου έδωσε την ευκαιρία στους μικρούς μαθητές του σχολείου (στους οποίους δόθηκαν τέσσερα βιβλία του δείγματος) να συζητήσουν θέματα που δε θα κατόρθωναν να γίνουν αντιληπτά μέσω της απλής παρατήρησης μιας σκηνής της καθημερινότητας.¹⁶⁴ Οι διαπιστώσεις που επισημαίνονται πιο κάτω, αποδεικνύουν του λόγου το αληθές:

«Επειδή ήταν κατώτερος έμενε απομονωμένος και μοναχικός» ή «μου άρεσε (η ηρωίδα) γιατί ήταν δυνατή και δεν κλείστηκε στους τέσσερις τοίχους [...] Καταπολέμησε τη μειονεξία και τότε τη δέχτηκαν όλοι όπως ήταν».

Και πιο κάτω: *«ήταν δυνατή γιατί είχε ένα αγόρι να την αγαπά και δεν το ένοιαζε που δεν είχε χέρια το κορίτσι του»* και ακόμη *«είμαι ενθουσιασμένη*

¹⁶⁴ Βλ. σελίδα της παρούσας εργασίας.

γιατί ακούω ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες αλλά και αυτά από φτωχές οικογένειες» είναι «ίσα» με μας και αν εμείς τους κάνουμε παρέα τα καταφέρνουνε στη ζωή τους [...] πρέπει να δίνουμε κουράγιο σ' αυτά αλλά και στους δικούς τους».

Στο τέλος μάλιστα της συνέντευξης όλοι κατέληξαν σε μια κοινή λέξη που πραγματικά συνοψίζει τις προθέσεις όλων των σύγχρονων συγγραφέων: «**Αισιοδοξία**».

Από τις συνεντεύξεις μάλιστα των συγγραφέων που στάθηκε δυνατόν να γίνουν δια αλληλογραφίας, αποκαλύπτεται τελικά ότι το περιεχόμενο των λογοτεχνημάτων που μελετήθηκαν εδώ, ήταν απόρροια προσωπικής εμπειρίας και διαπιστώσεων. Ένας λόγος επιπλέον για να επιβεβαιωθεί η σύγχρονη, ρεαλιστική ματιά του λογοτέχνη. Και ότι είναι αληθινό, είναι τέχνη που στοχεύει κατευθείαν στην καρδιά του αναγνώστη.

Ο βιωμένος πόνος σε μερικές περιπτώσεις, είναι αποτέλεσμα ανάγκης για να αποτυπωθεί ο αγώνας στο χαρτί και να επέλθει μια κάποια αποφόρτιση των συσσωρευμένων αρνητικών συναισθημάτων. Τέτοιες περιπτώσεις είναι το αφήγημα της Τσοκοπούλου και η νουβέλα της Αβρααμίδου. Και οι δύο είναι μητέρες παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Οι υπόλοιποι δημιουργοί είχαν έμμεση ή άμεση εμπειρία. Η Τζώρτζογλου τόνισε τη θλιβερή ατμόσφαιρα που οσμίστηκε να αποπνέεται σε μια ευρωπαϊκή έκθεση βιβλίων, ανάμεσα σε βιβλία που μόνο απαισιοδοξία και ψυχική κούραση πρόσφεραν γύρω από το θέμα. Αισθάνθηκε αμέσως την ανάγκη να γράψει ό,τι σχετικό είχε ζήσει, αλλά με τρόπο τέτοιο που να δίνει κουράγιο, δύναμη και ελπίδα μέσω των ηρώων της στους αναγνώστες της. Διότι «ο ρεαλισμός συνιστάται να είναι επιλεκτικός, να συνοδεύεται πάντα από συναίσθημα κι ελπίδα»¹⁶⁵.

Με παρόμοιο τρόπο εκφράστηκαν και οι υπόλοιποι δημιουργοί των βιβλίων. Επειδή «τα παιδιά χρειάζονται λογοτεχνία που να είναι προϊόν βιώματος και όχι υποχρέωσης»¹⁶⁶

Το ερώτημα επομένως που τέθηκε από την αρχή και ήταν η αιτία αυτής εδώ της μελέτης, αν δηλαδή οι στάσεις των συγγραφέων προωθούν την αποδοχή και την ισότιμη αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, απαντήθηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο: Από τη μια πλευρά η βιοματική καταγραφή είναι πέρα για πέρα αληθινή και δε μένει παρά να συγκινεί και να δημιουργεί συναισθήματα αποδοχής. Από την άλλη, η ρεαλιστική αυτή ματιά των συγγραφέων, καταναγάζει την αξιοπρέπεια και τον προσωπικό αγώνα ατόμων που μπορεί να έχουν κάποια σωματική ή πνευματική μειονεξία, αλλά περισσεύουν εντός τους η αγάπη, η αφοσίωση, η θέληση και το κουράγιο. Αξίες και συναισθήματα από τα οποία διακατέχονται όλα τα ανθρώπινα όντα χωρίς διαχωρισμούς και περιθωριοποιήσεις.

¹⁶⁵ Κουκουλομάτης Δ.: «Λογοτεχνία και Παιδ/κή».... ό.π.97.

¹⁶⁶ ό.π. 116.

B. Προτάσεις:

Μία από τις πρώτες προτάσεις, είναι εκείνη που προέκυψε από τη μεθοδολογία της εργασίας: Κατά την προσπάθεια κωδικοποίησης των συναισθημάτων και των στάσεων των ηρώων (και κατ' επέκταση των συγγραφέων), παρατηρήθηκε η μεγάλη δυσκολία μιας αντικειμενικής ταξινόμησής τους. Γι αυτό το λόγο και παρατάθηκαν τα πιο σημαντικά χωρία των έργων του δείγματος, έτσι ώστε ο επόμενος μελετητής ή ο αναγνώστης της εργασίας, να αποκτήσει ιδίαν αντίληψη σε σχέση με τις στάσεις και τα συναισθήματα των προσώπων, και να εκτιμηθεί ταυτόχρονα η προσπάθεια της ερευνήτριας για την όσο πιο αντικειμενική καταχώρηση των μονάδων ανάλυσης. Πάντως θα ήταν ενδιαφέρουσα η διαπίστωση -αν ξαναγινότανε η κωδικοποίηση και από άλλους ερευνητές-για το πώς εκλαμβάνει ο κάθε ένας από αυτούς, συναισθήματα και καταστάσεις που εκ-πηγάζουν πάντα από τα ίδια σημεία των κειμένων. Μάλλον αυτή η σκέψη αποτελεί πρόταση μιας νέας εργασίας που θα αφορούσε την πρόσληψη μηνυμάτων και στάσεων του κειμένου από την μεριά των αναγνωστών.

Ωστόσο, το ευαίσθητο θέμα που διαπραγματεύεται η παρούσα μελέτη, θα ήταν ευχής έργον να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και σε άλλους συγγραφείς, για να υπάρχει **περισσότερη παραγωγή ανάλογης θεματογραφίας**. Ακριβώς επειδή υπάρχει η αναγκαιότητα για **ενημέρωση** των παιδιών σε λεπτά θέματα αυτού του είδους, σε μια εποχή η οποία προβλέπεται περισσότερο ζοφερή κάτω από την απειλή μιας παγκόσμιας μισαλλοδοξίας. Σε μια ανθρωπότητα που γίνεται όλο και πιο απάνθρωπη και αδιάφορη στις αξίες, στα δικαιώματα, στο περιβάλλον, είναι επιτακτική ανάγκη η αντίσταση, αφού εξοπλιστεί το νεαρό άτομο με τη σωστή ενημέρωση.

Η κατάκτηση της γνώσης του θέματος, επιτυγχάνεται με τον καλύτερο τρόπο μέσω της λογοτεχνίας, διότι συνδυάζεται η αισθητική απόλαυση και η ψυχαγωγία, αρκεί αυτή η λογοτεχνική δημιουργία να είναι αληθινή. Η αγωγιμότητά της τότε είναι εξασφαλισμένη δεδομένου ότι από τη φύση της η λογοτεχνία διαπαιδαγωγεί και πλάθει χαρακτήρες. Ο αναγνώστης αφήνεται ελεύθερος κατά τη στιγμή της ανάγνωσης και ιδιαίτερα όσο είναι σε μικρές ηλικίες δεν έχει αντιστάσεις. Ο παιδοκεντρισμός μάλιστα, διευκολύνει την ταύτιση του παιδιού με τους ήρωες που συνήθως είναι παιδιά, ώστε τα οποιαδήποτε μηνύματα να αφομοιώνονται ανεμπόδιστα. Έτσι μέσω της τέχνης μπορεί να δεχτεί ευκολότερα τις επιρροές.

Μία τέχνη η οποία δυστυχώς παραμένει ακόμη ουραγός στα αναλυτικά προγράμματα των σχολείων. Λόγω των ιδιοτήτων της, θα έπρεπε να

κατελάμβανε τη σημαντικότερη θέση, δεδομένου ότι σχεδόν κάθε είδους γνώση μπορεί να γίνει κτήμα των παιδιών με τον πιο ευχάριστο τρόπο μέσω αυτής¹⁶⁷. Στο αναλυτικό πρόγραμμα του ελληνικού νηπιαγωγείου υπάρχει αναφορά στον κοινωνικοσυναισθηματικό τομέα για δραστηριότητες οι οποίες βοηθούν στην οικείωση του νηπίου με άτομα με ειδικές ανάγκες. Μόνος του ο νηπιαγωγός καλείται να ανακαλύψει τους τρόπους για μια τέτοια προσέγγιση. Και η λογοτεχνία είναι ένας από τους καλύτερους δρόμους. Στα βιβλία του δημοτικού σχολείου η πενία αναφορικά με το θέμα, είναι έκδηλη.

Εκτός από την ενημέρωση, η αύξηση της σχετικής θεματογραφίας συνεισφέρει **στη συναισθηματική ανάπτυξη** του παιδιού και του νεαρού ατόμου. Του δίνει την ευκαιρία να αντιληφθεί ότι συναισθήματα όπως η επιθετικότητα, η αρνητική στάση προς τα μέλη της οικογένειας και του περίγυρου, οι παρορμητικές ενέργειες έχουν βαθύτερες αιτίες. Εκ-πηγάζουν από συναισθήματα κατωτερότητας, ματαίωσης των προσδοκιών και των ονείρων ή από έλλειψη κατανόησης και αγάπης.

Εκείνος ακόμη που βιώνει παρόμοιες καταστάσεις στη ζωή, υποβοηθείται να **κατανοήσει**¹⁶⁸ **ανάλογα γεγονότα** στα βιβλία, να τα δει σφαιρικά μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, αντιλαμβανόμενος συναισθήματα και αντιδράσεις και άλλων προσώπων που στην καθημερινότητα δεν μπορεί. Έτσι του δίνεται η δυνατότητα να ξεπεράσει δύσκολες προσωπικές καταστάσεις όπως συμβαίνει με τους ήρωες του λογοτεχνήματος.

Δίδεται επιπλέον η ευκαιρία **να αντιληφθεί αντιφατικά συναισθήματα** που είναι δυνατόν να απορρέουν από το ίδιο και το αυτό πρόσωπο: Η μάνα να λατρεύει το παιδί της με ειδικές ανάγκες υπέρ -προστατεύοντάς το και την ίδια στιγμή να εύχεται στο Θεό να μην υπήρχε.

Οι λογοτέχνες πρέπει να γνωρίζουν ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν τη δυνατότητα να γίνουν αυτό που τους επιτρέπει η έκταση της δυσλειτουργίας τους και όχι αυτό που θα ήθελαν κατά μαγικό τρόπο οι ίδιοι να καταφέρουν οι ήρωές τους μέσα στα βιβλία τους.

Να μην επιβάλουν στον ήρωα με ειδικές ανάγκες να κάνει πράγματα σύμφωνα με τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα. Υπάρχουν δεκάδες τρόποι για να σηκώσει κάποιος το τηλέφωνο ή να δένει τα παπούτσια του, να ζωγραφίζει ή να γράφει. Η Αργυρώ της Τζώρτζογλου είναι η ηρωίδα χωρίς χέρια, που βρήκε τρόπους πέρα από τους συμβατικούς, να λειτουργεί επί ίσοις όροις στο χώρο της. Τελικά υπάρχουν πολλοί δρόμοι μάθησης και προσαρμογής.

Η θέση του συγγραφέα κειμένων που διαβάζονται και από παιδιά, είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι βαρύνεται από τη δύσκολη αποστολή του ως

¹⁶⁷ Ο. π. 42-59 σ.σ.

¹⁶⁸ Βλ: Scholes R. Στοιχεία πεζογραφίας. μετ. Αριστέα Παρίση, Θεσ./νίκη, Εκδόσεις Κωνσταντινίδης 1985, 39-40 σ.σ. : «*Η ρεαλιστική πεζογραφία μας βοηθά να αποσαφηνίσουμε και να βάλουμε σε τάξη μία εμπειρία που ποτέ δεν κατανοήσαμε*».

διαμορφωτή αντιλήψεων και χαρακτήρων νέων ανθρώπων σε μια δύσκολη εποχή. Ο ίδιος ας έχει υπόψη του ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι πρώτα άνθρωποι και κατά δεύτερο λόγο άνθρωποι με κάποιες μειονεξίες. Έχουν κάθε δικαίωμα στην αυτοπραγμάτωση με το δικό τους ρυθμό και το δικό τους τρόπο.

Είναι πρόσωπα, που όπως όλα τα ανθρώπινα όντα υποφέρουν, κάνουν όνειρα, ερωτεύονται και αναπτύσσονται στον ίδιο κόσμο που ζουν και οι υπόλοιποι άνθρωποι. Κι όμως, κάθε ένα άτομο από αυτά, παραμένει ένας εντελώς «μοναδικός» άνθρωπος και χρειάζεται να γίνεται σεβαστή αυτή η μοναδικότητά του.

Με λίγα λόγια χρειάζονται κείμενα που να τα χαρακτηρίζει η **αλήθεια**. Και η αλήθεια χρειάζεται δημιουργούς που να μπορούν να είναι ελεύτεροι, μακριά από κάθε προκατάληψη, να τολμούν να δοκιμάζουν καινούργια πράγματα, να μαθαίνουν δημιουργώντας νέες εμπειρίες και να εξελίσσονται δημιουργικά.

Γιατί μόνο ότι είσαι, μπορείς να μεταδώσεις.



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

(Όπως κωδικοποιήθηκαν μετά την αποδελτίωση των θεμάτων, μέσα από τα δεκαεπτά κείμενα του δείγματος. Συγκεντρώθηκαν 310 θέματα με αρνητικό περιεχόμενο, ποσοστό 75%. Και με θετικό περιεχόμενο 95 θέματα, ποσοστό 23, 4%. Ένα πολύ μικρό ποσοστό 1,6% ανήκει στην κατηγορία «διάφορα».)

1.2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ¹⁶⁹

(Οι οποίες αντλήθηκαν από τα αφηγηματικά μέρη του περιεχομένου)

A. Με αρνητικό περιεχόμενο.

1. Εκμετάλλευση

- 1.1. Από τη μητέρα: 3(27, 28).
- 1.2. Από την παρέα των συνομηλίκων: 3(9)

2. Απόρριψη

- 2.1. Από την ομήγυρη: 3(1,2,8,12,17,18,19,21,25), 9(11, 13), 10(4), 11(24), 12(20,50), 14(10), 15(41)
- 2.2. Από το σχολείο: 11(25)
- 2.3. Από τους γονείς: 3(7,23)

3. Οίκτος

¹⁶⁹ Η καταγραφή των στοιχείων έγινε ως εξής: Ο αριθμός που είναι εκτός της παρένθεσης είναι ο αύξων αριθμός του βιβλίου του δείγματος όπως αυτό έχει καταχωρηθεί σύμφωνα με το χρόνο της έκδοσής του στον πίνακα της σελίδας.... Οι αριθμοί εντός της παρένθεσης, είναι τα θέματα που συλλέχθηκαν και ταξινομήθηκαν στις ανάλογες κατηγορίες μέσα από το κάθε κείμενο. Για παράδειγμα: Το μυθιστόρημα «Η έκλειψη ηλίου» το οποίο εκδόθηκε την πρώτη χρονιά της δεκαετίας που μελετάται, έχει τον αύξοντα αριθμό 1. Το «Γάντι σε ξύλινο χέρι» που ακολουθεί, έχει τον αριθμό 2. Βλέποντας λοιπόν το στοιχείο 3(9), γίνεται αντιληπτό ότι στο βιβλίο με τον αύξοντα αριθμό 3 (που είναι εν προκειμένω το «Ο Λάμπης και το κόκκινο καίκι»), παρατηρήθηκε το «θέμα» 9 που αποδελτιώθηκε και καταχωρήθηκε στην ανάλογη κατηγορία.

1(1,2,34),3(4), 4(22), 10(1,2),14(21,15) 15(29)

4. Περιέργεια

4(22), 10(5), 11(8), 14(21).

5. Απομόνωση

5.1.: Του ίδιου του ατόμου με Ε.Α.: 1(23), 6(2), 8(2), 13(1,4), 14(13,14,27), 17(1)

5.2.: Της αδελφής ή του αδελφού του ατόμου με Ε.Α.: 12(3, 40, 41, 56, 57)

5.3. Της μάνας: 12(3)

5.4. Όλης της οικογένειας: 12(52)

6. Πρόκληση φόβου.

2(1,5), 6(3,5), 12(22), 13(2,4), 15(1).

7. Καταφυγή στη φαντασίωση.

7.1. Φαντασίωση εξ αιτίας της απομόνωσης: 14(25)

7.2. Η φαντασίωση ως λύτρωση, ως καταφυγή: 12(2,84), 14(29,12,11)

8. Εφιάλτες (κατατρέχουν τα αδέρφια των ατόμων με Ε.Α.)

8.1. Δράκος = ο πόνος γι αυτό που συνέβη στην οικογένεια. Το «αντίδοτο» σε αυτό τον εφιάλτη ο παππούς-προστάτης: 12(19).

8.2. Έρημος και αφόρητη μοναξιά: 15(12, 17).

9. Στέρηση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της ζωής

9.1. Των ίδιων των ατόμων με Ε.Α.:1(7,14,25,29,31,39),3(15,22), 6(1,4),11(36),
12(27,29,30,32,46.55), 13(5).

9.2. Των γονέων που έχουν παιδιά με Ε.Α.: 7(26), 15(16)

10. Ανάγκη για συμμετοχή στη ζωή, στη χαρά, στην εργασία.

10.1.: Στη ζωή: 1(24,26,41), 3(26), 11(39), 14(2,6)

10.2.: Στον έρωτα: 4(21,31), 13(7), 14(1,6)

10.3.: Στην εργασία: 10(7)

10.4.: Δεν πρέπει να «στολίζεται» μία μητέρα ενός ατόμου με Ε.Α.: 12(25), 15(16). 12(25),
15(16).

11. Φόβος-δειλία εκ μέρους του ατόμου με Ε.Α.

4(8,23)

12. Το άσχημο συνυφασμένο με την «ανικανότητα».

15(1,2,11)

13. Αποφυγή της πραγματικότητας.

1(9,15,16,35)

14. Αυτοαπόρριψη.

1(9,10,11).

15. Απόκρυψη της κατάστασης από τον περίγυρο: 15(14,15,22,23,28).

B. Κατηγορίες με «θετικό» περιεχόμενο.**1. Από τον περίγυρο.**

- 1.1. Ευγένεια, τακτ: 4(37), 15(38).
 1.2. Συμπαράσταση, σεβασμός: 1(40), 7(13), 17(2,4,5,6).
 1.3. Αποδοχή: 1(4), 2(2), 4(11,12,19,24,25,30,33), 7(18), 9(24),17(1).
 1.4. Αναγνώριση των ικανοτήτων από τον περίγυρο: 11(46), 16(1, 2).

2. Από την οικογένεια.

- 2.1. Αποδοχή: 5(1), 11(32,41), 15(39)16(8), 9(6,18,21,22), 10(3)

3. Από μεμονωμένα άτομα του περιγυρου.

3. 1. Αποδοχή: 1(20), 4(28), 12(94).

1.3. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ, ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ.

(Τα θέματα αντλήθηκαν από σημεία δράσης των προσώπων όπως δίνονται κυρίως στα
διαλογικά μέρη των κειμένων)

1. Συναισθήματα που αναπτύσσονται στο ίδιο το άτομο με Ε.Α.

1.1. Με αρνητικό περιεχόμενο	1.2. Με θετικό περιεχόμενο
1.1.1. Ντροπή: 1(3,17)	1.2.1. Αφοσίωση, Αγάπη: 3(2,39), 7(31), 9(23)
1.1.2. Μοναξιά: 1(8)	11(29)
1.1.3. Πόνος: 1(36,37)	1.2.2. Συμπαράσταση: 3(16)
1.1.4. Αυτοσαρκασμός: 1(38), 10(12)	1.2.3. Αυτοπεποίθηση: 4(1)
1.1.5. Θλίψη: 8(1)	1.2.4. Υπέρτατη αγαλλίαση για την αφοσίωση του αγαπημένου: 4(36)
1.1.6. Απογοήτευση: 4(17), 10(13)	1.2.5. Αισιοδοξία: 10(6).
1.1.7. Μελαγχολία: 11(38)	1.2.6. Δε θέλει οίκτο: 1(18,19), 4(1,2,8), 14(15).
1.1.8. Εκνευρισμός για τα σχόλια του περιγυρου: 13(3), 14(28).	
1.1.9. Διακατέχεται από καταστροφικές τάσεις: 14(32).	
1.1.10. Ζηλεύει τους άλλους για την «αρτιότητα» τους: 14(30).	
1.1.11. Θεωρεί τη μάνα υπεύθυνη για ό,τι του	

<p>συνέβη: 14(24)</p> <p>1.1.12. Είναι επιθετικός στη μητέρα: 14(29), 14(17)</p> <p>1.1.13. Αποφυγή ερωτικής σχέσης εξ αιτίας του φόβου της απόρριψης και μιας χειρότερης απομόνωσης: 13(6).</p>	
--	--

3. Συναισθήματα - στάση της μητέρας με «αρνητικό» περιεχόμενο.

- 3.1. Πόνος¹⁷⁰: 1(5,21), 7(27), 11(2,4), 12(61).
- 3.2. Αποστασιοποίηση: 1(27)
- 3.3. προστατευτισμός: 1(28,30), 7(26)
- 3.4. Απόγνωση: 7(17), 14(16), 15(6, 25, 34)
- 3.5. Ανεσφάλεια: 7(21,29,30), 13(9)
- 3.4. Η μάνα, πρόσωπο που προσπαθεί να εξισορροπήσει την κατάσταση: 9(4,5)
- 3.5. Η μάνα κουρασμένη: 9(2), 12(1), 14(19,17), 15(2).
- 3.6. Η μάνα σηκώνει το κύριο βάρος. 10(8), 11(3).
- 3.7. Η μάνα θυμώνει, αγωνίζεται να ξεπεράσει τα σχόλια του κόσμου: 11(8,11,12,18,19), 15(29,30).
- 3.8. Παλεύει για την απομυθοποίηση και την αποδοχή της κατάστασης: 11(13,14,15,16)
- 3.9. Έχει ενοχές: 11(34), 12(5).
- 3.10. Διακατέχεται από τάσεις φυγής: 12(11).
- 3.12. Αισθάνεται ντροπή: 12(37)
- 3.13. Επιζητά την απομόνωση: 12(51), 15(32).
- 3.14. Έχει μεταπτώσεις: 12(60)
- 3.15. Εγκαταλείπει την εργασία της: 12(67), 14(34).
- 3.16. Παιρατείται από τις χαρές της ζωής: 14(33)
- 3.17. Επιζητά την αποσιώπηση του προβλήματος: 15(20)
- 3.18. Θρέφει «φρούδες» ελπίδες πιστεύοντας στα θαύματα: 15(33)
- 3.19. Διακατέχεται από αμφιθυμικά συναισθήματα απέναντι στο «γερό» παιδί: 12(63)

4. Συναισθήματα- στάσεις της μητέρας με «θετικό» περιεχόμενο.

- 4.1. Προσπάθεια να είναι δίκαιη απέναντι σε όλα τα παιδιά της: 11(45)

¹⁷⁰ Ο πόνος ως συναίσθημα υποδηλώνει τη βίωση του γεγονότος και την ενδεχόμενη πορεία προς τη λύτρωση. Ως τέτοιο συναίσθημα θα έπρεπε να ταξινομηθεί στις θετικές κατηγορίες. Όμως εδώ με την έννοια «πόνος», κωδικοποιείται ό,τι αρνητικό διαχέεται από τα πρόσωπα μέσω αυτού. Δηλαδή εκνευρισμός, αποστασιοποίηση, απομόνωση και άλλα συναφή φαινόμενα.

- 4.2.Υπερήφανη για τα επιτεύγματα του παιδιού της με Ε.Α.: 11(47,48), 16(10)
 4.3.Δεν ξεπερνά το πρόβλημα, αλλά το αποδέχεται: 11(7).
 4.4.Προσπαθεί να «κοινωνικοποιήσει» το άλλο της «γερό» παιδί το οποίο λόγω της κατάστασης κλείνεται στον εαυτό του: 12(48).
 4.5. Είναι προστατευτική πολύ στοργική: 12(11,53), 15(24)

5. Συναισθήματα-στάσεις του πατέρα με «αρνητικό» περιεχόμενο.

- 5.1.Απόγνωση: 1(12)
 5.2.Προστατευτισμός: 1(22)
 5.3.Πόνος που τον κρύβει: 4(5), 7(20, 22)
 5.4.Απογοήτευση- Ματαίωση των ονείρων: 7(23)
 5.5. Άγχος: 11(30, 35)
 5.6. Απομεμακρυσμένος, κλειστός χαρακτήρας: 14(31), 15(3,7)
 5.7. Φαινομενική αποστασιοποίηση: 7(11).

6. Συναισθήματα- Στάσεις του πατέρα με «θετικό» περιεχόμενο

- 6.1. Πλήρης αποδοχή της κατάστασης: 1(6, 11).
 6.2. Συμμετοχή και προσπάθεια για εξομάλυνση της κατάστασης 9(7,9), 10(9,13), 12(1,9, 80, 85,102), 11(12).
 6.3.Αποδοχή της κατάστασης και παρότρυνση για εκμετάλλευση όλων των άλλων ικανοτήτων: 10 (8,14).
 6.4.Συμπαρίσταται και στο άλλο γερό παιδί: 15(8).
 6.5.Η αγάπη, στοιχείο ενότητας και κουράγιου: 15(10).

7. Συναισθήματα - στάσεις με «αρνητικό» περιεχόμενο από τα αδέρφια των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

- 7.1.Ανάγκη «μονήρους» επικοινωνίας με το αδερφάκι με Ε.Α.: 7(1,2,7), 12(10, 53), 12(88).
 7.2.Ενοχές: 7(3), 9(8), 12(34).
 7.3.Ντροπή: 9(12), 11(20, 21), 12(15,33, 36, 78), 15(18, 35).
 7.4.Απόγνωση, παράπονο: 7(4).
 7.5.Ανασφάλεια για τη ζωή, για το μέλλον: 7(5), 12(91).
 7.6.Πόνος: 7(6, 10), 12(14,24)
 7.7.Επιλογή της απομόνωσης εξ αιτίας της ντροπής και της πρόκλησης του οίκτου: 7(8,9), 12(16,23, 72).
 7.8.Ανάγκη για συμμετοχή και του πατέρα στο πρόβλημα: 7(12)
 7.9.Απορία, θυμός γιατί να συμβεί αυτό στην οικογένεια: 7(13), 9(1).
 7.10.Μειονεκτικότητα και δειλία απέναντι σε μια ερωτική σχέση: 7(19).

- 7.11.Θυμός για την περιέργεια του κόσμου: 7(24).
- 7.12.Δέσμευση και αλλαγή προγράμματος: 9(3), 12(4,5).
- 7.13.Αγανάκτηση: 9(4,9)
- 7.14.Επιθετικότητα: 9(5)
- 7.15.Ανάγκη για υπεράσπιση του αδερφού με Ε.Α.: 9(13,14, 15, 17),12(6,87).
- 7.16.Αποσιώπηση του προβλήματος: 12(17).
- 7.17.Ανάγκη για προσέγγιση και συμπαράσταση στη μάνα: 12(7,12,61), 15(6, 9, 19, 25, 27).
- 7.18. Μη αποδοχή της κατάστασης: 12(8).
- 7.19. Ζήλια για την αρτιότητα των αδερφών των άλλων παιδιών: 12(54,58).
- 7.20. Θάθελε να ήταν αόρατη-Τάσεις φυγής: 12(62, 68, 74,92)
- 7.21. Αποκλεισμός-ανυπόφορη μοναξιά:12(45,83) 15(12).
- 7.22. Δε θέλει οίκτο: 12(43,75).
- 7.23. Δεν εμπιστεύεται κανένα: 12(18,82)
- 7.24. Με αιτία το στρες της μη αποδοχής, οδηγείται σε νευρωτικές καταστάσεις:
- 7.24.1: φαντασιώσεις: 12(89,90) 7.24.2: Δε μπορεί να παρακολουθήσει το μάθημα στο σχολείο: 15(36).
7. 25: Ανάπτυξη της «έκτης» αίσθησης η οποία συλλαμβάνει τα λεπτότερα μηνύματα που εκπέμπει η ατμόσφαιρα του σπιτιού: 15(2)
- 7.26: Ξεσπάσματα ζήλιας για την ιδιαίτερη σημασία που δίνουν στο αδερφάκι με Ε.Α.:15(21)
- 7.27.: Μίσος για τον εαυτό του που αντιμετωπίζει αρνητικά το γεγονός: 12(42).
- 7.28: Η ξαφνική συνειδητοποίηση της κατάστασης χωρίς την απαραίτητη ψυχική επεξεργασία φέρνει τη μεγαλύτερη αναστάτωση: 12(69).
- 7.29: Προβολή προσωπικών συναισθημάτων στον «άρρωστο» αδερφό. 12(73).
- 7.30.: Ανάγκη για τρυφερότητα και στοργή: 12(77,86).

8. Συναισθήματα - στάσεις με θετικό περιεχόμενο από τα αδέρφια των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

- 8.1: Εκδήλωση θάρρους σε δύσκολη στιγμή: 12(13,39)
- 8.2: Η λογική νοητική επεξεργασία του προβλήματος, οδηγεί στην αποδοχή και στις εκδηλώσεις στοργής και αγάπης: 12(71), 15(39).
- 8.3: Η απελευθέρωση από την προκατάληψη, δημιουργεί ανακούφιση και χαρά: 15(40).

9. Συναισθήματα - στάσεις με «αρνητικό» περιεχόμενο από άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος.

- 9.1. Εσωτερικός, βαθύς πόνος της γιαγιάς: 4(4,32, 37).

9.2. Πόνος της γιαγιάς που εκδηλώνεται έντονα (με λυγμούς): 5(2,3).

9.3. Περιέργεια από τη μικρή ξαδέρφη: 14(20).

10. Συναισθήματα - στάσεις με θετικό περιεχόμενο από άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος:

10.1: Από τον παππού δίδεται πάντα μία νότα αισιοδοξίας και χαράς.:12(11)

10.2: Η γιαγιά κάνει πάντα προσπάθειες να «γλυκάνει» την ατμόσφαιρα: 14(18)

11. Στάσεις των ειδικών επιστημόνων(δασκάλων, γιατρών).

11.1. Με«αρνητικό» περιεχόμενο	11.2. Με «θετικό» περιεχόμενο
<p>Δάσκαλοι: 11.1.1. Στιγμαϊά έλλειψη κουράγιου: 1(33)</p> <p>11.1.2.Απόρριψη: 4(15,16,17,18)</p> <p>11.1.3. ανέτοιμος εμπρός στο πρόβλημα: 11(8).</p> <p>Γιατροί: 11.1.4.προδιαγράφοντας ένα κακό μέλλον: 11(5)</p> <p>11.1.5.εναπόθεση όλου του φορτίου στη μητέρα: 11(12).</p>	<p>Δάσκαλοι: 11..2.1.Θυμός για την αδιαφορία των άλλων 3(13).</p> <p>11.2.2.Ιδιαίτερο ενδιαφέρον 3(6).</p> <p>11.2.3.Πλήρης συμπαράσταση και αποδοχή: 4(20), 9(10), 12(38), 15(1), 17(1).</p> <p>Γιατροί:11.2.4. Αποδοχή, συμπαράσταση: 3(29), 4(26,35), 14(26, 23,22).</p>

12. Διάφορα άλλα «φαινόμενα» που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα

12.1.Ρήγμα στις σχέσεις των γονέων: 11(1).

12.2.Η οικογένεια ενώνεται εμπρός στη δεδομένη κατάσταση: 15(4,5,26).

12.3. Ειδικές διευκολύνσεις (σε κοινόχρηστους χώρους).

12.3.1. Ειδικό σχολείο: 9(19)

10.3.2.Ειδικό ασανσέρ: 10(10)

12.3.3.Ειδικές τουαλέτες: 10 (13)

12.3.4.Ειδικό νιπτήρες: 10 (13)

12.3.5.Το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με Ε.Α. στην πόλη. 14(3)

12.4.Προσωπικές προσπάθειες-Επιτεύγματα: 3(3,30,37), 4(3,6,7,10, 13,14,29,34), 11(17, 31), 14(4,5,7).

12.5. Μεταστροφή αρνητικής συμπεριφοράς (Από την απομόνωση στην οποία είχε καταφύγει το άτομο με Ε.Α., συμμετέχει ισότιμα σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής): 2(3,4), 4(9), 11(22,23), 14(9).

12.6 Κάλυψη των πραγματικών θετικών συναισθημάτων με λέξεις που αποδεικνύουν το αντίθετο:

3(14): «*Το μικρό αίσχος*», χαρακτηρισμός από τη δασκάλα.

12(47): «*Δε θα λυπηθεί καθόλου αν δεν έρθουν οι φίλοι της*», με μια υποτιθέμενη ανακούφιση από το παιδί που έχει αδερφάκι με Ε.Α.

12(76) «*Δεν έχει ανάγκη τη φίλη της. Δεν είναι δυστυχισμένη*». Σκέψεις από τη μικρή που έχει αδερφάκι με Ε.Α.

12.7. Η κακή ενημέρωση από το σχολείο προκαλεί την απόρριψη: 11(26).

12.8. Τα συναισθήματα της μητέρας επηρεάζουν και το παιδί με Ε.Α.: 11(37): «*Συγκλονίζεσαι από τη γέννα ενός ατόμου με Ε.Α. και επηρεάζεται και το παιδί. Όταν ο γονιός είναι καλά, κάνει και το παιδί θαύματα*».

1.4. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Κατηγορίες καταστάσεων που εκπέμπουν αρνητικό περιεχόμενο

15 κατηγορίες στις οποίες μετρήθηκαν 124 σημεία ή μονάδες ανάλυσης.

Κατηγορίες καταστάσεων που εκπέμπουν «θετικό» περιεχόμενο

3 κατηγορίες στις οποίες μετρήθηκαν 36 σημεία ή μονάδες ανάλυσης

Συναισθήματα, στάσεις προσώπων

A. Από το ίδιο το άτομο με Ε.Α.

Με αρνητικό περιεχόμενο: 14 κατηγορίες με 25 μονάδες ανάλυσης.

Με θετικό περιεχόμενο : 5 κατηγορίες και 9 μονάδες ανάλυσης.

B. Της μητέρας

Με αρνητικό περιεχόμενο: 19 κατηγορίες και 55 μονάδες ανάλυσης.

Με θετικό περιεχόμενο : 4 κατηγορίες και 6 μονάδες ανάλυσης.

Γ. Του πατέρα

Με αρνητικό περιεχόμενο 7 κατηγορίες και 12 μονάδες ανάλυσης.

Με θετικό περιεχόμενο 5 κατηγορίες και 16 μονάδες ανάλυσης

Δ. Τα αδέλφια των ατόμων με Ε.Α.

Με αρνητικό περιεχόμενο 30 κατηγορίες με 80 μονάδες ανάλυσης.

Με θετικό περιεχόμενο 2 κατηγορίες με 5 μονάδες ανάλυσης.

E. Από άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος.

3 κατηγορίες με αρνητικό περιεχόμενο και με 6 μονάδες ανάλυσης

2 κατηγορίες με θετικό περιεχόμενο και με 2 μονάδες ανάλυσης

Στ. Στάσεις των ειδικών επιστημόνων:

Με αρνητικό περιεχόμενο 5 κατηγορίες και 8 μονάδες ανάλυσης

Με θετικό περιεχόμενο 4 κατηγορίες και 13 σημεία ανάλυσης.

**Συνοπτικός πίνακας των θετικών και αρνητικών κατηγοριών των συναισθημάτων-
στάσεων των προσώπων.**

<u>Συναισθήματα-Στάσεις πρόσωπα</u>	<u>Αρνητικό περιεχόμενο</u>	<u>Θετικό περιεχόμενο</u>
<u>Άτομα με Ε.Α.</u>	17,9%	22,7%
<u>Μητέρα</u>	24,3%	18,18%
<u>Πατέρας</u>	8,9%	22,7%
<u>Αδέρφια</u>	38,7%	9,09%
<u>Λοιπά πρόσωπα</u>	3,8%	9,09%
<u>Ειδικοί επιστήμονες</u>	6,4%	18,18%

**1.5. Εξέταση της μεταβλητής: Το φύλο του συγγραφέα επηρεάζει τη
στάση του απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες;**

Οκτώ βιβλία των δεκαεπτά του δείγματος είναι γραμμένα από γυναίκες συγγραφείς, εκ των οποίων οι τρεις είναι ξένες και οι δύο Ελληνοκύπριες. Από τους εννέα άντρες ο ένας είναι Ελληνοκύπριος και οι τρεις ξένοι, προερχόμενοι από τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Τα φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στα έργα τους είναι τα παρακάτω:

ΘΕΜΑΤΑ	
<u>Γυναίκες συγγραφείς</u>	<u>Άντρες συγγραφείς</u>
Ευρύτερο Περιβάλλον	Ευρύτερο Περιβάλλον
<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
Οίκτος	Οίκτος
Περιέργεια	Περιέργεια
Εκμετάλλευση από φίλους
.....	Απόρριψη

.....	Αγανάκτηση Επιθετικότητα Ανάγκη για υπεράσπιση του αδερφού με Ε.Α.
<u>Θετικά</u> Εκδήλωση θάρρους στη δύσκολη στιγμή Η λογική νοητική επεξεργασία του προβλήματος οδηγεί στην αποδοχή και στις εκδηλώσεις στοργής και αγάπης Η απελευθέρωση από την προκατάληψη, δημιουργεί ανακούφιση και χαρά.	<u>Θετικά</u>
Γιαγιά-παππούς	Γιαγιά - παππούς
<u>Αρνητικά</u> Εσωτερικός, βαθύς πόνος της γιαγιάς	<u>Αρνητικό</u>
<u>Θετικά</u> Ο παππούς στέκεται αισιόδοξος και αλλάζει την ατμόσφαιρα. Η γιαγιά συμπαρίσταται δυναμικά στο πρόβλημα. Άλλα πρόσωπα του συγγενικού περιβάλλοντος	<u>Θετικό</u> Άλλα πρόσωπα του συγγενικού περιβάλλοντος <u>Αρνητικά</u> Αφόρητη περιέργεια από μια μικρή εξαδέλφη.
Δάσκαλοι	Δάσκαλοι
<u>Αρνητικά</u> Απόρριψη	<u>Αρνητικά</u> Έλλειψη κουράγιου
<u>Θετικά</u> Πλήρης συμπαράσταση και αποδοχή από το δάσκαλο.	<u>Θετικά</u>
Σχολείο	Σχολείο
<u>Αρνητικά</u> Η κακή ενημέρωση προκαλεί την απόρριψη	<u>Αρνητικά</u>

Γιατροί	Γιατροί
<u>Θετικά</u> Συμπαράσταση	<u>Θετικό</u> Αποδοχή - συμπαράσταση από το γιατρό
Ειδικές διευκολύνσεις	Ειδικές διευκολύνσεις
Ειδικό ασανσέρ ειδικές τουαλέτες ειδικοί νιπτήρες	Ειδικό σχολείο Το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με ειδικές ανάγκες

Συνοπτικοί πίνακες θεμάτων όπως εμφανίζονται στα έργα του δείγματος από τις γυναίκες και τους άντρες συγγραφείς ξεχωριστά.

1. Θέματα από το ευρύτερο περιβάλλον

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικά 4	Αρνητικά 4	Αρνητικά 3 Οίκτος, πρόκληση φόβου, περιέργεια
Θετικά 6	Θετικά 4	Θετικά 4 Αποδοχή από ολόκληρο το περιβάλλον, συμπαράσταση, Αναγνώριση ικανοτήτων, Αποδοχή από μεμονωμένα άτομα του περιβάλλοντος

2. Θέματα που αφορούν την οικογένεια

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικά 2	Αρνητικά 0	Αρνητικά 0
θετικά 3	θετικά 3	2 Αποδοχή, Συμπαράσταση

3. Θέματα που αφορούν το ειδικό άτομο.

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικά 7	Αρνητικά 10	Αρνητικά 1 Στέρηση δικαιωμάτων
Θετικά 6	Θετικά 1	Θετικά 0

4. θέματα που αφορούν τον πατέρα

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα.
Αρνητικά 3	Αρνητικά 1	Αρνητικά 0
Θετικά 1	Θετικά 2	Θετικά 1. Συμμετοχή και προσπάθεια εξομάλυνσης της κατάστασης

5. Θέματα που αφορούν την μητέρα

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικά 15	Αρνητικά 12	Αρνητικά κοινά σημεία 7 εγκατάλειψη εργασίας, αμφιθυμία, Απόγνωση, Ανασφάλεια, πόνος, ντροπή, μοναξιά
Θετικά 5	Θετικά 1	Θετικά 1. Είναι υπερήφανη για τα επιτεύγματα του παιδιού της

6. Θέματα που αφορούν το αδερφάκι του Α. με Ε.Α.

<u>Γυναίκες συγγραφείς</u>	<u>Άντρες συγγραφείς</u>	<u>Κοινά θέματα</u>
<u>Αρνητικά</u> <u>21</u>	<u>Αρνητικά</u> <u>5</u>	<u>Αρνητικά</u> <u>0</u>
<u>θετικά</u> <u>3</u>	<u>θετικά</u> <u>0</u>	<u>θετικά</u> <u>0</u>

7. Θέματα που αφορούν τη γιαγιά και τον παππού.

<u>Γυναίκες συγγραφείς</u>	<u>Άντρες συγγραφείς</u>	<u>Κοινά θέματα</u>
<u>Αρνητικά</u> <u>1</u>	<u>Αρνητικά</u> <u>0</u>	<u>Αρνητικά</u> <u>0</u>
<u>θετικά</u> <u>2</u>	<u>θετικά</u> <u>0</u>	<u>θετικό</u> <u>0</u>

8. Θέματα που αφορούν άλλα πρόσωπα

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικό 0	Αρνητικό 1	Αρνητικό 0

θετικό 0	θετικό 0	θετικό 0
-------------	-------------	-------------

9. θέματα που αφορούν τους δασκάλους

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά θέματα
Αρνητικά 1	Αρνητικά 1	Αρνητικά 0
θετικά 1	θετικά 0	θετικά 0

10. θέματα που αφορούν το σχολείο

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά σημεία
Αρνητικά 1	Αρνητικά 0	Αρνητικά 0
θετικό 0	θετικό 0	θετικό 0

11. θέματα που αφορούν τους γιατρούς

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά σημεία
Αρνητικά 0	Αρνητικά 0	Αρνητικά 0
θετικά 1	θετικά 1	θετικά 1. Συμπαράσταση

12.Ειδικές διευκολύνσεις

Γυναίκες συγγραφείς	Άντρες συγγραφείς	Κοινά σημεία
<u>3</u>	2	1 . κοινόχρηστοι δημόσιοι χώροι

1.6. Εξέταση μεταβλητής: Στάσεις των ξένων συγγραφέων σε σχέση με τους έλληνες συναδέλφους τους. Πρόκειται για έξι μεταφρασμένα και έντεκα

ελληνικά κείμενα. Τα θέματα που καταγράφηκαν σε αυτά, είναι τα παρακάτω:

<u>Μεταφρασμένα έργα</u>	<u>Ελληνικά έργα</u>
Ευρύτερο περιβάλλον	Ευρύτερο περιβάλλον

<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
Οίκτος	Οίκτος
Απόρριψη	Απόρριψη
Περιέργεια	Περιέργεια
.....	Εκμετάλλευση
Πρόκληση φόβου
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u>
Ευγένεια τάκτ	Ευγένεια τακτ
Συμπαράσταση	Συμπαράσταση
Σεβασμός	Σεβασμός
Αποδοχή	Αποδοχή
.....	Αναγνώριση ικανοτήτων
Οικογένεια	Οικογένεια
<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
Απόρριψη
Απομόνωση	Απομόνωση
.....	Ρήγμα στις σχέσεις των συζύγων
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u>
.....	Η οικογένεια ενώνεται εμπρός στη δεδομένη
.....	κατάσταση
Άτομο με ειδικές ανάγκες	Άτομο με ειδικές ανάγκες
<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
Απομόνωση
Στέρηση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της
ζωής
Στην εργασία
Φόβος
Δειλία
Ντροπή
Μοναξιά
πόνος
Αυτοσαρκασμός
Απογοήτευση
Αποφυγή ερωτικής σχέσης εξ αιτίας του φόβου της	Απογοήτευση
απόρριψης και μιας χειρότερης απομόνωσης	

Ανάγκη για συμμετοχή	.Ανάγκη για συμμετοχή στη ζωή
Ανάγκη για συμμετοχή στον έρωτα	Ανάγκη για συμμετοχή στον έρωτα
.....	Θλίψη
.....	Μελαγχολία
.....	Εκνευρισμός για τα σχόλια του περίγυρου
.....	Διακατέχεται από καταστροφικές τάσεις
.....	Ζηλεύει τους άλλους για την αρτιότητά τους
.....	Θεωρεί τη μάνα υπεύθυνη για ό,τι του συνέβη και είναι επιθετικός απέναντί της.
.....	Προκαλεί το φόβο
.....	Καταφεύγει στη φαντασίωση εξ αιτίας της απομόνωσης
.....	Στέρηση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της ζωής
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u>
Δε θέλει οίκτο
Αφοσίωση, αγάπη	Αφοσίωση, αγάπη
Συμπαρίσταται στους άλλους
Αισιοδοξία
.....	Αυτοπεποίθηση
.....	Υπέρτατη αγαλλίαση για την αφοσίωση του αγαπημένου
Πατέρας	Πατέρας
<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
.....	Πόνος που αποκρύπτεται
.....	Απογοήτευση/ματαιώση των ονείρων
.....	Άγχος
.....	Απομεμακρυσμένος/κλειστός χαρακτήρας
.....	Φαινομενική αποστασιοποίηση
Απόγνωση
Προστατευτισμός
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u>
Πλήρης αποδοχή της κατάστασης
Συμμετοχή και προσπάθεια εξομάλυνσης της κατάστασης	Συμμετοχή και προσπάθεια για εξομάλυνση της κατάστασης
.....

<p>κατάσταση</p> <p>Ειδικοί επιστήμονες</p> <p><u>Δάσκαλοι</u></p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>Έλλειψη κουράγιου</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p><u>Θετικά</u></p> <p>Θυμός για την αδιαφορία του περίγυρου</p> <p>Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξέλιξη του Α με Ε.Α.</p> <p>Πλήρης συμπαράσταση και αποδοχή</p> <p><u>Γιατροί</u></p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>.....</p> <p><u>Θετικά</u></p> <p>Αποδοχή</p> <p>Συμπαράσταση</p> <p>Διάφορα άλλα φαινόμενα και καταστάσεις που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα.</p> <p>Θετικά</p> <p>Ειδικό ασανσέρ</p> <p>Ειδικές τουαλέτες</p> <p>Ειδικοί νιπτήρες</p> <p>προσωπικές προσπάθειες - επιτεύγματα</p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>Ειδικοί επιστήμονες</p> <p><u>Δάσκαλοι</u></p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>.....</p> <p>Απόρριψη</p> <p>Ανέτοιμος εμπρός στο πρόβλημα</p> <p><u>Θετικά</u></p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Πλήρης συμπαράσταση και αποδοχή</p> <p><u>Γιατροί</u></p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>Προδιαγράφει ένα κακό μέλλον</p> <p>Εναπόθεση όλου του φορτίου στη μητέρα</p> <p><u>Θετικά</u></p> <p>Αποδοχή</p> <p>Συμπαράσταση</p> <p>Διάφορα άλλα φαινόμενα και καταστάσεις που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα</p> <p>Θετικά</p> <p>Ειδικό σχολείο</p> <p>Το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με Ε.Α.</p> <p>Προσωπικές προσπάθειες - επιτεύγματα</p> <p>Μεταστροφή αρνητικής συμπεριφοράς</p> <p><u>Αρνητικά</u></p> <p>Σχολείο: Η κακή ενημέρωση από τη μεριά του, προκαλεί την απόρριψη</p> <p>Στέρηση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της ζωής και για τους δύο γονείς</p> <p>Απόρριψη από το σχολείο</p>
---	--

**Συνοπτικοί πίνακες των στάσεων των ξένων συγγραφέων σε σχέση με εκείνες των
Ελλήνων συναδέλφων τους**

1. Θέματα που αφορούν το ευρύτερο περιβάλλον

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά	Αρνητικά	Αρνητικά
4	4	3
Θετικά	Θετικά	θετικά
4	5	4
		Ευγένεια/Συμπαράσταση/σεβασμ ός/Αποδοχή

2. Θέματα που αφορούν την οικογένεια

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά	Αρνητικά	Αρνητικά
2	2	1 Απομόνωση
Θετικά	Θετικά	θετικά
0	1	0

3. Θέματα που αφορούν το ειδικό άτομο

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά	Αρνητικά	Αρνητικά
13	12	3 Απογοήτευση/Ανάγκη για συμμετοχή στη ζωή/Ανάγκη για συμμετοχή στον έρωτα
Θετικά	Θετικά	Θετικά
4	3	1. Αφοσίωση, αγάπη

4. Θέματα που αφορούν τον πατέρα

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά	Αρνητικά	Αρνητικά
2	5	0
Θετικά	Θετικά	Θετικά
2	3	1. Συμμετοχή και προσπάθεια εξομάλυνσης της κατάστασης

5. Θέματα που αφορούν την μητέρα

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 13	Αρνητικά 13	Αρνητικά 4. Δεν πρέπει να στολίζεται η μητέρα ενός παιδιού με Ε.Α./πόνος/Σηκώνει το μεγαλύτερο βάρος/έχει ενοχές
Θετικά 1	Θετικά 3	Θετικά 0

6. Θέματα που αφορούν το αδερφάκι του Α. με Ε.Α.

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 21	Αρνητικά 19	Αρνητικά 9. Ανάγκη «μονήρους» επικοινωνίας με το αδερφάκι με Ε.Α./ ενοχές/ μτροπή/ ανασφάλεια για τη ζωή, για το μέλλον/ πόνος/ επιλογή της αομόνωσης εξ αιτίας της ντροπής και της πρόκλησης του οίκτου/ ανάγκη για υπεράσπιση του αδερφού με Ε.Α./ Ανάγκη για προσέγγιση και συμπαράσταση στη μάνα, Δε μπορεί να παρακολουθήσει το μάθημα στο σχολείο
Θετικά 2	Θετικά 1	Θετικά 1. Η λογική νοητική διεργασία οδηγεί στην ανακούφιση και την αποδοχή

7. Θέματα που αφορούν άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 0	Αρνητικά 0	Αρνητικά 0
Θετικά 1	Θετικά 1	Θετικά 0

8. Θέματα που αφορούν ειδικούς επιστήμονες-Δάσκαλοι

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 1	Αρνητικά 2	Αρνητικά 0
Θετικά 3	Θετικά 1	Θετικά 1. Πλήρης συμπαράσταση και αποδοχή

9.Γιατροί

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 0	Αρνητικά 2	Αρνητικά 0
Θετικά 2	Θετικά 2	Θετικά 2 Αποδοχή / Συμπαράσταση

10. Διάφορα άλλα φαινόμενα που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα

Μεταφρασμένα	Ελληνικά	Κοινά σημεία
Αρνητικά 0	Αρνητικά 3	Αρνητικά 0
Θετικά 4	Θετικά 4	Θετικά 1. προσωπική προσπάθεια-επιτεύγματα

1.7. Εξέταση μεταβλητής: Υπάρχει διαφοροποίηση των στάσεων των συγγραφέων απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες ανάμεσα στις πρώτες και στις τελευταίες εκδόσεις της εξεταζόμενης δεκαετίας;

Δημιουργούμε δύο ομάδες βιβλίων: Η πρώτη περιλαμβάνει οκτώ βιβλία της πρώτης τετραετίας 1986-1989 και τη δεύτερη ομάδα τα εννέα βιβλία των ετών που ακολούθησαν μέχρι το τέλος της δεκαετίας που εξετάζεται σε αυτή τη μελέτη. Ο χωρισμός έγινε έτσι ώστε να υπάρχει ο ίδιος περίπου αριθμός βιβλίων στις ομάδες και το φύλο των συγγραφέων μοιρασμένο ανάλογα.

<u>Α΄ Ομάδα οκτώ βιβλίων, εκδοτική περίοδος 1986-89</u>	<u>Β΄ Ομάδα εννέα βιβλίων, εκδοτική περίοδος 1990-96</u>
<p style="text-align: center;"><u>Ευρύτερο περιβάλλον</u></p> <p><u>Αρνητικά</u> Απόρριψη Οίκτος Περιέργεια <u>Θετικά</u> Ευγένεια, τακτ Συμπαράσταση Σεβασμός Αποδοχή</p>	<p style="text-align: center;"><u>Ευρύτερο περιβάλλον</u></p> <p><u>Αρνητικά</u> Απόρριψη Οίκτος περιέργεια <u>Θετικά</u> Ευγένεια, τακτ Συμπαράσταση Σεβασμός Αποδοχή</p>
<p style="text-align: center;">Άτομο με ειδικές ανάγκες</p>	<p style="text-align: center;">Άτομο με ειδικές ανάγκες</p>
<p><u>Αρνητικά</u> Ντροπή Μοναξιά Πόνος Αυτοσαρκασμός Θλίψη Απογοήτευση</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<p><u>Αρνητικά</u> Αυτοσαρκασμός Απογοήτευση</p> <p>Μελαγχολία Εκνευρισμός για τα σχόλια του περίγυρου Διακατέχεται από καταστροφικές τάσεις Ζηλεύει τους άλλους για την «αρτιότητά» τους. Θεωρεί τη μάνα υπεύθυνη για ό,τι συνέβη Είναι επιθετικός στη μάνα. Αποφυγή ερωτικής σχέσης εξ αιτίας του φόβου της απόρριψης και μιας χειρότερης απομόνωσης</p>

<p><u>Θετικά</u> Αφοσίωση, Αγάπη Συμπαράσταση Αυτοπεποίθηση Υπέριστη αγαλλίαση για την αφοσίωση του αγαπημένου Δε θέλει οίκτο</p>	<p><u>Θετικά</u> Αφοσίωση, Αγάπη Αισιοδοξία</p>
Πατέρας	Πατέρας
<p><u>Αρνητικά</u> Απόγνωση Προστατευτισμός Πόνος που κρύβεται Απογοήτευση - ματαίωση των ονείρων Φαινομενική αποστασιοποίηση</p>	<p><u>Αρνητικά</u> Άγχος Απομεμακρυσμένος, κλειστός χαρακτήρας</p>
<p><u>Θετικά</u> Αποδοχή της κατάστασης</p>	<p><u>Θετικά</u> Αποδοχή και παρότρυνση για εκμετάλλευση όλων των άλλων ικανοτήτων Συμμετοχή και προσπάθεια για εξομάλυνση της κατάστασης Συμπαρίσταται και στο άλλο γερό παιδί Υποστηρίζει ότι η αγάπη είναι στοιχείο ενότητας και κουράγιου</p>
Μητέρα	Μητέρα
<p><u>Αρνητικά</u> πόνος Αποστασιοποίηση Προστατευτισμός Απόγνωση Ανασφάλεια</p>	<p><u>Αρνητικά</u> πόνος Απόγνωση Η μάνα, πρόσωπο που προσπαθεί να εξισορροπήσει την κατάσταση</p>

.....	Η μάνα κουρασμένη
.....	Η μάνα σηκώνει το κύριο βάρος
.....	Η μάνα θυμώνει, αγωνίζεται να ξεπεράσει τα
.....	σχόλια του κόσμου
.....	Παλεύει για την απομυθοποίηση της κατάστασης
.....	Έχει ενοχές
.....	Διακατέχεται από τάσεις φυγής
.....	Έχει μεταπτώσεις
.....	Αισθάνεται ντροπή
.....	Επιζητά την απομόνωση
.....	Εγκαταλείπει την εργασία της
.....	Παραιτείται από τις χαρές της ζωής
.....	Επιζητά την αποσιώπηση του προβλήματος
.....	Θρέφει «φρούδες» ελπίδες πιστεύοντας στα
.....	θαύματα
.....	Διακατέχεται από αμφιθυμικά συναισθήματα
.....	απέναντι στο «γερό» παιδί της
.....	
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u>
.....	Είναι στοργική
.....	Προσπάθεια να είναι δίκαιη απέναντι σε όλα της τα
.....	παιδιά
.....	Υπερήφανη για τα επιτεύγματα του παιδιού της
.....	Δεν ξεπερνά το πρόβλημα, αλλά το αποδέχεται.
.....	Προσπαθεί να κοινωνικοποιήσει το άλλο της
.....	«γερό» παιδί το οποίο λόγω της κατάστασης,
.....	κλείνεται στον εαυτό του.
Αδερφάκι του Α με Ε.Α.	Αδερφάκι του Α με Ε.Α.
<u>Αρνητικά</u>	<u>Αρνητικά</u>
Ανάγκη «μονήρους» επικοινωνίας με τον αδερφό	Ανάγκη «μονήρους» επικοινωνίας με το αδερφάκι
με Α με Ε.Α.	με Ε.Α.
Ενοχές	Ενοχές
Απόγνωση, παράπονο
.....
.....	Ντροπή

<p>Ανασφάλεια για το μέλλον πόνος Επιλογή της απομόνωσης εξ αιτίας της ντροπής και της πρόκλησης του οίκτου Ανάγκη, θυμός γιατί να συμβεί αυτό στην οικογένεια. Μειονεξία και δειλία απέναντι σε μια ερωτική σχέση Θυμός για την περιέργεια του κόσμου.</p>	<p>Ανασφάλεια για τη ζωή, για το μέλλον πόνος Επιλογή της απομόνωσης εξ αιτίας της ντροπής και της πρόκλησης του οίκτου.</p>
.....
.....	Δέσμευση και αλλαγή προγράμματος
.....	Επιθετικότητα
.....	Ανάγκη για υπεράσπιση του αδερφού με Ε.Α.
.....	Αγανάκτηση
.....	Αποσιώπηση του προβλήματος
.....	Ανάγκη για προσέγγιση και συμπαράσταση στη
.....	μάνα
.....	Μη αποδοχή της κατάστασης
.....	Ζήλια για την αρτιότητα των αδελφών των άλλων
.....	παιδιών
.....	Θάθελε να ήταν αόρατη
.....	Αποκλεισμός-Ανυπόφορη μοναξιά
.....	Δεν εμπιστεύεται κανένα
.....	Οδηγείται σε νευρωτικές καταστάσεις -
.....	παραισθήσεις
.....	Δε μπορεί να παρακολουθήσει το μάθημα στο
.....	σχολείο
.....	Ανάπτυξη της «έκτης» αίσθησης η οποία
.....	συλλαμβάνει τα λεπτότερα μηνύματα που εκπέμπει
.....	η ατμόσφαιρα του σπιτιού
.....	Ξεσπάσματα ζήλιας για την ιδιαίτερη σημασία που
.....	δίνουν στο αδελφάκι με Ε.Α.
.....	Μίσος για τον εαυτό του που αντιμετωπίζει το
.....	γεγονός αρνητικά
.....	Η ξαφνική συνειδητοποίηση της κατάστασης χωρίς
.....	την απαραίτητη ψυχική επεξεργασία φέρνει τη

.....	μεγαλύτερη αναστάτωση προβολή προσωπικών συναισθημάτων στον «άρρωστο» αδερφό. Ανάγκη για τρυφερότητα και στοργή
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u> Δε θέλει τον οίκτο Θάρρος και πρωτοβουλίες μπρος σε μια κρίση της κατάστασης Η ψύχραιμη ψυχική επεξεργασία της κατάστασης βοηθά στην αποδοχή της και σε μια αίσθηση ανακούφισης και χαράς.
Γιαγιά - παπούς- άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος	Γιαγιά- παπούς-άλλα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος
<u>Αρνητικά</u> Η γιαγιά πονά για την κατάσταση και συχνά κλαίει	<u>Αρνητικά</u> Περιέργεια από τη μικρή ξαδέρφη
<u>Θετικά</u>	<u>Θετικά</u> Ο παπούς δίνει χαρά στο μουντό σπίτι Η γιαγιά κάνει προσπάθειες για να αλλάξει η βαριά ατμόσφαιρα.
Ειδικοί επιστήμονες	Ειδικοί επιστήμονες
<u>Δάσκαλοι</u>	<u>Δάσκαλοι</u>
<u>Αρνητικά</u> Έλλειψη κουράγιου Απόρριψη	<u>Αρνητικά</u>
<u>Θετικά</u> Θυμός για την αδιαφορία των άλλων Ιδιαίτερο ενδιαφέρον	Ανέτοιμος εμπρός στο πρόβλημα <u>Θετικά</u>

Συμπαράσταση Συμπαράσταση Αποδοχή
<u>Γιατροί</u> <u>Αρνητικά</u>	<u>Γιατροί</u> <u>Αρνητικά</u>
Διάφορα άλλα «φαινόμενα» που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα	Διάφορα άλλα «φαινόμενα» που παρατηρούνται μέσα στα κείμενα
<u>Θετικά</u> Προσωπικές προσπάθειες - επιτεύγματα Μεταστροφή αρνητικής συμπεριφοράς	<u>Θετικά</u>
<u>Οικογένεια</u> <u>Αρνητικά</u>	<u>Οικογένεια</u> <u>Αρνητικά</u> Ρήγμα στις σχέσεις των γονέων Απομόνωση Η οικογένεια ενώνεται εμπρός στη δεδομένη κατάσταση
Απόρριψη Στέριση των δικαιωμάτων και των μικροχαρών της ζωής
<u>Ειδικές διευκολύνσεις</u>	<u>Ειδικές Διευκολύνσεις</u> Ειδικό σχολείο Ειδικό ασανσέρ Ειδικές τουαλέτες Ειδικοί νιπτήρες Το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει ειδικές διευκολύνσεις για τα άτομα με Ε.Α. στην πόλη
.....	<u>Διαπιστώσεις</u> Η κακή ενημέρωση από το σχολείο προκαλεί την απόρριψη Τα συναισθήματα της μητέρας επηρεάζουν το παιδί

	με Ε.Α.
--	---------

Συνοπτικοί πίνακες των θεμάτων που παρατηρούνται τόσο στα κείμενα της πρώτης εκδοτικής περιόδου, όσο και στα κείμενα της δεύτερης εκδοτικής περιόδου (όπως χωρίστηκε η δεκαετία για τις ανάγκες της μελέτης).

1. Θέματα που αφορούν το ευρύτερο περιβάλλον

Α' ομάδα (86-89)	Β' ομάδα	Κοινά σημεία
Αρνητικά 3	Αρνητικά 3	Αρνητικά 3 απόρριψη, οίκτο, περιέργεια
Θετικά 4	Θετικά 4	Θετικά 4 Ευγένεια, τακτ/ Συμπαράσταση/ Σεβασμός/ Αποδοχή

2. Θέματα που αφορούν το άτομο με ειδικές ανάγκες

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 7	<u>Αρνητικά</u> 9	<u>Αρνητικά</u> 2 Αυτοσαρκασμός Απογοήτευση
<u>Θετικά</u> 5	<u>Θετικά</u> 2	<u>Θετικά</u> 1. Αφοσίωση, αγάπη

3. Θέματα που αφορούν τον πατέρα

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 5	<u>Αρνητικά</u> 2	<u>Αρνητικά</u> 0
<u>Θετικά</u> 1	<u>Θετικά</u> 4	<u>Θετικά</u> 1 Αποδοχή της κατάστασης

4. Θέματα που αφορούν τη μητέρα

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 5	<u>Αρνητικά</u> 16	<u>Αρνητικά</u> 2 πόνος/απόγνωση
<u>Θετικά</u> 0	<u>Θετικά</u> 5	<u>Θετικά</u> 0

5. Θέματα που αφορούν το αδερφάκι του Α με Ε.Α.

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 9	<u>Αρνητικά</u> 25	<u>Αρνητικά</u> 5. Ανάγκη επικοινωνίας με το αδερφάκι του Α με Ε.Α./ Ανασφάλεια για τη ζωή, το μέλλον/ πόνος/ Επιλογή της απομόνωσης εξ αιτίας της ντροπής και της πρόκλησης του οίκτου
<u>Θετικά</u> 0	<u>Θετικά</u> 3	<u>Θετικά</u> 0

6. Θέματα που αφορούν τη γιαγιά και τον παππού

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 1	<u>Αρνητικά</u> 1	<u>Αρνητικά</u> 0
<u>Θετικά</u> 0	<u>Θετικά</u> 2	<u>Θετικά</u> 0

7. Θέματα που αφορούν τους δασκάλους

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 2	<u>Αρνητικά</u> 1	<u>Αρνητικά</u> 0
<u>Θετικά</u> 3	<u>Θετικά</u> 1	<u>Θετικά</u> 1. Συμπαράσταση

8. Γιατροί

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>
<u>Αρνητικά</u> 0	<u>Αρνητικά</u> 2	<u>Αρνητικά</u> 0
<u>Θετικά</u> 0	<u>Θετικά</u> 0	<u>Θετικά</u> 0

9.Θέματα που αφορούν την οικογένεια.

<u>Α' ομάδα</u>	<u>Β' ομάδα</u>	<u>Κοινά σημεία</u>

Αρνητικά 2	Αρνητικά 3	Αρνητικά 0
Θετικά 0	Θετικά 0	Θετικά 0

10. Άλλα θέματα (ειδικές διευκολύνσεις) που καταγράφηκαν μέσα στα κείμενα

Α' ομάδα	β' ομάδα	Κοινά σημεία
Αρνητική 0	Αρνητική 0	Αρνητικά 0
Θετικά 2	Θετικά 0	Θετικά 0

11. Διαπιστώσεις μέσα στα κείμενα

Α' ομάδα 0	Β' ομάδα 2. Η κακή ενημέρωση από το σχολείο, προκαλεί την απόρριψη Τα συναισθήματα της μητέρας επηρεάζουν το παιδί με Ε.Α.
---------------	--

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Αθανασίου Λ.** *Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας στις επιστήμες της αγωγής. Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις*, Ιωάννινα, Έκδοση του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων 1997
2. **Αθανασόπουλος Β.** *Ο λογοτέχνης ως πρότυπο δημιουργικής δράσης - Θ. Πετσάλης - Διομήδης: Πως ένας συγγραφέας συγκρότησε το πρόσωπό του και το έργο του*, Αθήνα, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1990.
3. **Alvarez M.C.** *Treatment of the difference in children literature: Does it promote acceptance or rejection?* 24 th International IBBY Congress on books for young people, Rroceedings, Seville 11-15, October 1994.
4. **Anstotz C.** *Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα*, Αθήνα 1994, Ελληνικά Γράμματα.
5. **Ανδρουτσοπούλου Α.** *Η επιλογή των σύγχρονων ιστοριών για παιδιά ως βιβλιοθεραπευτικών μέσων: Σκεπτικό και εφαρμογές* Περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 49.
6. **Ανθόπουλος Ι.** *Υφυπουργός Εθνικής και Θρησκευμάτων, στον τηλεμαραθώνιο για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, του τηλεοπτικού σταθμού Mega την 23/ 6/ '97.*
7. **Άντλερ Α.:** *Ανθρώπινοι χαρακτήρες*, Αθήνα, Εκδόσεις Άτλας 1956.

8. **Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί - Τυρταίος, τόμος 1**, Αθήνα, Εκδόσεις
Επικαιρότητα 1977
9. **Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί, τόμος 9**, Αθήνα 1997, Εκδ. Επικαιρότητα
10. **Αρχαίοι Έλληνες Ιστορικοί - Ηρόδοτος: Ιστορίες, βιβλίο πρώτον, Κλειώ**,
Αθήνα 1998.
11. **Axele: (ΦΡΟΥΝΤ-ΑΝΤΛΕΡ-ΓΙΟΥΓΚ)** *Ατομική ψυχολογία, συμπλεγματική
ψυχολογία*, Διασκευή Κουχτσόγλου Γ. χ.χ.
12. **Βάμβουκας Μ.** *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*,
Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη 1993
13. **Βαρελλά Α.** *Φιλενάδα φουντουκιά μου*, Αγροτικές Συνεταιριστικές
Εκδόσεις Α.Ε. Χαρταετός. χ.χ.
14. **Βαρελλά Α.:** *Βιβλιοπαρουσίαση στο περ. Διαδρομές Τεύχος 29.*
15. **Βαρελλά Α.** *Η Κίρα Σίνου μιλάει για την παιδική λογοτεχνία στο περ.*
Διαδρομές, καλοκαίρι 1991, τεύχος 22.
16. **Βαρελλά Α.** *Ο Δ. Μανθόπουλος μιλάει για την παιδική λογοτεχνία*, Περ.
Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 40.
17. **Barnes C.** *Disabled People in Britain and Discrimination, a case for Anti-
Discrimination*, legislation London, Hurst and Company 1991.
18. **Barnes C.** *Disability imagery and the media*. The British Council of
organizations of Disabled People. Ryburn Publishing limited Krumlin,
Halifax 1992

19. **Baskin B. and Harris K.** *Notes from a Different Drummer. A Guide to juvenile fiction, portaying the Disabled* R.R. Bowker: New York. Reviews 311 books of juvenile fiction (1940-1975).
20. **Baskin B Harris K.** *More notes from a different Drummer. A guide to juvenile fiction. Portraying the disabled* R.R. Bower. New York. Reviews 348 books of juvenile fiction 1976-1981.
21. **Bettelheim B.** *The uses of Enchantment. The meaning and importance of Fairy Tales*, London Thames and Hudson 1976.
22. **Bogdana R. Biklen D. Shapiro A. Spelkomen A and D.** *The disabled: Media' s Monster Social Policy.* Fail 1982
23. **Μπακ Π.:** *Το παιδί μου που δε μεγάλωσε ποτέ*, Αθήνα, Εκδόσεις Γκοβόστης χ.χ.
24. **Μπομπί Ζ.-Ν.:** *Το σκάφανδρο κι η πεταλούδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός 1997
25. **Brown C.** *Το αριστερό μου πόδι*, Αθήνα, Εκδόσεις Κλειδί, Λιβάνη 1994.
26. **Γερμανός Φ.:** *Καρτ-Ποστάλ στον τόμο: 17 ιστορίες που ξεχωρίζουν*, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση 1993.
27. **Γιάκος Δ.** *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας από το ΙΘ' αιώνα έως σήμερα*, Αθήνα 1991.
28. **Γρηγοριάδου - Σουρέλλη Γ.** *Εμένα με νοιάζει*, Αθήνα 1990, Πατάκης (3^η έκδοση).

29. **Chambers A.** *Three fallacies about children's books* στον τόμο, *Singposts to criticism of children's literature* ed. by Robert Bator Chicago, American Library Association 1983.
30. **Cumberbatch G. & Negrine R.** *Images of disability on Television*, Routledge, London and N.York, 1992
31. **Finkelstein V.:** *The commonality of disability, disabling Barriers-enabling environments*, edited by John Swain, Vic Finkelstein, Sally French and Mark Oliver (first Published 1993), reprinted 1994, 1996 Great Britain by the Cromwell Press Ltd, Broughton Gifford, Melksham Wiltshire.
32. **Δαράκη Π.** *Το παιδικό βιβλίο σαν πολιτισμική αξία* περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά. Τεύχος 40.
33. **Δελησάββας Μ.** *Σε άλλους παραλλήλους*, Αθήνα, Εκδόσεις Διογένης 1986.
34. **Δενδρινός Γ.** *Ο άνθρωπος που τα δέχεται όλα*. Επιμ. Βλάχου, Αθήνα, εκδόσεις Γκοβόστης 1933. 1981.
35. **Δημητρίου Σ:** *Ντιάλιθ' ιμ' Χρηστάκη*, Αθήνα, εκδόσεις Ύψιλον 1987.
36. **Δημόπουλος Π.Ε.** *Η χαρά των Χριστουγέννων*, Αθήνα, Εκδόσεις Λωτός, 1995.
37. **Διαδρομές** στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 33, Άνοιξη 1994.
38. **Διαδρομές** στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, τεύχος 34.: *Η Ειρήνη Μάρρα μιλάει για τη λογοτεχνία*.
39. **Διακάκου-Γεωργανά Μαρία:** *Ένας κόσμος γεμάτος ειδικές ανάγκες*, Καλαμάτα, Εκδόσεις Ντούζγος και Σία Ο.Ε. 1995

40. **Διβάνη Α.** *Όταν η δολοφονία βαπτίστηκε ευθανασία.* Εφημερίδα «Τα Νέα»
Σάββατο 20 Σεπτεμβρίου 1997.
41. **Δικαίου Ε.** *Μου μαθαίνετε να χαμογελάω σας παρακαλώ;* Αθήνα 1994, Εκδ.
Πατάκης
42. **Διγενής** περιοδικό, τεύχος έτους 1977.
43. **Δράγαση - Σηφάκη Ε.** *Σωστοί γονείς, ευτυχισμένα παιδιά,* Αθήνα,
Εκδόσεις Καστανιώτης 1999
44. **Drennen O.** *Approaching the difference. A vacuum to be filled by children's literature,* 24th International Congress on books Proceedings, Seville 11-15 October 1994
45. *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας,* Αθήνα τόμος έβδομος, Εκδόσεις Σμυρνιωτάκης 1992.
46. **Ζέη Α.** *Το καπλάκι της βιτρίνας,* Αθήνα 1966. Εκδόσεις Κέδρος.
47. **Howthorn J.** *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο.* Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1987.
48. **Θανόπουλος Θ.** *Για την Ειρήνη και την Ελπίδα,* Αθήνα, Εκπαιδευτικές και λογοτεχνικές Εκδόσεις 1993.
49. **IBBY:** *Το πρόγραμμα για βιβλία και παιδιά με ειδικές ανάγκες* 1981.
50. **IBBY:** *Βιβλία για παιδιά με προβλήματα ομιλίας* το 1985. Δελτίο του κύκλου του ελληνικού παιδικού βιβλίου του 1989.
51. **ILEA Learning Resources Branch(1981) About Disability: A Guide to material for children and young people.** Materiology 2.(Reviewers 55 books, kits and filmstrips).

52. **ILEA**(1981) Race, class and Gender.
53. **ILEA**(1988) *Copyart Centre for learning resources: A Number of black and white drawings featuring disabled people.*
54. **Ιωαννίδης Ι.Δ.** *Βίωμα και παιδικό βιβλίο* περ. Διαδρομές, Τεύχος 12.
55. **Καινή Διαθήκη**, *Κατά Μάρκο Ευαγγέλιο.*
56. **Κάκουρου Ε.:** *Αγώνες και αγωνία για την αποκατάσταση.* Περ. Διαφορά, Νοέμβριος '92, αρ. τεύχους 44-45,51-54 σ.σ.
57. **Καρδαρά Χ.** *Οι Λακεδαιμόνιοι. Πολιτική, κοινωνική, πολιτειακή και θρησκευτική ιστορία της αρχαίας Σπάρτης*, Αθήνα, Έκδοση της συγγραφέως 1979.
58. **Καρπόζηλου Μ.** *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη 1994.
59. **Κατσώνης Κ.** *Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα στο κυπριακό-παιδικό διήγημα*, στο περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους Τεύχος 47.
60. **Kimpton-Nye A.:** *Gump and Co.* Στο βιβλίο των Pointon A & Davies C: *Framed-interrogating disability in the Media.* London British Film Institute 1997: This is the portrayal of another loveable simpleton.
61. **Kirk S.:** *Η εκπαίδευση των αποκλινόντων παιδιών.* Μετ. Τσιμπούκη Κ. Αθήνα έκδ. του μεταφραστή 1973.
62. **Κιτσίου Σ.** *Γενικοί προβληματισμοί, βιβλίο πρώτον, η ορθή τοποθέτηση του ανθρώπου στη ζωή*, Αθήνα, εκδόσεις έρευνα 1977.
63. **Κλιάφα Μ.** *Οι πελαργοί θα ξανάρθουν*, Αθήνα, Εκδόσεις 1983.

64. **Κόκκινος Δ.:** *Πιο πέρα από τα ρηγά*, Περ. Διγενής, έκδ. του ιδρύματος Σπουδής του Ελληνισμού «Νόστος», τεύχος 10.
65. **Κοντολέων Μ.** *Γεύση Πικραμύδαλου*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1995.
66. **Κοντολέων Μ.:** *Βιβλιοπαρουσίαση στο περ. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, Τεύχος 47.
67. **Κουκουλομμάτης Δ.** *Βιωματική προσέγγιση των Νέων Ελληνικών*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1990
68. **Κουκουλομμάτης Δ.** *Λογοτεχνία και Παιδαγωγική*, Αθήνα Εκδόσεις Βιβλιογονία 1993
69. **Κουκουλομμάτης Δ.** *Λογοτεχνία και γλώσσα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Θεωρία και Πράξη)* Αθήνα Εκδόσεις Έλλην 1996.
70. **Κρουσταλλάκης Γ.** *Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες*, Αθήνα, έκδοση του συγγραφέα χ.χ.
71. **Κυπριωτάκης Α.** *Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους*, Ηράκλειο Εκδ. Ψυχοτεχνική 1985.
72. **Lass B. and Bloomfield M**(1981) *Books about children with Special Needs: An annotated bibliography*. The Reading Teacher, February 81.
73. **Lews C.S.:** *On three ways of writing for children* στον τόμο only connect, Toronto, Oxford University Press.
74. **Μαλαμίδου Σ.** *Η αντίληψη γύρω από τα αποκλίνοντα του φυσιολογικού άτομα και η σχετική αντιμετώπισή τους μέσα στα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια του 19^{ου} αι. στο περ. Διαφορά. Δεκ. 1987.*

75. **Marshall M:** *Ways into understanding. Books for keeps.* No 22. July 1985
76. **Mathias B.:** *The National Library for the handicapped child* στο περ. Children Literature in Education, Volume 9, Number 4, 1988, Agathon Press Inc, New York.
77. **Μπαμπινιώτης Γ.** *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία. Από την Τεχνική στην Τέχνη του λόγου.* Αθήνα 1991, β' έκδοση.
78. **Μπαμπινιώτης Γ.** *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας,* Αθήνα 1998.
79. **Μπάρδης Π.** *Νοητική καθυστέρηση, φύση-αιτιολογία-αντιμετώπιση,* Αθήνα, Έκδοση του ιδίου 1985.
80. **Μπενέκος Α.:** *Ζαχαρίας Παπαντωνίου: Ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα.* Αθήνα, Εκδόσεις Δίπτυχο 1981.
81. **Μπουσκάλια Λ.:** *Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους,* Αθήνα, Εκδόσεις Γλάρος 1993.
82. **Παλαιά Διαθήκη:** *Λευιτικόν κεφ, κ.α.'*
83. **Παναγιωτόπουλος Σ.** *Το βλαμμένο αγόρι,* στο περ. Το σπίτι σας στην Ελλάδα, τεύχος 121, έτος 1982.
84. **Παπαδάκη-Μιχαηλίδη Ε.:** *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων, η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις,* Αθήνα ελληνικά Γράμματα 1977.
85. **Παπαδογιαννάκη Ν.** *Ανα-γνώσεις, επτά (+ ένα) μελετήματα για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία.* Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην 1997.

86. **Παπαδόπουλος Ν.:** *Λεξικό της Ψυχολογίας*, Αθήνα έκδοση του συγγραφέα, 1994.
87. **Παπαδιαμάντης Α:** *Το μοιρολόι της φώκιας*, Νέα Ανθολογία του Ελληνικού διηγήματος Αθήνα, Εκδόσεις Πεζός Λόγος, 1969.
88. **Παπαιωάννου - Σταυροπούλου Ν.:** *Στου πόνου τη γυάλινη πίστα, συνάντησα το πρόσωπο*, Αθήνα, Εκδόσεις Ακρίτα 1996.
89. **Παπαναστασίου Κ.** *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής έρευνας*, Λευκωσία, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Τομέας Εκπ/κής Τεκμηρίωσης 1990.
90. **Παρασκευόπουλου Ι.** *Νοητική καθυστέρηση, διαφορική διάγνωση-αιτιολογία-πρόληψη-ψυχοπαιδαγωγική αντιμετώπιση*, Αθήνα, Έκδοση του συγγραφέα 1980.
91. **Πατινώτης Ν.** *Μεθοδολογία και τεχνικές των κοινωνικών ερευνών και της συγγραφής διπλωματικών εργασιών*, Πάτρα, Πανεπιστημιακές σημειώσεις 1992.
92. **Περάνθης Μ.** *Μεγάλη Ανθολογία της ποίησης*, Αθήνα 1965.
93. **Πλούταρχος:** *Λυκούργος*, Αθήνα, εκδόσεις Πάπυρος, χ.χ.
94. **Πρέσσλερ Μ.** *Πικρή σοκολάτα*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκης 1992.
95. **Πυργιωτάκης Ι.:** *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη 1984.
96. **Quike John:** *Disability in modern children fiction*, Cambridge, Brookline books 1985.
97. **Rieser R.Q.** *Disabled people in children's literature*. The British council of organizations if Disabled people. Ryburn Publishing, Halifax England.

98. **Ρηγάτος Γ.** *Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία.*(1922-1988) Αθήνα-Γιάννινα 1989, Εκδόσεις Δωδώνη.
99. **Ρούσσικου-Αρμαγενίδη Κ.** *Παιδικό βιβλίο και παιδιά με ειδικές ανάγκες.*
Περ. Διαδρομές, Τεύχος 49.
100. **Scholes R.** *Στοιχεία πεζογραφίας.* Μετ. Παρίση Α. Θεσ/νίκη, Κωνσταντινίδης 1985.
101. **Schwartz A.** (1980) *Books Mirror Society: A study of children's Materials.* Inter-racial book Bulletin Vol II. Nos 1 & 2.
102. **Schwartz A.**(1977) *Disability in children's books: Is Visibility Enough?* Inter racial books bulletin Vol 8. Nos 6 & 7.
103. **Σαΐξπηρ Ο.** *Ο βασιλιάς Ριχάρδος ο Γ΄* Μετ. Β. Ρώτα-Β. Δαμιανάκου, Αθήνα, Εκδ. Επικαιρότητα 1992.
104. **Σέλιγκ Μπ.** *Δεν είμαι τόσο διαφορετικός από τους άλλους,* Εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1991
105. **Στάθης Φ.:** *Θέματα Ειδικής Αγωγής,* Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην 1994.
106. **Σταματάκη Ε.:** *Μία ζωή δοσμένη στο παιδί,* Αθήνα, Εκδόσεις Κρήτη,χ.χ.
107. **Σταμάτης Σ.** *Οχρωμένη σιωπή, Γέφυρες επικοινωνίας με το αυτιστικό παιδί. Εικόνα αντιμετώπιση - αποκατάσταση.* Αθήνα, Εκδόσεις Γλάρος 1987
108. **Στασινός Δ.:** *Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα, Αντιλήψεις, Θεσμοί και πρακτικές. Κράτος και ιδιωτική πρωτοβουλία(1906-1989),* Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg 1991.

109. **Σταύρου Α.** *Εισαγωγή στην ψυχοπαθολογία νηπίου-παιδιού-εφήβου.*
Ψυχολογική, κοινωνιολογική και παιδαγωγική προσέγγιση, Αθήνα, έκδοση του συγγραφέα 1984.
110. **Σταύρου Α.** *Ψυχοπαιδαγωγική αποκλινόντων νηπίων-παιδιών-εφήβων*, Αθήνα, έκδοση του συγγραφέα 1985.
111. **Σωτηράκου Π.** *Καιάδας Α.Ε.* Εκδ. Σύγχρονη Εποχή.
112. **Tzaferopoulou Maria:** *Literature as a helping hand in making life different*, 24th International IBBY Congress on books.
113. **Τζαφεροπούλου Μ.- Μ.** *Το διαζύγιο στην ελληνική παιδική λογοτεχνία:* Περ. Διαδρομές. Τεύχος 28.
114. **Τζώρτζογλου Ν.:** *Προ Χριστού στη Βραυρώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Εστία 1980.
115. **Τοπούζης Κ.** *Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί*, τόμος 10. Εκδ. Επικαιρότητα
116. **Tucker N. :** *Suitable for children? Controversies in children's literature* Berkley University of California Press, 1976.
117. **Tucker N.** *Οι διακρίσεις των φυλών και των φύλων στα παιδικά βιβλία.*
Περ. Διαδρομές, Τεύχος 2.
118. **Φίλια Β.** *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Συνεργασία Σπουδαστηρίου Κοινωνιολογίας Π.Α.Σ.Π.Ε.- Εθνικό Κέντρο Ερευνών, Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη, Αθήνα Gutenberg 1977.
119. **Φλουρής Γ. Κουλοπούλου Σπυριδάκη Ι.** *Το αυτοσυναίσθημα και η παιδαγωγική του αντιμετώπιση*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλκυών, 1981.

120. **Hallworth G.**(1982).*My mind is not in a wheelchair: Books and the handicapped child*. Herthfordshire Library Service.
121. **Χατζής Δ.** *Ανυπεράσπιστοι*, Αθήνα 1966, Εκδόσεις Θεμέλιο.
122. **Χρυσάνθης Κ.** *Το ημερολόγιο του γαλάζιου κοριτσιού*, περ. Πεζός λόγος IV, Λευκωσία 1974, έκδ. Πνευματική Κύπρος.
123. **Χρυσάνθης Κ.:** *Παιδάκι μου Τριαντάφυλλε*, περ. φιλολογική Κύπρος 1973-'74.
124. **Ψαράτη Λ.:** *Ο Θωμάς, στο βιβλίο Πέντε κύκλοι ζητούν χρώμα*, Αθήνα 1991, Εκδόσεις Άγκυρα.
125. **Wellek R.-Warren A.** *Η θεωρία της λογοτεχνίας*, Αθήνα χ.χ.
126. **Wolfensberger W.** (1972) *Normalization in Human Services*. National Institute of Mental Retardation: Toronto.

